

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК

Збірник наукових праць

№ 1 (155) 2020

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач:
Білоцерківський національний аграрний університет (БНАУ)

Збірник розглянуто і затверджено до друку рішенням Вченої ради БНАУ
(Протокол №4 від 21.05.2020 р.)

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» («AIC Economics and Management») є фаховим виданням, що включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019 р.) і є продовженням «Вісника Білоцерківського державного аграрного університету», започаткованого 1992 року. Збірник представлено на порталі Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та включено до міжнародних наукометричних баз *Index Copernicus*, *Google Scholar*, *Crossref*, РІНЦ.

Періодичність виходу збірника «Економіка та управління АПК» – двічі на рік.

Редакційна колегія:

Головний редактор – **Варченко О.М.**, д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Заступник головного редактора – **Хомовий С.М.**, канд. екон. наук, асист., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Члени редколегії:

Божнеч Стефан, проф. економіки, Приморський університет, м. Копере, Словенія

Борщовецька В.Д., канд. пед. наук, доц., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Вагнер Клаус, д-р філософії, Федеральний інститут економіки сільського господарства, м. Відень, Австрія

Гринчук Ю.С., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Даниленко А.С., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Єнін Ю.І., д-р екон. наук, проф., Білоруський державний економічний університет, м. Мінськ, Республіка Білорусь

Клішійські Януш, д-р габіл., Університет технологій та гуманітарних наук, м. Бельсько-Бяла, Польща

Котікова О.І., д-р екон. наук, проф., Миколаївський НАУ, м. Миколаїв, Україна

Майєрс Вільям Х., д-р наук, проф. аграрної та прикладної економіки, Університет Міссурі, м. Колумбія, США

Медведєв В.Ф., д-р екон. наук, проф., Білоруський державний економічний університет, м. Мінськ, Республіка Білорусь

Непчатенко В.А., д-р екон. наук, доц., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Паска І.М., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Рябченко Оксана, д-р екон. наук, Словацький сільськогосподарський університет, м. Нітра, Словацька Республіка

Сатир Л.М., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Свиноус І.В., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Сокольська Т.В., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Шнеебергер Кен, д-р наук, проф. аграрної та прикладної економіки, Університет Міссурі, м. Колумбія, США

Шубравська О.В., д-р екон. наук, проф., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ, Україна

Шуст О.А., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Філдсенд Ендрю, д-р наук, Науково-дослідний інститут сільського господарства, м. Будапешт, Угорщина

Харайшвілі Етер, проф. економіки, Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі, м. Тбілісі, Грузія

Хмелінські Павел, д-р філософії, Інститут економіки сільського господарства та продовольства – Національний науково-дослідний інститут, м. Варшава, Польща

Юхименко П.І., д-р екон. наук, проф., Білоцерківський НАУ, м. Біла Церква, Україна

Editorial board:

Editor-in-Chief – **Varchenko O.M.**, D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief – **Khomovyi S.M.**, PhD in Economics, Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Members of the Editorial Board:

Bozic Stefan, Prof. of Economics, Maritime University, Koper, Slovenia

Borshchovetska V.D., PhD, Ass. Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Danylenko A.S., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Enin Y.I., D.Sc. in Economics, Prof., Belarus State Economic University, Minsk, Belarus

Fieldsend Andrew, PhD, Agricultural Research Institute, Budapest, Hungary

Grinchuk Yu.S., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Haraishvili Eteri, Prof. of Economics, Ivan Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

Khmelinsky Pavel, PhD, Institute of Agricultural Economics and Food-National Research Institute, Warsaw, Poland

Klisinski Janusz, Dr. habil., University of Technology and Humanities, Bielsko-Biala, Poland

Kotikova O.I., D.Sc. in Economics, Prof., Mykolaiv NAU, Mykolaiv, Ukraine

Medvedev V.F., D.Sc. in Economics, Prof., Belarus State Economic University, Minsk, Belarus

Myers William H., D.Sc. in Economics, Prof. of Agrarian and Applied Economics, University of Missouri, Columbia, USA

Nepochatenko V.A., D.Sc. in Economics, Ass. Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Paska I.M., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Ryabchenko Oksana, PhD of Economics, Slovak University of Agriculture, Nitra, Slovak Republic

Satir L.M., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Schneeberger Ken, D.Sc. in Economics, Prof. of Agrarian and Applied Economics, University of Missouri, Columbia, USA

Shubravska O.V., D.Sc. in Economics, Prof., State Institution «Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Shust O.A., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Sokolska T.V., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Svynous I.V., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Wagner Klaus, PhD, Federal Institute of Agricultural Economics, Vienna, Austria

Yukhymenko P.I., D.Sc. in Economics, Prof., Bila Tserkva NAU, Bila Tserkva, Ukraine

Редакционная коллегия:

Главный редактор – **Варченко О.М.**, д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Заместитель главного редактора – **Хомовой С.М.**, канд. экон. наук, ассист., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Члены редколлегии:

Божнеч Стефан, проф. экономики, Приморский университет, г. Копере, Словения

Борщовецкая В.Д., канд. пед. наук, доц., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Вагнер Клаус, д-р философии, Федеральный институт экономики сельского хозяйства, г. Вена, Австрия

Гринчук Ю.С., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Даниленко А.С., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Енин Ю.И., д-р экон. наук, проф., Белорусский государственный экономический университет, г. Минск, Республика Беларусь

Клишинский Януш, д-р габил., Университет технологий и гуманитарных наук, г. Бельско-Бяла, Польша

Котикова Е.И., д-р экон. наук, проф., Николаевский НАУ, г. Николаев, Украина

Майерс Вильям Х., д-р наук, проф. аграрной и прикладной экономики, Университет Миссури, г. Колумбия, США

Медведев В.Ф., д-р экон. наук, проф., Белорусский государственный экономический университет, г. Минск, Республика Беларусь

Непочатенко В.А., д-р экон. наук, доц., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Паска И.Н., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Рябченко Оксана, д-р экон. наук, Словацкий сельскохозяйственный университет, г. Нитра, Словацкая Республика

Сатыр Л.М., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Свиноус И.В., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Сокольская Т.В., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Шнеебергер Кен, д-р наук, проф. аграрной и прикладной экономики, Университет Миссури, г. Колумбия, США

Шубравская Е.В., д-р экон. наук, проф., ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», г. Киев, Украина

Шуст Е.А., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Филдсенд Эндрю, д-р наук, Научно-исследовательский институт сельского хозяйства, г. Будапешт, Венгрия

Харайшвили Этер, проф. экономики, Тбилисский государственный университет имени Ивана Джавахишвили, г. Тбилиси, Грузия

Хмелинский Павел, д-р философии, Институт экономики сельского хозяйства и продовольствия – Национальный научно-исследовательский институт, г. Варшава, Польша

Юхименко П.И., д-р экон. наук, проф., Белоцерковский НАУ, г. Белая Церковь, Украина

Адреса редакції: Білоцерківський національний аграрний університет, Соборна площа, 8/1, м. Біла Церква, 09117, Україна, тел. +38(0456)33-11-01, e-mail: redakciaviddil@ukr.net.

ЗМІСТ**ЕКОНОМІКА**

Утченко Д.М. Особливості відтворення людського капіталу сільських територій (англ.)	6
Варченко О.О. Проблеми функціонування і напрями розвитку агропродовольчих ланцюгів в умовах посилення турбулентності (англ.).....	18
Хахула Б.В. Зарубіжний досвід організації державної підтримки розвитку племінного свинарства та напрями його використання у вітчизняній практиці (англ.).....	29
Шупик С.М. Зарубіжний досвід розвитку молочного скотарства та напрями його використання у вітчизняній практиці.....	36

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Варченко О.М., Свиноус Н.І., Качан Д.А., Хомовий С.М., Хомовий М.М. Методичні підходи до оцінки відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств (англ.).....	47
Бойко С.В., Драган О.О., Ткаченко К.В. Сучасні тенденції формування боргової політики міських рад та напрями її удосконалення (англ.).....	56
Роганова Г.О. Фактори впливу на вільний грошовий потік підприємства: кореляційно-регресійний аналіз.....	68

МЕНЕДЖМЕНТ

Печенюк А.П. Креативність як основа стратегії туристичного розвитку сільських територій...76	
Печенюк А.В. Концептуальні засади забезпечення ефективного захисту інформації в контексті економічної безпеки підприємства.....	84
Кривошеєва В.В., Васюренко Л.В. Мотивуюча компонента за дистанційної форми зайнятості персоналу.....	93
Дмитрик О.В. Стратегічні перспективи розвитку особистих селянських господарств в Україні (англ.).....	101
Підгорний А.В., Іббатулін М.І. Напрями посилення кооперативних зв'язків у виробництві продукції свинарства.....	109
Радько В.І., Свиноус І.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення стійкого розвитку молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах (англ.).....	120

МАРКЕТИНГ

Розумей С.Б., Ніколаєнко І.В., Долюк А.В. Розроблення рекламної стратегії нового товару.....	129
---	-----

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ І БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Крупицька Л.О., Луцькова В.А. Аналіз асортименту крижаного вина в Інтернет-магазинах України.....	141
Юхименко П.І., Багажок С.Г., Приходько Т.В., Зубченко В.В. Інституціональне забезпечення нарощування інвестиційного потенціалу об'єднаних громад сільських територій.....	149

CONTENT**ECONOMY**

Utechenko D. Peculiarities of reproduction of human capital in rural areas.....	6
Varchenko O. Problems of functioning and directions of agro-food chains development in the conditions of turbulence strengthening	18
Khakhula B. Foreign experience in state support for pig breeding development organizing and directions of its use in the domestic practice.....	29
Shupyk S. Foreign experience in the development of dairy cattle and directions of its use in domestic practice.....	36

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Varchenko O., Svyynous N., Kachan D., Khomovi S., Khomovi M. Methodical approaches to the assessment of the reproduction of the agricultural enterprises material and technical base	47
Boenko S., Dragan O., Tkachenko K. Current trends in debt policy of city councils and directions of its improvement.....	56
Rohanova H. Influence factors for enterprise free cash flow: correlation and regression analysis	68

MANAGEMENT

Pecheniuk A. Creativity as a basis for rural tourism development strategy.....	76
Pecheniuk A. Conceptual framework for ensuring effective information protection in the context of the economic security of an enterprise.....	84
Kryvosheieva V., Vasyurenko L. Motivational component in the remote form of employment.....	93
Dmytryk O. Strategic perspectives of rural households development in Ukraine	101
Pidhornyi A., Ibbatulin M. Directions for strengthening cooperative ties in pig production.....	109
Radko V., Svytnous I. Information and analytical ensuring of dairy farming sustainable development in agricultural enterprises.....	120

MARKETING

Rozumei S., Nikolaienko I., Doliuk A. Developing an advertising strategy of new product.....	129
---	-----

BUSINESS, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Krupitskaya L., Lutskova V. Analysis of the assortment of ice wine in online stores in Ukraine.....	141
Yukhimenko P., Batazhok S., Prikhodko T., Zubchenko V. Institutional support for building the investment potential of united communities in rural areas.....	149

СОДЕРЖАНИЕ**ЭКОНОМИКА**

Утеченко Д.М. Особенности воспроизводства человеческого капитала сельских территорий (англ.)...6	
Варченко О.А. Проблемы функционирования и направления развития агропродовольственных цепей в условиях усиления турбулентности (англ.)	18
Хахула Б.В. Зарубежный опыт организации государственной поддержки развития племенного свиноводства и направления его использования в отечественной практике (англ.)	29
Шупик С.М. Зарубежный опыт развития молочного скотоводства и направления его использования в отечественной практике.....	36

ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Варченко О.М., Свиноус Н.И., Качан Д.А., Хомовой С.М., Хомовой М.М. Методические подходы к оценке воспроизводства материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий (англ.)	47
Бойко С.В., Драган О.А., Ткаченко К.В. Современные тенденции формирования долговой политики городских советов и направления ее совершенствования (англ.)	56
Роганова А.А. Факторы влияния на свободный денежный поток предприятия: корреляционно-регрессионный анализ.....	68

МЕНЕДЖМЕНТ

Печенюк А.П. Креативность как основа стратегии туристического развития сельских территорий...76	
Печенюк А.В. Концептуальные основы обеспечения эффективной защиты информации в контексте экономической безопасности предприятия.....	84
Кривошеева В. В., Васюренко Л. В. Мотивационная компонента при дистанционной форме занятости персонала.....	93
Дмитрик О.В. Стратегические перспективы развития личных крестьянских хозяйств в Украине (англ.).....	101
Подгорный А.В., Иббагулин М.И. Направления усиления кооперативных связей в производстве продукции свиноводства.....	109
Радько В.И., Свиноус И.В. Информационно-аналитическое обеспечение устойчивого развития молочного скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях (англ.).....	120

МАРКЕТИНГ

Розумей С.Б., Николаенко И.В., Долюк А.В. Разработка рекламной стратегии нового товара.....	129
--	-----

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, ТОРГОВЛЯ И БИРЖЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Крупницкая Л.А., Луцкова В.А. Анализ ассортимента ледяного вина в Интернет-магазинах Украины.....	141
Юхименко П.И., Батажок С.Г., Приходько Т.В., Зубченко В.В. Институциональное обеспечение наращивания инвестиционного потенциала объединенных общин сельских территорий.....	149

UDK 331.101.262:332.12(1-22)

JEL O18, J21

Peculiarities of reproduction of human capital in rural areas

Utechenko D.

Bila Tserkva National Agrarian University

 Utechenko D. E-mail: dashautechenko@gmail.com

Utechenko D. Peculiarities of reproduction of human capital in rural areas. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 6–17.

Рукопис отримано: 04.04.2020р.

Прийнято: 17.04.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-6-17

The article summarizes the factors that have the most significant negative impact on the development of social and economic spheres of rural areas. Research on the response of human capital to destructive manifestations in the economy is highlighted, as well as a number of factors of manifestation of these destructive phenomena in the development of rural areas.

Analyzed the most priority problems of development of rural areas in relation to each stage of social progress. Isolated and characterized the key steps in the development of the agricultural sector and its spatial framework of rural territories, namely with the settlements in which they lived rural, and has concentrated material and technical means of production.

The highest priority issues of rural development in relation to each stage of social progress are analyzed. The key stages of development of the agricultural sector and its spatial basis – rural areas, namely with the settlements in which the villagers lived and the material and technical means of production were concentrated, are highlighted and characterized.

Special attention is paid to the causes of migration of the rural population, which in turn has led to the search and analysis of certain measures to inhibit the negative effects of this process. It was found out that the implementation of agrarian and land reforms, as well as the transition to a socially oriented model of market economy had a negative impact, resulting in an increase in the number of degrading villages and the formation of new organizational and legal forms. A number of negative trends affecting the development of the agricultural sector have been identified, among which the social resources of rural areas are a priority. It was found that the main element of social resources of the village is the rural population, the lion's share of which belongs to labor resources, which act as a link, which determines the interdependence of its economic and social development.

It is substantiated that the constant presence of the socio-economic system, which is a rural area, in a state of counteraction to "external shocks" causes changes in the specific content of the characteristics of the environment and its resources, which requires consideration of its state in developing strategic rural development programs. The basic principles of formation of human capital reproduction potential of rural territories are allocated, functions of rural territories as a habitat and vital activity and directions of purposeful policy of rural development are generalized.

Key words: reproduction of human capital, rural areas, sustainable development, rural development.

Problem statement and analysis of recent research. Current trends in the formation and use of human capital in rural areas are characterized by the fact that it has entered a new phase of de-

velopment associated with the qualitative transformation of the agricultural sector and finding ways to adapt to changing market conditions, deteriorating social and environmental conditions, high

migration, a manifestation of a natural disaster – the coronavirus (COVID-19) pandemic and other factors, which generally worsens the external and internal conditions of reproduction. Thus, the current stage of development of the country's economy, in particular agriculture, is difficult, due to crises and problems that extend to all spheres of social and economic life.

At the same time, the relevance of the research of human capital reproduction peculiarities is due to the fact that today agriculture is a "driver of economic growth" as a "propulsive industry", which is generally confirmed by its performance. At the same time, this statement cannot be applied to rural areas, which we consider as a special social and economic continuum, and not as a sectoral production and economic system. It is obvious that in this context, rural areas are characterized by low protective properties, as they are most sensitive to the negative effects arising from destructive phenomena and processes. In the absence of reserves for self-renewal, rural areas go through all stages of the negative phases of the economic cycle, among which there are pre-crisis, peak and post-crisis. The above reasons confirm the relevance of this research, which will substantiate the deterrents and motivating factors of human capital reproduction process, the consideration of which at different levels of government, region and rural areas will contribute to sustainable rural development.

The aim of the research is to systematize the factors that characterize the reproduction of human capital in rural areas and the vectors of their influence, phenomena and processes that accompany it, as well as to highlight the main functions of rural areas such as a habitat and human life, which will justify strategic priorities and targets of ensuring of sustainable development principles of rural areas.

Material and methods of research. Writings on the theory and practice of reproduction of human capital and rural development, in particular the fundamental provisions of economic theory, theory of historical and economic research, theory of transition economy, theory of social production and reproduction, concepts of sustainable development became the theoretical basis of our study. Principles, methods and categories of dialectical cognition, the provisions of a holistic approach to the analysis of man, social phenomena and processes are the methodological basis of our study. We used in our research such methods as abstraction and concretization, the unity of historical and logical, analysis and synthesis, historical and economic, functional and target.

Research results and discussion. The rural population, as an economic agent of the rural area and a necessary subject for the preservation of its vital activity, is most sensitive to the consequences of economic recessions. The sectoral specificity of the production sector of these territories has a mono-sectoral manifestation (agriculture predominates) and that is why it has a limited list of additional development reserves in the current conditions. Human capital as a productive factor and an element of the social and economic system simultaneously responds to all the consequences of destructive phenomena, taking into account which it allows us to generalize the impact of negative processes on its reproduction.

In our opinion, the most significant negative impact on the development of the social and economic sphere of rural areas is exerted by the following factors: population decline (natural and migratory reproduction); social and labor apathy (lack of trust in state support instruments, new institutes and institutions), degradation of the motivational component (decrease in desire to study, increase of professional level), loss of cultural values and development of antisocial processes (crimes, alcoholism, etc.); non-compliance of the qualification of labor resources with the requirements for the implementation of labor processes on technically complex equipment, that is lack of knowledge and skills to work on innovative technical means of labor. It is obvious that in the conditions of significant decrease in the number of able-bodied rural population the problem of quality of professional training recedes into the background. The curtailment of research activities, underfunding by economic entities operating in rural areas, social infrastructure facilities and neglecting of ways to solve environmental problems, negatively affect the processes of human capital reproduction and, accordingly, multiply the negative effects on the social and economic sphere of rural areas.

Human capital for rural areas is an internal resource; economic instability is manifested in the form of an external stimulus and comprehensively affects all components of rural social and economic development, including human capital. The generalization of the scientific literature made it possible to identify a fragmentary study of issues related to the reaction of human capital to the manifestation of destructive processes in the economy. Thus, domestic scientists emphasize that the human capital of the village has deteriorated qualitatively and quantitatively, they have identified a number of social and economic problems of rural areas, and substantiated the conclusion that it is necessary to create appropriate conditions for

the reproduction of human capital in the village. However, crisis phenomena and processes are somewhat latently taken into account [1].

According to scientists, one of the factors of destructive phenomena in the development of rural areas and deterioration is the reorientation of investment processes from external to internal sources of funding, resulting in a slowdown in the reproduction of human capital. It is to address this situation that a set of measures has been introduced, which provide for the decentralization of rural management and change the priorities of investment activities in the direction of "agriculture – rural area – rural community" [2].

Motivation of effective working capacity of carriers of human potential of rural settlements of Ukraine is considered in the context of its institutionalization, activation of local self-government and development of local labor markets, diversification of social base of its innovation, equalization of social and economic imbalances, and improvement of legal regulation of employment in agriculture. Among the factors that caused the crisis and adversely affected the level of employment of the rural population, we should mention the moral and ethical factors that accompany the process of dismissal and deterioration of personal qualities of workers, in some cases the loss of motivational aspects of work, and low wages should be considered as the main adverse effect [3].

We share the opinion of Ukrainian researchers who came to the conclusion that the deterioration of human capital was due to difficult living conditions, poor condition of public services and social infrastructure, low prestige of rural work, limited income of rural population, unsatisfactory state of rural medicine infrastructure, high unemployment, deterioration of environmental characteristics, lack of necessary organizational and professional skills to start and conduct business. To remedy the current situation, it is necessary to develop provisions for state policy for small business development in rural areas of Ukraine [4].

Human capital of rural areas in conditions of instability should be considered as an anti-crisis factor to stabilize the level of social and economic development of rural areas, which includes knowledge, skills, personal abilities and adaptive capabilities of the rural population, to neutralize or minimize the negative impact of destructive processes on rural communities.

Entities involved in the process of reproduction of human capital, it is advisable to consider households – economic entity – the state (society). It is quite difficult to identify the priority of each of the subjects of reproductive relations, it is necessary to note their systematic interaction within

the rural area, where communities of people are formed, united on the basis of localization of their residence and life. The content of the category "rural areas" is interpreted quite broadly, but is based on the definitions given in various legal documents.

It should be noted that at each stage of social progress, various problems of rural development have become a priority. Thus, in the 50-60's the state focused mainly on solving production problems (low level of mechanization, electrification and chemicalization of the industry), a little later, when the social component (dispersion and shortage of labor, high share of manual labor, low living standards of peasants) became a brake in solving sectoral issues, social problems were identified as a priority. This is why it is necessary to develop appropriate scientific approaches to rural management based on an objective definition and assessment of their role in society. The state has set a course for accelerated overcoming of significant differences between urban and rural areas, but the implementation of administrative measures of prohibitive content has resulted in the strengthening of negative trends in the rural sector of society.

Thus, it is appropriate to highlight the key stages of development of the agricultural sector and its spatial basis – rural areas with settlements, in which villagers lived and material and technical means of production were concentrated. Thus, in the early 60's of the twentieth century in the former USSR, a decision was made and decided to implement a model of long-term development of agricultural areas, which provided for: mandatory planning of long-term development and scientifically sound placement of productive forces; concentration, mechanization and electrification of agriculture; deployment of rural and road construction; rational placement of basic settlements of agricultural enterprises, which were given the status of "promising" villages, etc. During this period, the prevailing idea was: "highly mechanized agriculture should correspond to highly concentrated forms of resettlement", so when developing projects of districts and regions planning, preference was given to concentrated forms of population – large settlements with autonomous life support systems. Zoning and building-up projects were developed only for settlements that were the centers of large enterprises. At the same time, construction in small and medium ("unpromising") villages was not envisaged. This led to the gradual decline of territorially dispersed workplaces, which were created by small manufacturing facilities (machine-tractor and warehouse yards, livestock farms, farming crews), and the forced

closure of social services (clubs, primary schools, kindergartens, paramedics, post offices). The aggregation of rural areas, a number of which has almost halved, has also had a negative impact.

It should be noted that due to the presence of excess labor potential in the villages, which was not fully used, the migration of the rural population did not cause concern in the early and mid-1960s. However, at the end of this period, agriculture experienced a shortage of labor (later: labor resources – labor potential – human capital), in addition, hopes for mechanization of agricultural production to replace manual labor did not materialize. This circumstance led to the processes of migration of the rural population, which became the object of increased attention by public authorities, which began to apply administrative measures to curb its negative manifestations. Thus, the concept of development of "promising" rural settlements, the implementation of which was based on the concentration of production and population, and provided for measures of prohibitive content, completely discredited itself.

It is known that in order to change the concept of "point" concentration of production, population and objects of the social sphere in the 70's, the concept of scattered distribution of productive forces in the network of settlements and the emergence of inter-village ties became widespread. These connections contributed to overcoming the autonomy of settlements, the implementation of integration processes, as well as the formation of interconnected systems of rural and rural-urban settlements. At the same time, according to this concept, the production of agricultural products began to be considered as a complex, developed in space and long-term technological process.

The dispersion of human capital and the location of productive forces in settlements began to be considered a necessary condition for the functioning of agricultural production. It should be emphasized that there are still specific factors of agriculture that will not be overcome or eliminated even in highly mechanized production, in particular: dispersion of land resources, biological organisms – plants and animals, specific climatic conditions, terrain and configuration of agricultural lands, location of settlements and productive forces in geographical space, etc.

Two concepts of perspective development of the village have also been recognized in the scientific environment: the agrarian sector of society (T.I. Zaslavska) and the social and economic system "city-village" (L.V. Nikiforov). At the same time, Ukrainian scientists theoretically substantiated the possibility of implementing practical measures that were not related to the destruction

of the existing network of rural resettlement, but on the contrary – contributed to the inhibition of destructive processes and their overcoming [5].

However, the abolition of restrictions on the operation and building-up of medium and small villages in the 1970s did not change the negative trend, and small and medium-sized rural settlements continued to lose their inhabitants due to migration and depopulation. As a result, part of the land resources was not used in economic circulation, was choked with weeds and afforested with shrubs. Under such conditions, natural resources and human capital in rural areas deteriorated quantitatively and qualitatively and became poorer. At the same time, the directive on the intensification of agricultural production and growth in agricultural output was based on the depleting use of rural resources. This was accompanied by a further degradation of human capital (increase in the share of older, pre-retirement and retirement age) and a constant decrease in the natural fertility of soils. Thus, such an instruction to intensify agriculture based on maximizing the involvement of resources completely discredited itself, determined the need to take a set of practical measures to improve the situation in the agricultural sector.

The next stage was the adoption of the Food Program of the USSR (1982), which provided for increasing the production of agricultural and food products. At the same time, similar programs were developed in provinces, districts, and even local councils and agricultural enterprises, the results of which were monitored by decision-making bodies. In the context of ensuring the implementation of the provisions of the Program, machinery was sent to agricultural enterprises (for half the cost), reclamation works were widely carried out, measures were taken to improve the condition of soils (liming, deoxidation) through budget funding. The implementation of local food programs was to result in a significant increase in the volume of housing, communal, social, cultural, road construction, which ensured the commissioning of many social and industrial facilities.

This helped to slow down the migration of the rural population, and there were "points of gravity" in many rural areas, i.e. settlements to which former rural migrants began to return, on the condition that they were provided with housing (apartments or houses) and permanent work with sufficient remuneration. Thus, the concept of "city-village" was practically and largely successfully implemented in rural areas in the 1980s. At the same time, domestic scientists (L.O. Shepotko, I.V. Prokopa) in the context of scientific substantiation of their own vision of the future proposed

the concept of multi-sectoral and multifunctional development of the village [6–9].

The real "paternalism" of the state regarding the development of rural areas indicated that it began to "pay debts to the village" in order to bring the agricultural sector to the modern level of functioning. According to scientists, the period of strong state influence on the development of the agricultural sector and rural areas fell on the second half of the 80's, which resulted in a real improvement of living conditions in the Ukrainian countryside, creating the necessary conditions for stable and efficient development of agriculture as a guarantor of food security. However, until the end of 1991, Ukraine was economically and legally part of the former Soviet Union, so it was entrusted with the functions of increasing production and providing the population with basic foodstuffs, the implementation of which experienced significant difficulties.

The situation changed dramatically after Ukraine's political independence (August 1991) and the collapse of the former Soviet Union (December 1991), resulting in a transition to fundamentally new economic and social living conditions. In the agricultural sector, the question of agrarian and land reforms arose, ensuring the transition of the national economy from the planning and directive system to a socially oriented model of market economy. As the influence of the state was limited, the economic and social processes in Ukraine were carried out spontaneously and unsystematically.

According to the Ukrainian researcher O.M. Borodina, there was a destruction of the Soviet institutional system of social development of the village, which led to the decline of social infrastructure in rural areas, disruption of the rural way of life inherent in the collective farm system, deep stratification of the rural population by income level. During the transformation period, a large number of overt and covert unemployed appeared, social standards decreased, including preschool and school education, health care, negative phenomena such as alcoholism and drug addiction spread, life expectancy of the rural population decreased significantly and depopulation increased [10].

Negative trends, which initially emerged in regions with difficult social and economic situations, became irreversible and spread to relatively economically self-sufficient districts and village councils. As a result, there was an increase in the number of degrading villages and on this basis the creeping formation of declining rural settlements [11]. Thus, given the negative trends in the natural movement of the rural population, the gen-

eral situation deteriorated. Among the degrading settlements, two subgroups were identified: 1) dying (with a very difficult demographic situation) – 48.7 % and 2) declining – 51.3 %.

We should note that the key problem of the 90's led to the emergence of the concept of maximum preservation of the existing potential of the rural sector in the transition to a market model of management. However, as of the early twentieth century, the share of rural areas in the demographic crisis was already about 40% (almost 200 districts). Carrying out agrarian and land reforms was slow in coming, accompanied by the "extinction" of collective forms of management and the formation of new organizational and legal forms: enterprises, business associations, production cooperatives, farms and individual peasant farms, vertically integrated structures and others. It should be noted that during the transition to the market economy model, the network of social and cultural facilities was completely or partially lost, and low incomes forced rural residents to switch to self-service.

Deep transformations in the economic base and powerful upheavals in the social sphere determined the need to develop fundamentally new scientific and theoretical principles and practical approaches to rural development. A necessary condition was the study of foreign experience and its adaptation to domestic realities in order to determine their own, relevant to the current situation, mechanisms, levers and tools. Conscious application of these mechanisms made it possible to actively influence economic, social, environmental, settlement activities and other processes.

The first signs of addressing the crisis, however, did not mean that the agricultural sector began to overcome negative trends: the inertia of economic, social, demographic, migration, environmental, settlement and other processes in rural areas. With varying rates of attenuation or acceleration, they manifested themselves in the 2000 s. At this stage, the influence of the following negative trends was revealed:

- the way out of the recession of the agricultural sector of the economy in the 2000s did not ensure the expansion of employment of the rural population, but, on the contrary, in primary production and non-agricultural employment (industrial activities) in rural areas there was a steady decline in permanent employment. For various reasons, workers in rural areas were classified by official statistics as those who employed in personal farming, which caused a significant discrepancy between official data on the rural unemployed and statistics determined by the ILO (International Labor Organization) methodology.

Thus, in 2000–2010, the officially registered rate of unemployment in rural areas at the beginning and end of this period was 274.2 thousand people (unemployment rate 4.4 %) and 167.4 thousand people, respectively (unemployment rate 2.9 %). Jobless rate by the ILO methodology was 462.8 thousand people (unemployment rate of 7.5 %) and 493.5 thousand people (unemployment rate of 8.1%), respectively [12].

- the formation of market relations in the agricultural sector of the economy was complicated by changes in landowners and land users and organizational and legal forms of management, the emergence of new forms of high-commodity production. It was accompanied by excessive exploitation of natural resources and exclusion of some of them (human capital) from economic circulation, the emergence of unregulated at the legislative level rent collection of various types (political, land, environmental, water, tax, transport, etc.) by a narrow group of agrarian and industrial elite, which had already formed in the country;

- social living conditions deteriorated rapidly and covered almost all components: the material and technical base of the branches of social and engineering infrastructure, the system of social services for rural consumers and the system of social security for the rural population. These problems had a very significant impact on the inhabitants of settlements located in depressed and peripheral rural areas, who suffered particularly from poverty and unemployment, as well as due to low wages in primary production;

- due to the rapid rise in prices for fuels and lubricants, bus service was actually stopped for the residents of most rural settlements, which led to a deterioration in the availability of social services and increased territorial isolation of villages, etc.

At the same time, during this period, the agricultural sector achieved an increase in production volumes based on the involvement in production of those factors that were not fully involved, in particular, natural resources and the use of manual labor in households. As a result, in 1999–2009, the index of agricultural products increased by 1.7 (to 89.3 %), and the food industry – by 2.4 times (to 108.1 %) compared to 1990 [13].

Deteriorating social conditions of the rural population and negative trends in the agricultural sector had significant inertia, so at the beginning of this century, scientific research was focused on the study of social resources of rural areas. Scholars argued that "social resources" (fr. *ressource* means aids) are involved in the process of social production by ensuring the reproduction of labor. Therefore, the main element of social resources of the village are its residents – the rural population.

As for the latter, the central place belongs to the able-bodied population – labor resources. Thus, labor resources are part of both social and economic resources of society, which, in our opinion, is the link that determines the interdependence of its economic and social development" [14].

The combination of human capital with the natural, material and other resources of the territory involved in production ensures the realization of the interests of local self-government bodies and the local population. However, the attempt to carry out administrative and territorial reform in 2005 by transforming the lower level of local self-government (unification of village, settlement, city councils) failed because it was imposed "from above", so it did not receive the support of the population "from below". Under such conditions, increased attention is paid to the social and economic approach, which is based on the Concept of multifunctionality of agriculture, which was formulated in 2008 by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). Its emergence is due to the deruralization of the economy, ie, the reduction of the share of agriculture in the national economy and the real reduction of employment in it.

We should note that the Concept of multifunctionality of agriculture encourages a deeper and more comprehensive study of the place and role of man, which he or she performs in interrelated spheres with their objective interdependence and unity, namely: economic, social and environmental functions that rely on rural economy in modern conditions. Strict compliance with the relevant requirements in the performance of the above functions is ensured only with the conscious and direct participation of man in their implementation. In this regard, O.M. Borodina notes that the concept of multifunctionality is based on the recognition of agriculture as a specific area of economic activity, unique in terms of various social results that it can produce simultaneously with the production of agricultural products [15].

It had been established that since the mid-2000s, Ukrainian scientists had been actively developing the solutions of the problems of rural development from various scientific approaches, which was due to economic recovery from recession and the need to justify the directions of the development of agricultural sector and rural settlements. Almost a third of a century later, as a result of radical changes in the economic base and social living conditions, there is an update of the old concept, but with an emphasis on rural development.

It should be noted that depending on the situation in the country, as well as taking into account the topics of scientific research, the

relationships between the roles of agriculture and its functions are studied from different points of view. However, these relationships are ultimately aimed at ensuring the sustainable development of the rural sector, as well as, accordingly, adjusting the directions and priorities of the state agricultural policy. In this context, domestic scientists propose to understand rural development as a process that ensures harmonious social and economic progress of rural areas based on self-organization of rural communities with the maximum possible use of endogenous development factors (local assets) in combination with external opportunities [16].

The proposed interpretation of the concept of "rural development" reflects it as a threefold process: the identification of rural communities based on their self-organization; economic development of local resources; creating livelihoods for all community members based on innovative solutions. The ultimate goal of the rural development process is to create conditions for increasing the incomes of poor people, not their comfortable existence in poverty, attract existing assets of rural communities combined with external opportunities (information, financial resources, social networks) to expand and diversification of own economic activity in rural areas. In this regard, the author proposes to distinguish two terminologically similar concepts: 1) "rural development", which emphasizes the sustainability of development, its social and economic component, ensuring social welfare and human development; 2) "rural development", which summarizes and focuses on production and infrastructural aspects of rural development.

It should be noted that in recent times, Ukraine has embarked on the path towards European integration and the issues of transition of local government to the European model of local self-government have become especially relevant. At the same time, in the context of decentralization of the management and financing system, which has been implemented since 2015, the state is actively handing over financial leverage and tools to a new lower level of local self-government – amalgamated territorial communities (ATC). That is why the creation of rural communities can take place only in the context of administrative and territorial reform (ATR).

In the process of gradual consolidation of the lower level (the number of village, settlement and city councils before the unification was 11,519 units) it was planned to create 1304 ATCs (they will unite 8846 territorial communities and 457.3 thousand sq. km or 82% of the total area of Ukraine). As of February 1, 2019, 888 ATCs (68.1%) were created with a population of 9.1 million people (26.0% of the total population of

Ukraine) and an area of 216.4 thousand sq. km (38.7% of the area of Ukraine). Also we should note that local budgets in 2014 amounted to UAH 70 billion, in 2019 – almost 270 billion [17, 18].

Thus, after the administrative and territorial reform, the principles, methods and processes of self-organization of the residents of rural communities receive a powerful impetus for their further implementation in practice. It should be noted that since the real financial levers of influence will be in the governing bodies of ATC, the local interests must and will be protected by rural communities, which will still need to be created in the context of promoting the development of civil society. Their efforts will be aimed at the self-development of rural communities based on maximum capitalization of local assets, especially all types of resources: human, social, natural, physical, financial, political, cultural [19].

Rural areas are usually considered as the habitat and livelihood of the rural population, ie the part of the natural environment that changes properties as a result of human economic activity. The habitat of rural society combines natural and artificial components. In turn, natural components are represented by elements that are formed and exist independently of man, but which can be involved in the process of his life. Most of the natural component is represented by the natural potential of the rural area (a set of natural ecosystems), which determine the natural living conditions of the rural community and the formation of its human potential. Obviously, each ecosystem is characterized by the interaction of biotic and abiotic factors, which are characterized by unique properties of self-organization and self-regulation.

The generalized functions of rural areas as habitats and livelihoods are presented in Figure 1, which is considered as a complex multifactorial system formed by rural residents to implement such functions as ensuring their survival (food, water, air, health support, etc.); security (physical, economic, environmental, social); reproduction of the population (family values and relations, protection of childhood, upbringing, education, etc.); communication (means of information exchange, means of communication, possibility of communication, etc.); self-identification (art, education, science, religion, morality, mentality, spirituality, traditions, stereotypes, behavior, lifestyle, etc.); means of receiving income (agricultural production, entrepreneurial and labor initiative, equipment and technologies of handicrafts, resources, etc.); interaction with the natural environment (extraction and consumption of mineral, biological and other resources, environmental protection, building multifunctional agricultural landscapes, etc.).

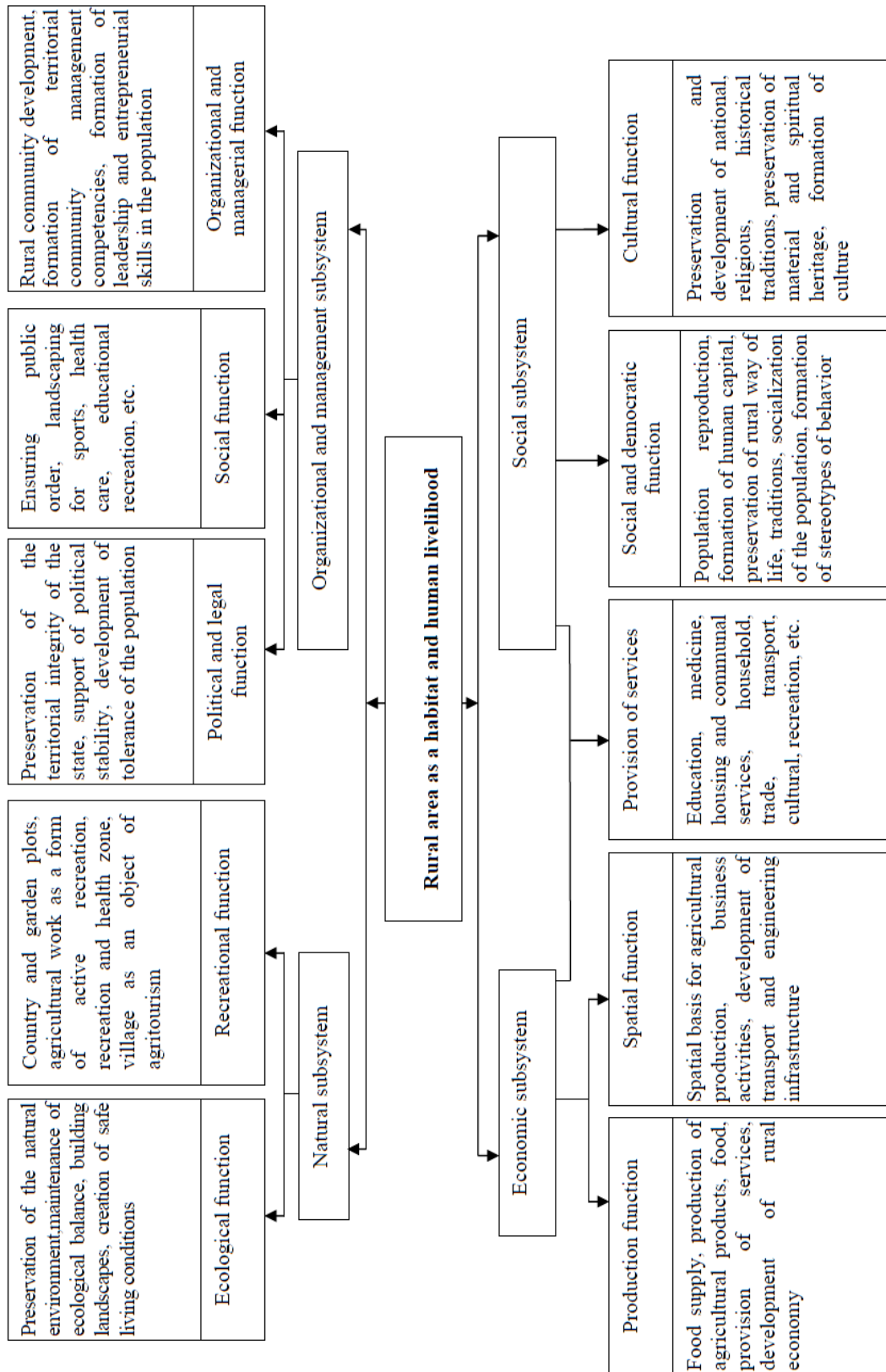

Fig. 1. Functions of rural areas as a habitat and human livelihood.

Source: summarized by the author.

In order to provide favorable conditions for the reproduction of human capital in terms of sustainable development of rural areas, it is advisable to ensure the implementation of the following conditions: the formation of conditions necessary for rural areas to implement their functions and tasks of rural development; development of the economy of rural areas, increasing the efficiency and sustainability of agriculture, income of the rural population; creation of new jobs, improving the quality of life of the population of rural areas; stabilizing the population base of rural areas and increasing life expectancy; formation of a system of rational use of natural resources and environmental protection; development of cultural and moral and spiritual potential of rural areas.

Today, one of the challenges for the reproduction of rural human capital is innovative development, which helps to increase productivity and competitiveness of agricultural production, but at the same time displaces and replaces people in the production process. This is what the World Bank emphasizes, that notes the positive changes in rural development in reducing poverty, but increasing the problem of employment [20]. It is obvious that these processes will intensify in domestic agriculture, which will require the development of programs to diversify economic activity in rural areas.

Proof of this is the following example. Technological progress in Polish agriculture during the period 1995–2011 led to a reduction in the number of people employed in agricultural production by almost 40 % [21]. According to EUROSTAT, 12.6 % of all working Poles were employed in agriculture in 2013. Among the EU Member States, the following situation is typical: only in Romania, where 28.6 % of the working population is employed in agriculture; in other EU Member States, the share of employment in agriculture ranged from 12.4 % (Greece) to 1.2 – 1.3 % (UK and Belgium), while employment in agriculture in most EU countries did not exceed 5% of the total working population, which is the EU average performance [22].

In our research, we highlight the following basic principles of capacity building of human capital reproduction in rural areas: systemic principle, which means that potential of human capital reproduction is considered as an element of aggregate reproductive potential of rural area; the principle of continuity means the continuity of the reproduction process; the principle of complexity – the complex structure of human capital requires the integrated development of all its elements and, accordingly, the integrated development of rural areas; the principle of multifunctionality – the ru-

ral area should be developed taking into account numerous functions which are realized by it; priority principle – the global goal of rural development is determined by the efficiency of the rural community; the principle of balance – rural areas should be developed in the interests of rural residents; the principle of uniqueness – each rural area should be considered as a unique social and economic system, which is characterized by the specifics of development potential and reproductive opportunities; the principle of rational behavior of the population – the activity of the rural population is determined by the system of economic interests and motivation to improve the quality of life; principle of equality – all economic entities conducting business activities within the rural area must have equal access to resources and infrastructure; the principle of social responsibility – all economic entities that conduct economic activities within the rural area, are responsible for the formation of the social potential of the localized rural community; the principle of economic and social integration – each rural area seeks to integrate optimally into economic and social systems of a higher level; the principle of efficiency – the structure of investment in the reproduction of human capital is determined on the basis of economic and social efficiency of each area of investment; safety principle – the effectiveness of reproduction processes is determined by the level of economic, social, environmental and other types of safety of rural areas.

Systematized features of human capital reproduction in rural areas should be taken into account when developing conceptually sound strategically important promising areas of development of the system of state regulation of agricultural entities and local self-government of rural areas, which would have the format of targeted rural development policy. This can be explained by the fact that rural areas are under the influence of global changes associated with the transition to a post-industrial paradigm of economic dynamics, digitalization of agriculture and the principles of the knowledge-driven economy, however, these trends are somewhat delayed for rural areas. Further research on the reproduction of human capital in rural areas should be the formation of the adaptive potential of rural areas through the development of related alternative areas of economic specialization of rural areas, as well as the use of human capital in rural areas in terms of not only quantitative but also qualitative indicators which would allow to form a relevant information base in order to develop sound proposals for improving the formation and use of human capital.

Conclusions. Rural areas are the foundation of the spatial basis of human capital reproduction

in the agricultural sector, as business entities that carry out economic activities within rural areas form the economic basis of the human capital reproduction system, and rural societies – its social basis. It is generalized that in the conditions of planned economy the main objects of rural development management were collective farms and state farms, on which were entrusted by the state with the functions of economic and social development of rural settlements, formation of appropriate living environment, reproduction of labor resources and their involvement in social reproduction. Transformation processes led to destructive processes in rural areas, which violated the structural and functional integrity of their economic, social and environmental subsystems, as well as their reproductive potential.

It is proved that the specifics of the formation and use of human capital in rural areas in conditions of economic instability is manifested in the following. First, the human capital of rural areas is a special factor in overcoming the negative consequences of the destructive impact of deteriorative phenomena and processes on the social, economic and environmental spheres of rural areas. It is obvious that the economic downturn causes pre-crisis and post-crisis periods, which allow human capital to build internal capacity, change characteristics and properties, and crisis – focuses exclusively on using this capacity to ensure survival and maintain an adequate standard of living. Such phenomena should be taken into account when developing strategic development programs and ensuring qualitative changes in human capital in rural areas.

Secondly, we substantiated that in the period of intensification of crisis phenomena and processes in the economy, and accordingly, in the economic sphere of agribusiness structures, social and ecological rural areas, the stabilizing function of human capital is actualized. In essence, it is a logical continuation of the internal potential, the realization of which allows to overcome unfavorable periods of development of society and economy. Third, human capital in rural areas is not homogeneous in its qualitative characteristics and in its ability to adapt flexibly to crisis conditions and processes. This requires the development of measures for differentiated stimulation and development of human capital in rural areas, which would contribute to the formation of preconditions for minimizing and neutralizing the negative effects of economic turbulence.

REFERENCES

1. Lindyuk, A.O. and Lipchuk, T.V. (2011). Rural environment as a factor in the formation of human capital in

agriculture. *Agrosvit*, no.13–14. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2011/6.pdf

2. Zinchuk, T.O., Kotenko, N.M. and Prokopchuk, O.A. (2017). Evolutionary priorities of investing in rural development of Ukraine. *Global and national economic problems*. Mykolayiv National University named after V.O. Sukhomlinsky. No 16, pp. 139–144. Available at: http://global-national.in.ua/archive/16-2017/16_2017.pdf.

3. Galkiv, L.I. and Galaz, L.V. (2018). Motivation of human capitalization of rural settlements. *Problems of economy and management*. No 897, pp. 49–56. Available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/44455>.

4. Directions and means of development of rural areas in the context of strengthening the socio-economic security of Ukraine: a monograph / ed. Doctor of Economics, Prof. T.G. Vasil'tseva, Ph.D., Assoc. VV Boyko. Lviv: Liga-Press. 260 p. Available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20160804.pdf>.

5. Shepotko, L.A., Prokopa, I.V., Plonsky, V.Ja. and Skurskaya, N.M. (1981). Approximation of socio-economic development of the city and village. Kyiv: Naukova Dumka, pp. 31–34, 228–230.

6. Economic and social problems of the agricultural sector. Overcoming significant differences between city and village. Kyiv: Naukova Dumka, 1986, pp.11–28.

7. The man in the agricultural sector Kiev: Naukova Dumka, 1991, pp. 235–267. ISBN 5-120023-10-X. Library and bibliographic classification 60.550.663Я9

8. Shepotko, L.O. (1991). The Ukrainian Village: problems and prospects. Kyiv: Harvest. 235 p.

9. Krysanov, D.F. (1991). Dynamics of rural displacement and problems of regulation of the displacement process. *Economy of Soviet Ukraine*. No. 11, pp. 19–27.

10. Borodina, O.M. and others. (2010). Rural development theory, policy and practice. Methodological approaches to the definition of rural development. Kyiv. 376 p. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/81.pdf>.

11. Shepotko, L.O., Prokopa, I.V., Gudzinsky, S.O. and Yarovy, V.D. (2003). The rural sector of Ukraine is at the turn of the millennium. In 2 volumes. Vol. 2. Social resources of rural areas. Kyiv: Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, pp. 47–50.

12. Economic activity of the population of Ukraine: statistical collection. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2011, pp. 120–121,191,196. Available at: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ean_zb.htm.

13. Agriculture of Ukraine for 2000-2017: statistical collection. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2018. 38 p. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf.

14. Shepotko, L.O., Prokopa, I.V., Gudzinsky, S.O. and Yarovy, V.D. (2003). The rural sector of Ukraine is at the turn of the millennium. Social resources of rural areas. Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. Vol. 2, pp. 47–50.

15. Borodina, O.M. (2010). Applied principles of rural development. Rural development theory, policy and practice. Kyiv. 376 p. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/81.pdf>.

16. Borodina, O.M. (2010). Genesis and tasks of rural development policy in Ukraine. Rural development theory, policy and practice. Kyiv. 376 p. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/81.pdf>

17. Monitoring the process of decentralization of power and reform of local self-government. As of January 10, 2019. Ukraine. Available at: km-oblrada.gov.ua/minregion-oprilyudniv-monitoring-pro/.

18. Tugluk, V. (2019). The main thing is progress, not process. The united communities show steady progress in the economic and social spheres. Government courier, no. 76, pp. 6–9. Available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/golovne-progres-ne-proces/>.

19. Borodina, O.M. (2012). Socioeconomic development of agriculture and rural areas: a modern dimension. Kyiv, pp. 214–257. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/97.pdf>.

20. The World Bank Annual Report 2019: Ending Poverty, Investing in Opportunity (Chinese). Washington, D.C.: World Bank Group. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/478101570466007250/The-World-Bank-Annual-Report-2019-Ending-Poverty-Investing-in-Opportunity>.

21. Kamiska, K. (2012). The case of agriculture. The present and future of agriculture in Mazovia / for order. I. Magda. IV quarterly report. Institute for Structural Studies. Warsaw.

22. Human capital in the process of structural transformation of rural areas and agriculture / A. Vrochalska and others. Warsaw, 2014. 126 p. ISBN 978-83-7658-533-8.

Особливості відтворення людського капіталу сільських територій

Утеченко Д.М.

Узагальнено чинники, які справляють найбільш відчутний негативний вплив на розвиток соціальної та економічної сфер сільських територій. Систематизовано наукові дослідження щодо питань реакції людського капіталу на деструктивні прояви в економіці, а також висвітлено низку чинників прояву цих руйнівних явищ у розвитку сільських територій.

Проаналізовано найбільш пріоритетні проблеми розвитку сільських територій стосовно кожного етапу суспільного поступу. Виділено та охарактеризовано ключові етапи розвитку аграрного сектору та його просторової основи – сільських територій, а саме з населеними пунктами, в яких мешкали сільські жителі та концентрувалися матеріальні й технічні засоби виробництва.

Особливу увагу приділено причинам міграції сільського населення, що у свою чергу обумовило пошук та аналіз певних заходів щодо гальмування негативних проявів цього процесу. Встановлено, що проведення аграрної та земельної реформ, а також перехід до соціально-орієнтованої моделі ринкового господарювання чинили негативний вплив, внаслідок чого спостерігалось збільшення кількості деградуючих сіл та становлення нових організаційно-правових форм. Виділено низку негативних трендів, які впливають на розвиток аграрного сектору, серед яких пріоритетне

місце посідають соціальні ресурси сільських територій. Виявлено, що головним елементом соціальних ресурсів села є сільське населення, лівова частка якого належить трудовим ресурсам, які виступають сполучною ланкою, що зумовлює взаємозалежність його економічного і соціального розвитку.

Обґрунтовано, що постійне перебування соціально-економічної системи, якою є сільська територія, в стані протидії «зовнішнім шокам» зумовлює зміни сутнісно-специфічного змісту характеристик середовища території та її ресурсів, що потребує урахування її стану у розробці стратегічних програм сільського розвитку. Виділено основні принципи формування потенціалу відтворення людського капіталу сільських територій, узагальнено функції сільських територій як середовища проживання і життєдіяльності та напрями цілеспрямованої політики сільського розвитку.

Ключові слова: відтворення людського капіталу, сільські території, сталий розвиток, сільський розвиток.

Особенности воспроизводства человеческого капитала сельских территорий

Утеченко Д.М.

Обобщены факторы, которые оказывают наиболее ощутимое негативное влияние на развитие социальной и экономической сфер сельских территорий. Систематизированы научные исследования по вопросам реакции человеческого капитала на деструктивные проявления в экономике, а также освещен ряд факторов проявления этих разрушительных явлений в развитии сельских территорий.

Проанализированы наиболее приоритетные проблемы развития сельских территорий в отношении каждого этапа общественного прогресса. Выделено и охарактеризовано ключевые этапы развития аграрного сектора и его пространственной основы сельских территорий, а именно с населенными пунктами, в которых жили сельские жители и концентрировались материальные и технические средства производства.

Особое внимание уделено причинам миграции сельского населения, что в свою очередь обусловило поиск и анализ определенных мер по торможению отрицательных проявлений этого процесса. Установлено, что проведение аграрной и земельной реформ, а также переход к социально-ориентированной модели рыночного хозяйствования оказали негативное влияние, в результате чего наблюдалось увеличение количества деградирующих деревень и становления новых организационно-правовых форм. Выделено ряд негативных трендов, которые влияют на развитие аграрного сектора, среди которых приоритетное место занимают социальные ресурсы сельских территорий. Выведено, что главным элементом социальных ресурсов села является сельское население, львиная доля которого принадлежит трудовым ресурсам, которые выступают связующим звеном, что обуславливает взаимозависимость экономического и социального развития.

Обосновано, что постоянное пребывание социально-экономической системы, которой является сельская территория, в состоянии противодействия «внешним шокам» предопределяет изменения сущностно-специфического содержания характеристик среды территории и ее ресурсов, что требует учета ее состояния в разработке стратегических программ сельского развития. Выделены основные принципы формирования

потенциала воспроизводства человеческого капитала сельских территорий, обобщены функции сельских территорий как среды обитания и жизнедеятельности и направления целенаправленной политики сельского развития.

Ключевые слова: воспроизводство человеческого капитала, сельские территории, устойчивое развитие, сельское развитие.

Copyright: Utechenko D. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Utechenko D.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-1162-0083>

UDC 338.43.01:330.143.2

JEL O13, Q18

Problems of functioning and directions of agro-food chains development in the conditions of turbulence strengthening

Varchenko O.

Bila Tserkva National Agrarian University

 Varchenko O.: E-mail: 1207olia@gmail.com

Varchenko O. Problems of functioning and directions of agro-food chains development in the conditions of turbulence strengthening. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 18–28.

Рукопис отримано: 15.04.2020р.

Прийнято: 29.04.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-18-28

The article substantiates scientific and methodological approaches and principles of distribution, formation, effectiveness, efficiency of functioning and development of agri-food chains. It is determined that agro-food chains have acquired the most significant economic and social importance for the inclusion of small producers in the processes of practical production cooperation, which prompted the requirements related to the specifics of the technology of production of finished food products.

The main factors that provoke the emergence of extremely contradictory and diverse phenomena in the development of agri-food chains include: globalization of international relations, intensification of turbulent phenomena and processes in the world economy, the entry of advanced countries to new economic frontiers.

For the current stage of development of the national economy, the practical implementation of one of the key objectives of the Association Agreement between Ukraine and the European Union was of paramount importance. For the purpose of periodic audit of HACCP-certified food processing enterprises, the specified structure of business entities that ensure the production of finished food and other products is highlighted.

These calculations show that in 2018 in Ukraine the producers of agricultural raw materials were 49550 farms/enterprises and 23822 natural persons-entrepreneurs who are officially registered and represent the primary link in the food chain. The next link in the agri-food chain are processors of raw materials of primary production, which in Ukraine in 2018 were 5872 enterprises and 10845 individual entrepreneurs, of which 157 enterprises and 1016 sole proprietors produce non-food products.

The analysis allows us to conclude that now the producers of food raw materials have the following situation: a) flexible or simplified permanent procedures, certified (or tested) their facilities for compliance with the minimum requirements of basic programs; b) the second part, mainly FOPs and PF, continue to operate traditionally, ie without paying special attention to the time requirements for the implementation of systematic security procedures.

It is established that in practice, some producers of food raw materials, with different levels of tightness, depth of processing and value creation, are already included in agri-food chains.

Taking into account the objectively existing tendencies of spontaneous, at the initial stage mainly seasonal occurrence, and further deepening and strengthening of interrelations between actors, the hierarchy of formation and sustainable development of food chains is offered.

Key words: agro-food chains, economic turbulence, agricultural raw materials, personal farms, processing and food enterprises, sustainable development, added value.

Problem statement and analysis of recent research. One of the important characteristics of the current stage of development of the agricultural sector of Ukraine's economy is the spread, formation, effectiveness, efficiency of functioning and development of agri-food chains. However, changes in climatic conditions, globalization and increasing turbulence in the international economy and social relations greatly complicate economic activity. At the same time, society's requirements for economic, social, environmental and other directions regarding the results and consequences of management, which are included and ensure the functioning of various food chains, are increasing.

In this regard, additional efforts are needed from producers not only to keep up with the results achieved, but also to ensure the sustainable development of food chains in the future.

The aim of the research. Substantiation of directions of development and functioning of agro-food chains in the conditions of turbulence of external and internal environment, and also systematization of characteristics of the main types of chains on complexity of structure, forms of legal relations between participants and efficiency of functioning.

Material and methods of research. During the study, the theory of the chain approach was used as a method of scientific cognition, the fundamental developments of which were carried out by such well-known Western scientists as M. Porter [1], G. Dzhereffi [2], M. Morris and R. Kaplinski [3].

The main research methods are abstract-logical – for the study of agri-food chains in terms of changes in external and internal factors, taking into account the form of legal relations between its participants; methods of analysis and synthesis - to identify the dynamics and structure of economic entities by type of economic activity in the primary production and processing and food industry of Ukraine.

Research results and discussion. The problems of network production structures, intersectoral cooperation and vertical integration, and later agri-food chains, gained practical significance in Soviet times.

However, agri-food chains have gained more significant economic and social importance for the inclusion of small producers in the processes of practical production cooperation, which, on the one hand, placed specific requirements for growing quality and safe food raw materials and its sale in accordance with contractual agreements, and on the other, - included them in real production processes and economic relations. This was extremely important in the context of

a catastrophic reduction of employment in the public sector in rural areas (in various production structures), and also prompted the implementation of those requirements that were due to the specifics of the technology of production of finished food products.

It should be noted that since almost half of food raw materials are grown in private farms and farms, and a significant part of it goes to processing and food facilities, the inclusion of small, small and medium producers in food chains is a necessary condition for meeting the primary needs of domestic consumers. the potential of the agro-industrial complex and strengthening the country's food security.

As noted by O.M. Borodina, “agri-food chains are not just interconnected parts of one process, but also (first of all) mutually beneficial relations between groups of producers, sellers, processors and service companies, which unite together to increase productivity and create added value. based on the understanding of mutual benefit and fair distribution of the achieved result...” [4, p. 75].

At the same time, it is necessary to draw attention to the processes taking place in the agricultural sector. Since the 2000s, after the national economy emerged from the recession, the processes of consolidation of production structures and reduction of the contingent of small-scale producers of the agricultural sector have been quite active. In particular, for the period 2002-2015 (this period was adopted to ensure the comparability of quantitative indicators): in the processing sector, the number of food processing enterprises decreased by almost 1.7 times, including large and medium – 2.7 times (up to 1 thousand units), and small - one and a half times (up to 4.5 thousand units); in agriculture, the number of enterprises, including peasant (farmer) farms, decreased almost 1.4 times (up to 52.5 thousand units), of which farmers - by a third (up to 32.3 thousand units), and personal peasant farms (PF) – 1.3 times (up to 4.1 million units). Regarding the participation of small producers in the production of marketable agricultural products, the following structure of PF was formed: 19% of producers are fully market-oriented, semi-commercial small farms – 41%, and the rest produce products for their own consumption [4, p. 82]. Approximately, this covers about 780 thousand commercial and 1680 thousand semi-commercial PF. Thus, the presence of these trends indicates the sectoral, production and territorial concentration that occurs in the agricultural sector.

At the same time, extremely powerful changes are taking place in the external environment, which directly, as well as through a number of

indirect and diverse transmission mechanisms, provoking the emergence of new phenomena and processes have an extremely contradictory and diverse impact on Ukraine's agricultural sector. Such factors traditionally include the following: the globalization of international relations, the intensification of turbulent phenomena and processes in the world economy, the entry of advanced countries into new economic frontiers.

Favorable natural and climatic conditions have also become extremely important for world and domestic agriculture. However, nature is the least prone to permanence. The current period is marked by a number of abrupt and even shocking changes in key weather parameters during the year, which are unpredictable for a long period of time and which cannot be avoided or limited (global warming, melting glaciers, shrinking permafrost, expansion of ozone "holes" in the Earth's crust, a gradual change in the position of the magnetic poles). In general, they all have a contradictory impact on the processes of growing food raw materials and the ability of producers to ensure compliance with technological requirements of production.

As for changes in natural and climatic conditions in Ukraine in general, they should include: warm and light snow winters, increasing the sum of annual temperatures, increasing periods of soil moisture deficit and rainfall on the surface, shifting the onset of the sowing period to earlier terms, etc.

Of particular concern in recent decades has been the trend of imports of dangerous weeds, pathogens and dangerous pests from abroad. Unfortunately, in order to prevent their spread, those measures that are carried out in accordance with quarantine phytosanitary requirements on the territory of Ukraine are not enough and quite often they are implemented too late. As a result, pests contaminate the crop, complicate its harvest, reduce the quality of primary and final products, and therefore require additional costs for cleaning them. Thus, harmful organisms cause significant damage to agriculture with heavy losses.

For the current stage of development of the national economy, the practical implementation of one of the key objectives of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, [6] which entered into force in September 2017, but preparations for its implementation began almost twenty years before [7, with. 11–12].

Of the full range of tasks that have arisen in connection with the practical implementation of the course of European integration, the problem of implementing permanent procedures (PP) by

economic entities in primary production, as well as periodic audits of HACCP-certified food processing enterprises is still relevant. In general, the solution to this problem is associated with such a key condition as the inclusion of agricultural producers in food chains. To this end, it is appropriate to disclose the structure of business entities that ensure the production of finished food and other products (Table 1).

The calculations in Table 1 show that in 2018 the producers (growing, harvesting, fattening, milking, restoration, breeding and related services) of agricultural raw materials (the amount of NACE 01 + 02.3 + 03) are 49,550 one. (48653 + 29 + 868) of farms / enterprises and 23822 (20943 + 437 + 2442) of natural persons-entrepreneurs (PE), who are officially registered, operating in the branches of primary production. Therefore, the above operators represent the primary link in the food chain. In addition, as noted above, marketable products are produced by a significant number of PFs that have not been registered as sole proprietors.

The next link in the agri-food chain are processors (Table 1 - the amount of NACE 10 + 11 + 12 + 14.11 + 14.2 + 15.1) raw materials of primary production, theoretically can act 5872 one. (5715 + 27 + 23 + 107) enterprises and 10845 (9829 + 338 + 216 + 462) natural persons-entrepreneurs, of which 157 enterprises and 1016 sole proprietors produce non-food products. But for the production of such products, they use the skins of farm animals, which, after fattening, are sent to meat processing plants and slaughterhouses, and the fur of animals, which after the end of the cycle of breeding in animal farms, are sent for slaughter and receive raw fur and delicatessen meat products. and valuable production waste.

It is established that in practice some producers of food raw materials, but with different levels of density, the depth of its processing and creation of added value, are already included in agri-food chains [9, p. 79].

Based on this, it would be appropriate to disclose the degree of inclusion of agricultural producers in existing organizational schemes, which are formed to enable uninterrupted production and sale of final products, ie food chains. These, in our opinion, include:

- 1) producers of food products exported to the EU and other countries. These are 128 domestic food producers [10], to whom the European Commission, based on the results of inspections by the Office of Veterinary and Food Inspections, concluded that the food safety systems formed at enterprises are equivalent to the European model of food safety [11].

Table 1 – Dynamics and structure of economic entities by type of economic activity in primary production and food processing industry of Ukraine

Code for NACE-2010	Total			Including: enterprises			Individual entrepreneurs (PE)		
	2010	2018	2018 to 2010, %	2010	2018	2018 to 2010, %	2010	2018	2018 to 2010, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A. AGRICULTURE, FORESTRY AND FISHERY (extract from it)									
01 Agriculture, hunting and related services									
including:	72697	69596	95,9	49060	48653	99,2	23637	20943	88,6
01.1 cultivation of annual and biennial crops	57521	54812	95,3	x	x	x	13380	12393	92,6
01.2 cultivation of perennial crops	1228	2434	198,2	x	x	x	710	1074	151,3
01.3 reproduction of plants	400	411	102,7	x	x	x	323	257	79,6
01.4 animal husbandry	5170	4506	87,1	x	x	x	2610	2185	83,7
01.5 mixed agriculture	1012	1576	155,7	x	x	x	633	529	83,6
01.6 ancillary activities in agriculture and post-harvest activities	7027	5418	77,1	x	x	x	5970	4489	75,2
01.7 hunting, animal recovery and related services	339	439	129,5	x	x	x	11	16	145,4
02 Forestry and logging									
including:	3315	3422	103,2	x	x	x	2449	2439	99,6
02.3 harvesting of wild non-wood products	252	466	184,9	41	29	70,7	211	437	207,1
03 Fisheries									
including:	4309	3310	76,8	740	868	117,3	3569	2442	68,4
03.1 fishing	2276	1589	69,8	x	x	x	1858	1124	60,5
03.2 fish farming (aquaculture)	2033	1721	84,6	x	x	x	1711	1318	77,0
C. PROCESSING INDUSTRY (extract from it)									
10 + 11 + 12 Manufacture of food products, beverages and tobacco									
10 + 11 + 12; of them:	17323	15544	89,7	6551	5715	87,2	10772	9829	91,2
10 Food production									
10; including:	15128	14681	97,0	5706	5148	90,2	9422	9533	101,2
10.1 production of meat and meat products	1907	1707	89,5	x	x	x	946	932	98,5
10.2 processing and canning of fish, crustaceans and molluscs	521	416	79,8	x	x	x	259	243	93,8
10.3 processing and canning of fruits and vegetables	604	588	97,3	x	x	x	206	251	121,8
10.4 production of oil and animal fats	1437	1521	105,8	x	x	x	1021	894	87,6
10.5 production of dairy products	650	709	109,1	x	x	x	201	308	153,2
10.6 manufacture of products of flour-milling-cereal industry, starches and starch products	1868	1604	85,9	x	x	x	1108	922	83,2
10.7 production of bread, bakery and flour products	5733	5302	92,5	x	x	x	4234	4227	99,8
10.8 production	1887	2281	120,9	x	x	x	1158	1480	127,8
other food products	521	553	106,1	x	x	x	289	276	95,5
10.9 manufacture of prepared animal feeds									
11 Manufacture of beverages	2183	844	38,7	833	548	65,8	1350	296	21,9
including:	139	60	43,2	x	x	x	0	1	x
11.01 distillation, rectification and mixing of alcoholic beverages	122	59	48,4	x	x	x	26	7	26,9

Continuation of Table 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11.02 production of grape wines	4	14	350,0	x	x	x	0	7	x
11.03 production of cider and other fruit wines	30	8	26,7	x	x	x	26	7	26,9
11.04 production of other undistilled beverages from fermented products	191	152	79,6	x	x	x	129	56	43,4
11.05 beer production	41	14	34,1	x	x	x	26	2	7,7
11.06 production of malt	1656	537	32,4	x	x	x	1143	216	18,0
11.07 production of soft drinks, mineral waters and other waters									
12 Manufacture of tobacco products	12	19	158,3	12	19	158,3	0	0	x
12 manufacture of tobacco products									
14 Manufacture of wearing apparel	14337	11701	81,6	x	x	x	12075	9936	82,3
including:	494	365	73,9	23	27	117,4	471	338	71,8
14.11 manufacture of leather clothes	413	239	57,9	38	23	60,5	375	216	57,6
14.2 manufacture of articles of fur									
Manufacture of leather, leather products and other materials	2446	2128	87,0	x	x	x	2009	1764	87,8
including:	572	569	99,7	130	107	82,3	442	462	104,5

Source: compiled and calculated according to the State Statistics Service of Ukraine for the relevant years [8].

In Ukraine, about 500 market operators are engaged in organic products, of which more than 300 producers are already certified [12]. Farms have passed the appropriate certification of agricultural lands (about 300 thousand hectares) and technologies for compliance with national [13] or international standards [14] and received a certificate of producer of organic products.

2) market supermarket operators - a number of limited liability companies (LLC): "ATB-Market", "Fozzy-Food", "Metro Cash & Carry Ukraine", "Food Merezha", "Fora", "Novus Ukraine", "ECO", "Big Pocket" and others that have been certified for compliance with the voluntary standard GLOBAL GAP [15]. To date, about 50 farms in our country have already received this certificate.

According to the requirements of the Law of Ukraine on Food Safety [16], as of 20.01.2020, all food processing enterprises had to implement the HACCP system or ensure compliance of small capacities with the minimum requirements of basic programs [17] or other recommendations, in particular for animal products. origin and processing of vegetables and fruits [18]. Exceptions may be primary production farms.

The analysis allows us to conclude that now the producers of food raw materials have the following situation:

a) one part of primary production farms, which grow products of animal origin or are organizationally engaged in the sale of their own products

to processing enterprises, have already prepared and implemented flexible or simplified permanent procedures (PP), certified (or tested) their facilities for compliance with minimum requirements of basic programs;

b) the second part, mainly PEs and PF, continue to operate traditionally, ie without paying much attention to the time requirements for the implementation of systemic security procedures (permanent procedures), although legally they have the right to do so.

That is, on the one hand, there is a huge array of territorially dispersed PF and a significant part of PEs, which are virtually isolated. They operate in a turbulent environment and are therefore subject to various external influences due to the lack of permanent links with intermediary structures that are interested in the procurement of products and its further sale.

On the other hand, there are functioning agri-food chains, mainly in the existing organizational and legal structures, whose members have already gained significant experience in both synchronous and coordinated work in technologically related processes, and in initiating and developing mutually beneficial relations.

Given the objectively existing trend of spontaneous, initially mostly seasonal occurrence, and further deepening and strengthening of relationships between actors, we propose such a hierarchy of formation and sustainable development of food chains (Table 2).

Table 2 – Systematization of key characteristics of the main types of agri-food chains and their detail by the complexity of the structure, formation and efficiency of operation

The degree of complexity and formation, length and extent of FC	Key factors * FC	Forms of legal relations between participants	Logistics of material flows:		Scope of coverage market	Effectiveness of functioning	Efficiency of functioning
			internal	External			
1	2	3	4	5	6	7	8
I. INTERNAL (DOMESTIC)							
The simplest	BPPpdo; BPP + BFI	Oral agreements (seasonal); Agreements between BE; on a permanent basis	Movement of purchased raw materials by transport BE	Transfer of processed raw materials by BFI or / and TS transport	Local markets with the organization of outlets in places of mass placement or movement of consumers	Unregulated compliance with the requirements for safety and quality of primary products and their initial processing, violation of the agreed terms of supply of raw materials for further processing at BFI or its processing by producers for further sale to consumers	Efficiency is low, as it is limited by the initial level of agri-food formation and only the primary processing or processing of agricultural raw materials (packaging, packaging and formation of transport and trade batches of products ready for consumption)
(single-, double-link)	BPP + BFI + SS + (LS) + (TS)	Agreements between BE; forward and futures contracts between BE and BFI; BFI contracts with TS and (LS)	Movement of raw materials by transport BE	Movement of finished food products (animal feed) by BFI and / or TS transport	Local (district, interdistrict, regional, capital) food markets	Compliance with the requirements of standards and technical regulations regarding the safety and quality of primary products, agreed delivery dates of purchased raw materials at the BFI and the smooth sale of finished products to consumers	The efficiency is satisfactory, which is due to the relatively small scale of production of finished products and unsatisfactory organization of direct relations with distributors and the forced need to organize their own points of sale.
Shortened (three-, four-link)	BPP + BFI + SS+ LS + (IS) + TS + (FBS)	Agreements between BE; contracts between BE and BFI	Movement of raw materials by transport BE, BFI or LS	Movement of finished food products (animal feed) by transport BFI, TS or LS units	Local (district, interdistrict, regional, metropolitan) food markets and organization of outlets outside them	Strict compliance with the requirements of standards and technical regulations for safety and quality of primary products, agreed deadlines for the supply of raw materials to the BFI, the smooth sale of finished products to consumers	Efficiency is increased due to carrying out of all complex of technological operations "cultivation of agricultural raw materials - release of finished foodstuff", and also its realization in optimum terms and receiving profit

Continuation of Table 2

1	2	3	4	5	6	7	8
(five-, six-, seven-link)	BPP + BFI + SS + (LS) + TS + LSi; Organizational and legal forms of association of actors: food and trade corporations, international agricultural holdings	Contracts of international sale between actors of different countries; internal agreements between actors within the country	Movement of raw materials and finished products for warehousing and formation of transport and trade parties by their own logistics units	Movement of finished food products (animal feed), beverages and tobacco products by transport and logistics subdivisions of corporations or trans-European logistics structures	Markets of resident countries of food trade corporations and international agricultural holdings, export of finished products outside the region of location	Strict adherence to directives, standards and technical regulations on the safety and quality of primary products, agreed deadlines for the supply of raw materials for processing facilities, prompt sale of finished food products to consumers	Efficiency is high due to the full and timely implementation of the whole set of technological processes and operations "growing food raw materials - the production of safe and quality food products", its implementation in the optimal time and obtaining a higher margin
II. INTERSTATE (TRANS-NATIONAL **)	BPP + BFI + SS+(LS) or LSi) + TS + LSi; Organizational and legal forms of association of actors: food and trade corporations, trans-European agricultural holdings	One-time or recurring supply contracts; collective agreements; standard contracts; export contract	Movement of raw materials and finished products for warehousing and formation of transport and trade parties by their own logistics divisions	Movement of finished food products (animal feed), beverages and tobacco products by transport and logistics subdivisions of corporations or trans-European logistics structures	Markets of resident countries of food trade corporations and international agricultural holdings, export of finished products outside the region of location	Strict adherence to directives, standards and technical regulations on the safety and quality of primary products, agreed deadlines for the supply of raw materials for processing facilities, prompt sale of finished food products to consumers	Efficiency is high due to full and timely execution of all complex of technological processes and carrying out working operations in the substitution "cultivation of food raw materials - release of safe and high-quality food products", its realization in optimum terms and reception of the increased margin.

Continuation of Table 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Regional (actors of neighboring countries with the participation of actors from Ukraine or within one regional association: Schengen area, BSEC, GUAM, etc.), (i)	BPP + BFI + SS + (LS or LSi) + TS + LSi; Organizational and legal forms of association of actors: food and trade corporations, transnational agricultural holdings	Foreign trade agreement (contract) for the supply of goods; contract for international transportation of finished products to trade structures	Movement of raw materials and finished products for warehousing and formation of transport and trade parties by own logistics divisions	Movement of finished food products (animal feed), beverages and tobacco products by own transport and logistics divisions of corporations or transnational logistics structures	Markets of resident countries of food trade corporations and international agricultural holdings, export of finished products outside the region of location	Strict compliance with the requirements of directives, standards and technical regulations on safety and quality of primary products, agreed deadlines for supply of raw materials to processing facilities, prompt sale of finished food products to consumers	Efficiency is high due to the full and timely implementation of the whole set of technological processes and operations "growing food raw materials - the production of safe and quality food products", its implementation in the optimal time and obtaining a higher margin

Source: developed, formed and systematized by the author.

* Symbols of key actors included (may be included) in food chains:

BPP - farms (business entities) of primary production (engaged only in the production of food raw materials);

BPPpdo – business entities in primary production (legal entities-entrepreneurs – (LEE), persons-entrepreneurs – PIF persons-personal farms - PF) with the primary processing or processing of their grown (harvested wild non-wood products) agricultural raw materials (fresh vegetables and fruits, berries, nuts, mushrooms, etc.) for further sale;

BFI - business entities in the food processing industry;

SS – structures serving primary production (agrochemical, zooveterinary, engineering and technological);

LS - logistics structures (may or may not be in an independent (ie, be part of the SPD) meaning);

LSi - international (transnational) logistics (transport and logistics) structures;

IS – intermediary structures between producers of food raw materials (finished products) and its processors and implementers, distributors, other trade structures);

FBS - financial and banking structures (may or may not be independent);

TS - sellers (distributors, other trade structures) of finished products SHP;

BE - business entities (generic name of Legal entity entrepreneur, Individual entrepreneur, PF);

LFR- (legal forms of relations between BE) - oral agreements between BE, Agreements (agreements) between BE, at organizational and legal association of different BE under one "legal roof" (ie, LE) economic relations between BE are transformed into internal between separate units of the LE.

** Examples of international food chains with actors from Ukraine:

(i) - export of vegetable fats (oils) by rail to neighboring countries and its bottling for further wholesale, retail and retail trade;

(ii) - export of oilseeds and crude oil from Ukraine for further deep processing at EU oil refineries;

(iii) - import of tobacco raw materials from South American countries, its processing and production of tobacco products in tobacco factories in Ukraine (usually, the owners of tobacco factories in Ukraine are international tobacco corporations).

In general, the long-term development of agri-food chains in the agricultural sector of the economy should include a number of specific areas and approaches. The key, in our opinion, should be the following areas of development of agri-food chains:

for the simplest chains, it is extremely important to expand the number of their participants by joining the supply chain of actors with a completed production cycle;

expansion of the contingent of producers of primary products involved in the implementation of permanent procedures on the principles of HACCP, their testing with the participation of inspectors of the State Tax Service of Ukraine and registration of results by a special act.

Given the legal insecurity of PF, as well as the increasing occurrence of crises, both national and especially acute local scale, due to increasing turbulence in the domestic economy, to ensure the stabilizing role of agricultural service cooperatives (ASC), which are becoming widespread in dairy farming [19] himself in the Kiev region [20].

Conclusions. According to the results of the study, it can be concluded that in-depth or deep processing of food raw materials and sale of finished food products allows to include in the production of free labor resources of the village and thus ensure the formation of increased value added.

Today in Ukraine there is a need to expand the participation of PF in the formation and effective development of single-product chains, subject to outreach and advisory support of participants from regional branches of the National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine (NAASU) to participate in ASC, as well as appropriate approaches in respect of other members of the PF.

We believe that explanatory work among PF and sole proprietors, who work alone, on the feasibility and effectiveness of inclusion in agri-food chains will expand the range of potential and attract real producers to food chains.

Regarding agri-food chains, which create a high level of added value in both domestic and foreign markets, it is advisable to create favorable conditions for technological modernization of the production base of actors at the level of agricultural production and processing, support for export marketing, scientific and advisory support, formation of full logistics infrastructure with innovative elements. To this end, it is advisable for participants in agri-food chains to develop an effective economic mechanism for regulating material, financial and information flows at each level of the supply chain, which will be attractive for attracting new operators.

REFERENCES

- Porter, M. (2006). *Competitive advantage: how to achieve a high result and ensure its stability*, translation from English 2nd ed. Moscow: Alpina Business Books, 715 p.
- Gereffi, G., Fernandez-Stark, K. (2011). *Global Value Chain Analysis*. Durham: Center on Globalization, Governance & Competitiveness, Duke University. 40 p. Available at: https://www.researchgate.net/publication/265892395_Global_Value_Chain_Analysis_A_Primer (Accessed 23.02.2020).
- Kaplinsky, R., Morris, M. (2003). *Handbook for Value Chain Research*. IDS. 234 p. Available at: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/fisheries/docs/Value_Chain_Handbook.pdf (Accessed 20.02.2020).
- Borodina, O.M. (2014). Integration of smallholder farmers into value-added agri-food chains: methodological approaches and empirical research. *Economics and forecasting*. No 2. 75 p. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2014_2_8 (Accessed 14.03.2020).
- Sykalo, O. Quarantine weeds in Ukraine. *Journal Prof-fer*, 2009. Available at: <https://propozitsiya.com/ua/karantini-buryani-v-umovah-ukrayini-0> (Accessed 24.03.2020).
- Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part. Article 2125. Article 1, paragraph 2. *Official Gazette of Ukraine*. 2014, no. 75. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 27.03.2020).
- Krysanov, D.F. (2016). Integration of the agri-food sector of Ukraine into the single regulatory space of the European Union: monograph. Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. 368 p. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf>. (Accessed 20.03.2020).
- State Statistics Service of Ukraine. *Economic statistics. Economic activity. Activity of enterprises*. (For 2010 and 2018). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 10.03.2020).
- Krysanov, D.F., Varchenko, O.M. (2017). Agri-food chains: key problems of creation and development. *Economics and forecasting*. No. 1, pp. 72–91. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2017_1_7 (Accessed 15.03.2020).
- Shevchenko, O. More than 300 Ukrainian companies have the right to export to the EU. *Information agency Ukrai'ns'ki Nacional'ni Novyny*, 2020. Available at: https://dt.ua/ECONOMICS/u-krayini-yes-mozhut-eksportuvati-produkciju-ponad-300-ukrayinskih-pidpriyemstv-339279_.html (Accessed 12.03.2020).
- ISO/TS 22002–3:2011. *Obligatory precautionary program for food safety. Part 3. Production of agricultural products*. Available at: <http://organicukraine.org.ua/congress/wp-content/uploads/taran-organicukraine-congress-2018.pdf> (Accessed 12.03.2020).
- An "organic" law has entered into force in Ukraine. *Multimedia platform of foreign broadcasting of Ukraine*. 2.08.2019. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2752845-v-ukraini-vstupiv-v-silu-organic-nij-zakon.html>. (Accessed 24.02.2020).
- On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products: *Law of Ukraine Art. 2131*. dated 10.07.2018. № 2496-UIII. *Official Gazette of Ukraine*. 2018. No 62. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/2496-19?lang=uk>. (Accessed 28.02.2020).

14. Detailed rules for organic production, labeling and control for the implementation of Council Regulation (EC) No 834/2007 on organic production and labeling of organic products: Commission decision (EC) No 889/2008 of 5 September 2008. Official Journal of the European Union. OJ L 189, 20.7.2007. Available at: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf (Accessed 04.03.2020).

15. Guidelines for certification of agricultural producers in accordance with the voluntary standard Global G.A.P. (USAID / Proekt Agroinvest). Kyiv, 2015. 44 p. Available at: <https://www.growhow.in.ua/standart-global-g-a-p-yak-otrymaty-silkky-koshtuye-i-navishho-vin-agrariyam/> (Accessed 04.03.2020).

16. About the basic principles and requirements for food safety and quality: Zakon Ukraïny vid 23.12.1997 № 771/97–VR. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/z970771?an=750189>. (Accessed 15.03.2020).

17. ISO/TS 22002-1: 2009. Obligatory precautionary program for food safety. Part 1. Food production. Available at: http://online.budstandart.com.ua/catalog/doc-page.html?id_doc=86032 (Accessed 14.03.2020).

18. Implementation of HACCP-based small and medium-sized enterprises on food safety systems for the storage, treatment and processing of animal products. (USAID/ Agroinvest project): methodical recommendations. Kyiv, 2015. 108 p.

19. Dairy cooperatives will become a priority of state support. Agrarian portal of Ukraine AgroSmart. 5.02.2018. Available at: <https://agro-smart.com.ua/ua/news/v-prioritete-gospodderzhki-stanut-molochnye-kooperativy> (Accessed 11.02.2020).

20. Goat milk cooperative is opened in Kyiv region. Agrarian portal of Ukraine AgroSmart. 1.06.2018. Available at: <https://agro-smart.com.ua/ua/news/v-kievskoy-oblasti-otkryvayut-kooperativ-po-proizvodstvu-syrov-iz-kozego-moloka>. (Accessed 15.03.2020).

Проблеми функціонування і напрями розвитку агропродовольчих ланцюгів в умовах посилення турбулентності

Варченко О.О.

В статті обґрунтовано науково-методичні підходи та принципи поширення, сформованість, результативність, ефективність функціонування та розвитку агропродовольчих ланцюгів. Визначено, що найбільш значущого економічного та соціального значення агропродовольчі ланцюги набули за включення дрібних продуцентів у процеси практичної виробничої кооперації, що спонукало до виконання вимог, пов'язаних зі специфікою технології виробництва готової харчової продукції.

Основними чинниками, які провокують виникнення надзвичайно суперечливих і різнобічних явищ щодо розвитку агропродовольчих ланцюгів відносять: глобалізацію міжнародних відносин, активізацію турбулентних явищ і процесів у світовій економіці, вихід передових країн світу на нові економічні рубежі.

Для нинішнього етапу розвитку національної економіки непересічного значення набула практична реалізація однієї із ключових цілей Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. З метою періодичного проведення аудиту сертифікованих HACCP пере-

робно-харчових підприємств, висвітлено уточнену структуру суб'єктів підприємництва, що забезпечують випуск готової харчової та іншої продукції.

Наведені розрахунки свідчать, що у 2018 р. в Україні продуцентами сільськогосподарської сировини виступали 49550 господарств/підприємств та 23822 фізичні особи-підприємці, які офіційно зареєстровані та представляють первинну ланку продовольчого ланцюга. Наступною ланкою агропродовольчого ланцюга є переробники сировини первинного виробництва, якими в Україні в 2018 році виступали 5872 підприємства та 10845 фізичних осіб-підприємців, із яких 157 підприємств і 1016 ФОПів виробляють нехарчову продукцію.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що нині у виробників продовольчої сировини склалася наступна ситуація: а) одна частина господарств первинного виробництва, що вирощують продукцію тваринного походження або ж організаційно зав'язані на реалізацію власної продукції переробним підприємствам, вже підготували і впровадили гнучкі чи спрощені постійно діючі процедури, сертифікували (чи тестували) свої потужності на відповідність мінімальним вимогам базових програм; б) друга частина, переважно ФОПи та ОСГ, продовжують працювати традиційно, тобто не звертаючи особливої уваги на вимоги часу щодо впровадження системних процедур безпечності.

Встановлено, що на практиці частина продуцентів продовольчої сировини, із різним рівнем щільності зв'язків, глибиною її перероблення та створення додаткової вартості, є вже включена в агропродовольчі ланцюги.

Враховуючи об'єктивно-існуючі тенденції спонтанного, на початковому етапі переважно сезонного виникнення, а в подальшому поглиблення та зміцнення взаємозв'язків між акторами, запропоновано ієрархію сформованості та сталого розвитку продовольчих ланцюгів.

Ключові слова: агропродовольчі ланцюги, економічна турбулентність, сільськогосподарська сировина, особисті селянські господарства, переробно-харчові підприємства, сталий розвиток, додана вартість.

Проблеми функционирования и направления развития агропродовольственных цепей в условиях усиления турбулентности

Варченко О.А.

В статье обосновано научно-методические подходы и принципы распространения, формирования, результативности, эффективности функционирования и развития агропродовольственных цепей. Определено, что значимого экономического и социального значения агропродовольственные цепи получили при включении мелких продуцентов в процессы практической производственной кооперации, что побудило к выполнению требований, обусловленных спецификой технологии производства готовой пищевой продукции.

К основным факторам, которые провоцируют возникновение чрезвычайно противоречивых и разностронних явлений на развитие агропродовольственных цепей относят: глобализации международных отношений, активизацию турбулентных явлений и процессов в мировой экономике, выход передовых стран мира на новые экономические рубежи.

Для нынешнего этапа развития национальной экономики необычного значение приобрела практическая реализация одной из ключевых целей Соглашения об ассоциации

между Украиной и Европейским Союзом. С целью периодического проведения аудита сертифицированных НАССР перерабатывающе-пищевых предприятий, освещена уточненная структура субъектов предпринимательства, которая обеспечивает выпуск готовой пищевой и другой продукции.

Приведенные расчеты показывают, что в 2018 г. в Украине производителями сельскохозяйственного сырья выступают 49550 хозяйств/предприятий и 23822 физических лиц-предпринимателей, которые официально зарегистрированы и представляют первичное звено продовольственной цепи. Следующим звеном агропродовольственной цепи являются переработчики сырья первичного производства, которыми в Украине в 2018 году выступали 5872 предприятий и 10845 физических лиц-предпринимателей, из которых 157 предприятий и 1016 ФЛП производят непищевую продукцию.

Проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что сейчас у производителей продовольственного сырья сложилась следующая ситуация: а) одна часть хозяйств первичного производства, выращивающих продукцию животного происхождения или организационно завязаны на реализацию своей продукции перерабатывающим предпри-

ятиям, уже подготовили и внедрили гибкие или упрощенные действующие процедуры, сертифицировали (или тестируют) свои мощности на соответствие минимальным требованиям базовых программ; б) вторая часть, преимущественно ФОПы и ОСГ, продолжают работать традиционно, то есть не обращая особого внимания на требования времени по внедрению системных процедур безопасности.

Установлено, что на практике часть производителей продовольственного сырья, с разным уровнем плотности связей, глубиной ее переработки и создания дополнительной стоимости, уже включена в агропродовольственные цепи.

Учитывая объективно существующие тенденции спонтанного, на начальном этапе преимущественно сезонного возникновения, а в дальнейшем углубление и укрепление взаимосвязей между акторами, предложено иерархию формированности и устойчивого развития продовольственных цепей.

Ключевые слова: агропродовольственные цепи, экономическая турбулентность, сельскохозяйственное сырье, личные крестьянские хозяйства, перерабатывающе-пищевые предприятия, устойчивое развитие, добавленная стоимость.

Copyright: Varchenko O. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Varchenko O.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-3543-6926>

ЕКОНОМІКА

UDC 338.43:636.4.022

JEL Q12, Q16

Foreign experience in state support for pig breeding development organizing and directions of its use in the domestic practice Khakhula B. *Bila Tserkva National Agrarian University* Khakhula B. E-mail: bogdan.khakhula@gmail.com

Khakhula B. Foreign experience in state support for pig breeding development organizing and directions of its use in the domestic practice. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 29–35.

Рукопис отримано: 15.04.2020р.

Прийнято: 30.04.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-29-35

The article is devoted to the study systematization of the directions of state support for pig production in the countries with intensive pig production which includes the following tools: subsidies, interest rate subsidies; research funding; insurance, preferential lending; compensation for material and production costs; price regulation; government interventions. It is established that state regulation in pigs breeding in the leading countries of the world is focused on ensuring intensive development of the industry, ensuring the animals productivity, as well as strict adherence to environmental requirements.

World's leading producers tend to obtain lean pork due to consumer preferences which has led to a change in approaches in the entire production chain organization, from the revision of vectors of pigs breeding and feeding to technological innovations in the field of the processing, transportation and distribution.

It was found out that the increase in pig production in the leading countries of the world is provided through the advances in animal breeding and genetics. Breeding programs of the world's leading countries are characterized by a tendency to consolidate breeding material in the global market of genetic resources, where pork production is innovative and integrated. Several multinational genetic companies dominate in the supply chain.

Effective use of modern methods of animal reproduction makes it possible to store genetic material long-term and transport it to any place in the world, which enables to increase the sales of breeding products and inter-firm exchange of frozen sperm and embryos.

The market of genetic resources is characterized by intensive trade and intensification of international competition between national breeding companies as well as the transition from national and regional breeding programs to the purchasing breeding material from multinational companies.

Analysis of world experience in breeding programs and state support for pig breeding shows that the use of modern information technology and the development of information analytical support of breeding work with tribal recording as an important element can be the basic factors in accelerating the breeding process and increasing the efficiency of pig breeding in Ukraine.

Key words: pork production, world export and import of pork, pork production organizing, pig breeding, pig breeds, pig breeding world associations, state support.

Problem statement and analysis of recent research. Pork meat is an essential element of human nutrition. Being a complete food, pork occupies about 40% in the meat part of the human diet, and in some Western European countries (France, Italy, Denmark, Sweden, Germany, etc.)

this figure reaches 60-80%. However, in Ukraine in recent years the consumption of pork, the offal and fat per capita was only 15-18 kg, which is much less than 37 kg consumed per capita in the EU [1, p. 76].

The situation can be stabilized by improving the products quality, increasing pigs productivity,

reducing cost price and labor costs [2]. All these require effective state support and the creation of conditions for intensification of investment processes in pig breeding.

The aim of the research. Generalization of the practice of using tools of state support for pig breeding development in the leading countries of the world and substantiation of the directions of their use in domestic conditions.

Material and methods of research. The monographic method was used for a comprehensive study of individual phenomena and processes and a method of identifying cause-and-effect relationships in the implementation of a set of tools to support the development of pig breeding were used in the study. The research involved studying foreign and Ukrainian researchers' scientific papers in the field of forming a set of tools to support pig breeding development and identifying the most effective of them on the basis of the studying.

Research results and discussion. The study found that the demand for meat and meat products in developing countries remains high, as increased incomes and urbanization lead to a change in food culture, which promotes increased consumption of animal proteins [3, p. 107].

According to the US Department of Agriculture, pork production amounted to 112,938 thousand tons (in slaughter weight) in 2018, down 3.5% compared to 2015. However, according to FAO forecasts, it can reach 127 million tons, or 36 % of world meat supply, by 2025. The dynamics of pork production, exports, imports and consumption in different countries is presented in Table 1.

The data in Table 1 show that pork production in 2015 was the highest in Asia - 66,425 thousand tons, including the largest production in China - 55,392 thousand tons. The situation in Japan seems interesting as current pork production in this country equals the value of the African continent.

Much of the Central America's pork production (1.84 million tons) comes from Mexico (1.3 million tons). Pork production in South America is provided mainly by Brazil (3.5 million tons), Chile (524 thousand tons) and Argentina (475 thousand tons). Also, significant amount of pork production in North America is provided by the United States (11.1 million tons) and Canada (2 million tons). The leading pork producer on the European continent are the EU countries, which produced 28,276 thousand tons in 2016 of which almost 11% were exported.

However, according to preliminary data, the growth in world pork production will slow down by the end of the next decade. Yet, the growth of world pork production will have a positive trend in the countries of the Asian region [5], with China as the absolute leader in pork production having the share of 50%. China has become a leader due to more intensive fattening of animals, intensification of work on improving the breeding and productive properties of pigs by crossing their own and imported pigs breeds [6, p. 9].

The EU countries, in particular, Germany, Spain, Denmark, the Netherlands are among the world's largest pork exporters. The United States and Canada also supply significant amount of meat to foreign markets. It should be noted that the United States and the EU are the world's leading suppliers of pig breeding products.

Table 1 – Dynamics of pork production, sales and consumption by world regions and states, ths tons

State/region	Production		Import		Export		Consumption	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Asia	66 425	65 181	3 957	4 107	220	200	70 410	69 133
China	57 418	54 017	1 583	1 661	127	102	57 078	55 617
Japan	1 254	1 280	1 286	1 325	2	2	2 545	2 605
Africa	1 365	1 364	302	303	33	34	1 635	1 632
Central America	1 840	1 869	1 048	1 147	158	178	2 730	2 837
Mexico	1 323	1 349	845	930	137	157	2 030	2 123
South America	5 662	5 769	192	188	864	948	4 990	5 009
North America	13 172	13 424	853	884	3 353	3 533	10 617	10 786
USA	11 121	11 334	605	647	2 164	2 262	9 510	9 731
Canada	2 051	2 090	244	233	1 188	1 272	1 103	1 051
Europe	28 266	28 276	538	598	2 545	2 596	26 260	26 279
European Union	23 354	23 279	13	12	2 416	2 488	20 951	20 803
Russia	3 069	3 139	415	478	34	35	3 450	3 582
Ukraine	760	748	6	5	29	4	736	749
Oceania	508	520	302	327	35	36	776	811
World	117239	116402	7 193	7 554	7 208	7 525	117 418	116 487

Source: made and calculated according to FAO data ФАО [4].

Most countries around the world view agriculture as a strategically important sector of the economy and have a wide range of government support measures, including subsidies, protectionism, benefits, and specialized regulation.

According to researchers, the main activities of state regulation in pig farming in the leading countries are the measures aimed at guaranteeing maximum self-sufficiency in pig farming; maintaining a stable economic situation in the industry; achieving the maximum level of profitability in the industry, which provides its attractiveness for investments; limitation of surplus production; guarantee of domestic producers competitiveness in the international division of labor. In addition, mechanisms to maintain domestic markets have been established in the United States and the European Union in order to protect pork producers.

Areas of state support for pig breeding in intensive breeding countries are systematized according to the frequency of their use. Each area includes the following basic tools: subsidies, interest rate subsidies, research funding - USA, Canada, New Zealand, Germany, Belgium, Romania, Hungary, Estonia; insurance, soft loans - Estonia, Czech Republic, Slovakia, Canada, USA, New Zealand; compensation of material and production costs - Hungary and Romania; price regulation - Romania, Slovenia, Hungary; state interventions - Hungary, Poland, Canada; awarding - Romania.

It should be noted that increased attention is paid to pig industry in the leading countries of the world, and the influence of the state in the program activities development is significant.

Thus, in Kazakhstan, they provide for the construction of genetic hybrid breeding centers specialized in breeding three pig breeds (Big White, Landrace and Duroc) in order to provide highly productive and precocious hybrid livestock, which is widely used in the world practice. In addition, until 2020, it was planned to subsidize the costs of agricultural producers for pork production and to purchase breeding young pigs at the expense of the budget. The budget subsidies norm per 1 kg of the pork products sold was 98 tenge (UAH 6.2) [7].

In the Republic of Belarus, a State program for the development of agrarian business for 2016-2020 including the Subprogram "Development of breeding in animal husbandry" has been run since 2016 [8]. The main task of the program is to increase the number of purebred sows in breeding herds on breeding farms for the breed further reproduction and the remount young animals sale, and the task was performed by 124.0% in 2017 [9].

The practice of state support for pig breeding in China is noteworthy as well. Thus, in 2018, Chinese pork producers could count on the following types of state support: subsidies in the form of pig farms awarding which were standardized regarding environmental protection, resource saving and manure purification; subsidies for breeding, improving pigs diseases prevention and control, as well as production efficiency, and, accordingly, promoting continuous innovative improvement of the hybrids and breeds; subsidies for the pigs transfer from large farms to other areas to support the pig farms modernization; animal insurance; grant for advanced breeding farms; subsidies for disease control activities; providing free vaccines against common diseases; compensation in case of pigs culling [10].

It should be noted that trade restrictions imposed on the world pork market are imposed in the form of import tariffs on imported meat and they are caused by the countries' desire to support domestic meat producers through reducing meat imports from abroad. This kind of customs trade in pork is conducted within the European Union.

State regulation in pig breeding of the leading countries of the world is mostly focused on ensuring the industry intensive development, increasing animal productivity, as well as strict compliance with environmental requirements [11, p. 19]. It is obvious that the increase in pig production in the leading countries of the world is provided by the advances in animal breeding and genetics [12].

We have studied the features of pig breeding in the leading countries of the world in order to determine the factors that contribute to its competitiveness in domestic and foreign markets.

The rapid increase in the industry efficiency through the use of improved breeding traits of animals is a characteristic feature of pig breeding development in the United States. Thus, there is a tendency to replace pigs of fat and meat-fat productivity with meat type animals, usually hybrids and crossbreeds, in the country. Closed-loop enterprises dominate in pig farms structure and they account for 54% of the total. They produce up to 80% of slaughter livestock. Breeders specializing in raising piglets up to 20 kg occupy 8% in the structure of enterprises, specialized swine fattening farms occupy 19% and supply up to 20-25% of slaughtered pigs [13, p. 29; 14].

Intensive development of pig breeding in the United States has led to the creation of eight different industry unions and associations. In 1994, for example, four of them engaged with breeding Yorkshire, Duroc, Hampshire and Landrace joined together to set up the National Swine Registry (NSR).

Documentary evidence of animal characteristics quality and predictability is paid special attention in the United States. To this end, the STAGES program of the National Swine Registry has been developed. It allows to calculate the most economically significant characteristics and predicts the genetic value of each pig using Best Linear Unbiased Prediction (BLUP) technology. Scientific and advisory support and control over the functioning of the system for the purpose of its rational use is carried out by a team of leading pig geneticists from American universities.

In recent years, genomic selection has become especially important in American pig breeding, which makes it possible to establish the variability of a set of economically useful traits at the genetic level. Intensive development of selection has also contributed to the creation of a production base in the United States, which allows to obtain pork that has consumer demand in the market, resulting in a sustainable and growing development of the pig industry.

At the same time, the impact of the 4H program implementation should be considered. The program seeks to provide a farmer's children and young farmers with public-funded training conducted by county counselors and state university researchers [15].

In France, breeding farms are a part of "Organization of pig breeding" - a single system of pig breeding [16]. The implementation of selection and breeding work is based on the pyramidal principle, which ensures its high efficiency.

Another feature of the organization of the French system of pig breeding is that the Ministry of Agriculture of the country maintains a list of selected animal populations with high parameters of valuable traits [17]. Populations are selected by the LGPC, which keeps records of breeding farms, by two state control stations, namely the French Pork and Pig Institute and the National Research Institute for Agricultural (INRA).

The French Ministry of Agriculture has also introduced an accreditation procedure for animal breeding, which is mandatory for obtaining details for export products producers and the status of breeders.

The work of the insemination center (collection, packaging, storage and distribution of pig sperm), which provides for accreditation (zootechnical and sanitary) of each of the sperm collection centers, is valuable for the domestic practice.

The Danish experience of pig breeding system organizing deserves special attention, as pig breeding in this country is an intensive and competitive industry on the world market. DanBred

is the Danish breeding program for pig farming. The objectives of this program are determined by the National Committee for Pig Production and are based on close cooperation between pork producers and meat processing enterprises. Such cooperation provides a balance between the quality of raw materials and economically significant productive indicators of animals. The program brings together independent breeding companies that form the so-called Danish national pig nucleus. Currently, 30 nuclear herds with a total population of 15,800 pigs, 176 breeders with 51,700 sows, as well as commercial herds with a total population of 1,158,000 sows, which produce 26,300,000 slaughter animals per year, participate in this program [18].

Using modern breeding methods is an essential component of the Danish pig breeding system. In addition to DNA technologies for assessing animal productivity, BLUP methodologies and innovative biotechnological methods of herd reproduction are used. The effectiveness of the BLUP method in the DanBred breeding program is ensured by the creation of genetic links between animals in different herds, which is achieved due to using artificial insemination of 90-95% of sows participating in the program [19].

Intensive breeding work in Canadian pig farming and a well-developed breeding network consisting of large genetic centers, breeders and commercial farms has made the country one of the world leaders on the pork market and has lead the breeding corporations to the transnational level. Canada ranks sixth in the world in pigs number amounting 15 million animals.

Canada's strong position in the global pork market has been achieved due to the development of Canadian Swine Improvement Program (CSIP) - a science-based breeding and selection system. It includes the National Pig Identification and Registration System, which is supervised by the Canadian Swine Breeders Association (CSBA), the Canadian Livestock Recording Corporation (CLRC) and the Canadian Centre for Swine Improvement (CCSI) [20]. The CCSI operates through four regional offices. These regional centers deliver programs directly to breeders through accredited technicians. Currently, the main document confirming the origin, purity and productivity of breeding pigs in Canada is the registration certificate issued by CLRC.

Another distinctive feature of the Canadian pig genetic evaluation system is that in addition to genetic testing of animals, the CCSI coordinates the industry research programs, and the country uses the established pig DNA bank to conduct various scientific studies to predict pig productivity.

The program also provides for the calculation of estimated breeding value (EBV) on a number of their productivity traits, which allows further comparisons of animals from different herds.

Conclusions. The experience in organizing breeding programs in different countries of the world enables to establish a trend towards consolidation of breeding material in the global market of genetic resources. For example, in North America and some Western European countries, pork production is an innovative and integrated industry, and the supply chain is dominated by several multinational genetic companies that breed a limited number of breeds and create a small number of lines. Effective use of modern methods of animal reproduction enables developed countries to carry out long-term storage of genetic material and transport it to anywhere in the world. And this, in turn, makes it possible to increase the sales volume of breeding products.

In modern market conditions, pig farming shifts from regional and national breeding programs to the acquisition of breeding material from multinational companies. The BLUP procedure implemented by the world's leading companies in selection and breeding work, along with constant conducting molecular genetic research and the use of a small number of lines contribute to high genetic progress in the selected breeds.

Using the positive experience of the world's leading companies will allow Ukrainian producers to create a high-value breeding herd, produce competitive pork in domestic and foreign markets, reduce dependence on imported supplies of breeding products, preserve and improve the domestic gene pool. Analysis of world experience in breeding programs and state support for pig breeding shows that the use of modern information technology and the development of information analytical support of breeding work with tribal recording as an important element can be the basic factors in accelerating the breeding process and increasing the efficiency of pig breeding in Ukraine.

REFERENCES

1. Livestock in Ukraine: state, problems, ways of development (1991–2017–2030) / Ed.: acad. NAAS M.I. Bashchenko. Kyiv: Agrarian. Science, 2017. 160 p. Available at: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u248/tvarinnictvo_ukrayini.pdf. (access date: 21.02.2020).
2. Factors of ensuring the competitiveness of Ukraine's pig breeding production in external markets / M. Ibatullin and at. *Agricultural Science and Practice*. 2019. Vol. 6, no. 2, pp. 29–46. DOI: <https://doi.org/10.15407/agrisp6.02.029>.
3. OECD-FAO (2016): *Agricultural Outlook 2016-2025 Special focus: Sub-Saharan Africa*. ISBN 978-92-64-25323-0. OECD Publishing, Paris. June, 2016, pp. 107–108. Available at: <http://www.fao.org/3/a-i5778e.pdf> (access date: 20.01.2020).
4. FAOSTAT. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Available at: <http://www.fao.org/faostat/ru/#home> (access date: 15.02.2020).
5. OECD-FAO (2019), *OECD-FAO Agricultural Outlook 2019–2028*, OECD Publishing, Paris / Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. Available at: https://doi.org/10.1787/agr_outlook-2019-en (access date: 11.03.2020).
6. China: a world leader in pork production. *Meat industry*. 2017. No 3, pp. 8–10. Available at: https://sfera.fm/articles/myasnaya/kitai-lider-mirovogo-proizvodstva-svininy_1746. (access date: 20.02.2020).
7. Pig breeding. The territory of the business. Available at: <https://business.gov.kz/ru/aspiring-entrepreneurs/business-ideas/detail.php?ID=61946> (Accessed 27.04.2020).
8. Detailing the measures of subprogram 4 "Development of breeding business in animal husbandry" of the State program for agrarian business development in the Republic of Belarus for 2016–2020 and the volumes of their financing at the expense of the republican budget. Ministry of Agriculture and Food of the Republic of Belarus. Minsk. Available at: <https://mshp.gov.by/programms/d11e8dd8816be74a.html>. (access date: 11.02.2020).
9. Report on the results of the implementation of the State Program for the Development of Agrarian Business in the Republic of Belarus for 2016–2020 for 2017. Ministry of Agriculture and Food of the Republic of Belarus. Minsk. Available at: <https://mshp.gov.by/programms/bfa76e1141996f75.html> (access date: 5.02.2020).
10. Agricultural projects. Aquaculture projects. In 2018, pig-breeding countries got 8 major subsidies. December 7, 2017. Source: Baijiahao. Available at: <https://www.tuliu.com/read-68545.html> (access date: 25.03.2020).
11. Kozlova, L.V. (2013). World pig breeding: risks, threats, development trends. *Agro-industrial production: experience, problems and development trends*. Ser.: Economics. Organization. Management. AIC. Moscow: Center for Information and Technical and Economic Research of the Agroindustrial Complex of RRIEA, pp. 11–28.
12. Gegamyan, N.S., Vasilenko, V.P. (2013). Organizing pig breeding in foreign countries. *University Bulletin (State University of Management)*. No 3, pp. 92–98. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-svinovodstva-v-zarubezhnyh-stranah/viewer>.
13. Maltseva, I., Ivanchuk, V. (2012). American selection of pigs. *Livestock in Russia*. No 6, pp. 28–30.
14. Robert B. Koopman, Karen Laney. *Pork and Swine: Industry & Trade Summary*. October 2014. Available at: https://www.usitc.gov/publications/332/pork_and_swine_summary_its_11.pdf (accessed: 14.02.2020).
15. 4-H Swine Project Guide. This guide is based on an original manuscript by T. D. Tanksley, Professor Emeritus, Texas A&M University Department of Animal Science. Available at: https://extension.unh.edu/resources/files/Resource002334_Rep3429.pdf. (дата звернення: 27.02.2020).
16. Joël Bidanel. *Genetics in the pig industry in France*. Agence de la Sélection Porcine. France. Available at: <https://www.franceagrimer.fr/content/download/13935/100961/file/dia-genporc-BIDANEL-RU> (access date: 24.02.2020).

17. Pigs genetic improvement in France. Agence de la Sélection Porcine. France. Available at: <https://studylib.ru/doc/2274660/geneticheskoe-sovershenstvovanie-svinej-vo-francii--osnovnaya> (access date: 21.03.2020).

18. Welcome to the world of Dan Bred genetics. Breeding program DanBred. Available at: <https://studylib.ru/doc/2223686/dobro-pozhalovat.-v-mir-genetiki-danbred>. (access date: 1.03.2020).

19. Pigs Breeding: pigs breeding value assessment by BLUP method. Best Linear Unbiased Prediction (BLUP) method prof. Cornell University Ch.R. Henderson. Available at: <http://www.nsgc.ru/kontent/78-ocenka-plemennoj-cennosti-svinej-metodom-blup>. (access date: 21.03.2020).

20. Amerkhanov, Kh.A, Zinovieva, N.A. (2008). Analysis of the national registration system and introduction to the Canadian pig breeding valuation system. Methodical recommendations. Moscow: Ministry of Agriculture of the Russian Federation. 44 p.

Зарубіжний досвід організації державної підтримки розвитку племінного свиначства та напрями його використання у вітчизняній практиці

Хахула Б.В.

Статтю присвячено дослідженню систематизації напрямів державної підтримки свиначства у країнах інтенсивного свиначства, які включають такі інструменти: дотації, субсидування процентної ставки; фінансування наукових досліджень; страхування, пільгове кредитування; компенсація матеріальних та виробничих затрат; регулювання цін; державні інтервенції. Встановлено, що державне регулювання у племінному свиначстві провідних країн світу зорієнтовано на забезпечення інтенсивного розвитку галузі, підвищення продуктивності тварин, а також суворе додержання екологічних вимог.

Орієнтація провідних світових виробників одержувати все більш пісню свинину, що зумовлено споживчими перевагами, привело до зміни підходів в організації усього технологічного ланцюга виробництва, від перегляду векторів селекційно-племінної роботи і годівлі свиней до технологічних нововведень у сфері переробки, транспортування, дистрибуції та реалізації свиначської продукції.

З'ясовано, що нарощення обсягів виробництва продукції свиначства у провідних країнах світу забезпечено за рахунок досягнень у селекції та генетиці тварин. Для селекційних програм провідних країн світу характерною є тенденція до консолідації племінного матеріалу на світовому ринку генетичних ресурсів, де виробництво свинини є інноваційним та інтегрованим. У ланцюзі поставок домінує декілька транснаціональних генетичних компаній.

Ефективне використання сучасних методик репродукції тварин дозволяє здійснювати довготривале зберігання генетичного матеріалу та транспортувати його у будь-які точки світу, що дає можливість збільшити масштаб реалізації племінної продукції та проводити міжфірмовий обмін замороженою спермопродукцією та ембріонів.

Для ринку генетичних ресурсів характерною є інтенсивна торгівля та посилення міжнародної конкуренції між національними селекційно-племінними компаніями, перехід від ведення національних та регіональних селекційних програм до придбання племінного матеріалу від транснаціональних компаній.

Аналіз світового досвіду організації селекційних програм та державної підтримки у свиначстві переконує, що основним чинником прискорення селекційного процесу та підвищення ефективності селекції свиней в Україні може стати використання сучасних інформаційних технологій, та розробка системи організації інформаційно-аналітичного забезпечення селекційно-племінної роботи, у якій важливим елементом є племінний облік.

Ключові слова: виробництво свинини, експорт та імпорт свинини в світі, організація свиначства, племінне свиначство, породи свиней, асоціації свиначства світу, державна підтримка.

Зарубежный опыт организации государственной поддержки развития племенного свиноводства и направления его использования в отечественной практике

Хахула Б.В.

Статья посвящена исследованию систематизации направлений государственной поддержки свиноводства в странах интенсивного свиноводства, которые включают такие инструменты: дотации, субсидирование процентной ставки; научных исследований; страхование, льготное кредитование; компенсация материальных и производственных затрат; регулирования цен; государственные интервенции. Установлено, что государственное регулирование в племенном свиноводстве ведущих стран мира ориентировано на обеспечение интенсивного развития отрасли, повышения продуктивности животных, а также строгое соблюдение экологических требований.

Ориентация ведущих мировых производителей выработать все более постную свинину, что обусловлено потребительскими предпочтениями, привело к изменению подходов в организации всей технологической цепочки производства, от пересмотра векторов селекционно-племенной работы и кормления свиней к технологическим новшествам в сфере переработки, транспортировки, распределения и реализации свиноводческой продукции.

Выяснено, что наращивание объемов производства продукции свиноводства в ведущих странах мира обеспечено за счет достижений в селекции и генетике животных. Для селекционных программ ведущих стран мира характерна тенденция к консолидации племенного материала на мировом рынке генетических ресурсов, где производство свинины является инновационным и интегрированным. В цепи поставок доминирует несколько транснациональных генетических компаний.

Эффективное использование современных методик репродукции животных позволяет осуществлять длительное хранение генетического материала и транспортировать его в любые точки мира, что позволяет

увеличить масштаб реализации племенной продукции и проводить межфирменный обмен замороженной спермопродукции.

Для рынка генетических ресурсов характерна интенсивная торговля и усиление международной конкуренции между национальными селекционно-племенными компаниями, переход от ведения национальных и региональных селекционных программ к приобретению племенного материала от транснациональных компаний.

Анализ мирового опыта организации селекционных программ и государственной поддержки в

свиноводстве утверждает, что основным фактором ускорения селекционного процесса и повышения эффективности селекции свиней в Украине может стать использование современных информационных технологий, и разработка системы организации информационно-аналитического обеспечения селекционно-племенной работы, в которой важным элементом является племенной учет.

Ключевые слова: производство свинины, экспорт и импорт свинины в мире, организация свиноводства, племенное свиноводство, породы свиней, ассоциации свиноводства мира, государственная поддержка.

Copyright: Khakhula B. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Khakhula B.

ID: <https://orcid.org/0000-0003-4286-2381>

УДК 338.439.5:637
JEL Q11, Q13, Q14

Зарубіжний досвід розвитку молочного скотарства та напрями його використання у вітчизняній практиці

Шупик С.М.

Білоцерківський національний аграрний університет

 Шупик С.М. E-mail: s.shupic@ukr.net

Шупик С.М. Зарубіжний досвід розвитку молочного скотарства та напрями його використання у вітчизняній практиці. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 36–46.

Shupyk S.M. Zarubizhnyj dosvid rozvytku molochного skotarstva ta naprijamy jogo vykorystannja u vitchyznjanij praktyci. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 1. PP. 36–46.

Рукопис отримано: 05.05.2020р.

Прийнято: 15.05.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-36-46

Основною метою дослідження є узагальнення практичних підходів до організації виробництва молока у провідних країнах світу та адаптації їх у вітчизняних умовах.

Визначено величину та напрями підтримки молочного скотарства в США, де уряд виділив для розвитку молочного скотарства майже 22,2 млрд дол. прямих та непрямих субсидій молочному сектору країни (35,02 ц/л), що є еквівалентно 73 % виручки фермерів від реалізації молока, водночас передбачено досить високу внутрішню підтримку, експортні субсидії, програми збереження, програми управління ризиками, програми допомоги на випадок стихійного лиха, програми позик, страхування урожаю, підтримку худоби. Дослідження підтримки індійського ринку, який посідає друге місце в світі за обсягами виробництва сирого молока (9,5 %) показали, що основними виробниками молока майже 80 % є дрібні фермери. Збір молока здійснюють 130 тис. молочних кооперативів. NABARD (Національний банк сільського господарства та розвитку села) у рамках розвитку молочного підприємництва (DEDS), передбачає надання субсидій до 25 % затрат. Доведено, що дієвим інструментом товаровиробників молока в Китаї є виділення значних інвестицій на будівництво великих молочних ферм і комплексів із поголів'ям до 100 тис. корів. Ринок Австралії виробляє 9,3 млн т молока, з якого експортують 36 %, та є четвертим у світі експортером молочних продуктів (6 % частки світового ринку). Молочне скотарство Австралії характеризується незначними розмірами прямої державної підтримки. Впродовж 2015–2016 рр. сільському господарству надавали фінансову та комерційну допомогу на суму більше 147 млн дол. США у вигляді виплат фермерським господарствам. Встановлено, що важливу роль у регулюванні ринку молока в Австралії має цінове прогнозування, на основі якого профільне Міністерство із урахуванням світових цін формує індекси цін на молоко. Аналіз виробництва молока в Швейцарії показав, що воно залишається високосубсидованим. В 2013 р. обсяг державної підтримки виробників молока становив 1,8 млрд швейцарських франків, в т.ч. прямі субсидії оцінюють в 1,5 млрд швейцарських франків, що становило 61 тис. швейцарських франків у розрахунку на одну молочну ферму, або 0,41 швейцарських франків на 1 л молока. Виявлено, що система державної підтримки молочного скотарства в Канаді включає такі інструменти: імпорتنі тарифи, які дозволяють обмежити імпорт молочної продукції; мінімальні гарантовані ціни на молокосировину, які встановлюють на максимальний обсяг молока, що реалізують на молокопереробні заводи в межах квоти; система прямих виплат фермерам за виробництво молока в межах квоти. Розмір прямих виплат на 1 л молока встановлює щорічно уряд. З метою підтримки канадських виробників за проведення технологічної модернізації, спрямованої на підвищення ефективності виробництва молока,

реалізується програма інвестицій в молочну ферму (DFIP) із обсягом державної підтримки 250 млн дол. США.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в Ісландії, Японії, Норвегії та Швейцарії рівень підтримки товаровиробників молока в середньому перевищує 70 % валових доходів фермерських господарств, в Канаді, ЄС, Угорщині, Кореї та США обсяг підтримки становить 40–55 %. Аналіз підтримки розвитку молочного скотарства у країнах Європейського Союзу показав, що для цих цілей виділяють наступні інструменти: обмеження виробництва (квоти на виробництво молока); державні інтервенції та зберігання; встановлення положення/приписи щодо реалізації продукції; молочний пакет (в т.ч. регулює договірні відносини в молочному секторі); зовнішня торгівля (положення про імпорт, експортні субсидії); державні субсидії.

Встановлено, що основним чинником, який підвищує рентабельність виробництва молочної продукції в розвинутих країнах, є покращення якості та диференціації асортименту. До основних чинників, які сприяють успішному розвитку молочного скотарства відносять посилення державної підтримки та економне витрачання ресурсів. Також використовують комплекс фінансових стимулів, в т.ч. зниження податкового навантаження.

Ключові слова: скотарство, ринок молока, внутрішня підтримка, програми розвитку, кооперація, фінансове стимулювання, субсидії, імпортні тарифи, квоти.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. З метою подолання негативних тенденцій в молочному скотарстві та підвищення інвестиційної привабливості галузі в усіх провідних країнах світу простежується активне державне регулювання, посилення державної підтримки та модернізація інструментів її надання. У зв'язку із цим значний науково-практичний інтерес для вітчизняної практики представляє зарубіжний досвід механізмів державної підтримки молочного скотарства. Так, частка молочної продукції у сільськогосподарському виробництві коливається від 7 % в Іспанії до більше 20 % в Чехії, Естонії, Німеччині, Ірландії, Кіпрі, Данії, Люксембурзі, Фінляндії та Швеції [1].

Встановлено, що уряди багатьох країн світу підтримують попит на молоко та молочні продукти шляхом використання різних джерел фінансування. Так, у США, Німеччині, Японії із державного бюджету виділяють фінансові ресурси для реалізації програм по забезпеченню дітей молочними продуктами. Водночас, у Китаї використовують податкові пільги для постачальників, які працюють за програмами харчування дітей; у Румунії надають підтримку дошкільнятам та школярам молодших класів щодо придбання молочних продуктів; у Швеції школам видають субсидії для придбання в день 250 мл молочної продукції на одного школяра.

На світовому ринку молока та молочної продукції коров'яче молоко займає понад 85 % в загальній структурі молока. У 2017 р. за даними IFCN Dairy Research Centre виробництво молока у світі збільшилося на 2,7 %. Одночасно різко на 40 % зросла ціна на вершкове масло та

на 28 % знизилася на знежирене сухе молоко. У високорозвинених країнах приймають державні програми з розвитку молочного скотарства, виділяють фінансові ресурси для комплектування молочної стади високопродуктивними племінними коровами [2].

Питанням удосконалення розвитку й підвищення ефективності молочного скотарства та формуванню ринку молока присвячено праці таких зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів: Philippidis G. [1], Robertson A. [8], Bechtel D. [8], Ragnarsdottir A. [11], Muirhead B. [12], Дягилев А. [14], Grau A. [20], Винтоняк В. [23] та інші.

Однак недостатньо дослідженими й досі залишаються питання особливостей розвитку і управління ринку молока в розвинутих країнах світу.

Мета дослідження. Дослідити і проаналізувати перспективні шляхи розвитку та регулювання ринку продукції молочного скотарства у розвинутих країнах світу, для покращення ефективності даних процесів на території України.

Матеріал і методи дослідження. Методика дослідження включає аналіз поголів'я, продуктивності корів та обсягів виробництва молокопродукції окремо взятої країни світу, групування сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я корів, та метод синтезу тенденцій розвитку сировинної бази молокопродуктового підкомплексу.

Результати дослідження та обговорення. Провідними постачальниками на світовий ринок молока та молочної продукції є США, які посідають перше місце з виробництва молока

– 91,3 млн тон. Найбільшими товаровиробниками молока в світі є також Індія – 60,6 млн т, Китай – 35,7, Бразилія – 34,3, Німеччина – 31,1, Росія – 30,3, Франція – 21,7, Нова Зеландія – 18,9, Туреччина – 16,7, Великобританія – 13,9 млн тон.

В останні роки США збільшують валові обсяги виробництва товарного молока за рахунок підвищення якісних показників в племінній роботі та зростання продуктивності молочних корів. Одночасно заплановано до 2020 р. збільшити дійне стадо молочних корів у країні до 9,3 млн голів. За оцінками Міністерства сільського господарства США, валове виробництво молока до 2025 р. зросте на 23 % відносно 2015 р. Окрім цього передбачається підвищити продуктивність корів за ці роки на 2200 л та довести середньорічний надій молока від однієї корови до 12 тис. літрів.

Одночасно проводять політику щодо формування запасів молочної продукції, яку направляють до сховищ державних закупівель надлишкових обсягів сухого молока, масла та іншої молочної продукції. За необхідності інтервенційні запаси молочної продукції поставляють у торговельну мережу, оскільки тривале зберігання її є економічно не вигідним.

У 2015 р. уряд США виділив майже 22,2 млрд дол. США прямих та непрямих субсидій молочному сектору країни. Так, підтримка надана американським товаровиробникам молока становила майже 35,02 центів на 1 л молока, що еквівалентно 73 % виручки фермерів від реалізації молока. Програми підтримки включають внутрішню підтримку, експортні субсидії, програми збереження, валовий прибуток сільськогосподарських культур та худоби, програми управління ризиками, програми допомоги на випадок стихійного лиха, програми позик, страхування урожаю, підтримку худоби, стимули та субсидії на відновлюване паливо, а також іригаційні програми [3].

Оскільки фінансова стабільність товаровиробників молока та інвестиційна привабливість галузі більшою мірою залежать не від ціни молока, а від одержуваної товаровиробниками величини прибутку, представляє науковий інтерес досвід, який реалізується в США Програмою захисту маржі для молочних ферм (MPP-Dairy: Margin Protection Program), яка була введена у дію із Законом про сільське господарство у 2014 р. Ця програма замінила Програму (MILC), яка була реалізована в Законі про сільське господарство 2002 р. Програма MILC передбачала гарантовану виплату всім фермерам на випадок зниження ціни молока І класу в Бостоні нижче 16,94 дол. США за

100 фунтів (1 фунт = 453,59 г) у розмірі 34 % різниці між ціною молока класу I Бостона та фактичним рівнем ціни молокосиrowини [4]. Водночас програма Margin Protection Program – це добровільна програма управління цінними ризиками товаровиробників молока, яка не передбачає встановлення гарантованих цін на молоко або корми, а базується на наданні виплат товаровиробникам молока на випадок, коли середня по країні маржа знижується нижче порогової маржі, вибраної фермером [5].

Як наголошують науковці, головна відмінність сучасної програми підтримки виробників молока в США від попередньої полягає в тому, що вона поширюється не на всіх товаровиробників молока, а лише на тих, які стали її учасниками, що зареєстровані в Агентстві сільського господарства США (FSA) Міністерства сільського господарства США (USDA), та займається комерційним виробництвом і реалізацією молока. Учасник Програми має зареєструватися, сплачувати щорічний адміністративний збір у розмірі 100 дол. США та премію, величина якої визначається із урахуванням вибраного фермером рівня покриття.

У рамках цієї Програми товаровиробник молока самостійно вибирає процент покриття (захисту безпеки) – від 25 до 90 % та відповідний йому рівень покриття – від 4,50 до 8 дол. США. Від вибрано товаровиробником молока рівня покриття залежить рівень державної підтримки, який би хотів одержати, коли маржа товаровиробника (різниця між ціною молока та вартістю кормів) знижується нижче рівня покриття, який вибрано товаровиробником молока. Рівень покриття може коригуватися фермером щорічно. Так, у 2017 р. виплати по захисту маржі за Програмою в середньому становили 9,71 дол. США за 100 фунтів молока. Це був другий за величиною середній річний показник, який є нижчим за 13,30 дол. США, що було виплачено за 100 фунтів молока у 2014 р. Найнижчий середньорічний показник по захисту становив 4,58 дол. США у 2009 р. [6]. Зазначимо, що бюджет цієї Програми у 2018 р. становив 1,2 млрд дол. США.

Міністерство сільського господарства США здійснює підтримку товаровиробників молока за експорту продукції на зовнішні ринки, сприяє експорту молочної продукції. У країні діють десятки програм щодо підтримки ринку молока та молочної продукції.

Активним учасником світового ринку молока та молочної продукції є Індія, яка посідає друге місце в світі за обсягами виробництва сирого молока. На світовому ринку молока та молочної продукції частка цієї країни становить

9,5 %. Основними виробниками молока майже 80 % є дрібні фермери. Збір молока здійснюють 130 тис. молочних кооперативів. Значні обсяги молока споживають на внутрішньому ринку, однак надлишки країна експортує на зовнішній ринок. За прогнозами експортерів в наступні роки очікується ріст обсягів виробництва молока та молочної продукції в Індії.

Розглянемо практику підтримки розвитку молочного скотарства в Індії, де починаючи із 2010 р., NABARD (Національний банк сільського господарства та розвитку села) у рамках розвитку молочного підприємництва (DEDS) передбачає надання субсидій на відшкодування 25 % затрат (33,33 % для фермерів SC/ST) за наступними напрямками: створення невеликих молочних ферм від 2 до 10 схрещених корів (молочні корови та буйволи); розведення схрещених телят (до 20 голів); виробництво біогумусу в молочному скотарстві; придбання доїльних апаратів, холодильного обладнання для молока і молочних продуктів; створення об'єктів транспортної логістики молочної продукції та холодильного обладнання; створення приватних ветеринарних клінік; проведення маркетингових досліджень ринку молока та молокопродукції. За всіма напрямками встановлено граничні розміри субсидій на одного одержувача, а механізм одержання субсидій включає наступні дії: товаровиробник молока направляє запит на одержання кредиту у будь-який комерційний банк або інший заклад, яке має право на рефінансування від NABARD. Після виконання позичальником виплат по кредиту сума субсидій із Рахунку резервного фонду субсидій буде списана на погашення суми кредиту, що залишилася [7].

Китай посідає третє місце в світі за обсягами виробленого молока, за обсягами імпорту є основним ринком для американської молочної галузі. В 2017 р. із США до Китаю було завезено молочної продукції на 577 млн дол. США, в останні роки імпорт молочної продукції зростає. В Китаї виділяють інвестиції на будівництво великих молочних ферм і комплексів із поголів'ям до 100 тис. корів. Внутрішнє виробництво молочної продукції в Китаї в останні роки практично не збільшується, оскільки історично населення Китаю дуже мало споживає молочних продуктів, міське населення у 2017 р. спожило на душу населення 16 кг, а сільське – не більше 7 кг молочних продуктів.

Як відомо Австралія виробляє 9,3 млн т молока, із нього експортує 36 %, та є четвертим у світі експортером молочних продуктів (6 % частки світового ринку). Молочне скотарство Австралії характеризується незначними роз-

мірами прямої державної підтримки. Впродовж 2015–2016 рр. сільському господарству надавали фінансову та комерційну допомогу на суму більше 147 млн дол. США у вигляді виплат фермерським господарствам, службі фінансового консультування у сільській місцевості, пільгових кредитів на відновлення після посухи. Важливу роль у регулюванні ринку молока в Австралії має цінове прогнозування, на основі якого Міністерство сільського і водного господарства, із урахуванням світових цін на молочну продукцію, формує індекси цін на молоко. Так, розраховують 12-місячний прогноз, який оновлюють кожні три місяці, що включає динаміку цін на сухе знежирене молоко, незбиране сухе молоко, масло і сир. Також розраховують індекси цін на молоко для кожного регіону Австралії, які складаються із трьох показників: середня ціна молока у доларах за сухих речовин молока; середня ціна одержаного жиру; середня ціна одержаного білка. Окрім цього, уряд країни значні кошти виділяє на наукові дослідження, надання консультаційних послуг, запровадження інновацій, які базуються на генетичних розробках, точному землеробстві, робототехніці, цифровізації, біобезпеці [8].

У Швейцарії виробництво молока залишається високосубсидованою галуззю. В 2013 р. обсяг державної підтримки товаровиробників молока становив 1,8 млрд швейцарських франків, в т.ч. прямі субсидії товаровиробникам молока оцінюються в 1,5 млрд швейцарських франків, що становило 61 тис. швейцарських франків у розрахунку на одну молочну ферму, або 0,41 швейцарських франків на 1 л молока. Із початку 1990-х років проведено ряд реформ сільськогосподарської політики, у результаті яких знижено загальний рівень підтримки фермерів та здійснюється перехід від підтримки ринкової ціни до прямих платежів, які не залежать від обсягу виробництва молока, також альпійським фермерам надається субсидія за перегін худоби для літнього випасу на гірські пасовища у розмірі майже 400 швейцарських франків (412 дол. США) на корову кожного літа [9].

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в Ісландії, Японії, Норвегії та Швейцарії рівень підтримки товаровиробників молока в середньому перевищує 70 % валових доходів фермерських господарств, в Канаді, ЄС, Угорщині, Кореї та США обсяг підтримки становить 40–55 % [10].

Встановлено, що система державної підтримки молочного скотарства в Ісландії включає такі інструменти: імпорتنі тарифи, які доз-

воляють обмежити імпорт молочної продукції; мінімальні гарантовані ціни на молокосировину, які встановлюють на максимальний обсяг молока, що реалізують на молокопереробні заводи в межах квоти; система прямих виплат фермерам за виробництво молока в межах квоти. Розмір прямих виплат на 1 л молока, що поставляють на молочний завод в межах квоти, встановлює щорічно уряд; інші види підтримки (підтримка племінного тваринництва, меліорації тощо) [11]. Зазначимо, що в Ісландії державна підтримка поширюється лише на молоко, яке вироблено в межах визначеної квоти. Загальний дохід фермера за 1 л молока включає прямі платежі та мінімальну гарантовану ціну в межах встановленої квоти.

Аналогічний механізм встановлення на державному рівні фіксованих цін на молоко передбачено канадською системою управління поставками, яка була введена в дію в 1970-і роки та включає адміністрування цін на молоко, квотування внутрішнього виробництва молока та обмеження імпорту молочної продукції. Як зазначають дослідники, механізм захисту канадських фермерів від міжнародної конкуренції реалізується шляхом обмеження імпорту молока за рахунок високих тарифів на імпорт молочних продуктів (більше 200 %) [12]. З метою підтримки канадських ліцензійних молочних товаровиробників за проведення технологічної модернізації, спрямованої на підвищення ефективності виробництва молока, реалізується п'ятирічна (на початок 2017–2018 рр.) Програма інвестицій в молочну ферму (DFIP) із обсягом державної підтримки 250 млн дол. США. Максимальна сума підтримки на одну ферму становить 25 тис. дол. США [13].

Передбачено, що заявка подається на передбачені Програмою види діяльності, які почалися не раніше 01.08.2017 р., а також витрати, які були понесені не раніше встановленої дати. Фінансова допомога на реалізацію проекту буде надаватися фермерам із 01.04.2020 до 31.03.2022 рр. у міру завершення проектів. Ці заходи по проекту мають бути завершеними до 31.03.2022 року. У рамках цієї програми відшкодовується не більше 50 % витрат фермера. Мінімальна сума фінансування для проекту становить 1000 дол. США.

Для вітчизняної практики представляє інтерес підхід до підтримки розвитку молочної скотарства у країнах Європейського Союзу, де виділяють наступні інструменти: обмеження виробництва (квоти на виробництво молока); державні інтервенції та зберігання; встановлення положення/приписи щодо реалізації продукції; молочний пакет (в т.ч. регулює договір-

ні відносини в молочному секторі); зовнішня торгівля (положення про імпорт, експортні субсидії); державні субсидії [14]. Сільськогосподарські товаровиробники молока в ЄС можуть брати участь в наступних програмах держпідтримки: підтримка окремих підприємств (програма держпідтримки аграрних інвестицій); часткове відшкодування затрат на консультування; покращення ринкової інфраструктури; землекористування із урахуванням ринкових та регіональних особливостей.

Найбільш великим товаровиробником молока та молочної продукції в ЄС є Німеччина, де чисельність молочної стади перевищує 4 млн корів. За валовим обсягом виробництва молока Німеччина займає п'яте місце у світі, де утримується 2 % молочних корів світу, у світовому обсязі молока країна забезпечує 5 %. Частка Німеччини в обсязі виробленого молока ЄС становить 20 %. У середньому в країні на одне фермерське господарство припадає 55,5 корів. Майже 70 % молочної стади представлено чистокровними породами, середній річний надій на одну корову становить 7352 кг. Зазначимо, у країні спостерігається тренд до скорочення числа переробних підприємств – за період із 1997 до 2016 рр. майже у два рази, і становило 147 одиниць. Основними причинами, які стримують розвиток молочної скотарства в Німеччині, є ріст ціни на землю та нестача кваліфікованих працівників.

Друге місце в Європейському Союзі за обсягами виробництва молока та сьоме місце в світі належить Франції. Виробництвом молока в країні займаються більше 70 тис. молочних ферм, на яких утримують понад 3,6 млн корів. У середньому на одну молочну ферму в Франції припадає 52 корови, 330 тис. молока у рік, 88 га землі, у т.ч. 32 га пасовищ. Основними товаровиробниками молока у Франції є молочні кооперативи, які поставляють на ринок 54 % молока і приватні компанії – 46 %. У молочній галузі зайнято 250 тис. населення, три четверті виробленого молока направляють на переробку, молочне скотарство формує чистий прибуток більше 3,6 млрд. дол. США.

Аналіз основних економічних показників молочних ферм країн Європейського Союзу свідчить, що більшість ферм утримують по 1–2 корови молочної продуктивності. В Румунії таких господарств – 94 %, в Словаччії – 91 %, Болгарії – 83 %, Латвії – 76 %, Естонії – 73 %, Литві – 68 %, Польщі – 67 %. У країнах, які є новими членами ЄС, виробництвом молока займаються здебільшого, малі молочні ферми. Однак в цілому в Європі спостерігається процес укрупнення середнього розміру молочної

стада у розрахунку на одну ферму. В ЄС відбувається процес скорочення числа дрібних ферм, з'являються ферми із більш крупними розмірами молочного стада. ЄС щорічно припиняє функціонування до 5,5 % дрібних молочних ферм. Найбільш крупні молочні ферми утримують на Кіпрі, в середньому більше 100 корів в стаді, Великобританії – 78, Чехії – 65 і Нідерландах – 60 корів. У країнах ЄС обрано курс на концентрацію виробництва молока у спеціалізованих крупних молочних фермах із використанням інтенсивних технологій. До країн із високорозвиненим молочним скотарством ЄС із більш високими показниками виробництва молока на душу населення належать: Данія – 848 кг, Нідерланди – 680 кг, а найнижчий Греція – менше 70 кг. Фермери країн ЄС значну частку молока продають через кооперативи. У середньому в країнах ЄС понад 95 % молока надходить на переробні потужності [15].

Встановлено, що на сьогодні на світовому ринку молока та молочної продукції підвищується конкуренція товаровиробників коров'ячого молока із постачальниками його рослинних замінників. За даними Mordor Intelligence, ринок молочних альтернатив в ЄС становить 14,5 % і зростає в Німеччині, Великобританії, Франції, Іспанії та Італії. Обсяги поставок рослинних альтернатив молока із кожним роком збільшуються та за прогнозами в найближчі роки сегмент цього ринку в світі може зрости до 20 % або в 4 рази порівняно із 2002 роком. Майже 70 % споживачів альтернативних тваринному молоку рослинних товарів є населення США і Китаю [16].

За період аналізу встановлено, що на світовому ринку молока та молочної продукції активно використовується цінове регулювання. Так, у країнах Європейського Союзу до світової фінансової кризи спостерігалася лібералізація досліджуваного ринку, яка супроводжувалася відміною або зниженням гарантованих закупівельних цін, відмінялися експортні субсидії та молочні квоти. Так, у Німеччині було відмінено фермерським господарствам гарантовану виплату 0,3 євро/л молока, а в 2015 р. повністю було відмінено гарантовані закупівельні ціни та квоти на молочну продукцію.

В Ізраїлі молочна галузь є провідним сектором аграрної економіки та практично повністю задовольняє внутрішню потребу в молоці та молочній продукції. Виробництво молока повністю залежить від імпорту кормів, у зв'язку із чим програми субсидування мають значну роль для забезпечення ефективного виробництва молока. На підтримку молока в 2016 р. було виділено 367,3 млн дол. США [17]. Обсяг

субсидій товаровиробникам молока в Ізраїлі становить більше половини доходів від реалізації молока. Основним інструментом підтримки товаровиробників молока в Ізраїлі є державне регулювання цін та система квотування. В країні встановлюють економічні стимули для товаровиробників молока з регулювання щомісячного виробництва на внутрішньому ринку на бажаному рівні. Базова ціна характеризує середні затрати на виробництво й узгоджену компенсацію праці фермерів та інвестованого капіталу. Окрім цінової підтримки товаровиробники молока в країні одержують фінансову допомогу в розмірі 50 % на компенсацію інвестиційних затрат в інфраструктуру та системи охорони навколишнього середовища.

Помітним учасником світового ринку молока та молочної продукції є Туреччина. В останні роки виробництво молока та молочної продукції в країні розвивається високими темпами, збільшується чисельність молочних корів, підвищується продуктивність. Країна є експортером молочної продукції до країн ЄС, одночасно у країні стимулюється попит на молоко вітчизняних споживачів на внутрішньому ринку.

У Латинській Америці значне місце у збільшенні обсягів виробництва молока та молочної продукції належить Бразилії, яка за величиною експорту знаходиться на третьому місці в світі. В даній країні галузь молочного скотарства займає пріоритетне місце, забезпечує зайнятість для більше мільйона населення країни. Ведеться робота з підвищення племінних якостей молочного стада, що забезпечує високу продуктивність корів.

В загальному спостерігається стійка тенденція зниження світових цін на молоко, яке накопичується у сільськогосподарських товаровиробників, у зв'язку із перевиробництвом, а також скороченням експорту молока та молочної продукції. У зв'язку із цим в окремих країнах використовують різні заходи із стабілізації ситуації в молочної галузі. Зокрема, в 2016 р. адаптаційні субсидії у сумі 12,7 млн євро одержали товаровиробники молока в Естонії, що становило 153 євро на кожну корову [18]. Окрім цього, ЄС субсидує латвійських товаровиробників за скорочення обсягів виробництва молока – величина субсидії становить 140 євро за кожну невироблену тонну молока [19].

Як доводять результати досліджень науковців, однією із унікальних практик, яка реалізована в молочної галузі багатьох країн, є кооперативна форма організації бізнесу, що дозволяє одержати синергетичний ефект за рахунок управлінської та організаційно-тех-

нологічної єдності багатьох товаровиробників молока, підприємств з його переробки та реалізації молочної продукції [20]. Цей висновок підтверджується Новою Зеландією, яка є однією із країн, що практично не субсидує сектор виробництва молока. Так, в 1984 р. уряд країни постав перед бюджетною кризою, та відмінив державні субсидії молочним фермерам [12]. Після припинення субсидування галузі всім фермерам, що прийняли рішення про вихід із бізнесу, уряд країни виплачував одноразовий «грант на виїзд», при цьому лише 1 % фермерів залишили галузь із прогнозованих 10 %. Проведена реформа стала стимулом для фермерів щодо скорочення затрат, диверсифікації землекористування та підвищення інноваційної активності [21]. У результаті таких реформ сьогодні на частку Нової Зеландії припадає близько 3 % світового виробництва молока, а країна займає 8 місце у світі з виробництва молока, при цьому експортується більше 96 % вироблених в країні молочних продуктів. На частку Нової Зеландії припадає 28 % світової торгівлі молочними продуктами із річним експортом, що перевищує 14,4 млрд новозеландських доларів. Частка молочних продуктів у загальному експорті країни становить 29 %, основними експортними продуктами є незбиране молоко (37 %), сири (12 %), сухе знежирене молоко (10 %) і вершкове масло (9 %), а також високоспеціалізовані харчові інгредієнти [22].

В США більше 40 тис. молочних ферм розміром від 2 корів до десятків тисяч, у яких утримують 9,3 млн корів та виробляють майже 100 млн т молока. Переробкою молока займається більше 2 тисяч заводів. При цьому основою молочної галузі країни є кооперативи та окремі товаровиробники-переробники молока не спроможні конкурувати із великими корпораціями. В США функціонує 132 кооперативи, які виробляють 84 % від обсягу всього молока. До прикладу, кооператив Dairy Farmers of America, Inc. DFA об'єднує 7711 членів та виробляє 17,9 млн т молока, в молочному кооперативі FarmFirst Dairy Cooperative 4662 членами кооперативу виробляється 5,0 млн т молока [23].

Основою державної політики у зарубіжних країнах на ринку молока та молочної продукції є протекціонізм вітчизняних товаровиробників, який включає забезпечення продовольчої безпеки, збереження соціальної стабільності товаровиробників молока та молокопереробних підприємств, підтримку платоспроможності споживачів продукції галузі.

З метою регулювання необхідного рівня цін та створення умов для відтворення у мо-

лочних фермах держава здійснює в необхідні періоди товарну інтервенцію молочної продукції, а також проводить прямі виплати із бюджету фермерам для підтримки конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників. Такий механізм державного регулювання ринку молока і молочної продукції обходиться бюджету країн Європейського Союзу майже в 160 млрд доларів США. Одночасно такі цільові ціни забезпечують стійке гарантоване функціонування середніх та великих фермерів, дозволяє мати необхідний рівень доходу для розширеного відтворення молочної галузі. З метою захисту вітчизняного ринку молока та молочної продукції уряди провідних країн світу встановлюють порогові ціни по імпортованій молочної продукції, а вітчизняним товаровиробникам, які поставляють молоко та молочну продукцію на світовий ринок, виплачують експортні субсидії. У країнах ЄС та США для підвищення стимулювання ефективності сирого молока держави упродовж року диференціюють продукцію за якістю та знижують цільові ціни на 1–2 % у рік.

Великі державні замовлення на придбання молока та молочної продукції формуються в США, а також розробляються та реалізуються програми допомоги населенню із низькими доходами для придбання молочної продукції. З метою зниження споживчих цін у європейських країнах використовують державні субсидії. Держава контролює ціни на молоко і молочну продукцію з метою забезпечення прийняттого рівня доходів для товаровиробників та доступності продукції для споживачів. Із цієї метою використовують механізм надбавок, прямих платежів, а також диференціації цін із урахуванням якості продукції.

У зарубіжних країнах для формування та розвитку ринку молока і молочної продукції використовують квотування. Для кожного товаровиробника молока встановлюється квота із урахуванням обсягів виробленого молока у попередній період. Додержання квоти контролюється встановленням додаткових платежів за умови її перевищення. У такі періоди в ЄС скорочується інтервенційний фонд, що впливає на функціонування ринку.

Висновки. Отже, узагальнений аналіз державної підтримки молочного скотарства у зарубіжних країнах виявив значні відмінності як в обсягах субсидій, які надають товаровиробникам молока, так і в механізмах їх надання. При цьому характерним є гнучке реагування механізмів державної підтримки товаровиробників молока на зміни економічної ситуації галузі.

Унікальною практикою, що реалізована в молочної галузі у провідних країнах світу,

є кооперативні форми організації бізнесу, які дозволяють одержувати синергетичний ефект за рахунок управлінської та організаційно-технологічної єдності товаровиробників молока, підприємств переробки і реалізації молочної продукції. Такий зарубіжний досвід державної підтримки молочного скотарства може бути трансформованим до умов вітчизняної практики та використовуватися державними органами при розробці програм підтримки товаровиробників молока чи структурної модернізації галузі.

Світовий ринок молока та молокопродукції має позитивні перспективи розширення та подальшого розвитку, що проявляється у збільшенні чисельності населення світу, підвищенні доходів населення країн, що розвиваються, зростанні споживчого попиту на високоякісне молоко та молочні продукти. На світовому ринку молока та молочної продукції торгівля здійснюється через розподільчі та торгові мережі за оптовими цінами. В окремих країнах на молочному ринку активно функціонують збутові кооперативи, які мають експортну орієнтацію. Так, у Німеччині практикується реалізація сирого молока із ферм, що знижує транспортні витрати та підвищує дохідність ферми. У Франції значна частка молочної продукції продається через аукціони та на ринки, а у США розширена торгівля молочною продукцією на біржах. У Фінляндії при формуванні цін на молочну продукцію враховується місце її виробництва з метою компенсації надлишкових витрат при збиранні сирого молока із віддалених ферм.

У багатьох країнах стимулюється експорт молока та молочної продукції, а з метою захисту вітчизняних товаровиробників ряд країн використовує високі мита на ввезення молочної продукції. На ефективність функціонування ринку молока та молочної продукції також впливає платоспроможність споживачів. Зростаюча конкуренція на ринку молока та молочної продукції супроводжується витісненням менш ефективних товаровиробників молока.

Практика зарубіжних країн доводить, що на ефективність ринку молока та молочної продукції впливає рівень забезпечення інноваційним обладнанням та устаткуванням, розвиток кооперації та інтеграції, впровадження інновацій у переробну сферу та торгіву інфраструктуру.

Очевидно, що за використання зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці необхідно враховувати місцеві природно-економічні та інші чинники. Дослідження зарубіжного досвіду переконує в необхідності використання у вітчизняних умовах досягнень в сфері вироб-

ництва, зберігання, переробки, формування інфраструктури досліджуваного ринку, а також системи інструментів державного регулювання, удосконаленні системи збуту на основі розвитку кооперативів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Philippidis G., Waschik R. Melitz Meets Milk: The Impact of Quota Abolition on EU Dairy Export. Competitiveness. *Journal of Agricultural Economics*, 2019. Vol. 70. Iss. 1. P. 44–61. DOI: 10.1111/1477-9552.12276.
2. FAOSTAT. Food and Agriculture Organization (FAO). 2020. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#home> (Last accessed 29.03.2020).
3. U.S. dairy subsidies equal 73 percent of producer returns, says new report. *Dailyagronews.com*. 9.02.2018. URL: <http://dailyagronews.com/index.php/news/5022/International/February-09-2018/U-S--dairy-subsidies-equal-73percent-of-producer-returns%2C-says-new-report> (Last accessed 3.03.2020).
4. James M. MacDonald, Jerry Cessna, and Roberto Mosheim. Changing Structure, Financial Risks, and Government Policy for the U.S. Dairy Industry. United States Department of Agriculture. A report summary from the Economic Research Service. March 2016. URL: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/45519/56833_err205_errata.pdf?v=0 (Last accessed 28.03.2020).
5. Margin Protection Program for Dairy. Programs and Services. U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE. URL: https://www.fsa.usda.gov/Assets/USDA-FSAPublic/usda-files/FactSheets/2018/mpp_dairy_program_april_2018.pdf (Last accessed 27.02.2020).
6. Dairy Market Report. National Milk Producers Federation. URL: <http://www.nmpf.org/latest-news/news-dairy-coops/2018-02-09> (Last accessed 27.02.2020).
7. Dairy and Poultry Venture Capital Funds – Dairy Entrepreneurship Development Scheme (DEDS). National Bank for Agriculture & Rural Development (NABARD). URL: https://www.nabard.org/auth/writereaddata/File/Annexure_1.pdf (Last accessed 27.02.2020).
8. Robertson Alex. The Australian dairy industry. *Farmer Power*. 2015. 13 p. URL: https://www.accc.gov.au/system/files/Farmer%2520Power_0.pdf (Last accessed 20.03.2020).
9. Dale Bechtel, Dahai Shao, Kai Reusser. Why Swiss cows climb mountains. *MILK RUN*. swissinfo.ch. SEP 11, 2018. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/business/milk-run_why-swiss-cowsclimb-mountains/44380436 (Last accessed 4.04.2020).
10. Agriculture and the environment. Better policies to improve the environmental performance of the agriculture sector. Better policies for better lives. URL: <https://www.oecd.org/tad/sustainable-agriculture/33798326.pdf> (Last accessed 4.04.2020).
11. Ragnarsdóttir A., Runólfsson B., Arnason R. The dairy farming support system: Do the direct payments cause economic inefficiency? 2017. URL: www.efnahagsmal.is/article/download/a.2017.14.2.1/pdf (Last accessed 27.02.2020).
12. Muirhead B., Campbell H. The Worlds of Dairy: Comparing Dairy Frameworks in Canada and New Zealand in Light of Future Shocks to Food Systems, in Reidar Almås, Hugh Campbell (ed.) *Rethinking Agricultural*

Policy Regimes: Food Security, Climate Change and the Future Resilience of Global Agriculture Research in Rural Sociology and Development, Vol. 18. Emerald Group Publishing Limited, 2012. P. 147–168. DOI: 10.1108/S1057-1922(2012)0000018003.

13. Dairy Farm Investment Program: Applicant guide. Agriculture and Agri-Food Canada. Agricultural programs and services. URL: <http://www.agr.gc.ca/eng/agricultural-programs-and-services/dairy-farm-investment-program/applicant-guide/?id=1494010428766> (Last accessed 27.02.2020).

14. Дягилев А. Прямая и косвенная господдержка молочного производства в Германии. Международный сельскохозяйственный журнал. 2015. № 1. С. 51–55.

15. Europe Dairy Ingredients Market. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/europe-dairy-ingredients-market> (Last accessed 16.03.2020).

16. Global flavoured milk market – growth, trends and forecasts (2020-2025). URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/flavoured-milk-market> (Last accessed 27.02.2020).

17. Иванова М.А., Габдрафикова Э.Ф. Государственная поддержка сельского хозяйства. Развитие и развивающиеся страны. Москва, 2017. URL: <http://www.eurasiancommission.org> (дата звернення: 21.03.2020).

18. Эстонские производители молока получают внеочередные субсидии. Новости и аналитика молочного рынка. URL: https://milknews.ru/index/novostimoloko_8057.html (дата звернення: 24.02.2020).

19. Производители молока: помощь Европы ситуацию не улучшит. Экономика. Редакция LSM.lv. 13 сентября 2016. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/ekonomika/proizvoditeli-moloka-pomosch-evropi-situaciyu-neuluchshit.a200581/>. (дата звернення: 24.02.2020).

20. Grau A., Hockmann H., Levkovych I. Dairy cooperatives at the crossroads. British Food Journal. 2015. Vol. 117, Iss. 10. P. 2515–2531. DOI: 10.1108/BFJ-12-2014-0399.

21. Fonterra. A global nutrition company owned by 10,000 farmers. URL: <https://www.fonterra.com/nz/en.html> (Last accessed 28.03.2020).

22. New Zealand Dairy Fast Facts. URL: <https://nzdairy careers.co.nz/nz-dairy-facts.html> (Last accessed 1.03.2020).

23. Винтоняк В. О молочной Америке. Агентство ИНФАГРО. 27.08.2018. URL: <http://infagro.com.ua/vasiliy-vintonyak-direktorinfagro-o-molochnoy-amerike>. (дата звернення: 24.02.2020).

REFERENCES

1. Philippidis, G., Waschik, R. (2019). Melitz Meets Milk: The Impact of Quota Abolition on EU Dairy Export. Competitiveness. Journal of Agricultural Economics. Vol. 70, no. 1, pp. 44–61.

2. FAOSTAT. Food and Agriculture Organization (FAO). 2020. Available at: <http://www.fao.org/faostat/en/#home> (Accessed 29.03.2020).

3. U.S. dairy subsidies equal 73 percent of producer returns, says new report. Dailyagroneews.com. 9.02.2018. Available at: <http://dailyagroneews.com/index.php/news/5022/International/February-09-2018/U-S--dairy-subsidies-equal-73percent-of-producer-returns%2C-says-new-report> (Accessed 3.03.2020).

4. James M. MacDonald, Jerry Cessna, and Roberto Mosheim. Changing Structure, Financial Risks, and Government Policy for the U.S. Dairy Industry. United States Department of Agriculture. A report summary from the Economic Research Service. March 2016. Available at: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/45519/56833_err205_errata.pdf?v=0 (Accessed 28.03.2020).

5. Margin Protection Program for Dairy. Programs and Services. U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE. Available at: https://www.fsa.usda.gov/Assets/USDA-FSAPublic/usdfiles/FactSheets/2018/mpp_dairy_program_april_2018.pdf (Accessed 27.02.2020).

6. Dairy Market Report. National Milk Producers Federation. Available at: <http://www.nmpf.org/latest-news/news-dairy-coops/2018-02-09> (Accessed 27.02.2020).

7. Dairy and Poultry Venture Capital Funds – Dairy Entrepreneurship Development Scheme (DEDS). National Bank for Agriculture & Rural Development (NABARD). Available at: https://www.nabard.org/auth/writereaddata/File/Annexure_1.pdf (Accessed 27.02.2020).

8. Robertson Alex. (2015). The Australian dairy industry. Farmer Power. 13 p. Available at: https://www.accc.gov.au/system/files/Farmer%2520Power_0.pdf (Accessed 20.03.2020).

9. Dale Bechtel, Dahai Shao, Kai Reusser. Why Swiss cows climb mountains. MILK RUN. swissinfo.ch. Sep 11, 2018. Available at: https://www.swissinfo.ch/eng/business/milk-run_why-swiss-cowsclimb-mountains/44380436 (Accessed 4.04.2020).

10. Agriculture and the environment. Better policies to improve the environmental performance of the agriculture sector. Better policies for better lives. Available at: <https://www.oecd.org/tad/sustainable-agriculture/33798326.pdf> (Accessed 4.04.2020).

11. Ragnarsdottir A., Runólfsson B., Arnason R. (2017). The dairy farming support system: Do the direct payments cause economic inefficiency? Available at: www.efnahagsmal.is/article/download/a.2017.14.2.1/pdf (Accessed 27.02.2020).

12. Muirhead, B., Campbell, H. (2012). The Worlds of Dairy: Comparing Dairy Frameworks in Canada and New Zealand in Light of Future Shocks to Food Systems, in Reidar Almås, Hugh Campbell (ed.) Rethinking Agricultural Policy Regimes: Food Security, Climate Change and the Future Resilience of Global Agriculture Research in Rural Sociology and Development. Emerald Group Publishing Limited, vol. 18, pp. 147–168.

13. Dairy Farm Investment Program: Applicant guide. Agriculture and Agri-Food Canada. Agricultural programs and services. Available at: <http://www.agr.gc.ca/eng/agricultural-programs-and-services/dairy-farm-investment-program/applicant-guide/?id=1494010428766> (Accessed 27.02.2020).

14. Djagilev, A. (2015). Prjamaja i kosvennaja gospodderzhka molochnogo proizvodstva v Germanii [Direct and indirect state support for dairy production in Germany]. Mezhdunarodnyj sel'skohozjajstvennyj zhurnal [International Agricultural Journal], no.1, pp. 51–55.

15. Europe Dairy Ingredients Market. Available at: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/europe-dairy-ingredients-market> (Accessed 16.03.2020).

16. Global flavoured milk market – growth, trends and forecasts (2020-2025). Available at: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/flavoured-milk-market> (Accessed 27.02.2020).

17. Ivanova M.A., Gabdrifikova Je.F. (2017). Gosudarstvennaja podderzhka sel'skogo hazjajstva. Razvitye i razvivajushhiesja strany. [State support for agriculture developed and developing countries]. Moscow Available at: <http://www.eurasiancommission.org> (Accessed 21.03.2020).

18. Jestonskie proizvoditeli moloka poluchat vneosherednye subsidii [Estonian milk producers will receive extraordinary subsidies]. Novosti i analitika molochnoho rynku. Available at: https://milknews.ru/index/novosti-moloka_8057.html (Accessed 24.02.2020).

19. Proizvoditeli moloka: pomoshh' Evropy situaciju ne uluchshit [Milk producers: helping Europe not improve the situation]. Jekonomika. Redakcija LSM.lv. 13.09.2016. Available at: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/ekonomika/proizvoditeli-moloka-pomosch-evropi-situaciju-ne-uluchshit.a200581> (Accessed 24.02.2020).

20. Grau, A., Hockmann, H., Levkovych, I. (2015). Dairy cooperatives at the crossroads. British Food Journal, vol. 117, no. 10, pp. 2515–2531.

21. Fonterra. A global nutrition company owned by 10,000 farmers. Available at: <https://www.fonterra.com/nz/en.html> (Accessed 28.03.2020).

22. New Zealand Dairy Fast Facts. Available at: <https://nzdairy careers.co.nz/nz-dairy-facts.html> (Accessed 1.03.2020).

23. Vintonjak V. O molochnoj Amerike [About dairy America]. Agentstvo INFAGRO. 27.08.2018. Available at: <http://infagro.com.ua/vasiliy-vintonyak-direktorinfagro-molochnoj-amerike> (Accessed 24.02.2020).

Зарубежный опыт развития молочного скотоводства и направления его использования в отечественной практике

Шупик С.М.

Основной целью исследования является обобщение практических подходов к организации эффективного производства молока в ведущих странах мира и обоснование направлений адаптации их в отечественных условиях. Определены направления и объемы государственной поддержки молочного скотоводства в США, где правительство выделило для развития молочного скотоводства почти 22,2 млрд долл. прямых и косвенных субсидий молочному сектору страны (35,02 центов / л), что эквивалентно 73% выручки фермеров от реализации молока. Раскрыты составляющие программы господдержки молочного скотоводства в стране, которая включает следующие инструменты: экспортные субсидии, программы сохранения поголовья скота, программы управления рисками, программы помощи на случай стихийного бедствия, программы займов, страхование урожая.

Изучены инструменты поддержки развития молочного скотоводства в Индии, которая занимает второе место в мире по объемам производства сырого молока (9,5%). Отмечено, что основными товаропроизводителями молока в стране, почти 80%, есть мелкие фермеры, которые осуществляют свою деятельность в 130 тыс. молочных кооперативов. В стране предусмотрено предоставление субсидий товаропроизводителям молока до

25% производственных затрат через Национальный банк сельского хозяйства и развития села по государственной программе развития молочного скотоводства.

Доказано, что действенным инструментом товаропроизводителей молока в Китае является предоставление инвестиций на строительство крупных молочных ферм и комплексов с поголовьем до 100 тыс. коров.

Проанализированы особенности производства молока фермерами Австралии, которые производят 9,3 млн т, из которых 36% направляют на экспорт. На сегодня страна занимает четвертое место в мире среди экспортеров молочных продуктов (6% доли мирового рынка). Раскрыто, что молочное скотоводство Австралии характеризуется незначительными размерами прямой государственной поддержки, где на протяжении 2015-2016 гг. Сельскому хозяйству оказана финансовая помощь на сумму более 147 млн долл. США в виде прямых выплат фермерским хозяйствам. Установлено, что важную роль в регулировании рынка молока в Австралии играет ценовой прогнозирования, на основе которого профильное Министерство по учету мировых цен формирует индексы цен на молоко.

Выявлено, что система государственной поддержки молочного скотоводства в Канаде включает следующие инструменты: импортные тарифы, которые позволяют ограничить импорт молочной продукции; минимальные гарантированные цены на молокосырья, которые устанавливаются на максимальный объем молока, реализующих на молокоперерабатывающие заводы в пределах квоты; система прямых выплат фермерам за производство молока в пределах квоты. Размер прямых выплат на 1 л молока устанавливается ежегодно правительством страны. Действенной является поддержка канадских фермеров по программе модернизации производства молока предусматривает активизацию вложения инвестиций в развитие молочных ферм.

По данным Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) в Исландии, Японии, Норвегии и Швейцарии уровень поддержки товаропроизводителей молока в среднем превышает 70% валовых доходов фермерских хозяйств, в Канаде, ЕС, Венгрии, Корее и США объем поддержки составляет 40-55%. Анализ поддержки развития молочного скотоводства в странах Европейского Союза показал, что для этих целей выделяют следующие инструменты: ограничение производства (квоты на производство молока) государственные интервенции и хранение; установление положения / предписания по реализации продукции; молочный пакет (в т.ч. регулирует договорные отношения в молочном секторе) внешняя торговля (положение об импорте, экспортные субсидии) государственные субсидии.

Установлено, что основным фактором рентабельного производства молочной продукции в ведущих странах мира является высокое качество и дифференциация ассортимента. Обосновано, что основными инструментами обеспечения эффективного развития молочного скотоводства в фермерских хозяйствах является усиление государственной поддержки и экономное расходование ресурсов, а также снижение налоговой нагрузки.

Ключевые слова: скотоводство, рынок молока, внутренняя поддержка, программы, кооперация, финансовое стимулирование, субсидии, импортные тарифы, квоты.

Foreign experience in the development of dairy cattle and directions of its use in domestic practice**Shupyk S.**

The main purpose of the study is to generalize practical approaches to the organization of efficient milk production in the leading countries of the world and substantiate the directions of their adaptation in domestic conditions. The directions and volumes of the state support of dairy cattle breeding in the USA where the government has allocated for development of dairy cattle breeding almost 22,2 billion dollars are defined. direct and indirect subsidies to the country's dairy sector (35.02 cents / l), equivalent to 73% of farmers' milk sales. The components of the state program of dairy farming in the country, which includes the following instruments: export subsidies, livestock conservation programs, risk management programs, disaster relief programs, loan programs, crop insurance.

Instruments for supporting the development of dairy farming in India, which ranks second in the world in terms of raw milk production (9.5%), have been studied. It is noted that the main producers of milk in the country, almost 80%, are small farmers who operate in 130 thousand dairy cooperatives. The country provides subsidies to milk producers up to 25% of production costs through the National Bank for Agriculture and Rural Development under the state program for the development of dairy farming.

It has been proved that an effective tool for dairy producers in China is to invest in the construction of large dairy farms and complexes with up to 100,000 cows.

The peculiarities of milk production by Australian farmers, who produce 9.3 million tons, of which 36% are exported, are analyzed. Today, the country ranks the fourth in the world among exporters of dairy products (6% of world market share). It is revealed that Australian dairy farming is characterized by insignificant amounts of direct state support, where during 2015-2016 agriculture received financial assistance in the amount of more than 147 million dollars. USA in the form

of direct payments to farms. It is established that an important role in regulating the milk market in Australia is played by price forecasting, on the basis of which the relevant Ministry, taking into account world prices, forms milk price indices.

It was found that the system of state support for dairy farming in Canada includes the following instruments: import tariffs, which allow to limit the import of dairy products; minimum guaranteed prices for raw milk, which are set at the maximum volume of milk sold to dairy plants within the quota; system of direct payments to farmers for milk production within the quota. The amount of direct payments per 1 liter of milk is set annually by the government. The support of Canadian farmers is effective under the program of technological modernization of milk production, which provides for increased investment in the development of dairy farms.

According to the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), Iceland, Japan, Norway and Switzerland support milk producers on average more than 70% of gross farm incomes, while Canada, the EU, Hungary, Korea and the US support 40-55%. The analysis of support for the development of dairy farming in the European Union showed that the following instruments are allocated for these purposes: production restrictions (milk production quotas); state interventions and storage; establishment of regulations / instructions on product sales; dairy package (including regulating contractual relations in the dairy sector); foreign trade (provisions on imports, export subsidies); state subsidies.

It is established that the main factor of profitable production of dairy products in the leading countries of the world is the high quality and differentiation of the range. It is substantiated that the main tools to ensure the effective development of dairy farming in farms are to strengthen state support and economical use of resources, as well as reduce the tax burden.

Key words: cattle breeding, milk market, internal support, development programs, cooperation, financial incentives, subsidies, import tariffs, quotas.

Copyright: Шупик С.М. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Шупик С.М.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-2603-7229>

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

UDC 338.12.014.2:631.11

JEL Q10, M40

Methodical approaches to the assessment of the reproduction of the agricultural enterprises material and technical base Varchenko O.¹ , Svynous N.¹ , Kachan D.¹ , Khomovyi S.¹ ,
Khomovyi M.² ¹ Bila Tserkva National Agrarian University² Podolsk State Agrarian Technical University Varchenko O. E-mail: omvarchenko@ukr.net

Varchenko O., Svynous N., Kachan D., Khomovyi S., Khomovyi M. Methodical approaches to the assessment of the reproduction of the agricultural enterprises material and technical base. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 47–55.

Рукопис отримано: 30.01.2020р.

Прийнято: 14.02.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-47-55

The significance of the evaluation of the logistical base of agricultural enterprises in the accounting system is revealed in the article. Research methods have been described and alternative approaches to inventory valuation by national and international accounting standards have been investigated, and it has been identified that there are some inconsistencies in the formation of inventory values at the date of receipt, disposal and balance sheet date.

The main features of organization of accounting of land plots in agricultural enterprises are established. To determine the value of the land previously used by the enterprise (for example, on certificates of ownership and use), we propose to use in the current accounting the estimated value of the land, which is based on the regulatory monetary valuation, determined by differential rental income. It has been found that an integral part of a biological transformation is the assessment of changes in a biological asset, which includes measuring and controlling changes in quality (fat content, protein, fiber strength, etc.) or quantity (breeding, weight, etc.). In the course of the research it is determined that the process of accounting and valuation of biological assets at fair value should include such steps as: defining biological assets as an object of accounting according to their classification; specification of biological assets by species, cultures, rocks and other defining features; active market research and price information and technical and economic information collection; selection of biological asset valuation methodology; the calculation of the fair value of biological assets in accordance with the methodology adopted.

An examination of the IFRS 13 "Fair Value Measurement for the measurement of biological assets at fair value" has shown that it should be made from the perspective of all market participants and the market environment should be assigned to the entities themselves. This will take into account the differences that exist between them, as they differ not only in terms of quality but also in the types of economic activity.

In order to improve the investment attractiveness of enterprises, it is advisable to evaluate agricultural organizations' land resources according to International Accounting Standards, which provide for fair value. Valuation of assets and liabilities at this cost will increase the transparency of the financial statements and the reliability of the information on the financial and economic activities of the entity. In addition, in the analysis of financial and economic activity of enterprises of the corporate sector of the agrarian economy, a real assessment of land resources will have a positive impact on the normative indicators of liquidity and financial stability, which is especially important in the conditions of financial crisis and growing need for investment.

Key words: material base, resources, inventories, fixed assets, reproduction process, market value, fair price, land valuation, accounting efficiency.

Problem statement and analysis of recent research. Expanded reproduction in agricultural enterprises and economic efficiency of agricultural production are largely determined by the level of material and technical base, the level of security, quality of fixed assets, their effective use and methods of their evaluation in accounting. Today, most of the known methodological approaches to property valuation used by agricultural enterprises are focused mainly on practical application in a stable market economy. The specifics of the national market, which is constantly in extreme instability (political crisis of 2004, the impact of the global financial crisis of 2008–2010, the political crisis of 2013–2014, Russia's annexation of Ukraine) does not allow to fully adapt the known approaches to property valuation in the realities of the national economy. The formed tendencies cause decrease in gross production of agricultural products and economic efficiency of use of components of material and technical base.

Therefore, the question arises about the harmonization of the results obtained under different approaches. The current situation forces appraisers to think more and more often about developing a comprehensive valuation method that could take into account various cost factors in the calculation process and would combine the advantages of each of the classical approaches to property valuation.

An important role in solving theoretical problems of evaluation belongs to such well-known scientists as Brazili N.M. [2], Hrachova R. [3], Hrynchyshyn J. [4], Endovytskyi D.A., Mokshyna K.N. [5], Zhuk V.M. [6], Koriahin M.V. [10], Maidanevych P.N., Emtsova M.S. [11] and others.

However, it should be emphasized that a comprehensive scientific study of current issues of improving the methodology for assessing the reproduction of the material and technical base of agricultural enterprises was not conducted.

The aim of the research. The main purpose of the article is to analyze the existing views on methodological approaches to assessing the reproduction of components of the material and technical base of agricultural enterprises and substantiation of a comprehensive system of objective criteria and indicators for assessing the reproduction process based on harmonization of domestic and IFRS.

Material and methods of research. The research methodology is based on theoretical developments and scientific tools, including normative and economic analysis, allows to systematize, unify and determine the areas of assessment of the material and technical base of the agricultural sector for further economic

development. The source of data during the study was the structure of fixed assets of Ukraine, the Tax Code of Ukraine, International Financial Reporting Standards, International Valuation Standards, State Land Cadastre and National Accounting Provisions (Standards).

Research results and discussion. The reproduction process is seen as the purposeful influence of various institutions that represent the subject of management, and a set of production relations in the process of production, exchange and consumption, which are characterized by repetition.

Considering the problems of developing objective criteria and indicators for assessing the reproduction process of the components of the material and technical base of agricultural enterprises, it should be noted the unresolved issue of fair value, which creates a situation in which the balance sheet valuation of fixed assets and other assets minimizes the ability to protect investors. This is due to the fact that in Ukraine, accounting is used for tax control, not for management and investment.

In the theory of accounting developed two approaches to evaluation (unity and reality), which ensure the objectivity of the assessment of economic activity of the enterprise [10, p. 142]. Thus, the principle of unity of assessment implies the uniformity of methods used in all enterprises and their invariability over a long period of time. To ensure the reality of the assessment, it is necessary to achieve an objective correspondence of the monetary value of the object of accounting for living and materialized labor. The solution of the set task is possible on condition that the fixed assets will be estimated on a uniform principle in all enterprises.

In accordance with paragraph 3 of paragraphs. 39.2.1.8, paragraphs. 39.2.1 and paragraphs. 39.2 art. 39 of the Tax Code of Ukraine, if during the business transaction provides for the assessment process, the value of all such objects will be the basis for tax purposes [15].

Article 3 of the Law of Ukraine of 12 July 2001 № 2658-III "On Valuation of Property, Property Rights and Professional Valuation Activities in Ukraine" states that valuation of property or property rights is a process of determining their value on the valuation date according to the normative procedure. -legal acts specified in Art. 9 of the Law [16, p. 252].

International valuation standards define the following methods of valuing assets for financial reporting: all non-specialized assets should be valued on the basis of market value, and specialized assets are valued using the method of ARC

(amortized replacement costs) [13]. Thus, IFRS in assessing the fair value of assets prefer a comparative approach, the specifics of which for different types of assets are set out in International Valuation Standards.

It should be noted that INBO 16 and UAS 7 provide, in addition to actual value, for use and fair value. Such an assessment is necessary in order to assess how much the assets of a particular enterprise actually cost. The accounting standards provide the following definitions of fair value:

- in INBO 16 Fair value is defined as the amount for which an asset could be exchanged or a liability settled between knowledgeable, willing parties in an arm's length transaction (paragraph 6) [11, p. 179];

- in UAS 7, fair value is defined as the amount for which an asset could be exchanged, or a liability settled, between knowledgeable, willing parties in an arm's length transaction (paragraph 4) [4, p. 382].

Note that INBO 16 gives an enterprise the right to choose to reflect one of two models of valuation of fixed assets: the cost model or the revaluation model. UAS 7 states that the organization has the ability to re-evaluate the object of fixed assets, ie this standard provides only one model [2, p. 237].

In our opinion, the objective characteristic of fair value is the current price in an active market for a similar property that has a similar location and condition or that is the subject of similar leases or other agreements.

As you know, IFRS 16 "Property, plant and equipment" allows the use of two models for accounting for property, plant and equipment: the cost model (historical cost) and the revalued

amount. The cost accounting model is traditional and is used to account for fixed assets in all national accounting systems.

If the second accounting model is chosen, property, plant and equipment should be carried at revalued amount, which is the fair value at the date of revaluation. Revaluation should be performed with a frequency sufficient to ensure that the carrying amount of the item does not differ too much from its fair value at any time.

It is obvious that the annual inflation rates in the leading countries of the world are insignificant, so its impact on the value of the object of evaluation is insignificant [18]. However, for fixed assets with a long time of use, the impact of inflationary processes will accumulate under the influence of their time of use. Accounting for such assets at historical cost also affects the organization's balance sheet, which is forced to combine several disparate values.

Note that the indexation of fixed assets based on the price index recommends the use of IFRS 29 "Financial Reporting in Hyperinflation" [17]. The price index can be determined in different ways (Fig. 1).

An innovation in IFRS is that companies are now allowed to use revalued value as fair less accumulated depreciation and impairment losses only if fair value can be measured with a sufficient degree of reliability [9].

Inventories should also be adequately reflected in accounting for tax purposes. In particular, INBO 2 [7] provides for the adjustment of impairment losses (paragraph 33) if at present the reasons that led to the write-off of inventories have lost their effect. The changes made in UAS 9 [8]

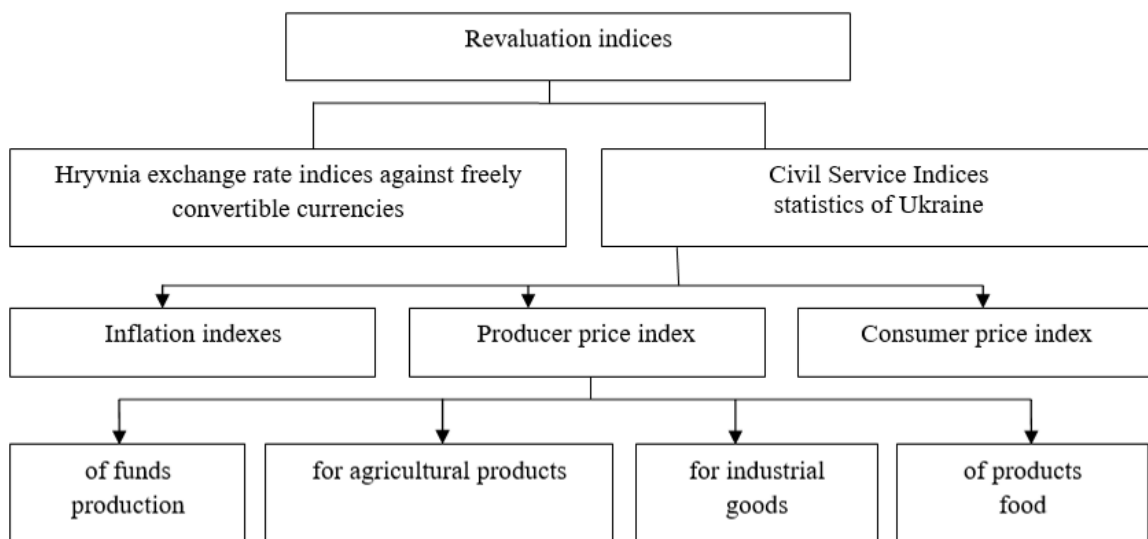

Fig. 1. Classification of property revaluation indices.

Source: authors' development.

in a similar version, which were previously recognized as unadjusted costs, and were issued as income of the enterprise, which in our opinion, is the most failed.

Studies of alternative methods of inventory valuation in accordance with UAS and INBO (Table 1), allow us to state that there are some discrepancies in the formation of inventories at the date of receipt, disposal and balance sheet date.

From a practical point of view, the initial cost of inventories does not always correspond to the net realizable value of inventories. In this case, the following options are possible: the initial cost of inventories is greater than the net sales and vice versa. In the first case, the excess is written off against the costs of the reporting period. Revaluation to increase the value of inventories as a separate procedure in UAS 9 is not allowed, it is prohibited by the principle of prudence for the sake of excluding overstatement in the valuation of assets of the enterprise.

The main means of agricultural production, which has a specific property, is land. Unlike other means, it does not wear out, but when used properly, on the contrary, increases its fertility. The organization of land accounting in agricultural enterprises takes into account the following features (Fig. 2).

For accounting purposes, land is recognized as an asset and belongs to the fixed assets of the enterprise, where it is classified into two separate elements: land and capital expenditures for land improvement. These assets are accounted for in accordance with UAS 7 "Property, Plant and Equipment".

Today, the correct valuation of land is becoming a necessary procedure, because without information about its market value, it is impossible to effectively conduct land transactions. Different land plots in terms of their use are different in quality (nutrient content, structure and other indicators), which are taken into account when planning crops and assessing the economic activity of the entity. Therefore, in Ukraine, a normative monetary valuation (NMV) of agricultural land was introduced, the basis for which is the information of the State Land Cadastre (quality, quantity and economic indicators of land plots), land management documentation.

It should be emphasized that the normative monetary assessment is intended to determine the amount of land tax and rent for state and communal land (paragraph 289.1 of the Tax Code of Ukraine) [15]. However, the analysis of regulations shows that the use of regulatory monetary valuation is not the basis for the reflection of agricultural land in the forms of financial statements.

However, in most regions of Ukraine, compared to 2017, the new NMV 1 hectare of arable land is smaller (for example, in the Kiev region, the company will save on a single tax from 1 hectare of arable land UAH 54.86, or almost one-sixth of the 2017 tax.). Therefore, there is a well-founded fear that the SFS, in order to avoid budget losses, will require agricultural enterprises to use NMVs at the level of 2017 (since the indexation coefficient for last year was adopted at 1.0), regardless of whether NMVs conducted land plots.

Table 1– Comparison of UAS and INBO on formation inventory prices at the time of receipt, disposal and balance sheet date

Sign	UAS 9	INBO 2
The price of stocks at the time of receipt	The cost is formed from the following costs: 1) when purchasing from the supplier: the amounts paid under the contract to the supplier less indirect taxes; the amount of import duty; amounts of indirect taxes that are not refundable in connection with the acquisition; transportation and purchasing costs; Other expenses; 2) in the production of own resources: costs that form the cost of production; 3) when introducing share capital: fair value agreed with the founders of the enterprise, taking into account the costs included in the initial cost of inventories purchased from the supplier; 4) in case of free receipt: fair value; 5) after receiving an exchange for similar assets: the book value of transferred inventories.	The cost is formed from the following costs: 1) acquisition costs: purchase price; duties and other taxes; transportation costs; cost of loading and unloading works and other costs; 2) processing costs: costs directly related to the unit of production; 3) other costs, if they arose during delivery to the place of unpacking and restoration.
The price of inventories at disposal	The cost of inventories that arrived first (FIFO), identification value, weighted average cost, normalized costs, selling price.	Allowed LIFO method - the cost of the last to receive stocks.
The price of inventories at the balance sheet date	The lowest of the two estimates is the initial cost or net realizable value.	Net realizable value

Source: summarized by the authors.

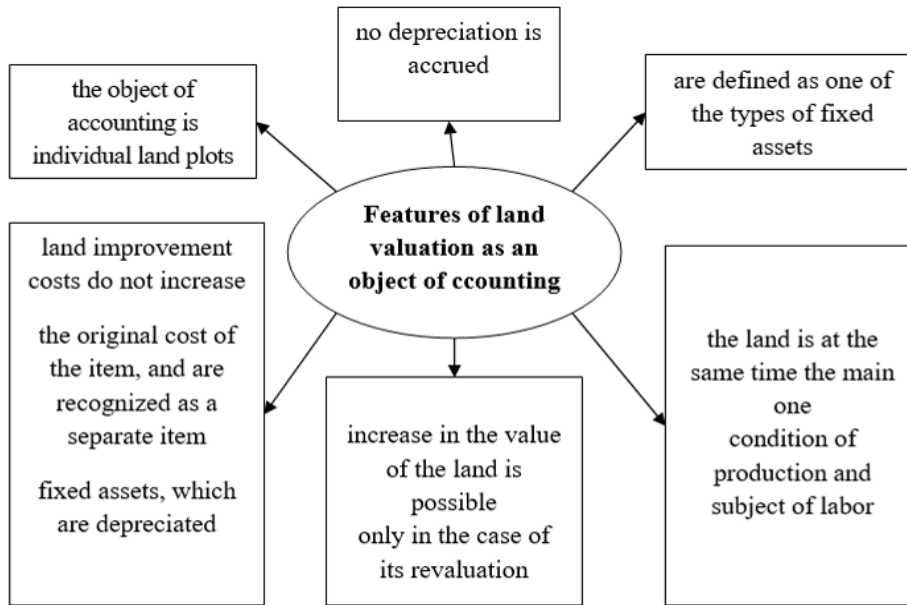

Fig. 2. Features of land valuation as an object of accounting.

Source: authors' development.

Based on this, we can assume that regulatory and market value may not always be identical concepts. In this regard, it is appropriate, in our opinion, to use two approaches to the valuation of agricultural land. Plots to be purchased by the company (at auction or free of charge) should be accounted for at cost. To determine the value of land previously used by the company (for example, on certificates of ownership and use), we propose in the current accounting to apply the estimated value of land, which is based on the normative monetary valuation determined by differential rental income (Fig. 3).

Currently, Ukraine is only preparing legislative instruments for the sale of agricultural land,

and therefore, the market for such land is not yet operational. Accordingly, market prices for arable land are not yet formed. However, due to certain subjective circumstances, some farms in the corporate sector of the agricultural economy are forced to conduct an expert assessment of agricultural land. We believe that there are several root causes for this:

- the need to reduce financial risks. Thus, during 2014–2016, almost 600–700 thousand hectares of land changed their owners, which requires a preliminary objective assessment;
- provided at the legislative level the need to involve an appraiser during the accounting revaluation of non-current assets and current biological

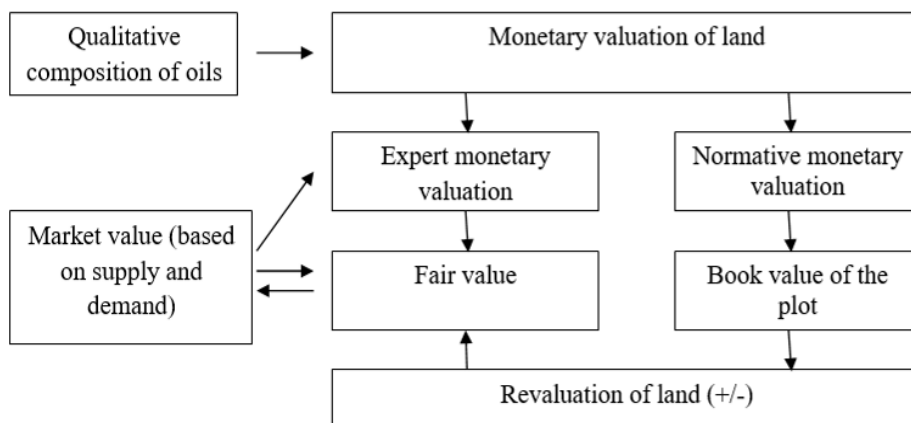

Fig. 3. Interaction of the main types of land valuation in accounting.

Source: author's development.

assets (Article 7 of the Law of Ukraine "On property valuation, property rights and professional valuation activities in Ukraine") [16];

- the requirement of commercial banks to provide an independent assessment of property and property rights when applying for a loan and collateral agreement;

- fair distribution of capital structure in the process of mergers. Thus, in 2013 there was a merger of 2 large agricultural companies founded by French and American investors: Agrogenation and Harmelia, as a result of which a new player with a land bank of 120 thousand hectares entered the TOP-15 of the largest agricultural holdings in Ukraine [5, p. 34].

In assessing the market value of agricultural land, in our opinion, the following features must be taken into account: the need to maintain the fertility of the upper layer of agricultural land through the use of scientifically sound discipline and compliance with certain requirements for production methods; location of agricultural lands; hazards associated with natural conditions and natural disasters (droughts, floods, early frosts, snowstorms and other natural disasters); availability of possible investments in agricultural production; population density in areas; availability of infrastructure, in particular paved roads and their quality.

Based on these features, it is advisable to assess the land resources of the agricultural organization at fair value. Valuation of assets and liabilities at this value will increase the transparency of financial statements and the reliability of the information provided in it about the financial and economic activities of the economic entity. In addition, when analyzing the financial and economic activities of farms in the corporate sector of the

agricultural economy, the real assessment of land resources will have a positive impact on regulatory indicators of liquidity and financial stability, which is especially important in a financial crisis and growing investment needs.

The processes of agricultural activity in Ukraine are established by UAS 30 "Biological Assets" and INBO 41 "Agricultural Activity" [3, p. 35], for those enterprises that comply with the provisions of international standards.

INBO 41 Agricultural Activity establishes procedures for accounting, presenting financial statements and disclosing information about agricultural activities. According to him, agricultural activity is the management of biotransformation of plants and animals for the purpose of their sale, production of agricultural products or production of additional biological assets [12]. In this regard, the task is to clarify the definition of "biotransformation", which means the processes of growth, regeneration, production and reproduction, which lead to qualitative or quantitative changes in the biological asset. As a result of such reproduction, such additional assets as grain may arise - in crop production; meat, milk and other products - in animal husbandry (Fig. 4).

An important part of biological transformation is the assessment of changes in biological assets. It includes the measurement and control of changes in quality (fat content, protein, fiber strength, etc.) or quantity (offspring, weight, etc.).

The concept of biological assets and their derivatives in accordance with UAS 30 and Instruction № 291 [1; 6, p. 7] fully comply with the concepts set out in IFRS 41, although in this case they are not classified as clearly as in the national Chart of Accounts.

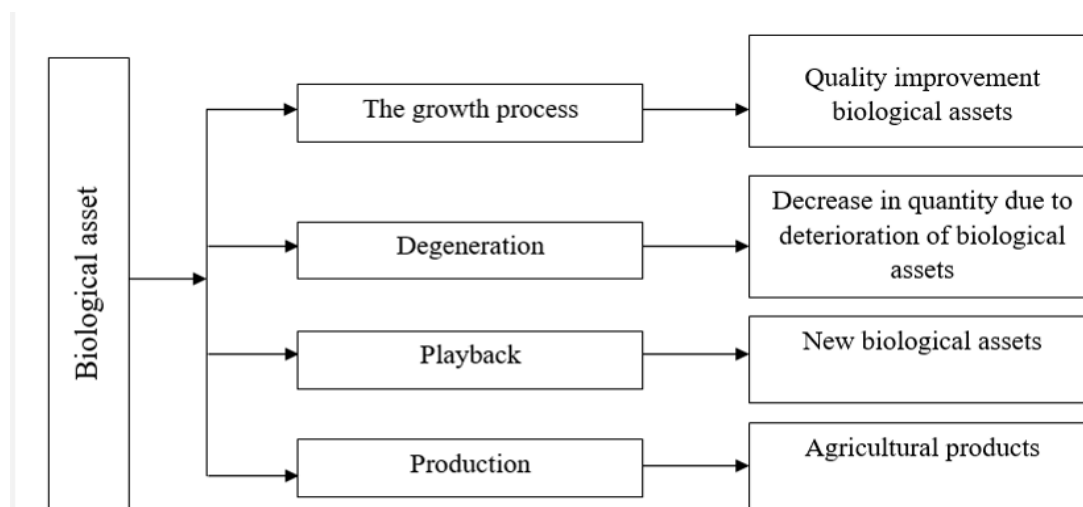

Fig. 4. The essence and result of biotransformation of biological assets.

Source: developed by the authors.

It is necessary to note the difficulties in assessing non-commodity agricultural products used in the production process as inventories. We believe that its fair value, especially feed of own production (hay, straw, green mass, etc.) and by-products, should be determined based on economic utility.

As for the value of the biological assets themselves (plants and animals), they are measured at fair value less expected selling expenses. The fair value of livestock is set based on the market value of animals of the same age and breed, with the same genetic characteristics. In the case of the acquisition of biological assets from third parties, at the time of such acquisition, their initial measurement is recommended in accordance with INBO 16, based on the fact that the acquisition of biological assets from third parties in INBO 41 is not mentioned.

According to the analysis of international financial reporting standards, the problem of valuation in the accounting of biological assets is designed to solve (IFRS) 13 "Fair value measurement" 14]. Having considered the main provisions of this standard regarding the measurement of biological assets at fair value, we believe that it should be carried out from the standpoint of all market participants, and the definition of the market environment should be left to the entities themselves. This will make it possible to take into account the differences that exist between them, as they differ not only in quality but also in the types of economic activity.

Conclusions. Thus, in the current conditions of management of domestic agricultural enterprises to improve the analysis of their material and technical base, successful and long-term operation of relations with foreign counterparties provides for the application of IFRS 41 "Agriculture". Because it highlights the features of agriculture in the unique characteristics of production activities, which describes the management of the transformation of biological assets, and requires the use of a fair assessment. The best conditions for determining fair value are created by the presence of an active market. Its absence significantly complicates the determination of fair value.

Ways to reflect the value of biological assets and agricultural products at fair value require refinement and adjustments to this valuation model, which will ensure the equivalence of exchange between independent parties. To simplify the process of calculating the fair value of biological assets and agricultural products, it is advisable to group them by age, quality and other key characteristics.

For the correct assessment of land resources it is necessary to use the data of agrochemical indicators of soil. Fixation of qualitative parameters

of agricultural lands in the assessment at the present stage is the most acceptable in terms of the effectiveness of analytical and control functions and accounting discipline. This method will be a reliable basis for coverage in the accounting of the value of land as part of fixed assets.

REFERENCES

1. Biological assets: Regulation (standard) of accounting 30, approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 18.11.2005 № 790. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> (Accessed 10 December 2019).
2. Brazil, N.M. (2013). Conceptual approaches to cost measurement in the accounting system. Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine. No 3 (18), pp. 235–238.
3. Grachova, R. (2006). We study IFRS: Biological assets in IAS 41 and P (S) BU 30. Debit-Credit. No 47, pp. 34–37. Available at: <https://dtk.com.ua/show/1cid12828.html>.
4. Hrynchyshyn, J. (2012). Advantages and problems of fair value for the assessment of biological assets. Bulletin of Lviv NAU: Economics of AIC. No 19 (1), pp. 381–385.
5. Endovitsky, D.A., Mokshina, K.N. (2013). The essence of fixed assets as an object of accounting in the context of capital accounting problems. International accounting. No 25 (271), pp. 31–38. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-osnovnyh-sredstv-kak-obekta-buhgalterskogo-ucheta-v-kontekste-problem-ucheta-kapital-2/viewer>
6. Zhuk, V.M. (2008). Methodical recommendations for the organization of accounting for biological assets and agricultural products at market (fair) value. Accounting and finance of agro-industrial complex. No 1, pp. 5–22. Available at: <http://magazine.faa.org.ua/metodichni-rekomendacii-z-organizacii-obliku-biologichnih-aktiviv-i-silskogospodarskoi-produkcii-zarinkovoyu-spravedlivoyu-vartistyu.html>
7. International Accounting Standard 2 (INBO 2). Stocks. The Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. International Accounting Standards Board (IASB). 01.01.2012. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021.
8. Accounting regulations (standard) 9. Stocks. Order of the Ministry of Finance of Ukraine of October 20, 1999 № 246. Available at: <https://zakon.help/law/z0751-99>
9. International Accounting Standard 36 (IAS 36). Impairment of assets. The Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. International Accounting Standards Board (IASB). 01.01.2012. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_047.
10. Koryagin, M.V. (2012). Valuation of the enterprise in the accounting system: a monograph. Lviv: NVP "Interservice". 262 p. Available at: http://www.lac.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Buh_Obliku/Docs/Ocinjuvannja_vartosti_pidpriemstva_v_sistemi_buhgalterskogo_obliku.pdf
11. Maidanovich, P.N. (2012). Emtsova MS Features of inventory accounting according to international financial reporting standards. Bulletin of Berdyansk University of Management and Business. No 1 (17), pp. 177–180. Available at: <http://old.bumib.edu.ua/visnyk/1172012/osobnosti-ucheta-proizvodstvennyh-zapasov-po-mezhdunarodnym-standartam-finansovoy>.
12. Accounting for biological assets in agriculture. Balance Club Publishing House. Available at: <http://www.balance.ua/news/detail/13787>.

13. International Accounting Standard 8 (IAS 8). Accounting policies, changes in accounting estimates and errors. The Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine.

International Accounting Standards Board (IASB). 01.01.2012. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020.t.

14. International financial statements standard 13. Fair value measurement. The Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. International Accounting Standards Board (IASB). 01.01.2013. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068.

15. Tax Code of Ukraine. № 2755-VI. 02.12.2010. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

16. Law of Ukraine. On property valuation, property rights and professional valuation activities in Ukraine. № 2658-III. 12.07.2001. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2658-14>.

17. International Accounting Standard 29 (IAS 29). Financial reporting in hyperinflation. The Verkhovna Rada of Ukraine. Council on International Accounting Standards (IASB). 01.01.2012. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_048.

18. Sharebased Payment: International Financial Reporting Standard 2. Available at: <https://www.cpaaustralia.com.au/~media/corporate/allfiles/document/professional-resources/reporting/ifrs-2-share-based-payments.pdf> (Accessed 9 December 2019).

Методичні підходи до оцінки відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств

Варченко О.М., Свиноус Н.І., Качан Д.А., Хомовий С.М., Хомовий М.М.

В статті розкрито значимість оцінки матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств в системі бухгалтерського обліку. Описано методики дослідження та досліджено альтернативні підходи до оцінки запасів за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, в результаті чого виявлено, що існують певні неузгодженості під час формування вартості запасів при надходженні, вибутті та на дату балансу.

Встановлено основні особливості організації бухгалтерського обліку земельних ділянок у сільськогосподарських підприємствах. Для визначення вартості земельних угідь, які використовувались підприємством раніше (наприклад, за свідоцтвами на право власності та користування), пропонуємо в поточному бухгалтерському обліку застосовувати розрахункову вартість землі, в основу якої закладена нормативна грошова оцінка, визначена за диференціальним рентним доходом. Вияснено, що складовою частиною біологічної трансформації є оцінка змін біологічного активу, яка включає вимір і контроль зміни якості (вміст жиру, білка, міцність волокна тощо) чи кількості (приплід, вага і т.д.). У процесі дослідження визначено, що процес обліку та оцінки біологічних активів за справедливою вартістю має передбачати наступні етапи: визначення біологічних активів як об'єкта бухгалтерського обліку відповідно до їх класифікації; конкретизація біологічних активів за видами, культурами, породами й іншими визначальними ознаками; дослідження активного ринку і

збір інформації про ціни та техніко-економічної інформації; вибір методики оцінки біологічних активів; розрахунок справедливої вартості біологічних активів відповідно до прийнятої методики.

Розгляд основних положень МСФЗ (IFRS) 13 «Оцінка справедливої вартості» стосовно оцінки біологічних активів за справедливою вартістю, показав, що її необхідно здійснювати з позиції всіх учасників ринку, а визначення ринкового середовища покласти на самих суб'єктів господарювання. Це надасть змогу врахувати відмінності, які існують між ними, оскільки вони різняться не тільки за якісними характеристиками, а й видами господарської діяльності.

Для покращення інвестиційної привабливості підприємств доцільно проводити оцінку земельних ресурсів сільськогосподарських організацій за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, що передбачають застосування справедливої вартості. Оцінка активів і зобов'язань за такою вартістю дасть змогу підвищити прозорість фінансової звітності та достовірність поданих в ній відомостей про фінансово-господарську діяльність економічного суб'єкта. Крім того, при аналізі фінансово-господарської діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки реальна оцінка земельних ресурсів матиме позитивний вплив на нормативні показники ліквідності та фінансової стійкості, що особливо важливо в умовах фінансової кризи і зростаючої потреби в інвестиціях.

Ключові слова: матеріально-технічна база, ресурси, запаси, основні засоби, процес відтворення, ринкова вартість, справедлива ціна, оцінка землі, ефективність обліку.

Методические подходы к оценке воспроизводства материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий

Варченко О.М., Свиноус Н.И., Качан Д.А., Хомовий С.М., Хомовой М.М.

В статье раскрыто значимость оценки материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий в системе бухгалтерского учета. Описаны методы и исследованы альтернативные подходы к оценке запасов по национальным и международным стандартам бухгалтерского учета, в результате чего выявлено, что существуют несогласованности при формировании стоимости запасов при поступлении, выбытии и на дату баланса.

Установлены основные особенности организации бухгалтерского учета земельных участков в сельскохозяйственных предприятиях. Для определения стоимости земельных угодий, используемых предприятием ранее (например, свидетельствами на право собственности и пользования), предлагаем в бухгалтерском учете применять расчетную стоимость земли, в основу которой заложена нормативная денежная оценка, определенная по дифференциальному рентному доходу. Вывяснено, что составной частью биологической трансформации является оценка изменений биологического актива, которая включает измерение и контроль изменения качества (содержание жира, белка, прочность волокна и т.д.) или количества (приплод, вес и т.д.). В процессе исследования установлено, что процесс учета и оценки биологических активов по справедливой стоимости должна предусматривать следующие этапы: определение биологических активов как объекта бухгалтерского

учета в соответствии с их классификацией; конкретизация биологических активов по видам, культурами, породами и другими отличительными особенностями; исследования активного рынка и сбор информации о ценах и технико-экономической информации; выбор методики оценки биологических активов; расчет справедливой стоимости биологических активов в соответствии с принятой методикой.

Рассмотрение основных положений МСФО (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости» по оценке биологических активов по справедливой стоимости, показал, что ее необходимо осуществлять с позиции всех участников рынка, а определение рыночной среды положить на самих субъектов хозяйствования. Это позволит учесть различия, существующие между ними, поскольку они отличаются не только по качественным характеристикам, но и видами хозяйственной деятельности.

Для улучшения инвестиционной привлекательности предприятий целесообразно проводить оценку земель-

ных ресурсов сельскохозяйственной организации по Международным стандартам бухгалтерского учета, что предусматривает применение справедливой стоимости. Оценка активов и обязательств по такой стоимости позволит повысить прозрачность финансовой отчетности и достоверность представленных в ней сведений о финансово-хозяйственной деятельности экономического субъекта. Кроме того, при анализе финансово-хозяйственной деятельности хозяйств корпоративного сектора аграрной экономики реальная оценка земельных ресурсов окажет положительное влияние на нормативные показатели ликвидности и финансовой устойчивости, что особенно важно в условиях финансового кризиса и растущей потребности в инвестициях.

Ключевые слова: материально-техническая база, ресурсы, запасы, основные средства, процесс воспроизведения, рыночная стоимость, справедливая цена, оценка земли, эффективность учета.

Copyright: Varchenko O. et al. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Varchenko O.
Svynous N.
Kachan D.
Khomovyi S.
Khomovyi M.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>
ID: <http://orcid.org/0000-0002-0346-1596>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-4826-2953>
ID: <https://orcid.org/0000-0001-7483-7426>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-7964-7733>

UDC 336.3: 336.276

JEL: H 74

Current trends in debt policy of city councils and directions of its improvement

Boyko S.² , Dragan O.¹ , Tkachenko K.¹

¹*Bila Tserkva National Agrarian University*

²*National University of Food Technology*

Boyko S. E-mail: svtlanaboyko@ukr.net; Dragan O. E-mail: okdragan@btsau.edu.ua; Tkachenko K. E-mail: ktkachenko@btsau.edu.ua

Boyko S., Dragan O., Tkachenko K. Current trends in debt policy of city councils and directions of its improvement. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 56–67.

Рукопис отримано: 11.05.2020р.

Прийнято: 18.05.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-56-67

The need to rethink the role of urban debt policy in accordance with the growing needs of urban communities and their sustainable socio-economic development is identified. In Ukraine, the legal preconditions for the formation of cities' own debt policy and the implementation of borrowing in both domestic and foreign financial markets. The current state of local budgets and decentralization processes only highlight the need for cities to develop debt policy.

The formation of the institution of local borrowings in Ukraine is analyzed and an in-depth analysis of borrowings of city councils in 2014-2019 is carried out with the definition of three periods: 2014-2015 - increase in borrowed funds, but such borrowings were formed mainly due to debt activity of Kyiv City Council domestic local bonds; 2016-2017 - decrease in the amount of borrowed funds, which occurred under the influence of macroeconomic, political and fiscal instability; 2018-2019 - resumption of debt activity of city councils that had experience of borrowing in the previous, relatively analyzed, period and diversification of forms of local borrowing.

Based on the cluster analysis, the main characteristics of the modern debt policy of city councils of Ukraine, which is based on the differentiation of city councils-borrowers, are determined. The main borrower remains the Kyiv City Council (the share was about 67%), the activity of borrowings was noted in the following city councils: Zaporizhia, Dnipro, Lviv, Odessa, Ivano-Frankivsk. It is established that the debt policy of city councils is based on raising funds from NEFCO, state-owned banks and the Ministry of Finance of Ukraine.

Improving the debt policy of city councils of Ukraine should be based on the synergy of actions of central government agencies: (Ministry of Finance of Ukraine, Debt Agency of Ukraine, NBU, National securities and stock market commission (NSSMC) Financial Control Office, etc.) and city councils. Vectors for improving the debt policy of city councils should be an integral part of the Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025 and meet its key strategic goals and directions.

Key words: debt policy, local debt, local borrowings, domestic local government bonds, external local government bonds, fiscal decentralization.

Problem statement and analysis of recent research. The decentralization processes implemented by the Concept of Local Self-Government Reform and Territorial Organization of Power in Ukraine dated 01.04.2014 № 333-r [1] created the preconditions for fiscal decentralization of local self-government bodies. At the same time,

the increase in delegated powers is accompanied by an increase in the right to receive tax and non-tax revenues from capital transactions and to reform the system of intergovernmental transfers. The consequences of decentralization were a decrease in the share of local budget revenues in the revenues of the Consolidated Budget of

Ukraine (2014 - 50.8%, 2015 - 45.2%, 2016 - 46.8%, 2017 - 49.4%, 2018 - 47.5% [2], 2019 - 43.5% [3]), which contradicts the provisions of current legislation and indicates the need for local authorities to find alternative sources of funding for community needs. In our opinion, such an alternative is contained in local borrowings, which are formed by concluding loan agreements (credit agreements); issues of local bonds [4].

Capital expenditures are insufficient for the needs of economic and social development. The share of capital expenditures of local budgets for the purchase of fixed capital (purchase of equipment and durable goods, capital construction (acquisition), overhaul, reconstruction and restoration, acquisition of land and intangible assets) since 2014 did not exceed one tenth of the budget expenditures: 2014. - 4.5%, 2015 - 8.6%, 2016 - 10.5%, 2017 - 8.4%, 2018 - 9.3% [2], 2019 - 10, 5% [3].

Thus, in Ukraine, the legal preconditions for the formation of cities' own debt policy and borrowing in both domestic and foreign financial markets and the current state of local budgets only raises the need for cities to develop debt policy aimed at raising loans to finance the needs of the city community and its sustainable socio-economic development.

The conceptual foundations of the theory of urban debt policy were laid by representatives of the Ukrainian Classical School of Public Finance, among which are the scientific achievements of M. Bunhe, A. Isayev, P. Kovanka, V. Tverdokhlebova and others. Various aspects of the modern debt policy of Ukrainian cities have been studied in the works of domestic scholars.

Investigate the problems of attracting local loans, in particular L. Didenko and P. Holovenko justify the need to increase information awareness of Ukrainian territorial communities on local borrowing [5, p. 62–64]; S. Yushko, E. Zolotukhin - the possibility of abolishing the taxation of domestic local bonds for residents of Ukraine or taxation at reduced tax rates [6, p. 118]; O. Maksymchuk - elimination of legislative restrictions on the implementation of external borrowing depending on the categories of local councils [7, p. 105]; O. Kvasnytsia - creation of the Local Debt Management Agency, which will function as an issuing and credit agency, which will include representatives of the regions of Ukraine, which will have a special status, special tasks and the right to issue bonds to raise funds for lending budget investment programs. for socio-economic development of regions [8, p. 114]; N. Piontko - creation of institutions for financing local authorities [9, p. 126]; Ye. Zolotukhin -

introduction in Ukraine of issue of target income bonds of local loans and creation of a specialized institution to promote the development of the local borrowing market [10, p. 60]; N. Sinyutka - introduction of preferential taxation for investments in municipal securities [11, p. 29].

The debt policy of cities needs to be scientifically substantiated, taking into account the following challenges: implementation of the ratified EU-Ukraine Association Agreement in the context of decentralization, strengthening financial autonomy of city councils, the need to improve material support of urban communities and innovation and investment projects.

The aim of the study is to determine areas for improving the debt policy of Ukrainian cities based on the definition of its main trends at the present stage of fiscal policy.

Material and methods of research. The basis was the statistical materials of the Ministry of Finance of Ukraine [2, 12, 13, 14], the State Treasury Service of Ukraine [3], the National Bank of Ukraine [15], the State Statistics Service of Ukraine [16, 17].

The research used a correlation method to assess the density of ties and test the hypothesis of the relationship between the dynamics of borrowing of city councils with the dynamics of macroeconomic and fiscal indicators. To determine the direction and density of the correlation, the linear Pearson correlation coefficient (r , formula 1), the coefficient of determination (R^2 , formula 2), and the Chaddock scale were used [18, p. 212].

$$r = \frac{\sum(x-\bar{x})(y-\bar{y})}{\sqrt{\sum(x-\bar{x})^2 \sum(y-\bar{y})^2}} \quad (1) [18, p. 211]$$

where x – is the value of the factor feature;

$\bar{x}$ – the average value of the factor feature;

y – the value of the productive feature;

$\bar{y}$ – the average value of the productive feature.

$$R^2 = r^2 \quad (2) [18, p. 212]$$

In the process of scientific research for analytical alignment used a linear line (formula 3):

$$Y_t = a + bt \quad (3) [18, p. 283]$$

where Y_t – theoretical levels of the trend;

a – the initial level of the trend at the time or period taken as the beginning of the time;

b – average absolute increase;

t – a conditional sign of the times.

To verify the adequacy of the constructed trends, the coefficient of determination (approximation) (R^2 , formula 4) was used:

$$R^2 = \frac{\sigma_Y^2}{\sigma_y^2}, \quad (4) \text{ [18, p. 289]}$$

where σ_Y^2 – is the variance of the theoretical levels of the time series;

σ_y^2 – variance of empirical levels of the time series.

In the process of scientific research, cluster analysis was also used (Ward's method) in order to form clusters among the city councils that carried out borrowing.

Research results and discussion. According to the provisions of the Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010 № 2456-VI, cities have the right to make local internal borrowings, local external borrowings by obtaining loans (loans) from international financial organizations. Other local external borrowings can be made by Kyiv, Sevastopol city councils, city councils of cities of regional significance [19]. The provisions of Article 16 of the Budget Code of Ukraine have been amended several times in terms of requirements for cities that have the right to carry out external borrowing: 2001-2010 - city councils of cities with a population of over 800 thousand inhabitants according to official state statistics; 2010–2014 - city councils of cities with a population of over 300 thousand inhabitants; from January 1, 2015 - city councils of cities of regional significance.

Other provisions of the Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010 №2456 – VI limit the total amount of local debt, which may not exceed 200% (for the city of Kyiv - 400%) of the average annual projected amount of development budget revenues (excluding local borrowings and capital transfers (subventions) from other budgets), determined in accordance with the indicators for the next two planned budget periods in the forecast of the relevant local budget [19]. Expenditures of the local budget for servicing local debt may not exceed 10% of expenditures of the general fund of the local budget during any budget period when servicing local debt is planned.

City councils are also limited in the purpose of local borrowing: the first condition - the financing of the development budget; the second condition is the use for the creation, growth or renewal of long-term strategic facilities or facilities that ensure the implementation of the tasks of city councils aimed at meeting the interests of the population of territorial communities of cities [19].

If the payment schedule is violated in the process of making payments on repayment and ser-

ving of local debt, the relevant city councils are not allowed to make new local borrowings for the next three years.

The generalization of the main provisions of the legislation that should be the basis for the formation of urban debt policy is shown in Figure 1. Thus, it can be argued that there is institutional support for debt policy of domestic cities, but in the presence of financial and non-financial constraints.

The institution of local borrowing in Ukraine was founded in 1995, when four Ukrainian cities (Kyiv, Kharkiv, Donetsk, Dnipropetrovsk) became issuers of local bonds, but in the following years the number of issuing cities grew actively and “by mid-1998 10 cities of Ukraine placed municipal bonds in the amount of UAH 200 million” [24]. The first borrowings of cities took place in conditions of imperfect legal framework, lack of a developed stock market, high cost of borrowing, lack of experience in debt management of local financial authorities and, as a consequence, the default of some city councils.

Activation of debt activity of local authorities was observed in 2003 [25, p. 23]. According to the Register of Local Borrowings and Local Guarantees published by the Ministry of Finance of Ukraine (Fig. 2), we can conclude that the size of borrowing by domestic cities and the lack of a single trend in debt policy in the long run.

According to the analysis of the activity of city councils in the borrowing market, the leading borrower was the Kyiv City Council. Since 2013, the Kyiv City Council has borrowed about 2/3 of all local borrowings made by issuing domestic local bonds (2003, 2004, 2008, 2012, 2014, 2015, 2016), external local loan bonds. 2003, 2004, 2005, 2011), loans in foreign financial institutions (2007, 2018). Other city councils also formed their own debt policy in the early 2000s, including Kharkiv, Odesa, Donetsk, Zaporizhia, and Lviv.

We will conduct a detailed analysis of urban borrowing in 2015-2019, which corresponds to the current stage of implementation of fiscal decentralization, macroeconomic environment, social and political reforms of society (Fig. 3).

The total amount of borrowings of cities in the studied period in hryvnia equivalent was in 2014 - 2685.4 million, in 2015 - 5203.2 million, in 2016 - 2173.5 million, in 2017 - 1170.5 million, in 2018. - 7445.2 million, 2019 - 5753.6 million; in dollar equivalents amounted to 207.3 million in 2014, 235.6 million in 2015, 84.5 million in 2016, 44.1 million in 2017, 278.0 million in 2018, 2019 - 227.5 million. Significant fluctuations in official exchange rates contribute to the search for cash flow equivalence, so some calculations of the empirical estimate were made in dollar terms.

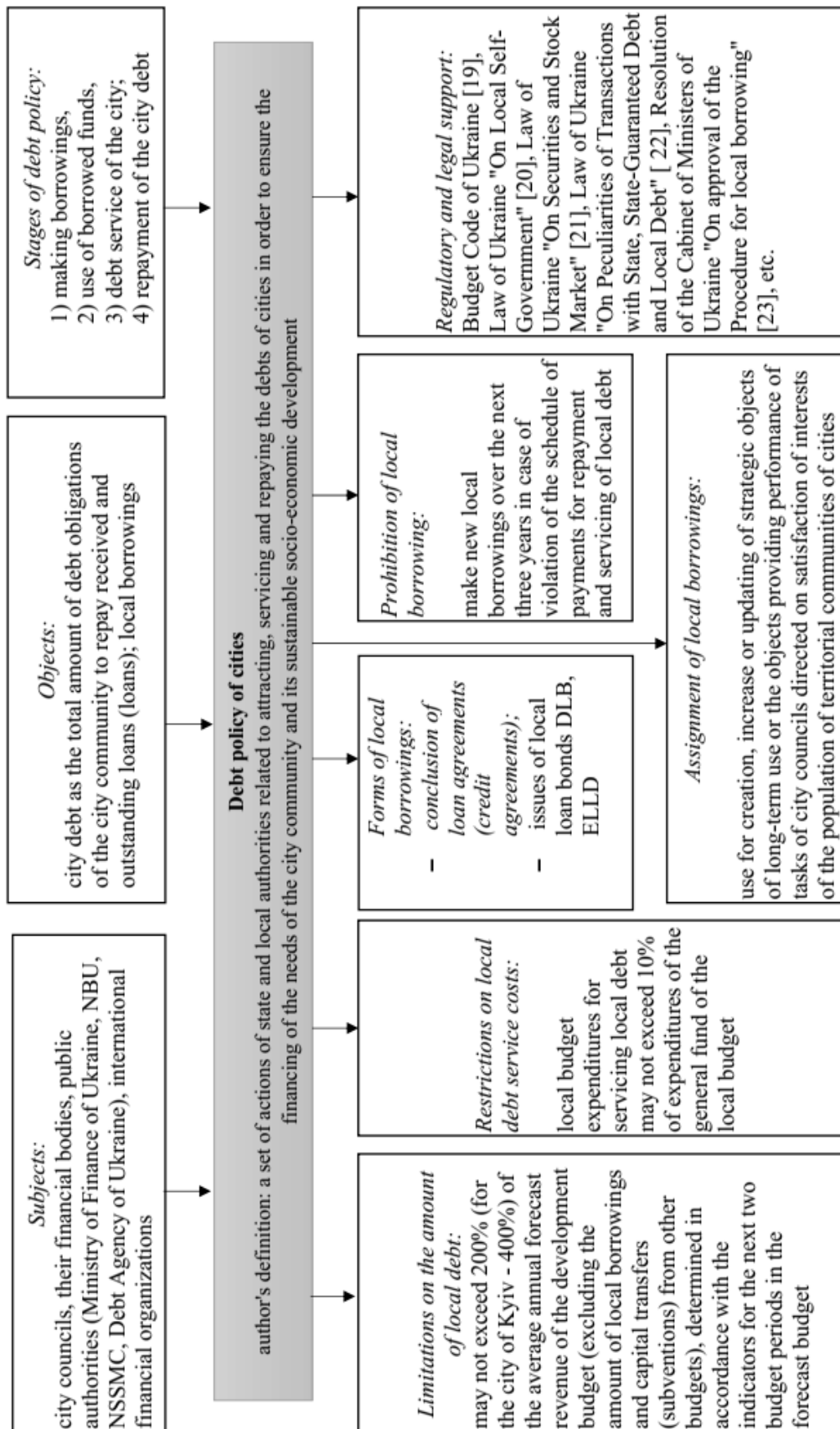

Fig. 1. Debt policy of Ukrainian cities in accordance with the provisions of the Budget Code of Ukraine and the authors' developments.

Source: built by the authors on the basis of their own research.

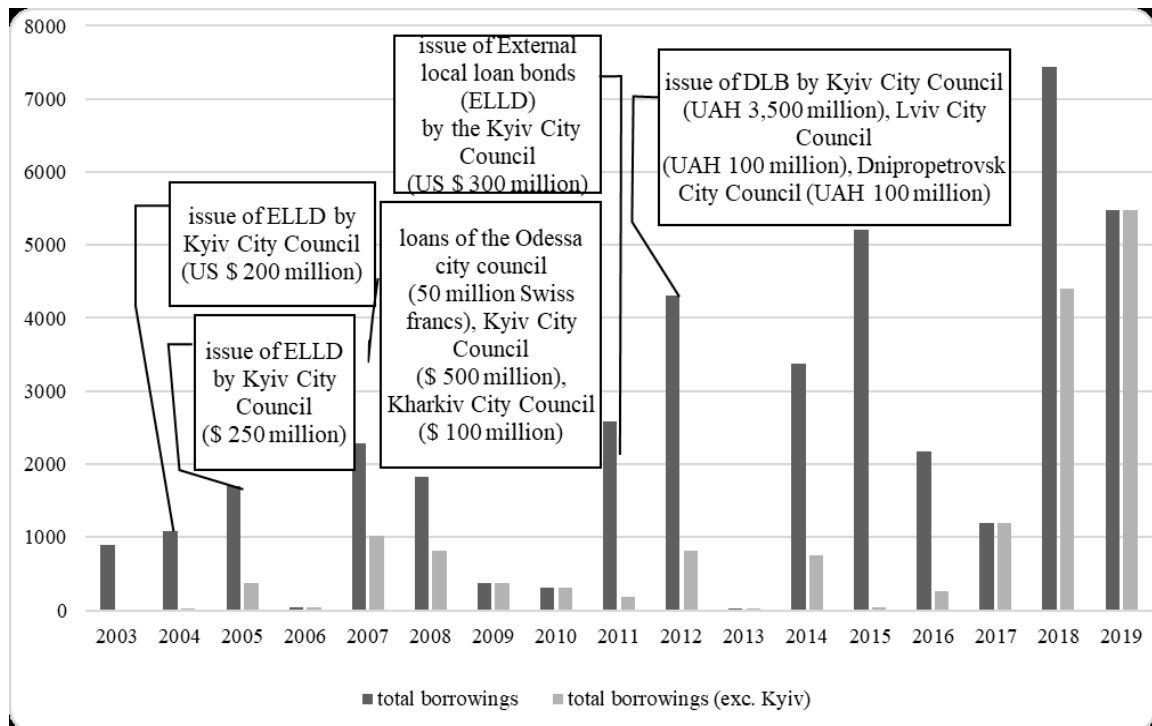

Fig. 2. Borrowing of city councils of Ukraine in 2003–2019, UAH million

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12, 13].

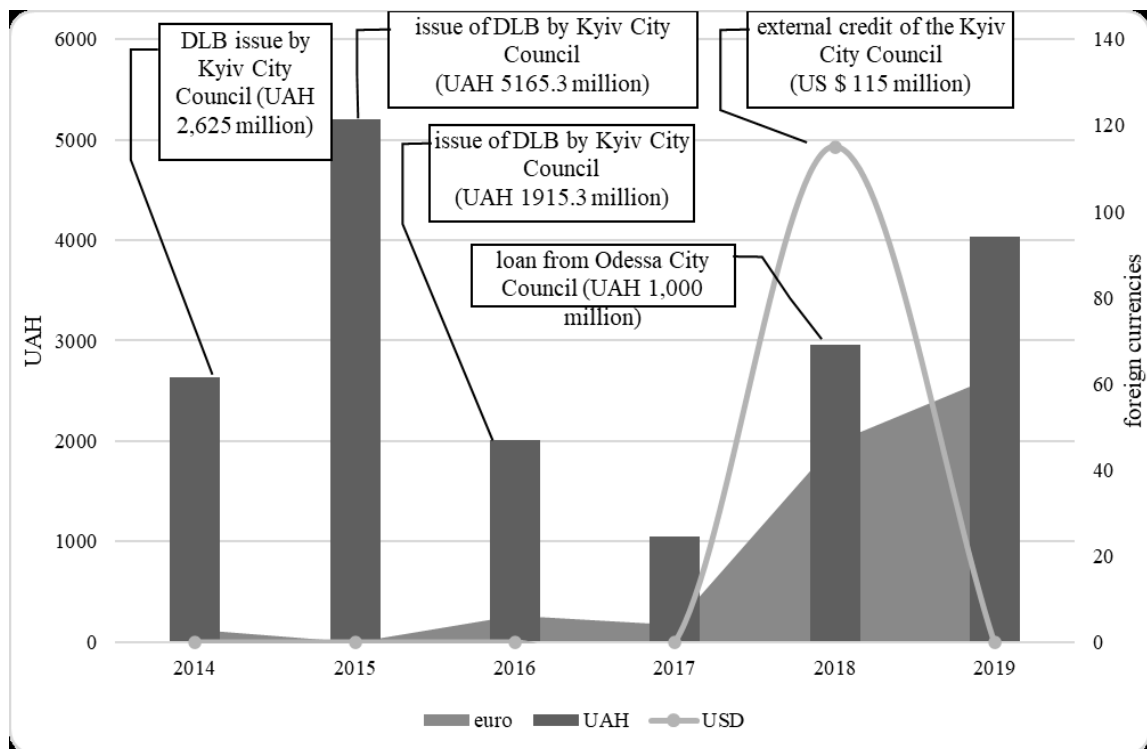

Fig. 3. Borrowing of city councils of Ukraine in 2014–2019 by borrowing currencies, million money. from

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12, 13].

The dynamics of urban borrowing was contradictory, but it is possible to periodize: 2014–2015 - increase in borrowed funds, but such borrowings were formed mainly due to the debt activity of the Kyiv City Council through the issuance of domestic local bonds; 2016–2017 - decrease in the amount of borrowed funds, which occurred under the influence of macroeconomic, political and fiscal instability; 2018–2019 - resumption of debt activity of city councils that had experience of borrowing in the previous, relatively analyzed, period and diversification of forms of local borrowing.

Determining the trend for the total amount of borrowings of local councils in 2014–2019 indicates the inability to describe the main trends using a linear equation ($R^2 = 0.01$); for the total amount of borrowings of the Kyiv City Council ($R^2 = 0.61$); for the total amount of borrowings of other city councils, except the Kyiv City Council ($R^2 = 0.82$). Parameter = 46.64 (formula 5), which is equal to the average annual growth of borrowings of other city councils, except the Kyiv City Council (RMC) and indicates a steady trend of increasing borrowing and the formation of active debt policy.

$$RMC_{2014/2019} = -88,09 + 46,64t \quad (5)$$

Based on the periodization of borrowing, proof or refutation requires a statement about the relationship between the dynamics of borrowing of city councils and the dynamics of macroeconomic, fiscal indicators (Table 1).

Correlation analysis was used to determine the lack of close connection between the dynamics of borrowings of the Kyiv City Council and any macroeconomic and fiscal indicators. The formation and implementation of debt policy by the Kyiv City Council took place regardless of macroeconomic trends, at the same time, in the dissertation research N. Syniutka points out: "investment and debt policy of the richest municipality of Ukraine are deeply dependent on political influences" [26, p. 133].

The presence of a correlation between the dynamics of borrowings of other city councils, except the Kyiv City Council, and the dynamics of macroeconomic and fiscal indicators in 2015–2019 indicates the presence of a very strong direct relationship with GDP ($r = 0.96$) (in the long run). also proved the presence of a strong direct connection, Fig. 4), a direct strong - local budget expenditures ($r = 0.87$, Fig. 5), a direct noticeable - public debt ($r = 0.61$), the reverse strong - with a deficit local budgets ($r = -0.69$) and the share of transfers in local budget revenues ($r = -0.84$, Fig. 5).

Thus, the empirical assessment of the relationship between the dynamics of borrowing of

other city councils, except the Kyiv City Council and the dynamics of macroeconomic and fiscal indicators indicates a strong link with GDP dynamics and, consequently, the intensification of local council borrowing during economic growth. Additional factors stimulating the intensification of local council borrowing are the increase in local budget expenditures and the decrease in transfers in local budget revenues.

Current trends in the formation of debt policy by city councils of Ukraine are determined by the priorities of the use of forms of borrowing, the currency of borrowing, interest rates and other features.

In 2003–2009, the main borrowing tools used by cities were domestic local bonds (DLBs), but in the period under study, the issue of domestic local bonds became an isolated case (Table 2).

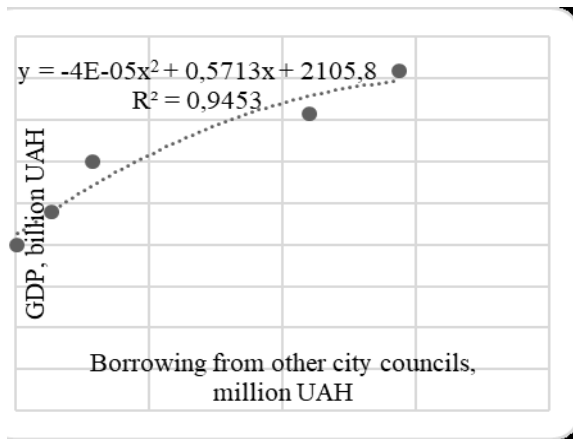
The issue of domestic local bonds was carried out by the Kyiv City Council in 2014 by borrowing UAH 2,625 million, in 2015 - UAH 5,165.3 million, in 2016 - UAH 1,915.3 million; Lviv City Council - UAH 440 million in 2018; Ivano-Frankivsk City Council - UAH 300 million in 2018; Kharkiv City Council - UAH 500 million in 2019, Lviv City Council - UAH 300 million. in 2019. A distinctive feature of the current state of the local borrowing market is the lack of circulation of domestic local bonds on the domestic stock market, bonds are purchased by commercial banks with state capital. At the same time, PJSC "Ukreximbank" repurchased the issue of domestic local bonds of the Kyiv City Council in 2015 and 2016, PJSC "State Savings Bank of Ukraine" - Lviv City Council in 2018 and 2019, PJSC "Ukrgasbank" - Ivano-Frankivsk City Council in 2018 and Kharkiv City Council in 2019

The last issue of an external local loan bond (ELLB) was carried out in 2011, which indicates a lack of demand for bonds of Ukrainian cities on the stock exchanges of Europe and the world. In 2017–2019, cities attracted loans from state-owned banks (PJSC «Ukrgasbank» and PJSC «Oschadbank») and loans from the Ministry of Finance of Ukraine. The change in the priorities of borrowing by Ukrainian cities took place in 2012 and was finally approved in 2018-2019. Since 2012, cities have been attracting loans from the Northern Environmental Finance Corporation (NEFCO), which implements only green growth and climate projects, as well as energy efficiency projects. [27]. The number of loans granted to NEFCO in 2014 - 5, 2015 - 7, 2016 - 13, 2017 - 8, 2018 - 14, 2019 - 16, which indicates the activity of city councils in the direction raising funds for the implementation of energy efficient projects and thermal modernization of buildings of educational institutions, health care, etc.

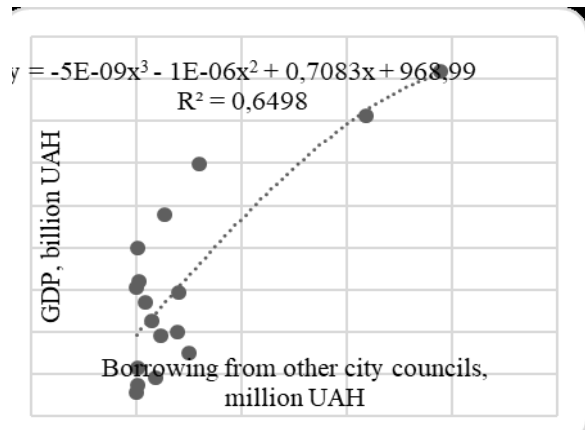
Table 1 – Dynamics of key macroeconomic and fiscal indicators

	Local borrowings, UAH million	including:		GDP, UAH million	Public debt, UAH billion	Borrowing of the Government of Ukraine, UAH million	Deficit of local budgets, UAH million	Expenditures of local budgets, UAH million	Share of transfers from the State Budget of Ukraine in local budget revenues, %
		borrowing of the Kyiv City Council	borrowing from other city councils						
2014	2685,4	2625,0	60,4	1586915	947,0	322653,4	6 022,3	225 626,8	56,4
2015	5203,2	5165,3	38,0	1988544	1334,3	514094,5	14 269,3	280 084,0	59,1
2016	2173,5	1615,3	558,3	2385367	1650,8	307664,9	15 448,2	350 515,2	53,4
2017	1170,5	-	1170,5	2983882	1833,7	478699,1	5 756,4	496 090,7	54,3
2018	7445,2	3026,8	4418,4	3560596	1860,3	286572,9	-8 540,6	570 583,7	53,2
2019	5753,6	-	5753,6	4085831	1761,4	425696,5	5 720,7	566 248,6	46,4

Source: based on the data of the Ministry of Finance of Ukraine [2, 3, 12, 13, 14], the State Statistics Service [16].

a) 2015–2019

b) 2003–2019

Fig. 4. The impact of GDP on the formation of debt policy of city councils, except for the Kyiv City Council, in 2015-2019.

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12, 13], the State Statistics Service [16].

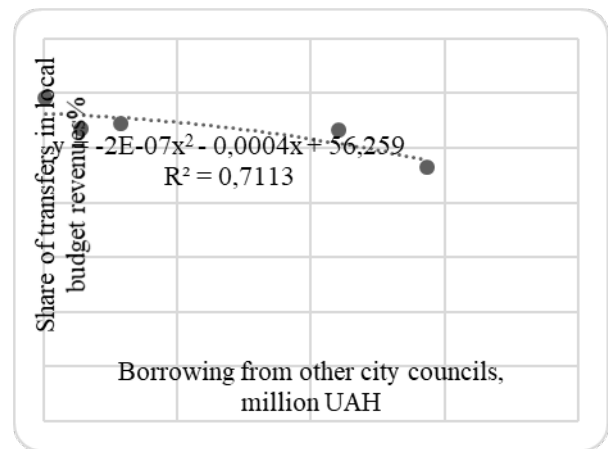
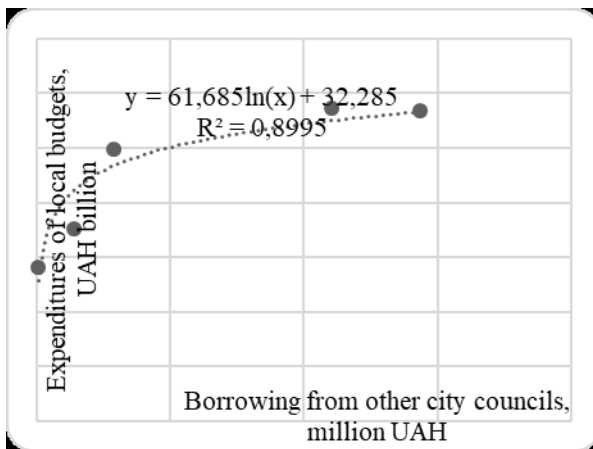

Fig. 5. The impact of fiscal trends on the formation of debt policy of city councils, except for the Kyiv City Council, in 2015-2019.

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12, 13], the State Statistics Service [16].

Table 2 – The main forms of borrowing of city councils of Ukraine in 2014–2019

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Domestic local bonds (DLB)	1	3	1		5	3
External local loan bonds (ELLD)	-	-	-	-	-	-
Loans from domestic commercial banks	-	-	-	1	6	8
Loans from foreign commercial banks and financial institutions	-	-	-	-	1	-
Loans from international financial organizations	5	7	13	8	14	17
Loans from the Ministry of Finance of Ukraine	-	-	-	-	4	2

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12].

Thus, the composition of borrowed forms by local councils of Ukraine in the long run was volatile and the reform took place in the direction of reducing the share of funds raised from market forms of borrowing (domestic and foreign local bonds) and increasing the share of loans from the Northern Environmental Finance Corporation (NEFCO) and government loans. sector (commercial banks with state capital and the Ministry of Finance of Ukraine). At the end of the study period, the priority among the forms of borrowing were loans from the Northern Environmental Finance Corporation (NEFCO), loans from state banks and the Ministry of Finance of Ukraine.

The interest rate on borrowing is the next criterion that determines the trends in the formation of debt policy by city councils, the availability of debt financing and the debt burden on the city budget, which fluctuated at 0.02-0.7%. Debt service expenditures in 2014 corresponded to 0.7% of all expenditures, which amounted to UAH 1,457.9 million [14], in 2015 - 0.6% (UAH 1,667.3 million [14]), in 2016 - 0.09% (UAH 311.0 million [2]), in 2017 - 0.02% (UAH 122.1 million [2]), in 2018 - 0.12% (UAH 656.9 million [2]), 2019 - 0.15% (UAH 848.4 million [3]).

In 2003–2010, the interest rate almost doubled, indicating a rise in the price of borrowed funds. Since 2010, there has been a decrease in interest

rates and keeping them at 14–15% with short-term fluctuations and 11–14% over the last two years (Table 3).

The lowest interest rates were 3% on loans from the Northern Environmental Finance Corporation (NEFCO) granted in both hryvnias and euros, which is in line with the financial corporation's credit policy.

The maximum level of interest rates ranged from 15.2% in 2014-2015 to 22.4% in 2018. The experience of local borrowings in Ukraine shows that high interest rates on borrowings from city councils obtained through loans from state banks (2018). : PJSC JSB “UkrGasbank” - 17.6, 18.01 and 22.4%; 2019: PJSC JSB “UkrGasbank” - 18.4 and 19.5%; PJSC “Oschadbank” - 19.5%), issue of domestic local bonds (in 2018 - 17.5 and 17.89%, in 2019 - 17.7 and 18%) [27].

Based on the calculations, it was found that interest rates on borrowings of city councils in recent years have decreased due to loans from the Northern Environmental Finance Corporation (NEFCO), provided at 3% per annum, while attracting funds from commercial banks or other investors at 18-19% per annum, which creates an additional debt burden on city budgets and proves the existence of an inverse strong relationship between the weighted average interest rate on borrowing and the amount of borrowing ($r = -0.73$, Fig. 6).

Table 3 – The main characteristics of interest rates on borrowings of city councils of Ukraine in 2014–2019, %

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Maximum interest rate	15,2	15,2	15,3	17,5	22,4	19,5
Minimum interest rate	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Weighted average interest rate on hryvnia borrowings	15,1	15,1	14,7	16,5	18,5	18,3
Weighted average interest rate on foreign currency borrowings	6,0	-	6,3	6,3	5,9	3,1
Weighted average interest rate on all borrowings	15,0	15,1	14,0	15,5	10,9	13,7

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12], the National Bank of Ukraine [15].

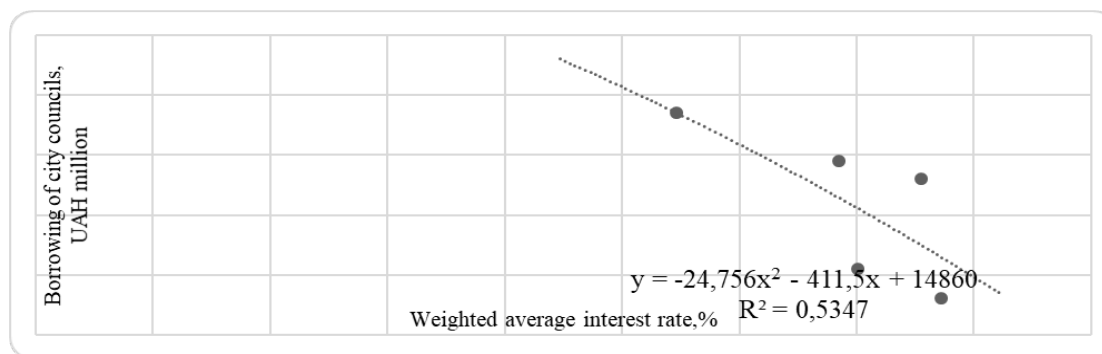

Fig. 6. The impact of the weighted average interest rate on borrowing on the formation of debt policy of city councils, except for the Kyiv City Council, in 2015-2019.

Source: based on data from the Ministry of Finance of Ukraine [12]

Table 4 – Results of cluster analysis of borrowings of Ukrainian cities in 2014–2019 by the amount of borrowings

Cluster	Number of cities, their share in the total	The average amount of borrowing, million US dollars	City councils
I	1/1,8%	626,9	Kyiv
II	3 /5,3%	77,3	Zaporozhye, Dnieper, Odessa
III	10 /17,5%	9,9	Kharkiv, Ivano-Frankivsk, Mariupol, Vinnytsia, Lutsk, Khmelnytsky, Sumy, Chernivtsi, Melitopol, Energodar
IV	40 /70,2%	0,4	other 40 city councils
V	3 /5,3%	31,4	Lviv, Ternopil, Kryvyi Rih

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12].

Table 5 – Results of cluster analysis of borrowings of Ukrainian cities in 2014–2019 by the number of borrowings

Cluster	Number of cities, their share in the total	Number of borrowings	City councils
I	2/3,5%	6	Kyiv, Ivano-Frankivsk
II	7/12,3%	3-4	Zaporizhia, Odessa, Lviv, Dnipro, Lutsk, Sumy, Khmelnytsky,
III	13/22,8%	2	Kharkiv, Vinnytsia, Melitopol, Ternopil, Slavutych, Pryluky, Bila Tserkva, Pokrov, Kropyvnytskyi, Kryvyi Rih, Fastiv, Rivne, Chernivtsi
IV	35/61,4%	1	other 35 city councils

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12].

Table 6 – Results of cluster analysis of borrowings of Ukrainian cities in 2014–2019 by the amount of borrowings

Cluster	Number of cities, their share in the total	The average amount of borrowing, million US dollars	Number of borrowings	City councils
I	1 /1,8%	626,9	6	Kyiv
II	5 /8,8%	55,6	4-6	Zaporizhia, Dnipro, Lviv, Odessa, Ivano-Frankivsk
III	13 /22,8%	8,4	2	Kharkiv, Ternopil, Kryvyi Rih, Vinnytsia, Chernivtsi, Melitopol, Slavutych, Rivne, Pryluky, Bila Tserkva, Pokrovsk, Kropyvnytskyi, Fastiv
IV	35 / 61,4%	0,8	1	Cherkasy, Horyshnoplavska, Izyumska, Zhytomyr, Kremenchug, Varaska, Konotop, Chernihiv, Myrhorod, Berdychiv, Kolomyia, Baraniv, Chortkiv, Kamyansk, Balakliia, Nikopol, Ovruch, Uzhgorod, Uman, Netishyn, Olevsk, Trostyanets, Terniv, Vyshneve, Nizhyn, Pervomaisk, Bakhmut, Myrnohrad, Energodar, Kaniv, Kremin, Korosten, Irpin, Lubny, Mariupol
V	3 / 5,3%	8,9	3	Lutsk, Sumy, Khmelnytsky

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12].

However, the conducted empirical assessment of borrowings in different areas and the identified trends should be supplemented by an analysis of the propensity of city councils to borrow. According to the current legislation, all city councils (460 in total, including special status, national and regional significance - 189 [17]) can borrow, but in 2014-2019, only 57 city councils exercised this right in the presence of differentiation for the volume of borrowings (Table 4), their number (Table 5), the volume and number of borrowings at the same time (Table 6, Fig. 7).

Improving the debt policy of city councils of Ukraine should be based on the synergy of the following state bodies: Ministry of Finance of Ukraine, Debt Agency of Ukraine, National Bank of Ukraine, National Commission on Securities and Stock Market, National Commission for State Regulation of Financial Services Markets, State Treasury Service of Ukraine, Financial Control Office, etc. Vectors for improving the debt policy of city councils should be an integral part of the Strategy for the development of the financial sector of Ukraine

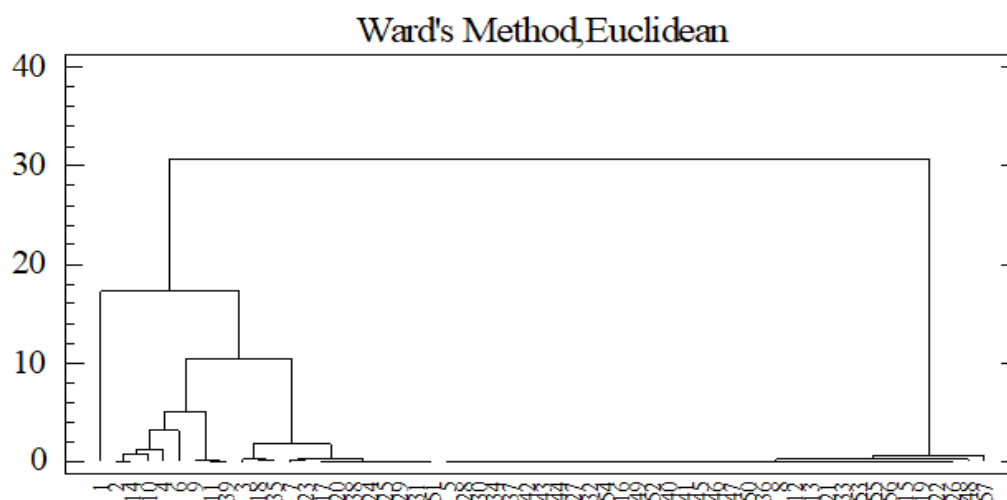

Fig. 7. Dendrogram of city councils by volumes and frequency of borrowings in 2015-2019.

Source: built according to the Ministry of Finance of Ukraine [12].

A cluster analysis of city councils that borrowed in 2015–2019 shows that the main borrower is the Kyiv City Council, as the capital has a special status and can successfully issue and place debt securities. The city councils that have accumulated about a quarter of all borrowings include: Zaporizhia, Dniprovska, Lviv, Odesa, Ivano-Frankivsk. Accordingly, the debt policy of these city councils determines the debt policy of the municipalities of Ukraine in general and forms the demand for financial resources.

Conclusions. Summarizing the above, it should first be noted that the debt policy of city councils is formed and implemented in conditions of macroeconomic, political and social instability. The main characteristics of the modern debt policy of city councils of Ukraine are borrowing by obtaining loans from NEFCO, loans from state banks and the Ministry of Finance of Ukraine; reduction of interest rates for the use of borrowed funds and strengthening the differentiation of city borrowers' councils. The main borrower remains the Kyiv City Council (the share was about 67%), the activity of borrowings was noted in the following city councils: Zaporizhia, Dnipro, Lviv, Odessa, Ivano-Frankivsk.

until 2025 [28] and meet its key strategic goals and directions.

Prospects for further research are a scientific justification for improving the formation and implementation of debt policy of city councils in the context of growing needs of socio-economic development of communities.

REFERENCES

1. On Approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Government in Ukraine: Executive Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. № 333-r. 01.04.2014. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed 18.01.2020).
2. Budget 2018: Statistical Summary. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.
3. Monthly report on implementation of the State Budget of Ukraine for January-December 2019. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/misyachnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-sichen-2019-roku>.
4. On Approval of the Procedure of Local Borrowing: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. № 110. 16.02.2011. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2003-%D0%BF> (Accessed 18.01.2020).
5. Didenko, L.V., Golovenko, I.P. (2014). Local loans as a source of attracting financial resources to local authorities: a

collection of scientific papers of the National University of the State Tax Service of Ukraine. No 2, pp. 57–66.

6. Yushko, S.V., Zolotukhin, Ye.V. (2016). Institute of local borrowing in Ukraine: state and problems functioning. Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics. Vol. 21, no 10, pp. 114–119.

7. Maksymchuk, O. (2019). Local borrowing as a source of capital expenditures for local budgets. The world of finance. No 2, pp. 98–108.

8. Kvasnytsia, O. (2015). Practice and problems of local borrowing in Ukraine. The world of finance. No 4, pp. 104–116.

9. Piontko, N.B. (2016). Municipal borrowing as a source of investment development in Ukrainian regions. Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences. No 17(3), pp. 121–127.

10. Zolotukhin, Ye.V. (2017). Comparative analysis of foreign experience of functioning of local borrowing markets: lessons for Ukraine. Investment: practice and experience, 2017. No 11, pp. 55–60.

11. Syniutka, N. (2015). Trends municipal debt policy in Ukraine. Economist. No 12, pp. 25–29.

12. Local debt and local guaranteed debt. Debt policy. Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg>

13. Register of local borrowings and local guarantees. Ministry of Finance of Ukraine. Available at: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/archive/main?cat_id=68447.

14. Budget 2016: Statistical collection. Available at: http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/archive/main?cat_id=68447.

15. Official exchange rate of hryvnia to foreign currencies (average for the period). Official Internet representation of the National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/markets/currency-market>.

16. Gross domestic product. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

17. Demographic and social statistics. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

18. Matkovsky, S.O., Galkiv, L.I., Grinkevich, O.S., Sorochak, O.Z. (2009). Statistics: a textbook. Lviv: New World–2000. 430 p.

19. Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010 № 2456-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. (Accessed 18.01.2020).

20. Past Self-Restoration in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997 № 280/97-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. (Accessed 18.01.2020).

21. On securities and stock market: Legislation of Ukraine dated 23.02.2006 № 3480-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>. (Accessed 18.01.2020).

22. On the special destiny of human rights, the state of debt and the debt of the world: Legislation of Ukraine dated 19.05.2015, № 436-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-19>. (Accessed 18.01.2020).

23. On approval of the Local Borrowing Procedure: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. 16.02.2011. № 110. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2003-%D0%BF>. (Accessed 18.01.2020).

24. Lyuta, O.V., Pigul, N.G. (2014). Municipal borrowings as a source of formation of financial resources of local budgets

in Ukraine. Financial and credit activities: problems of theory and practice: materials of the II International. scientific-practical conf. Kharkiv. September 25-26, 2014. Available at: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/12509>.

25. Boyko, S.V. (2015). Municipal bonds as a tool to attract funds to local budgets in terms of financial decentralization. Economy. Finances. Right. No 8(2), pp. 21–24.

26. Sinyutka, N.H. (2016). NG Formation and implementation of municipal debt policy in Ukraine: dis. ... cand. econ. Science: 08.00.08. Ternopil. 221 p.

27. NEFCO. Financing green greetings projects. Available at: <https://www.nefco.org/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BD%D0%B5%D1%84%D0%BA%D0%BE/>.

28. Ukraine's pink financial sector strategy until 2025. Available at: <https://bank.gov.ua/about/refactoring/development-strategy>.

Сучасні тенденції формування боргової політики міських рад та напрями її удосконалення

Бойко С.В., Драган О.А., Ткаченко К.В.

Визначено необхідність переосмислення ролі боргової політики міст відповідно до зростаючих потреб громад міст та сталого їх соціально-економічного розвитку. В Україні законодавчо сформовані передумови для формування містами власної боргової політики та здійснення запозичень як на внутрішньому, так і зовнішньому фінансових ринках. Сучасний стан місцевих бюджетів та процеси децентралізації лише актуалізують необхідність розробки містами боргової політики.

Проаналізовано становлення інституту місцевих запозичень в Україні та проведено поглиблений аналіз запозичень міських рад у 2014–2019 рр. з визначенням трьох періодів: 2014–2015 рр. – збільшення розміру запозичених коштів, проте такі запозичення формувалися переважно за рахунок боргової активності Київської міської ради шляхом випуску облігацій внутрішньої місцевої позики; 2016–2017 рр. – зменшення розміру запозичених коштів, що відбувалося під впливом макроекономічної, політичної та фіскальної нестабільності; 2018–2019 рр. – відновлення боргової активності міських рад, що мали досвід запозичень у попередньому, відносно аналізованого, періоді та диверсифікація форм місцевих запозичень.

На основі кластерного аналізу визначено основну характеристику сучасної боргової політики міських рад України, яка базується на диференціації міських рад-позичальників. Основним позичальником залишається Київська міська рада (частка становила близько 67%), активність здійснених запозичень відмічено у таких міських радах: Запорізька, Дніпровська, Львівська, Одеська, Івано-Франківська. Встановлено, що боргова політика міських рад базується на залученні коштів від НЕФКО, державних банків та Міністерства фінансів України.

Удосконалення боргової політики міських рад України має відбуватися на основі синергії дій центральних державних органів: (Міністерство фінансів України, Боргове агентство України, НБУ, НКЦПФР Офіс фінансового контролю тощо) та міських рад. Вектори удосконалення боргової політики міських рад мають бути невід'ємною частиною Стратегії розвитку фінансового

сектору України до 2025 р. та відповідати ключовим її стратегічним цілям і напрямам.

Ключові слова: боргова політика, місцевий борг, місцеві запозичення, облігації внутрішньої місцевої позики, облігації зовнішньої місцевої позики, фіскальна децентралізація.

Современные тенденции формирования долговой политики городских советов и направления ее совершенствования

Бойко С.В., Драган О.А., Ткаченко К.В.

Определена необходимость переосмысления роли долговой политики городов в соответствии с растущими потребностями общин городов и обеспечения их социально-экономического развития. В Украине законодательно сформированы предпосылки для формирования городами собственной долговой политики и осуществления заимствований как на внутреннем, так и внешнем финансовых рынках. Современное состояние местных бюджетов, процессы децентрализации только актуализируют необходимость разработки городами долговой политики.

Проанализировано становления института местных заимствований в Украине и проведено углубленный анализ заимствований городских советов в 2014–2019 гг. с определением трех периодов: 2014–2015 гг. – увеличение размера заемных средств, однако такие заимствования формировались преимущественно за счет долговой активности Киевского городского совета путем выпуска облигаций внутреннего местного займа; 2016–2017 гг. – уменьшение размера заемных средств, что происходило

под влиянием макроэкономической, политической и фискальной нестабильности; 2018–2019 гг. – восстановление долговой активности городских советов, имевшие опыт заимствований в предыдущем периоде и диверсификация форм местных заимствований.

На основе кластерного анализа определены основные признаки современной долговой политики городских советов Украины, которая базируется на дифференциации городских советов-заемщиков. Основным заемщиком остается Киевский городской совет (доля около 67%), активность осуществленных заимствований отмечено в таких городских советах: Запорожский, Днепропетровский, Львовский, Одесский, Ивано-Франковский. Установлено, что долговая политика городских советов базируется на привлечении средств от НЕФКО, государственных банков и Министерства финансов Украины.

Совершенствование долговой политики городских советов Украины должно происходить на основе синергии действий центральных государственных органов: (Министерство финансов Украины, Долговое агентство Украины, НБУ, НКЦБФР, Офис финансового контроля и т.п.) и городских советов. Векторы совершенствования долговой политики городских советов должны быть неотъемлемой частью Стратегии развития финансового сектора Украины до 2025 г. и отвечать ключевым ее стратегическим целям и направлениям.

Ключевые слова: долговая политика, местный долг, местные заимствования, облигации внутреннего местного займа, облигации внешнего местного займа, фискальная децентрализация.

Copyright: Boyko S., Dragan O., Tkachenko K. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Boyko S.
Dragan O.
Tkachenko K.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-1333-0397>
ID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-8825>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

УДК 336.64+336.67

JEL G39, M21, L66

Фактори впливу на вільний грошовий потік підприємства: кореляційно-регресійний аналіз

Роганова Г.О.

Національний університет харчових технологій

 E-mail: hanna.rohanova@gmail.com

Роганова Г.О. Фактори впливу на вільний грошовий потік підприємства: кореляційно-регресійний аналіз. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 68–75.

Roganova G.O. Faktory vplyvu na vil'nyj groshovyj potik pidpryjemstva: koreljacijno-regresijnyj analiz. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 1. PP. 68–75.

Рукопис отримано: 28.04.2020р.

Прийнято: 12.05.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-68-75

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Специфічним показником, який дозволяє судити про здатність підприємства до розвитку, є вільний грошовий потік – Free Cash Flow (FCF). За останні тридцять років вільний грошовий потік став широко використовува-

Специфічним інформативним показником, який дозволяє судити про здатність підприємства до розвитку, є вільний грошовий потік – Free Cash Flow (FCF). Відмінності у розумінні визначення FCF суттєво впливають на методи його розрахунку та подальший аналіз. Саме тому постає проблема формалізації алгоритму визначення розміру FCF. Також потреба сьогодення в застосуванні на практиці конкретних прикладних аспектів щодо управління FCF підприємства обумовила проблематику дослідження та актуальність роботи.

Мета – виявлення негативних та позитивних факторів впливу на FCF кондитерських підприємств за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, перевірка статистичної значущості обраних факторів впливу та адекватності моделі у цілому.

Використано кореляційно-регресійний аналіз FCF. Це дозволило перейти від функціонального зв'язку між факторами та результативним показником до стохастичної залежності. Кореляційно-регресійний аналіз дозволяє розв'язати завдання: з'ясувати аналітичну форму зв'язку між результативним і факторними показниками та встановити рівень його щільності.

Проведено кореляційний аналіз у першому випадку між розміром FCF 15 кондитерських підприємств за 2002–2018 рр. та 85 фінансовими показниками звітності. За результатами кореляційного аналізу обрано 10 факторів впливу, які мають щільний зв'язок із розміром FCF. Необхідність наявності в регресійній моделі незалежних факторів призвела до скорочення їх кількості до 5. Найбільший зворотній вплив здійснюють надходження підприємства від продажу капітальних та фінансових інвестицій, де коефіцієнт кореляції становить $-0,76$. Інші фактори мають значення коефіцієнта кореляції на помітному та високому рівні. Отримане емпіричне рівняння лінійної регресії має множинний коефіцієнт кореляції на рівні $0,9$. Підтверджено гіпотезу про відсутність гетероскедастичності моделі.

Модель, отримана за результатами кореляційно-регресійного аналізу, є адекватною, статистично значущою. Застосування запропонованої моделі дозволяє прогнозувати загальну величину показника FCF підприємств кондитерської промисловості, визначати тенденції у майбутньому та в цілому здійснювати управління ним.

Ключові слова: вільний грошовий потік, NOPAT, фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, кондитерське підприємство, кореляційний аналіз, регресійний аналіз, модель, гетероскедастичність.

ним терміном у фінансовій літературі. Однак ні визначення, ні вимірювання FCF одночасно не використовуються науковцями та фінансовими аналітиками. Розрахунок FCF також не вимагають принципи US GAAP. Так, FCF – аналітичний показник, який у явному вигляді не можна

знайти ні в 2-й, ні в 3-й формі фінансової звітності [2].

З погляду управління фінансами підприємств автором праці [3] вільні грошові потоки розглядаються як операційні грошові потоки, що створюються компанією після вирахування необхідних інвестицій в основні засоби, причому визначити їх можна або після сплати вимог кредитора, або до їх сплати. З позиції інвестиційного аналізу FCF – величина грошових коштів, розрахована за певний період часу, яка показує величину можливого отримання інвесторами вигід від підприємства з урахуванням оцінки і погашення коротко- та довгострокових (інвестиційних) зобов'язань [2].

Після широкого обговорення праці М. Дженсена і В. Меклінг “Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure” у 1976 р. в академічний оборот ввійшов показник FCF [2]. Наразі збільшилася кількість досліджень, які містять авторські з'ясування залежностей між розміром FCF та іншими фінансовими показниками стану підприємств і його вплив на вартість підприємства. Так, у дослідженні [4] автором (Demirci N. Savas) було проведено динамічний аналіз даних 49 турецьких компаній за 2002–2016 рр. та виявлено негативну залежність між FCF і вартістю компанії. У роботі [5] автори (Dogru T., Kizildag M., Ozdemir O. And Erdogan A.) наголошують на тому, що підприємства з високим FCF отримують менший прибуток порівняно з фірмами з низькими вільними грошовими потоками. Такої думки і автори (Denis D. J. and Sibilkov V., 2010) публікації [6], які стверджують що підприємства з низьким рівнем грошових потоків відчували більш високу віддачу від своїх інвестицій порівняно з тими, що мають високий рівень грошових потоків.

У роботі [7] автором (Роганова Г., 2019) було впроваджено статистичні показники, що забезпечують якісну та всебічну оцінку синхронності формування грошових потоків у часі. Використовуючи дані США та Великобританії за допомогою багатофакторного аналізу, автори (Khansalar E., Namazi M., 2017) дослідження [8] з'ясувати, що приблизно 60 % грошових потоків поточного року зберігатимуться у грошових потоках наступного періоду. За результатами їх дослідження, прогнозована здатність розчленованих моделей грошових потоків є кращою за агреговану модель; такі моделі створюють менші помилки прогнозування, ніж агреговані моделі. Робота [9] містить побудову за допомогою факторного аналізу мультиплікативної моделі чистої CF-маржі, до якої входить 7 показників: ко-

ефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт обернення грошових коштів; загальна рентабельність діяльності; коефіцієнт покриття сукупним чистим грошовим потоком суми всіх зобов'язань; частка чистого операційного грошового потоку у сукупному чистому грошовому потоці; коефіцієнт оберненості всіх активів; коефіцієнт рентабельності середнього залишку грошових коштів.

Відмінності у розумінні визначення FCF суттєво впливають на методи його розрахунку та подальший аналіз. Саме тому постає проблема формалізації алгоритму визначення розміру вільного грошового потоку. Також потреба сьогодні в застосуванні на практиці конкретних прикладних аспектів щодо управління вільним грошовим потоком підприємства обумовила проблематику дослідження та актуальність запропонованої роботи.

Метою є дослідження впливу факторів на формування вільного грошового потоку п'ятнадцяти провідних підприємств кондитерської промисловості в сучасних умовах української економіки за допомогою кореляційного аналізу; виявлення негативних та позитивних факторів впливу на FCF за допомогою регресійного аналізу та перевірка значущості обраних чинників впливу.

Матеріал і методи дослідження. Для дослідження використано наукові публікації провідних науковців, дані фінансової звітності кондитерських підприємств України, власні спостереження автора щодо механізму управління потоками коштів суб'єктів підприємництва. Для розв'язання поставлених завдань були використані наступні методи досліджень економічних процесів: економіко-статистичний, групування, індукції та дедукції, абстрактно-логічний.

Результати дослідження та їх обговорення. Автор роботи [2] (Теплова Т. В., 2011) наголошує на декількох способах розрахунку FCF – на основі: 1) виручки (прямий метод); 2) операційного прибутку (ЕВІТ або ЕВІТДА); 3) чистого прибутку зі “Звіту про фінансові результати”; 4) операційного грошового потоку (OCF) зі “Звіту про рух грошових коштів”.

У нашому дослідженні основою розрахунку FCF виступає показник NOPAT – прибуток від звичайної діяльності ф. 2 Σрр. (2290–2295) до сплати відсотків (ф.2, р.2250) та після оподаткування (ф.2, р.2300), тобто:

$$\text{NOPAT} = \text{ф. 2 } \Sigma\text{рр. (2290–2295)} - \text{ф.2, р.2250} - \text{ф.2, р.2300.} \quad (1)$$

Порядок розрахунку показника FCF на основі форми фінансової звітності 30-н наведено на рисунку 1.

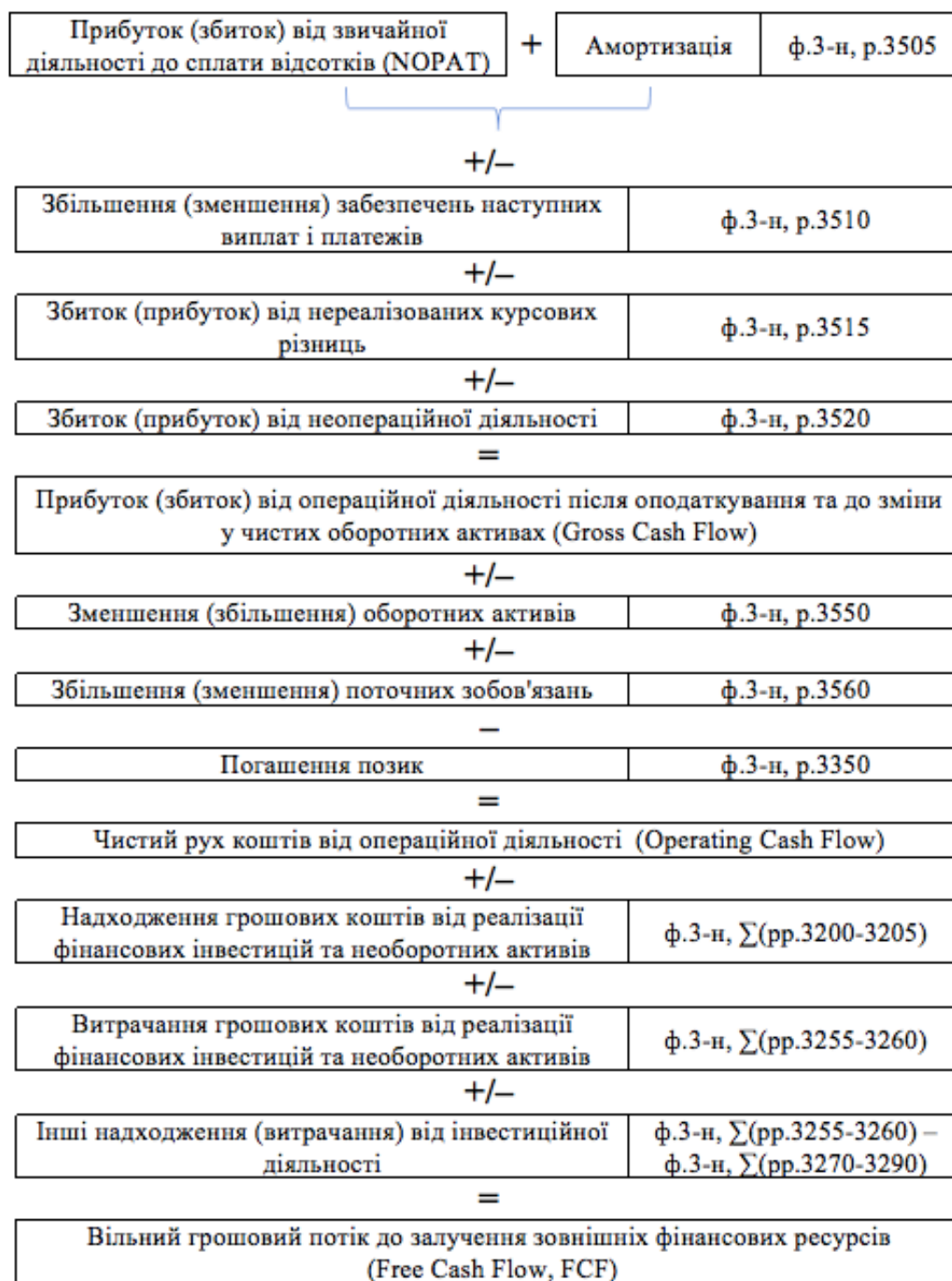

Рис.1. Порядок розрахунку показника FCF.

Джерело: узагальнено автором на основі [11, с. 91].

У дослідженні брали участь 15 підприємств кондитерської промисловості за період 2002–2018 рр. (табл. 1), а саме: ПрАТ “Кондитерська фабрика “АВК” (м. Дніпро), ПАТ “Кондитерська фабрика “А.В.К.” (м. Мукачево), ПрАТ “Домінік” (м. Полтава), ПрАТ “Запорізька кондитерська фабрика”, ПАТ “Виробничо-торгова кондитерська фабрика “Ласоці” (м. Івано-Франківськ), ПрАТ “Вінницька кондитерська фабрика “Рошен”, ПАТ “Київська

кондитерська фабрика “Рошен”, ПрАТ “Кременчуцька кондитерська фабрика “Рошен”, ПАТ “Маріупольська кондитерська фабрика “Рошен”, ПрАТ “Монделіс України” (м. Тростянець), ПАТ “Рівненська кондитерська фабрика”, ПАТ “Львівська кондитерська фабрика “Світоч”, ПрАТ “Кондитерська фабрика “Харків’янка”, ПАТ “Харківська бісквітна фабрика”, ПАТ “Чернігівська кондитерська фабрика “Стріла”.

Таблиця 1 – Зведена статистика щорічних спостережень FCF, тис. грн

Рік	Кількість підприємств	Мінімальне значення	Максимальне значення	Середнє значення	Стандартне відхилення
2012	14	-5989	374397	29628	99927,35
2013	15	-832085	481207	-20051,27	256344,15
2014	15	-241286	361825	13630	116719,39
2015	15	-1990565	25958	-169708,73	521146,79
2016	15	-150020	62696	-9272,2	44808,15
2017	14	-165157	270067	15182,14	87592,31
2018	9	-147739	789193	57271	280349,68

Джерело: складено автором.

Загалом було досліджено кореляційні зв'язки 85 показників фінансової звітності (у тому числі FCF) при 97 спостереженнях, з них: 39 показників за ф. № 1 “Баланс”, 15 за ф. № 2 “Звіт про фінансові результати” та 31 за ф. № 3.

Найменший кореляційний зв'язок з розміром вільного грошового потоку показали такі показники з “Балансу” як інвестиційна нерухомість, дебіторська заборгованість за продукцію та капітал у дооцінках на рівні 0,07, 0,02, 0,04 відповідно. Найбільші значення (зворотні) коефіцієнта парної кореляції FCF спостерігаються з іншою поточною дебіторською заборгованістю та зареєстрованим капіталом на рівні -0,60 і -0,51 відповідно. Саме їх і буде надалі включено до регресійної моделі.

В цілому показники другої форми фінансової звітності також не показали валовий фінансовий результат, інші фінансові доходи та витрати, де коефіцієнт парної кореляції склав 0,06, -0,09, -0,08 відповідно. Фінансовий результат підприємств до оподаткування має найбільше значення коефіцієнта кореляції на рівні -0,52. Далі використаємо цей показник у регресійній моделі.

Неочікуваною стала ситуація відсутності кореляційних зв'язків FCF з наступними показниками: надходження від реалізації продукції на рівні 0,06, витрачання на оплату товарів -0,05,

чистий грошовий потік за рік – 0,06. Такі показники як надходження авансів від покупців і замовників та чистий грошовий потік від фінансової діяльності також мають низький кореляційний зв'язок з досліджуваним показником на рівні 0,00 та 0,05 відповідно.

Помітний кореляційний зв'язок з FCF мають інші витрачання операційної діяльності та витрати на здійснення фінансових та капітальних інвестицій на рівні 0,60 та 0,64 відповідно. Високий зворотній зв'язок досліджуваного показника можна спостерігати з наступними показниками: чистий операційний грошовий потік -0,76, надходження від отримання відсотків та дивідендів -0,71, надходження від отримання позик -0,80, витрачання на сплату відсотків -0,7, Також спостерігається дуже високий зворотній зв'язок вільного грошового потоку з іншими фінансовими платежами на рівні -0,96. Розглянуті абсолютні показники є прямими претендентами на включення у регресійне рівняння.

Здебільшого моделі будуються так, щоб обрані фактори виявилися некорельованими [12, с. 45]. Тобто, регресійне рівняння має не тільки будуватися на принципі високого кореляційного зв'язку досліджуваного показника з факторами, а й на відсутності зв'язку між обраними факторами. З цією метою побудуємо кореляційну матрицю для FCF та 10 відібраних факторів (табл. 2).

Таблиця 2 – Матриця кореляційних зв'язків

	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀
Y	1,00										
X ₁	-0,60	1,00									
X ₂	-0,51	0,31	1,00								
X ₃	-0,52	0,06	0,11	1,00							
X ₄	0,60	-0,10	-0,03	-0,73	1,00						
X ₅	-0,76	0,54	0,50	0,21	-0,25	1,00					
X ₆	-0,71	0,65	0,60	-0,01	0,12	0,80	1,00				
X ₇	0,64	-0,63	-0,59	0,07	-0,23	-0,68	-0,98	1,00			
X ₈	-0,80	0,59	0,44	0,23	-0,27	0,94	0,82	-0,72	1,00		
X ₉	-0,72	0,59	0,37	0,07	-0,17	0,89	0,80	-0,71	0,97	1,00	
X ₁₀	-0,96	0,62	0,54	0,44	-0,50	0,80	0,76	-0,69	0,85	0,80	1,00

Джерело: розраховано у програмі Excel на основі даних фінансової звітності підприємств.

Скорочення: Y – Free Cash Flow; X_1 – інша поточна дебіторська заборгованість (р. 1155 – далі у дужках зазначається код рядка форми фінансової звітності); X_2 – зареєстрований капітал (р. 1400); X_3 – сплачений податок на прибуток (р. 2300); X_4 – чистий операційний грошовий потік (р. 3195); X_5 – дохід від реалізації фінансових та капітальних інвестицій (р. 3205+р. 3200); X_6 – витрати на придбання фінансових інвестицій та необоротних активів (р. 3255+3260); X_7 – чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності (р. 3295); X_8 – інші надходження від фінансової діяльності (р. 3340); X_9 – інші платежі від фінансової діяльності (р. 3390); X_{10} – чистий грошовий потік від фінансової діяльності (р. 3395).

Аналіз кореляційної матриці вимагає виключення з дослідження деяких показників. По-перше, логічним є виключення складових FCF, тобто чистого грошового потоку від операційної (X_4) та інвестиційної діяльності (X_7). По-друге, оскільки вхідні дані по показниках – інші надходження (X_8) та інші платежі (X_9) від фінансової діяльності містять більше 50 % нульових значень, їх також виключаємо з дослідження. По-третє, показник чистого грошового потоку з фінансової діяльності (X_{10}) також не

будемо включати до регресійної моделі, оскільки має високий кореляційний зв'язок з іншими факторами.

Таким чином, регресійне рівняння FCF (табл. 3–5), побудоване на основі лінійної моделі виду [10, с. 20]:

$$Y = b_0 + b_1 \cdot Z_1 + \dots + b_n \cdot Z_n \quad (2)$$

де $b_0 - b_n$ – невідомі параметри регресійної моделі; $Z_1 - Z_n$ – незалежні пояснювальні змінні) має вигляд:

$$Y = 22871,55 - 7,49 \cdot Z_1 - 0,064 \cdot Z_2 - 3,624 \cdot Z_3 - 0,984 \cdot Z_4 - 0,35 \cdot Z_5 \quad (3)$$

Y – FCF; Z_1 – інша поточна дебіторська заборгованість; Z_2 – зареєстрований капітал; Z_3 – сплачений податок на прибуток; Z_4 – дохід від продажу капітальних та фінансових інвестицій; Z_5 – витрати на здійснення фінансових та капітальних інвестицій (необоротних активів).

Оскільки множинний коефіцієнт кореляції (табл. 3) знаходиться в межах $0,7 < R < 0,9$, то зв'язок між FCF та факторами є високим.

Значущість F (табл. 4) є вірогідністю виконання нульової гіпотези для коефіцієнта детермінації R^2 . Оскільки значущість F ($5,46541E-32$) < 5 %, то R^2 є статистично

Таблиця 3 – Регресійна статистика

Множинний R	0,90
R-квадрат	0,82
Нормований R-квадрат	0,81
Стандартна похибка	12315,01
Спостереження	97

Джерело: розраховано у програмі Excel.

Таблиця 4 – Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	5,00	5,11E+12	1,02E+12	8,10E+01	5,47E-32
Залишок	91,00	1,15E+12	1,26E+10		
Разом	96,00	6,26E+12			

Джерело: розраховано у програмі Excel.

Таблиця 5 – Характеристика регресійної моделі

	<i>Коефіцієнти b</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>
<i>Y-перетин</i>	22871,5507	14208,8099	1,6097	0,1109
Z_1	-7,4905	2,3180	-3,2314	0,0017
Z_2	-0,0636	0,0602	-1,0550	0,2942
Z_3	-3,6242	0,3915	-9,2573	0,0000
Z_4	-0,9837	0,3193	-3,0806	0,0027
Z_5	-0,3504	0,0959	-3,6528	0,0004

Джерело: розраховано у програмі Excel.

значимим з надійністю 95 %. Тобто на 95 випадків зі 100 коефіцієнти детермінації будуть значимо відмінні від нуля.

Значущість коефіцієнтів рівняння регресії, розраховані за даними вибірки, відображається у таблиці 5. Оскільки для коефіцієнтів $b_1 \neq 0$, то коефіцієнт значимий і нульова гіпотеза про незначущість коефіцієнтів регресії відкидається. Тобто коефіцієнти регресії визнаються значущими і можуть бути включені до складу моделі.

Оскільки P -значення для показників Z_1, Z_2, Z_4, Z_5 є меншим за 5 %, то коефіцієнт статистично значимий з надійністю 95 %, і включається в модель. Для Y -перетин та Z_3 P -значення перевищує 5 %, то можна зробити висновок

$$p = 1 - \frac{\sum 6d^2 + A + B}{n^3 - n} \quad (6)$$

сума різниці рангів кожної пари заставлених значень:

$$d = A + B, \quad (7)$$

де A_j – число однакових рангів в j -й зв'язці по Z ; j – номери зв'язок по порядку для фактора Z ; B_k – число однакових рангів в k -й зв'язці по Y ; k – номери зв'язок по порядку для показника Y .

Здійснені розрахунки дозволяють стверджувати про відсутність гетероскедастичності (табл. 6) – гіпотеза приймається, тобто статистичні висновки щодо якості отриманих оцінок є адекватними.

Таблиця 6 – Тестування моделі на гетероскедастичність

Фактор	$t > t_{kp}$		Гіпотеза: гетероскедастичність відсутня
Z_1	1,984	>0,19	гіпотеза приймається
Z_2		>0,18	гіпотеза приймається
Z_3		>0,18	гіпотеза приймається
Z_4		>0,18	гіпотеза приймається
Z_5		>0,18	гіпотеза приймається

Джерело: розраховано автором на основі формул (4–7).

про статистичну незначущість показників з надійністю 95 %.

Перевіримо фактори на гетероскедастичність. Наявність гетероскедастичності випадкових помилок призводить до неефективності оцінок, отриманих за допомогою методу найменших квадратів. Крім того, в цьому випадку виявляється зміщеною і неспроможною класична оцінка коваріаційної матриці МНК-оцінок параметрів. Для приймання гіпотези про відсутність гетероскедастичності необхідним є виконання умови перевищення критичної точки двосторонньої критичної області, яку знаходять за допомогою таблиці критичних точок розподілу Стьюдента (при рівні значимості $\alpha = 0,05$ і кількості степенів свободи $n-2 = 97-2$, де n – кількість спостережень) над t_{kp} , розрахованим на основі коефіцієнта рангової кореляції Спірмена, тобто:

$$t > t_{kp} \quad (4)$$

де:

$$t_{kp} = t \cdot \sqrt{\frac{1-p^2}{n-2}} \quad (5)$$

вбірковий коефіцієнт рангової кореляції Спірмена:

Висновки. Таким чином, модель, отримана за результатами здійсненого кореляційно-регресійного аналізу, є адекватною, статистично значущою. Застосування запропонованої моделі дозволить прогнозувати загальну величину показника FCF підприємств кондитерської промисловості, визначати тенденції у майбутньому та в цілому здійснювати управління ним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Shyam B. Bhandari Operating Cash Flows versus Free Cash Flows. Conference: MBAA International. At: Chicago, March 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/286450233_Operating_Cash_Flows_versus_Free_Cash_Flows#fullTextFileContent.
2. Теплова Т.В. Инвестиции: учебник. Москва, 2011. 724 с.
3. Mondello E. Free-Cash-Flow-Modelle. In book: Finance: Angewandte Grundlagen, Springer Gabler, Wiesbaden. 2018. P. 233–270. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-658-21579-8_8.
4. Demirci N.S. Serbest Nakit Akışlarının Şirket Değerine Etkisi: Serbest Nakit Akış Teorisi Bağlamında BIST 100 Endeksi Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi. Journal of Business Research-Turk. 2017. Vol. 9/2. P. 283–299.
5. Dogru T., Kizildag M., Ozdemir O. and Erdogan A. Acquisitions and shareholders' returns in restaurant firms: The effects of free cash flow, growth opportunities, and franchising. International Journal of Hospitality Management. 2020. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.102327>.

6. Denis D.J. and Sibilkov V. Financial Constraints, Investment, and the Value of Cash Holdings. *The Review of Financial Studies*, vol. 23, Issue 1, P. 247–269. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhp031>.

7. Роганова Г. Впровадження статистичних показників до методики аналізу ефективності грошових потоків підприємств. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 2019. №1(202). С. 34–42.

8. Khansalar E., Namazi M. Cash flow disaggregation and prediction of cash flow. *Journal of Applied Accounting Research*, 2017. Vol. 18, No 1, P. 464–479. <http://dx.doi.org/10.1108/JAAR-02-2015-0011>.

9. Rohanova H. Factor analysis of net cash flow margin ratio. Prognostication and planning of economic development: microeconomic and macroeconomic levels. – Multi-authored monograph. Vol. 2. Lithuania: Publishing House “Baltija Publishing”, 2019. P. 757–769.

10. Гайдасно О., Коваленко Л. Застосування кореляційно-регресійного аналізу для прогнозування результатів діяльності підприємства. *Облік. Економіка. Менеджмент: наукові нотатки. Міжнародний збірник наукових праць*, 2017. № 1(13). Ч. 1. С. 16–23.

11. Мілінчук, О.В. Ефективність вартісно-орієнтованого управління: ключові показники. *Вісник ЖДТУ*, 2016. № 1 (75). С. 86–95.

12. Буреєва Н.Н. Многомерный статистический анализ с использованием ППП “STATISTICA”. Учебно-методический материал по программе повышения квалификации «Применение программных средств в научных исследованиях и преподавании математики и механики». Нижний Новгород, 2007. 112 с.

REFERENCES

1. Shyam, B. (2015). Bhandari Operating Cash Flows versus Free Cash Flows. *Proceedings of the Academy of Finance Conference: MBAA International*, At: Chicago. Available at: https://www.researchgate.net/publication/286450233_Operating_Cash_Flows_versus_Free_Cash_Flows#fullTextFileContent. [in USA].

2. Teplova, T.V. (2011). *Investicii [Investment]: uchebnyk*. Moscow, 724 p. [in Russian]

3. Mondello, E. (2018). Free-Cash-Flow-Modelle. In book: *Finance: Angewandte Grundlagen*, Springer Gabler, Wiesbaden, pp. 233–270. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-658-21579-8_8. [in Germany].

4. Demirci, N.S. (2017). The Effect of Free Cash Flows on Company Value: Dynamic Panel Data Analysis on BIST 100 Index in The Context of Free Cash Flow Theory. *Journal of Business Research-Turk*, vol. 9/2, pp. 283–299. [in Turkey].

5. Dogru, T., Kizildag, M., Ozdemir, O. and Erdogan, A. (2020). Acquisitions and shareholders' returns in restaurant firms: The effects of free cash flow, growth opportunities, and franchising. *International Journal of Hospitality Management*. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.102327> [United Kingdom].

6. Denis, D. J. and Sibilkov, V. (2010). Financial Constraints, Investment, and the Value of Cash Holdings. *The Review of Financial Studies*, vol. 23, no 1, pp. 247–269. Available at: <https://doi.org/10.1093/rfs/hhp031>. [in USA].

7. Rohanova, H. (2019). Vprovadzhennia statystychnykh pokaznykiv do metodyky analizu efektyvnosti hroshovykh

potokiv pidpriemstv [Implementation of statistical indicators to analysis of effectiveness of cash-flows of the enterprise] *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, vol. 202, no 1, pp. 34–42. Available at: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/202-1/5>. [in Ukraine]

8. Khansalar, E., Namazi, M. (2017). Cash flow disaggregation and prediction of cash flow. *Journal of Applied Accounting Research*, vol. 18, no 4, pp. 464–479. Available at: <http://dx.doi.org/10.1108/JAAR-02-2015-0011>. [United Kingdom].

9. Rohanova, H. (2019). Factor analysis of net cash flow margin ratio. Prognostication and planning of economic development: microeconomic and macroeconomic levels. Multi-authored monograph, Vol. 2. Lithuania: Publishing House “Baltija Publishing”, pp. 757–769. [in Lithuania].

10. Gaidaienko, O., Kovalenko, L. (2017). Zastosuvannia koreliatsiino – rehresiinoho analizu dlia prohnozuvannia rezultativ diialnosti pidpriemstva [Application of correlation - regression analysis to predict the performance of enterprises]. *Accounting, economics, management: scientific notes. International collection of scientific papers*. Vol. 13, no 1, pp. 16–23. [in Ukraine].

11. Milinchuk, O. (2016). Efektyvnist vartisno-orientovanoho upravlinnia: kluchovi pokaznyky [Efficiency of value-based management: key indicators]. *Journal of ZSTU*, vol. 75, no 1, pp. 86–95. [in Ukraine].

12. Bureeva, N.N. (2007). Mnogomernyj statisticheskij analiz s ispol'zovaniem PPP “STATISTICA” [Multivariate Statistical Analysis Using SPT «STATISTICA»] *Educational and Methodological Materials on Training Program “Application Software in Research and Teaching of Mathematics and Mechanics”*. Nizhny Novgorod. [in Russian].

Факторы влияния на свободный денежный поток предприятия: корреляционно-регрессионный анализ Роганова А.А.

Специфическим информативным показателем, который позволяет судить о способности предприятия к развитию, является свободный денежный поток – Free Cash Flow (FCF). Различия в понимании определения FCF существенно отражаются на методах его расчета и последующего анализа. Именно поэтому возникает проблема формализации алгоритма определения размера FCF. Также сегодняшняя потребность в применении на практике конкретных прикладных аспектов по управлению FCF предприятия обусловила проблематику исследования и актуальность работы.

Цель – выявления негативных и позитивных факторов влияния на FCF кондитерских предприятий с помощью корреляционно-регрессионного анализа, проверка статистической значимости выбранных факторов влияния и адекватности модели в целом.

Применен корреляционно-регрессионный анализ FCF. Это позволило перейти от функциональной связи между факторами и результативным показателем к стохастической зависимости. Корреляционно-регрессионный анализ позволяет решить задачи: определить аналитическую форму связи между результативным и факторными показателями и установить уровень связи между ними.

Проведен корреляционный анализ в первом случае между размером FCF 15 кондитерских предприятий по 2002–2018 гг. и 85 показателями форм финансовой отчет-

ности №1-3. По результатам корреляционного анализа отобрано 10 факторов влияния, которые имеют тесную связь с размером FCF. Необходимость присутствия в регрессионной модели независимых между собой факторов привела к сокращению их количества до 5. Наибольшее обратное пропорциональное влияние оказывают поступления предприятия от реализации капитальных и финансовых инвестиций, коэффициент корреляции которого составляет $-0,76$. Другие факторы имеют значенные коэффициента корреляции на заметном и высоком уровне. Полученное эмпирическое уравнение линейной регрессии имеет множественный коэффициент корреляции на уровне $0,9$. Подтверждена гипотеза об отсутствии гетероскедастичности модели.

Модель, полученная по результатам корреляционно-регрессионного анализа, является адекватной, статистически значимой. Применение предложенной модели позволяет прогнозировать общую величину показателя FCF предприятий кондитерской промышленности, определять тенденции в будущем и в целом осуществлять управление им.

Ключевые слова: свободный денежный поток, NOPAT, финансовые результаты, отчет о движении денежных средств, кондитерское предприятие, корреляционный анализ, регрессионный анализ, модель, гетероскедастичность.

Influence factors for enterprise free cash flow: correlation and regression analysis

Rohanova H.

A specific informative indicator allowing judging enterprise movement through its life cycle stages is a Free Cash Flow (FCF). Differences in FCF determining considerably influence its calculation and further analysis methods. Thus the issue of FCF size determination algorithm formalization arises. The present time need in practical usage of certain applied

aspects regarding the enterprise FCF management stipulates the research issues and thesis relevance as well.

The aim – identification of both negative and positive influence factors for the confectionary enterprises FCF by means of correlation and regression analysis; checking of the selected influence factors statistical meaning and model adequacy.

The article refers to the correlation and regression analysis, liner regression. It allows transferring from factors functional relation and effective indicator to scholastic dependence. The correlation and regression analysis allows the task solving: to determine the analytical form of relation between the effective and factor indicators as well as define their density relation level.

The correlation analysis is held for 15 confectionary enterprises FCF size in 2002-2018 and 85 indicators of No1-3 financial accounting forms indicators in the first case. According to the correlation analysis results 10 influence factors possessing the close relation with FCF size are chosen.

Pre-requisite availability of independent and not related factors in the regression model results in their reduction to 5. The greatest reverse influence makes the enterprise income from the capital assets sell and financial investments; its correlation coefficient is equal to -0.76 . The other factors possess the correlation coefficient meaning at the visible and high level. The received empiric linear regression equation possesses multiple correlation effect on 0.9 level. The hypothesis on heteroscedastic model absence is confirmed.

The model received according to the correlation and regression analysis results is adequate and statistically meaningful. The offered model application allows forecasting the general FCF indicator meaning for confectionary industry enterprises as well as determining tendencies in the future and managing it in general.

Key words: free cash flow, NOPAT, financial result, cash flow report, confectionary enterprise, correlation analysis, regression analysis, model, heteroscedasticity.

Copyright: Роганова Г.О. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Роганова Г.О.

ID: <https://orcid.org/0000-0003-3758-9675>

УДК 338.486
JEL R58

Креативність як основа стратегії туристичного розвитку сільських територій

Печенюк А.П.

Подільський державний аграрно-технічний університет

 E-mail: dom.alla@meta.ua

Печенюк А.П. Креативність як основа стратегії туристичного розвитку сільських територій. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 76–83.

Pechenyuk A.P. Kreatyvnist' jak osnova strategii' turystychnogo rozvytku sil's'kyh terytorij. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 1. PP. 76–83.

Рукопис отримано: 27.03.2020р.

Прийнято: 10.04.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-76-83

Предметом дослідження є креативність як складова стратегії туристичного розвитку. Досліджено соціокультурний розвиток українського суспільства на предмет креативності та визначення напрямів її відображення у стратегії сільського туристичного розвитку.

Використано сукупність методів, принципів та прийомів наукового пізнання: а) метод системного підходу – при розгляді креативності як системи, яка складається з певної кількості взаємозв'язаних елементів; б) порівняльного аналізу – за дослідження тенденцій розвитку соціокультурної сфери; в) метод наукової абстракції – для виділення стійких типових зв'язків соціокультурного розвитку та креативності.

Досліджено соціокультурний розвиток українського суспільства як потенційного продуцента креативних ідей. Визначено загальні тенденції розвитку креативних секторів економіки. Розглянуто моделі відносин між креативними галузями та рештою економіки. Встановлено зв'язок креативної індустрії з економікою вражень, до якої належить сільський туризм. Окреслено і проаналізовано проблеми розвитку соціокультурного сектору сільських територій України. Визначено напрями зміни парадигми сприйняття сільських населених пунктів відносно їх переорієнтації на туристичну діяльність. Встановлено, що успішна реалізація стратегії сільського розвитку неможлива без креативної компоненти, яка й допоможе сформувати інноваційний туристичний продукт та залучити нових споживачів. Наведено показники креативності, які необхідні для формування стратегії сільського туристичного розвитку. Визначено напрями позитивних змін у сільських громадах.

Отримані результати дослідження можуть бути напрямами розробки ефективної національної стратегії розвитку сільських територій, основою яких є креативні ідеї та залучення креативних секторів, що, в кінцевому підсумку, проявиться соціальним ефектом від запроваджених пропозицій.

Ключові слова: креативність, туристичний розвиток, соціокультурний розвиток, зелений туризм, стратегія, креативна економіка.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. У світлі існуючого соціально-економічного становища українського суспільства загалом та сільських громад зокрема, питання креативності стали об'єктом інтересу не лише психологів, соціологів, філософів, культурологів, педагогів, а й економістів, оскільки пов'язані з пошуком джерела формування стратегічних конкурентних переваг. Важливого значення для успішного туристичного розвитку сільських територій набуває креативна

економіка, основою якої виступають креативні ідеї та вміння їх перетворити у вартісний капітал. Негативні тенденції, які прослідковуються у сучасному суспільстві щодо його соціально-гуманітарного розвитку, наводять на думку про те, що сьогодні важливим завданням є збереження соціокультурного простору, працотворності, навиків, здібностей, компетенцій, соціального капіталу та широке його залучення до економічно активної діяльності. Залежно від того наскільки соціальний капітал сіль-

ських громад проявить здатність до генерації креативних ідей та їх успішної імплементації, можна спрогнозувати їх туристичне майбутнє.

Інформаційною базою нашого дослідження є праці Шевченко О.О., що досліджує соціокультурну сферу сільських територій у контексті їх сталого розвитку; Кукси І. М. та Петухової Т. О., які розглядають креативну економіку з позицій інноваційної та стійкої стратегії розвитку; Кулініч М. – з питань децентралізації галузі культури; Френкель І. – з питань креативної економіки як шляху розвитку малих міст; Зімовін О. І. – з проблем визначення показників та корелят креативності.

Відаючи належне дослідженням авторів, вважаємо за необхідне доповнення та розширення існуючих наукових напрацювань з позицій визначення ролі креативності у сільському туристичному розвитку для формування його стратегії. Саме це і визначило тему дослідження.

Метою статті є дослідження соціокультурного розвитку українського суспільства на предмет креативності та визначення напрямів її відображення у стратегії сільського туристичного розвитку. При цьому вирішувались наступні завдання: узагальнення теоретичних аспектів з обраної теми; оцінка основних тенденцій соціокультурної сфери як потенційного продуцента креативних ідей; розробка пропозицій щодо формування стратегії сільського туристичного розвитку з урахуванням показників креативності.

Матеріал і методи дослідження. Використано сукупність методів, принципів та прийомів наукового пізнання: а) метод системного підходу – при розгляді креативності як системи, яка складається з певної кількості взаємозв'язаних між собою елементів; б) порівняльного аналізу – за дослідження тенденцій розвитку соціокультурної сфери; в) метод наукової абстракції – для виділення стійких типових зв'язків соціокультурного розвитку та креативності.

Результати дослідження та обговорення. Значний занепад сільських територій України пов'язаний не лише з матеріальними чи інфраструктурними аспектами, проблемним є питання соціокультурного та гуманітарного розвитку громадян. Об'єктивною причиною цього явища є скорочення та стагнація мережі установ і закладів соціокультурного призначення, які мають низький ступінь адаптації до ринкових умов. Як свідчить світовий досвід, успішний економічний розвиток та зростання сільських територій України неможливе без врахування Концепції сталого розвитку, яка у 21 столітті визнана домінуючою ідеологією сучасної цивілізації та визначає економічну політику як систему взаємозалежностей між економічними, соціокультурними та екологічними детермінантами.

Існуючий стан соціокультурної сфери можна визнати складним. Підтвердженням цьому є дані Державної служби статистики України (табл. 1).

Таблиця 1– Показники розвитку соціокультурної сфери

Показник	2008	2013	2018	Відносне відхилення, %
Заклади дошкільної освіти, тис. од.	15,3	16,7	14,9	97,4
Кількість осіб у закладах дошкільної освіти, тис. осіб	1195	1471	1278	107,0
Заклади загальної середньої освіти, тис. од.	21,0	19,3	15,5	73,8
Кількість учнів у закладах середньої освіти, тис. осіб	4617	4204	4042	87,5
Заклади професійно-технічної освіти, тис. од.	1018	968	736	72,3
Кількість учнів у закладах професійно-технічної освіти, тис. осіб	443,6	391,2	255,0	57,5
Заклади вищої освіти (всіх рівнів акредитації), од.	881	803	652	74
Кількість осіб, прийнятих на навчання у ЗВО (всіх рівнів акредитації), тис. осіб	539,6	441,9	310,3	57,5
Кількість музеїв, од.	478	608	574 ¹	120,0
Кількість відвідувачів музеїв, млн осіб	21,9	22,3	16,4 ¹	74,9
Кількість бібліотек, тис. од.	20,6	19,1	16,8 ¹	81,6
Кількість театрів, од.	138	133	113 ¹	81,9
Кількість глядачів на виставах, млн осіб	7,0	6,9	6,2 ¹	88,6
Кількість концертних організацій, од.	77	85	76 ¹	98,7
Кількість слухачів на концертах, млн осіб	4,0	4,6	2,8 ¹	70,0
Кількість дитячих музичних шкіл, од.	908	878	786	86,7
Кількість шкіл мистецтв, од.	418	443	384	91,9
Кількість дитячих художніх шкіл, од.	123	121	109	88,6

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики. ¹ – дані за 2017 [1].

Наведена інформація свідчить про значне скорочення закладів соціокультурної сфери та скорочення кількості громадян, які скористалися їх послугами. Звісно, певна частка негативних тенденцій пов'язана із тим, що Державна служба статистики не враховує тимчасово непідконтрольні Україні території, але існуючий негативний тренд не є співмірним, на наш погляд, із відсутністю статистичних даних по цих регіонах.

Значне занепокоєння викликає скорочення кількості освітніх закладів різних рівнів акредитації та кількості учнів у них, що пов'язане з демографічними проблемами, цікавою тенденцією є збільшення кількості музейних закладів (на 20 %) поряд із значним скороченням відвідувачів (до 74,9 %), скорочення кількості слухачів (до 70 %) на концертах за практично незмінної кількості концертних організацій. Такий стан можна пояснити як фінансовими причинами, так і соціогуманітарною кризою, яка охопила значну частину населення країни. В нашому попередньому дослідженні [2] наведено аргументи на користь розгляду саме гуманітарного чинника.

Особливої гостроти питання соціокультурного розвитку набуває в межах сільських громад. Варто вказати, що значна різниця спостерігається у витратах на культуру міських і сільських мешканців (сільські жителі витрачають на ці цілі у 3–3,5 рази менше від міських) [3; 4].

Окремі дослідники зазначають, що в останні роки зростає зацікавленість українським культурним продуктом, але попит на культуру в Україні загалом залишається низьким, лише 0,88 % витрат у сім'ях припадають на культуру. В країнах з подібним до українського розміром ВВП він становить 2 % або вище [5].

Така ситуація може вказувати на існування потенційних перешкод для продукування креативних ідей.

У глобальному світовому масштабі для дослідження креативності аналізують індекс креативності, який оцінює країни за трьома ключовими показниками економічного розвитку: технології, таланти та толерантність. У 2015 році Україна в цьому рейтингу посіла 45-те місце зі 139, що визначається як високий рівень. Варто вказати, що значна різниця між індексом талантів та індексом технологій (відповідно, 24 і 43) свідчить, що рівень креативних розробок в Україні є нижчим, в порівнянні з талановитими громадянами, які могли б їх продукувати [6].

Креативну економіку варто розглядати з позицій системності та взаємодії між постіндустріальною економікою, в якій домінуючою

є сфера послуг; інформаційною економікою, яка базується на знаннях; інноваційною, яка є джерелом новітніх ідей та їх впроваджень; глобальною мережевою економікою, яка представляє мережеву інформаційну взаємодію у світовому масштабі завдяки новітнім інформаційним технологіям.

Згідно з дослідженням індикаторів впливу культури на розвиток країни, яке проводилось в рамках програми «Культура і креативність» за методологією ЮНЕСКО, внесок креативної індустрії у ВВП України становить лише 4 %, що є втричі менше, ніж сільське господарство. Крім того, означений сектор забезпечує 3 % робочих місць в Україні. Серед найприбутковіших виділяють сфери дизайну, архітектури та телебачення [5].

Виділяють чотири моделі, що описують відносини між креативними галузями та рештою економіки:

1. Спонукальна модель, яка розглядає творчий сектор як непродуктивний тягар для економіки, який споживає багато ресурсів та мало створює позитивних ефектів.

2. Конкурентна модель. Для неї креативна сфера є не важливою та її стан не має значного впливу на економіку.

3. Модель зростання. Креативні індустрії мають позитивний вплив на економіку. Означений сектор створює нові рішення, які використовують в інших галузях економіки та є її двигуном.

4. Інноваційна модель. На відміну від попередніх моделей, креативну сферу розглядають як економічну систему вищого порядку [5].

В Україні правове визначення терміну креативні індустрії було введено лише у 2018 році, зокрема, у «Довгостроковій національній стратегії розвитку культури до 2025 року», де основний акцент відведений підтримці сектору креативних індустрій. Згідно з класифікацією конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), до культурних та креативних індустрій відносять: традиційну культуру (ремесла, народне мистецтво, фестивалі), культурні пам'ятки (музеї, виставки, бібліотеки, археологічні локації), аудіовізуальні медіа (кіно, ТБ, радіо), цифрові медіа (відеоігри, програмне забезпечення і т. п.), сценічне та образотворче мистецтво [7; 8; 9; 10].

Як бачимо з переліку, креативна індустрія [11; 12; 13] має тісний зв'язок з економікою вражень, до якої належить сільський туризм.

Оскільки креативність значною мірою пов'язана зі сферою культури, то слід визначити коло проблем культурного розвитку українського села з метою подальшої ідентифікації та

врахування їх за формування стратегії (табл. 2). Ці проблеми можна згрупувати за напрямками: інфраструктурного, якісного, мотиваційного, комунікаційного, правового, фінансового та організаційного аспектів. Значною перешкодою культурного розвитку вважаємо відсутність соціального та стратегічного планування у сільських громадах, тобто організаційної складової.

З метою формування ефективної стратегії сільського туристичного розвитку ці аспекти варто враховувати. Зважаючи на те, що сучасні світові тенденції розвитку суспільства потребують нових знань та інформаційних компетенцій, перегляду й зміни парадигми сільського туристичного розвитку та переходу від концепції зближення (перерозподільчої моделі) до концепції залучення всіх ресурсів (територіальної моделі) [16; 17; 18], пропонуємо стратегію туристичного розвитку сільських

громад формувати на основі інноваційності, основним акцентом якої є застосування новітніх інформаційних технологій та залучення до формування і просування туристичного продукту закладів соціокультурної сфери. Успішна реалізація стратегії неможлива без креативної компоненти, яка й допоможе сформувати інноваційний туристичний продукт та залучити нових споживачів.

З метою зміни парадигми сприйняття сільських населених пунктів як виключно аграрного середовища, скористаємось європейським досвідом визначення малих територій (малих міст) та їх статусу [19]. Адаптувавши його до наших умов, можна сформувати стратегію:

1. Село як історичний центр, головним завданням якого є збереження історичної спадщини.

Таблиця 2 – Проблеми розвитку сфери культури на регіональному рівні

Класифікація проблем	Суть проблеми
Інфраструктурні	Зменшення та оптимізація сільських закладів культури в ході реформи децентралізації.
	Необхідність проведення ремонтно-реставраційних робіт.
	Нерівномірність розміщення закладів культурної інфраструктури.
	Недостатній рівень охоплення сучасними інформаційними технологіями.
Якісні	Низький рівень якості культурних послуг.
	Нездатність до повного задоволення культурних потреб населення.
	Відсутність стандартів якості культурних послуг.
Мотиваційні	Відсутність мотивації для молодих спеціалістів та висококваліфікованих кадрів.
	Відсутність позитивного бачення розвитку культурної сфери в сільських громадах.
Комунікаційні	Відсутність поінформованості у населення щодо культурних подій, байдужість мешканців.
	Недостатня залученість культурного потенціалу до формування туристичного продукту.
	Відсутність належної співпраці між органами державної влади та недержавними організаціями.
	Низький рівень дослідженості потенціалу та нематеріальної культурної спадщини.
Правові	Відсутність адаптованої моделі функціонування закладів культури в умовах децентралізації.
	Відсутність інвентаризаційних описів та паспортів на об'єкти історико-культурної спадщини, відсутність їх реєстрації у реєстрах.
	Суперечності між державним стандартом надання безоплатних культурних послуг та реаліями.
Фінансові	Скорочення бюджетних видатків.
	Проблеми із організацією самофінансування.
Організаційні	Відсутність координації дій зі збереження історико-культурної спадщини.
	Відсутність соціального та стратегічного планування.

Джерело: складено автором на основі: [14;15].

2. Село як рекреаційна зона, в якій сконцентрована відпочинкова інфраструктура.

3. Село-заповідник, головним завданням якого є збереження екологічної системи та охорона навколишнього середовища.

4. Село як музей, що передбачає наявність відповідної інфраструктури, збереження традицій, фольклору тощо. Це можуть бути музеї під відкритим небом.

Це допоможе залучити всі ресурси громади, залежно від вибраного типу населеного пункту, в тому числі і представників креативної сфери до розробки та впровадження стратегії.

У контексті дослідження вважаємо за доцільне навести показники креативності, які необхідні для формування стратегії сільського туристичного розвитку (табл. 3).

Таблиця 3 – Показники креативності для формування стратегії

Показник	Сутнісне наповнення	Вимірюваність
Побіжність	Відображає здатність до породження значної кількості ідей	Вимірюється загальним числом результатів, продуктів за одиницю часу
Гнучкість	Проявляється здатністю до продукування різноманітних ідей, переходом від одного аспекту проблеми до інших, використання різних стратегій вирішення	Вимірюється кількістю категорій, до яких можна віднести ту чи іншу ідею
Оригінальність	Визначається здатністю до продукування ідей, які відрізняються від очевидних, нормативних	Вимірюється кількістю неординарних ідей та таких, що не повторюються
Розробленість	Фіксує здатність до винахідництва, конструктивної діяльності	Вимірюється кількістю суттєвих та несуттєвих деталей при розробці основної ідеї
Економічні показники	Визначаються економічним результатом	Вимірюються кількістю зареєстрованих винаходів, патентів, авторських свідоцтв, ліцензій; чистим доходом, принесеним учасниками творчого процесу; ліквідністю креативної продукції

Джерело: складено автором на основі [20].

Залучення креативного сектору до розробки стратегії туристичного розвитку сільських територій позитивно вплине на всі сторони життя громади, в тому числі на її соціально-психологічний клімат. До позитивних змін зараховуємо:

1. Зміну цінностей, головними аспектами яких є: толерантність, довіра, прийняття викликів, постійний професійний розвиток тощо.

2. Розширення світогляду та збагачення мешканців новими баченнями і компетенціями.

3. Позитивна креативність притягує до себе значну кількість мешканців сільської громади.

4. Посилення згуртованості громади.

5. Формування позитивного іміджу сільської громади та залучення талановитих фахівців із зовнішнього середовища.

Висновок. Креативність є спонукальним чинником економіки вражень, до якої на-

лежить сільський туризм. Саме тому її врахування у стратегії туристичного розвитку супроводжується позитивними екстерналіями для громад. Занепад сільських територій варто пов'язувати не лише з матеріальними чи інфраструктурними аспектами, але й з питанням соціокультурного та гуманітарного розвитку мешканців, що у фізичному вимірі проявляється стагнацією мережі установ та зменшенням витрат громадян на задоволення культурних потреб, що у кінцевому вираженні є потенційним бар'єром для формування креативних ідей.

Сільські території України зіштовхнулися із рядом проблем гуманітарно-культурного змісту, вирішення яких обов'язково має бути відображене у стратегії сільського туристичного роз-

витку, основу якої формують інноваційність та креативність. З цією метою стратегію необхідно розробляти з врахуванням показників креативності, які визначаються: побіжністю, гнучкістю, оригінальністю, розробленістю, економічністю. Залучення креативної сфери до розробки стратегії сільського туристичного розвитку дозволить отримати позитивні соціально-економічні зміни у громадах та значно розширити коло споживачів туристичного продукту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Демографічна та соціальна статистика. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (дата звернення: 10 березня 2019).

2. Pecheniuk A. Tourist poverty as a cultural and humanitarian determinant. Інноваційна економіка. № 7–8, 2019. С. 118–122. DOI: 10.37332/2309-1533.2019.7-8.17

3. Шевченко О.О. Соціокультурна сфера сільських територій у контексті сталого розвитку. Вісник Національної

академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2019. № 2. С. 128–130.

4. Тютюнник Г.О. Концептуальні аспекти економіки вражень в контексті землекористування. Економіка АПК. 2020. № 2. 104 с. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002104>.

5. Куksа І.М., Петухова Т.О. Креативна економіка як елемент інноваційної та стійкої стратегії розвитку України. Ефективна економіка. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6555> (дата звернення: 20 березня 2019).

6. Харламова Г., Гуменна О. Креативність врятує: уроки для України. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка, 2018. № 1(196). С. 76–84. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/11>.

7. Чорна М. Культурні та креативні індустрії за підтримки УКФ у 2018 році. Український культурний фонд. 2019. URL: <http://uaculture.org/texts/kulturni-ta-kreatyvni-industriyi-zapidtrymkyukf-u-2018-roczii/>; (дата звернення: 7 березня 2019).

8. Прохорова В.В., Давидова О.Ю., Проценко В.М. Інноваційні стратегії розвитку підприємств туристичної індустрії як креативна форма організації підприємницької діяльності. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 63. С. 207–215.

9. Холодницька А.В. Актуальні тенденції розвитку креативних індустрій в Україні в умовах глобалізації. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 14. С. 151–157.

10. Свидрук І.І. Особливості стратегічного планування креативного розвитку організації. Науковий вісник НЛТУ України. Серія Економічна, 2018. Т. 28, № 9. С. 105–109.

11. Щеглюк С.Д. Активізація культурного туризму як драйвера розвитку креативної індустрії України: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку». КНЕУ, 2018. С. 204–209. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/24155> (дата звернення: 21 лютого 2019).

12. Диндар А.С. Позиції культурно-креативної індустрії в економіці ЄС. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 1. С. 53–59. DOI: [10.32702/2306-6814.2019.1.53](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.1.53).

13. Скиба М. Креативні індустрії в Україні: вистояти, просвітити(ся), 2016. URL: <http://tyzhden.ua/Society/158758> (дата звернення: 28 лютого 2019).

14. Кулініч М. Децентралізація галузі культури: сутність, стан, структура. Посібн. до другої Всеукр. конф. Культура і креативні індустрії як основа розумної стратегії розвитку малої території / за заг. ред. І.В. Френкель. Вінниця, 2018. С. 12–19.

15. Печенюк А.П., Печенюк А.В. Фінансові аспекти збереження та захисту туристичних історико-культурних об'єктів сільських громад. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. Том 30 (69). № 6. С. 110–116. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-20>.

16. Печенюк А.П. Формування новітньої парадигми сільського туристичного розвитку. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 48–1. С. 16–20. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-2>.

17. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. від 10.07.2019 р. № 526-р. ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p> (дата звернення: 27 лютого 2019).

18. Кліпкова О.І. Креативність та інноваційність як основні складові нового вектора в управлінні підприємством. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. 2015. Вип. 2(4). Ч. 2. С. 76–80.

19. Френкель І. Креативна економіка – шлях розвитку малих міст. Посібник до Другої Всеукр. конф. «Культура і креативні індустрії як основа розумної стратегії розвитку малої території» / за заг. ред. І.В. Френкель та ін. Вінниця, 2018. С. 76–86.

20. Зімовін О.І. Параметри, показники та кореляції креативності. Вісник Харківського національного університету. № 1095. Серія «Психологія», 2014. С. 16–20.

REFERENCES

1. Demografichna ta sotsialna statystyka. (2019). [Demographic and social statistics]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: http://ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (accessed 10 March 2019)

2. Pecheniuk, A. Tourist poverty as a cultural and humanitarian determinant. *Innovatsiina ekonomika*. No 7–8, pp.118–122. DOI: [10.37332/2309-1533.2019.7-8.17](https://doi.org/10.37332/2309-1533.2019.7-8.17)

3. Shevchenko, O.O. (2019). Sotsiokulturna sfera silskykh terytorii u konteksti staloho rozvytku [Socio-cultural sphere of rural territories in the context of sustainable development]. *Visnyk Natsionalno akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. No 2, pp.128–130.

4. Tiutiunnyk, H.O. (2020). Kontseptualni aspekty ekonomiky vrazhen v konteksti zemlekorystuvannia [Conceptual aspects of impression economy in the context of land use]. *Ekonomika APK*. No 2. 104 p. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002104>.

5. Kuksa, I.M., Pietukhova, T.O. (2017). Kreatyvna ekonomika yak element innovatsiinoi ta stiikoi stratehii rozvytku Ukrainy [Creative economy as an element of innovative and sustainable development strategy of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. No 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6555> (accessed 20 March 2019).

6. Kharlamova, H., Humenna, O. (2018). Kreatyvni vriatue: uroky dlia Ukrainy [Creativity will save: lessons for Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. *Ekonomika*, no 1(196), pp.76–84. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/196-1/11>

7. Chorna, M. (2019). Kulturni ta kreatyvni industrii za pidtrymky UKF u 2018 rotsi [Cultural and creative industries with the support of UKF in 2018]. *Ukranskyi kulturnyi fond*. Available at: <http://uaculture.org/texts/kulturni-ta-kreatyvni-industriyi-zapidtrymkyukf-u-2018-roczii/> (accessed 7 March 2019).

8. Prokhorova, V.V., Davydova, O.Yu., Protsenko, V.M. (2018). Innovatsiini stratehii rozvytku pidpriemstv turystychnoi industrii yak kreatyvna forma orhanizatsii pidpriemnytskoi diialnosti [Innovative strategies of tourism industry development as a creative form of business organization]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. No 63, pp. 207–215.

9. Kholodnytska, A.V. (2018). Aktualni tendentsii rozvytku kreatyvnykh industrii v Ukraini v umovakh hlobalizatsii [Actual tendencies of development of creative industries in Ukraine in the conditions of globalization]. *Ekonomika i suspilstvo*. Vol. 14, pp. 151–157.

10. Svydruk, I.I. (2018). Osoblyvosti stratehichnoho planuvannia kreatyvnoho rozvytku orhanizatsii [Features of

strategic planning of creative development of the organization]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Serii Ekonomichna*, No 9, pp. 105–109.

11. Shchehliuk, S.D. (2018). *Aktyvizatsiia kulturnoho turyzmu yak draivera rozvytku kreatyvnoi industrii Ukrainy* [Activation of cultural tourism as a driver of development of the creative industry of Ukraine]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii «Turystychni biznes: suchasni trendy ta stratehii rozvytku»*. KNEU, pp. 204–209. Available at: <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/24155> (accessed 21 February 2019).

12. Dyndar, A.S. (2019). *Pozytsii kulturno-kreatyvnoi industrii v ekonomitsi YeS* [Positions of the cultural and creative industry in the EU economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. No 1, pp. 53–59. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.1.53.

13. Skyba, M. (2016). *Kreatyvni industrii v Ukraini: vystoiaty, prosvityty(sia)* [Creative Industries in Ukraine: Stand Up, Enlighten]. Available at: <http://tyzhden.ua/Society/158758> (accessed 28 February 2019).

14. Kulnich, M. (2018). *Detsentralizatsiia haluzi kultury: sutnist, stan, struktura* [Decentralization of the cultural sector: essence, condition, structure]. *Posibnyk do Druhoi Vseukrainskoi konferentsii «Kultura i kreatyvni industrii yak osnova rozumnoi stratehii rozvytku maloi terytorii» /zah. red. I.V. Frenkel ta in., pp. 12–19.*

15. Pecheniuk, A.P., Pecheniuk, A.V. (2019). *Finansovi aspekty zberezhennia ta zachystu turystychnykh istoryko-kulturnykh ob'ektiv silskykh hromad* [Financial aspects of preserving and protecting tourist historical and cultural sites of rural communities]. *Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia*. Vol. 30 (69). No 6, pp. 110–116. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-20>

16. Pecheniuk, A.P. (2019). *Formuvannia novitnoi paradyhmy silskoho turystychnoho rozvytku* [Formation of the newest paradigm of rural tourism development]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. Vol. 48–1, pp. 16–20. DOI: <https://doi.org/10.32843/bse.48-2>.

17. *Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku* [Strategy of development of the sphere of innovative activity for the period till 2030]. No 526-r. VRU. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-r>; (accessed 27 February 2019).

18. Klipkova, O.I. (2015). *Kreatyvnist' ta innovatsiynist' yak osnovni skladovi novogo vektora v upravlinni pidprijemstvom* [Creativity and innovation as the main components of a new vector in enterprise management]. *Naukovyj visnyk Mukachivs'kogo derzhavnogo universytetu. Serija Ekonomika*. Vol. 2(4), part. 2, pp. 76–80.

19. Frenkel, I. (2018). *Kreatyvna ekonomika – shliakh rozvytku malykh mist* [Creativity and innovation as the main components of a new vector in enterprise management]. *Posibnyk do Druhoi Vseukrainskoi konferentsii «Kultura i kreatyvni industrii yak osnova rozumnoi stratehii rozvytku maloi terytorii» / za zah. red. I.V. Frenkel ta in., pp. 76–86.*

20. Zimovin, O.I. (2014). *Parametry, pokaznyky ta koreliaty kreatyvnosti* [Dimensions, metrics, and creativity correlates]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu*. No 1095. Seriiia "Psiholohiia", pp. 16–20.

Креативность как основа стратегии туристического развития сельских территорий

Печенюк А. П.

Предметом исследования является креативность как составляющая стратегии туристического развития. Исследовано социокультурное развитие украинского обще-

ства на предмет креативности и определение направлений ее отражения в стратегии сельского туристического развития.

Использованы совокупность методов, принципов и приемов научного познания: а) метод системного подхода – при рассмотрении креативности как системы, которая состоит из определенного количества взаимосвязанных элементов; б) сравнительного анализа – при исследовании тенденций развития социокультурной сферы; в) метод научной абстракции – для выделения устойчивых типичных связей социокультурного развития и креативности.

Исследовано социокультурное развитие украинского общества как потенциального продуцента креативных идей. Определены общие тенденции развития креативных секторов экономики. Рассмотрены модели отношений между креативными отраслями и остальными экономикой. Установлена связь креативной индустрии с экономикой впечатлений, к которой относится сельский туризм. Определены и проанализированы проблемы развития социокультурного сектора сельских территорий Украины. Определены направления изменения парадигмы восприятия сельских населенных пунктов относительно их переориентации на туристическую деятельность. Установлено, что успешная реализация стратегии сельского развития невозможна без креативной компоненты, которая и поможет сформировать инновационный туристический продукт и привлечь новых потребителей. Приведены показатели креативности, которые необходимы для формирования стратегии сельского туристического развития. Определены направления положительных изменений в сельских общинах.

Полученные результаты исследования могут быть направлениями разработки эффективной национальной стратегии развития сельских территорий, основой которых являются креативные идеи и привлечение креативных секторов, что, в конечном итоге, проявится социальным эффектом от введенных предложений.

Ключевые слова: креативность, туристическое развитие, социокультурное развитие, зеленый туризм, стратегия, креативная экономика.

Creativity as a basis for rural tourism development strategy

Pecheniuk A.

The subject of the study is creativity as a component of tourism development strategy. The aim of the article is to investigate the socio-cultural development of Ukrainian society for creativity and to identify its directions in rural tourism development strategies.

The set of methods, principles and techniques of scientific knowledge was used: a) systematic approach method- when considering creativity as a system consisting of a certain number of interrelated elements; b) comparative analysis- in the study of trends in the development of socio-cultural sphere; c) a scientific abstraction method- to highlight the strong, typical links between socio-cultural development and creativity.

The socio-cultural development of Ukrainian society as a potential producer of creative ideas has been investigated. The general tendencies of development of creative sectors of economy are determined. Models of relations between creative industries and the rest of the economy are

considered. The creative industry has been linked to the rural economy. Problems of development of socio-cultural sector of rural territories of Ukraine are outlined and analyzed. The directions of changing the paradigm of perception of rural settlements in relation to their reorientation to tourist activity are determined. It is established that successful implementation of a rural development strategy is not possible without a creative component that will help to form an innovative tourism product and attract new consumers. The indicators of creativity that are necessary

for the formation of rural tourism development strategy are presented. Directions for positive change in rural communities have been identified.

The results of the study may be the direction of developing an effective national strategy for rural development, based on creative ideas and involvement of creative sectors, which will ultimately be a social effect of the proposals.

Keywords: creativity, tourism development, socio-cultural development, green tourism, strategy, creative economy.

Copyright: Печенюк А.П. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Печенюк А.П.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-3582-9236>

УДК 338:004.7.056

JEL L 86

Концептуальні засади забезпечення ефективного захисту інформації в контексті економічної безпеки підприємства

Печенюк А.В.

Подільський державний аграрно-технічний університет

 E-mail: anvaspe@meta.ua

Печенюк А.В. Концептуальні засади забезпечення ефективного захисту інформації в контексті економічної безпеки підприємства. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 84–92.

Pechenjuk A.V. Konceptual'ni zasady zabezpechennja efektyvnogo zahystu informacii' v konteksti ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 1. PP. 84–92.

Рукопис отримано: 27.03.2020р.

Прийнято: 09.04.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-84-92

Обґрунтовано необхідність формування ефективної системи інформаційної безпеки підприємства. Наголошується на тому, що за формування інформаційної політики фірма має дотримуватися вимог чинного законодавства, враховувати рівень технічного забезпечення, особливості регламентації доступу співробітників до конфіденційної інформації тощо. Зазначено, що витрати на організацію заходів по захисту інформації мають бути відповідними її цінності.

Виділено основні загрози, до яких може призвести порушення конфіденційності інформації, яка складає комерційну таємницю. Наведено перелік основних нормативно-правових актів, спрямованих на притягнення до цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконне збирання, розголошення та використання відомостей, що становлять комерційну таємницю. Узагальнено головні етапи побудови політики інформаційної безпеки, охарактеризовано найбільш розповсюджені види інформаційних загроз, пов'язаних з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Наголошено на необхідності розробки вітчизняної оригінальної бухгалтерської (управлінської) програми, яку у перспективі могла б використовувати переважна більшість українських підприємств.

Виділено три групи інструментів, які застосовують в теорії та практиці інформаційної безпеки підприємства (активні, пасивні та комбіновані), наголошено на необхідності планування та безперервного контролю в реальному часі всіх важливих процесів і станів, що впливають на безпеку даних.

Зазначено, що навіть якщо система інформаційної безпеки побудована з урахуванням усіх сучасних методів і засобів захисту, це не гарантує стовідсоткового захисту інформаційних ресурсів підприємства, проте грамотно побудована політика інформаційної безпеки дозволяє мінімізувати відповідні ризики.

Ключові слова: захист інформації, інформаційна політика, інформаційна безпека, конфіденційна інформація, інформаційні загрози, інформаційно-комунікаційні технології, програмне забезпечення.

Постановка проблеми. На сьогодні інформація як ресурс користується значним попитом. Інформаційна інфраструктура та сучасні інформаційні технології кардинально змінюють повсякденну діяльність мільйонів підприємств. Динамічне зростання кількості злочинів у економічній та інформаційній сферах, стрімке поширення систем електронного

документообігу, поява глобальних баз даних (зокрема – персональної та комерційної інформації) потребують побудови надійної системи інформаційного захисту суб'єктів господарювання.

Україна все частіше стикається з масштабними проявами інформаційної злочинності, що загрожують сталому та безпечному функціону-

ванню інформаційно-телекомунікаційних систем. Про високий рівень загроз у кібернетичному просторі України свідчать, наприклад, результати дослідження відомого німецького оператора зв'язку Deutsche Telekom, згідно з якими наша країна опинилася на четвертій сходинці світового рейтингу серед країн – об'єктів і джерел кібернетичних атак [1, с. 26].

До основних завдань системи інформаційної безпеки сучасного підприємства можна віднести: захист законних інтересів фірми від протиправних посягань на конфіденційну інформацію, запобігання розголошенню, втратам, витоку, спотворенню та знищенню службової інформації. Система інформаційної безпеки має сприяти підвищенню якості послуг, що надаються підприємством, і гарантувати безпеку майнових прав та інтересів клієнтів [2, с. 131].

Тому особливо актуальною є систематизація концептуальних основ формування інформаційної політики підприємств, спроможної забезпечити генерування, поширення, ефективного використання та захист інформаційних потоків і ресурсів. Організація ефективної інформаційної безпеки є одним з найголовніших завдань, яке має бути вирішене за побудови інформаційної системи сучасного підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 1992 році Верховною Радою України прийнято Закон «Про інформацію» [3], у 2014 – Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [4]. Із липня 2003 р. в Україні введена кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу комп'ютерів і комп'ютерних мереж, а також за поширення комп'ютерних вірусів, що призвело до спотворення, зникнення, блокування інформації чи її носіїв. З метою створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави, суб'єктів господарювання в Україні затверджена та введена в дію Указом Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016 «Стратегія кібербезпеки України» [5].

Зміна умов зовнішнього середовища, вплив внутрішніх і зовнішніх чинників посилюють необхідність удосконалення методів управління інформаційною безпекою підприємства, формування ефективної системи інформаційної безпеки, оцінки рівня інформаційної безпеки підприємства.

Особливості побудови ефективної інформаційної системи підприємства досліджено Батюком А.Є., Двулітом З.П., Обельовською К.М., концептуальні основи формування інформа-

ційної політики узагальнено Гудзем О.Є., Маковійом В.В., проблеми побудови ефективної моделі інформаційної безпеки проаналізовано у працях Нікітина Г.Д., Мезенцевої К.О., Мельника М.О., технологічні особливості формування інструментарію інформаційної безпеки підприємства представлено в публікаціях Захарченка М.В., Кільдішева В.Й., Кононовича В.Г., методичне забезпечення процесу захисту інформації досліджено Верескуном М.В., проблеми захисту конфіденційної інформації проаналізовано Голованем С.М., Сенченком Є., Сісецькою А., особливості забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки в умовах глобалізаційних процесів розкрито Валіулліною З.В., Убийвовком І.І.

Незважаючи на наявність важливих рекомендацій та настанов провідних науковців щодо забезпечення інформаційної безпеки підприємства, проблема формування цілісної системи забезпечення ефективного захисту конфіденційної інформації суб'єктів господарювання залишається недостатньо дослідженою.

Метою дослідження стало узагальнення концептуальних засад забезпечення ефективного захисту інформації та розробка пропозицій щодо підвищення ефективності інформаційної безпеки сучасного підприємства.

Матеріал і методи дослідження. Теоретичною базою дослідження стали праці фахівців у галузі інформаційної безпеки підприємства, фундаментальні положення загальної економічної теорії. Для досягнення поставленої мети було використано як емпіричні (спостереження, порівняння, моделювання) так і теоретичні методи дослідження (аналіз і синтез, аналогія, формалізація та абстрагування).

Результати дослідження та обговорення. Стрімке впровадження інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства в умовах глобалізаційних процесів актуалізує проблему визначення обґрунтованих та ефективних шляхів забезпечення інформаційної безпеки. Налагоджена інформаційна політика підприємства визначає ефективність дій менеджменту, а отже обсяг, достовірність, цілісність, якість обробки інформації актуалізують застосування інформаційних технологій в управлінні грошово-кредитними, фінансовими, соціально-економічними процесами суб'єкта господарювання [6, с. 36].

Інформаційна діяльність будь-якого вітчизняного суб'єкта господарювання здійснюється згідно з вимогами законодавства України та статутам підприємства як внутрішня програма, що окреслює основні принципи комунікації і формування інформаційного

простору фірми та забезпечує необхідну конфіденційність, безпеку й підвищення іміджу підприємства. Під час формування інформаційної політики необхідно враховувати всі аспекти діяльності підприємства, починаючи з інформаційно-комунікаційних можливостей, регламентації доступу співробітників до конфіденційної інформації та закінчуючи системою безпеки й взаємодії з усіма контрагентами [7, с. 67].

Канали реалізації інформаційної політики мають забезпечувати рівноправний, своєчасний і не пов'язаний із надмірними витратами доступ користувачів до необхідної інформації [8, с. 15].

Під захистом інформації розуміють, зазвичай, сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

Охорона відомостей, що становлять комерційну таємницю, є надчутливим аспектом діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Особливо це стосується захисту комерційної таємниці від несанкціонованого доступу конкурентів до неї. Комерційна таємниця у руках конкурентів – це своєрідний ключ, за допомогою якого можна отримати ряд переваг у конкуренції на відповідному ринку, які неможливо було б отримати завдяки власним досягненням, або ж навіть витіснити законного власника таких відомостей з ринку. Чинне законодавство України спрямоване на запобігання виникненню таких ситуацій, передбачаючи цивільну, адміністративну і кримінальну відповідальність за незаконне збирання, розголошення та використання відомостей, що становлять комерційну таємницю [9].

Аналіз звітів корпорації Gartner свідчить про те, що витрати на інформаційну безпеку у світі щорічно зростають приблизно на 8,2 %, і у 2020 році їх обсяг сягне 170 млрд дол. США [1, с. 27].

Головна умова інформаційної безпеки підприємства – здатність протистояти існуючим і потенційним небезпекам та загрозам, які завдають (можуть завдати) фінансову шкоду підприємству або спрямовані на небажану зміну структури капіталу, примусову ліквідацію фірми тощо.

Сьогодні значна частина інформації може бути отримана з відкритих джерел без порушення етичних норм. Система побудови інформаційної безпеки кожного підприємства цілком індивідуальна. Її ефективність значною мірою залежать від наявної в державі законодавчої бази, від обсягу ресурсів, виділених адміністрацією підприємства, від усвідомлен-

ня співробітниками важливості забезпечення безпеки бізнесу [10, с. 128].

Сучасне підприємство має вміти належним чином будувати політику інформаційної безпеки, тобто розробляти і ефективно впроваджувати комплекс превентивних заходів по захисту конфіденційних даних та інформаційних процесів. Така політика передбачає відповідні вимоги на адресу персоналу, менеджерів і технічних служб.

Сферу політики інформаційної безпеки сучасного підприємства можна поділити на дві складові. Перша – загальні принципи роботи з інформаційними ресурсами (базами даних) для кожної із категорій користувачів. Друга – чітко визначені правила такої роботи. Під час побудови політики інформаційної безпеки потрібно розуміти, що вона завжди буде компромісом між рівнем захищеності інформаційних ресурсів системи, який ми бажаємо отримати, тим, наскільки зручно користувачам буде працювати із системою і, звичайно тими витратами коштів, що необхідні для її експлуатації [11, с. 126].

Головними етапами побудови політики інформаційної безпеки є:

- 1) реєстрація всіх ресурсів, які мають бути захищені;
- 2) аналіз та створення переліку можливих загроз для кожного ресурсу;
- 3) оцінка ймовірності появи кожної загрози;
- 4) вжиття заходів, які дозволяють економічно ефективно захистити інформаційну систему [12, с. 167].

Усю інформацію можна поділити на дві великі групи: відкриту й підлягаючу захисту (закриту або інформацію з обмеженим доступом (ІОД)). Про відкриту інформацію вести мову з погляду її захисту немає сенсу, оскільки вона є загальнодоступною.

Дослідження показують, що аналіз доступних матеріалів дає до 95 % цінної інформації про конкурента і його технологічні нововведення, інші 5 % містять секрет фірми та можуть бути отримані зловмисником за допомогою нелегальних дій. Доступ до документованої, службової інформації ґрунтується на нелегальних діях і на несанкціонованому доступі до інформації. Нелегальні дії можуть передбачати злодійство, навмисний обман, хабарництво, використання слабкості або хворобливого стану співробітника, шантаж співробітників, використання екстремальних ситуацій тощо [13, с. 183].

Найбільш розповсюджені види інформаційних загроз, пов'язаних з використанням сучасних комп'ютерних технологій:

- шкодочинне програмне забезпечення;

- інтернет-шахрайство;
- несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів та інформаційно-телекомунікаційних систем;
- логічні бомби (набори команд, що записуються в програму і спрацьовують за певних умов;
- «троянські коні» (програми, що виконують певні дії без відома власника зараженої системи, наприклад, – відсилають за певною адресою конфіденційну інформацію);
- різні види атак, що дозволяють проникнути в мережу або перехопити управління нею;
- крадіжка коштів;
- засоби пригальмовування обміну даними в мережі;
- природні катаклізми [14].

Яскравим прикладом загроз і викликів для інформаційної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання є програмні продукти «ІС», які впроваджує, реалізує та супроводжує російська франчайзингова компанія «ІС». Адже в Україні понад 130 тисяч підприємств використовують систему програм «ІС: Підприємство», особливістю якої є той факт, що код платформи є закритим і без участі розробника (ПАТ «ІС») рішення всіх технічних питань виявляється непростим. Це дає можливість здійснювати пильний контроль з боку іноземного розробника програмних продуктів за всіма аспектами облікової діяльності українських суб'єктів підприємництва.

Аналогічні інформаційні ризики пов'язані і з використанням програмного комплексу «Парус», який використовується в Україні значною кількістю бюджетних установ, тобто розробник може мати прямий інформаційний доступ до державних бюджетних показників [1, с. 28].

Слід зазначити, що українські ІТ-фахівці спроможні розробити вітчизняну оригінальну бухгалтерську (управлінську) програму. Для цього потрібне створення належних умов, а саме: встановлення державного замовлення на розробку відповідної бухгалтерської (управлінської) програми і заборона на використання іноземного програмного забезпечення контролюючими фіскальними органами.

Фірми-конкуренти можуть уживати такі незаконні способи одержання конфіденційної інформації:

- регулярне візуальне спостереження приміщень фірми, роботи персоналу;
- прослуховування приміщень фірми, розмов співробітників у неслужбовій обстановці;
- імітовані переговори щодо ділового співробітництва й одержання цінної інформації у процесі переговорів;

- перехоплення інформації, яка циркулює в технічних каналах поширення інформації;
- аналіз відходів виробництва, огляд сміття тощо [13, с. 184].

Організація ефективного захисту інформаційної системи сучасного підприємства залежить від:

- рівня секретності та властивостей інформації, яка підлягає захисту;
- конкретної технології обробки інформації;
- технічних і програмних засобів, що використовуються підприємством;
- місця розташування підприємства;
- специфіки діяльності тощо [15, с. 237].

Необхідно також відзначити, що рівень загроз і, відповідно рівень інформаційної безпеки промислового підприємства, постійно змінюються під дією різних чинників. Найбільш впливовими з них є наступні:

- розширення співпраці підприємства з партнерами;
- автоматизація бізнес-процесів на підприємстві;
- розширення кооперації виконавців за побудови і розвитку інформаційної інфраструктури підприємства;
- зростання обсягів інформації підприємства, яка передається по відкритих каналах зв'язку;
- зростання кількості комп'ютерних злочинів [16, с. 57].

У теорії та практиці інформаційної безпеки підприємства виділяють такі три групи інструментів: активні засоби захисту (розвідка, дезінформація тощо); пасивні засоби (встановлення екранів проти несанкціонованого витоку інформації тощо); комплекс засобів підтримки – органічне поєднання попередньо вказаних груп щодо моделювання потенційних (невдомих раніше практиці) загроз [10, с. 130].

Під час розробки системи інформаційної безпеки слід донести до всіх співробітників основні, базові правила поведінки з інформацією з урахуванням того, що більшість робочих питань на сьогодні вирішується за допомогою комп'ютерів та мобільних гаджетів [17].

Повноцінна інформаційна безпека підприємства передбачає безперервний контроль в реальному часі всіх важливих процесів і станів, що впливають на безпеку даних. Захист має здійснюватися цілодобово та охоплювати увесь життєвий цикл інформації – від моменту її надходження або створення до моменту знищення або втрати актуальності [16, с. 59].

Політика безпеки, окрім правил розмежування доступу, встановлює правила керування. Функції керування покладаються на

довіреніх осіб, які несуть відповідальність за безпеку опрацьовуваної інформації. Цих осіб називають, здебільшого, адміністраторами комп'ютерних систем [18, с. 124].

Можна виділити такі основні групи засобів протидії загрозам інформаційній безпеці:

- правові або законодавчі (законодавчо-права база, нормативні документи Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації);

- морально-етичні (дотримання норм поведінки, що складаються в інформаційному суспільстві країни);

- організаційні або адміністративні (регламентують процес функціонування системи обробки даних, використання її ресурсів, діяльність персоналу, а також порядок взаємодії користувачів із системою);

- фізичні (ґрунтуються на використанні механічних, електро- або електронно-механічних пристроїв, призначених для створення фізичних перешкод на можливих шляхах проникнення потенційних порушників, їх доступу до компонентів системи та інформації, що захищається, а також засоби візуального спостереження, зв'язку і охоронної сигналізації);

- технічні (використання різних електронних пристроїв і спеціального програмного забезпечення) [15, с. 291].

Зазвичай, кожне сучасне підприємство регламентує правила роботи з інформацією. Політика безпеки інформації є складовою частиною загальної політики безпеки фірми. Необхідною у сучасних умовах є розробка переліку вимог, загроз та оцінювання ризиків і описання створеного комплексу заходів протидії інформаційним загрозам [18, с. 137].

Для побудови ефективної системи захисту інформації, підприємство має дати відповіді на питання:

- які інформаційні ресурси підлягають захисту;

- яке програмне забезпечення можна використовувати на службових комп'ютерах;

- дисциплінарні стягнення і загальні вказівки про проведення службових розслідувань;

- на кого поширюються правила;

- хто розробляє загальні вказівки;

- хто має право змінювати вказівки;

- точний опис повноважень та привілеїв посадових осіб;

- хто може надавати повноваження та привілеї;

- порядок надання і позбавлення привілеїв у галузі інформаційної безпеки;

- повнота і порядок звітності про порушення безпеки та злочинної діяльності;

- особливі обов'язки керівництва і службовців щодо забезпечення інформаційної безпеки;

- дати введення в дію та перегляду;

- хто і яким чином ввів в дію ці правила [19].

Відповідно до Інструкції з безпеки систем RFC 2196 «Site Security Handbook» (RFC – Request for Comment) виділять чотири основні етапи побудови політики інформаційної безпеки:

- 1) реєстрація всіх ресурсів, які підлягають захисту;

- 2) аналіз і створення переліку потенційних загроз для кожного ресурсу;

- 3) оцінка ймовірності появи кожної загрози;

- 4) прийняття рішень, які дозволяють ефективно захистити інформаційну систему [20, с. 351].

Для підвищення рівня інформаційної безпеки підприємства доцільно запровадити процес планування заходів щодо забезпечення технічного захисту конфіденційної інформації. Такий план має розроблятися на підставі технології обробки конфіденційної інформації, аналізу ризиків, сформульованої політики її безпеки. План визначає основні завдання захисту, загальні правила обробки конфіденційної інформації в інформаційній системі, мету побудови та функціонування комплексної системи захисту конфіденційної інформації. План забезпечення технічного захисту конфіденційної інформації на всіх етапах її життєвого циклу може переглядатися та за необхідності змінюватися [14].

Для підвищення ефективності технічного захисту інформації на підприємстві слід реалізувати відповідний комплекс заходів:

- 1) здійснити аналіз об'єктів, умов функціонування фірми, оцінити ймовірність прояву загроз та очікувану шкоду від їх реалізації, підготувати дані для побудови окремої моделі загроз;

- 2) розробити план технічного захисту конфіденційної інформації;

- 3) реалізувати організаційні, первинні технічні та основні технічні заходи захисту конфіденційної інформації, установити необхідні зони безпеки інформації, провести атестацію технічних засобів забезпечення інформаційної діяльності, робочих місць (приміщень) на відповідність вимогам безпеки інформації;

- 4) провести аналіз функціонування системи захисту конфіденційної інформації, перевірку виконання заходів технічного захисту конфіденційної інформації, контроль ефективності захисту, підготувати та видати дані для

керування системою захисту конфіденційною інформацією.

Для мінімізації ризиків, пов'язаних з інформаційною безпекою, менеджмент сучасного підприємства має:

- користуватися ефективним повноцінним антивірусним програмним забезпеченням та регулярно оновлювати бази даних сигнатур вірусів;

- застосовувати програмний міжмережний екран (брандмауер) та штатні засоби захисту від шкідливого програмного забезпечення;

- забезпечити резервне копіювання даних шляхом їх збереження на знімних носіях інформації (CD/DVD, HDD тощо), відділених серверах;

- дотримуватись вимог сучасної методики створення паролів, забезпечувати їх регулярну зміну;

- не зберігати аутентифікаційні дані в легкодоступних місцях;

- уважно відстежувати прояви Інтернет-шахрайства;

- за користування Інтернет-ресурсами (соціальні мережі, системи обміну повідомленнями, новини, онлайн-ігри) не переходити по невідомим посиланнях та не завантажувати файли, що мають потенційно небезпечне розширення (наприклад, .exe, .bin, .ini, .dll, .com, .sys, .bat тощо);

- за під'єднання змінних носіїв інформації забезпечувати їх автоматичну перевірку на наявність шкочинного програмного забезпечення;

- регулярно підвищувати рівень обізнаності з питань безпечного використання інформаційних технологій та протидії інформаційним загрозам, для реалізації яких використовується «людський чинник» (соціальна інженерія, Інтернет-шахрайство) [14].

Слід розуміти, що навіть якщо система інформаційної безпеки побудована з урахуванням усіх сучасних методів і засобів захисту, а підприємство має ретельно підібраний та кваліфікований персонал, це не гарантує стовідсоткового захисту інформаційних ресурсів підприємства: жодна система захисту не може довгий час протистояти цілеспрямованим діям озброєного сучасними технологіями кваліфікованого порушника.

Проте грамотно побудована політика інформаційної безпеки дозволяє мінімізувати відповідні ризики. В теперішніх умовах таку політику треба постійно підтримувати: контролювати, модернізувати, оновлювати.

Висновки. Однозначної відповіді на питання, як забезпечити повноцінний захист ін-

формаційної системи, не існує. Це пов'язано з наявністю низки чинників впливу на прийняття того чи іншого рішення: специфіка діяльності, політика безпеки, фінансові можливості, технічна підготовка персоналу тощо.

Водночас безпека інформаційної системи має розглядатися як важлива складова загальної безпеки підприємства. Причому необхідна розробка концепції інформаційної безпеки, в якій слід передбачити не тільки заходи, пов'язані з інформаційними технологіями (криптозахист, програмні засоби адміністрування прав користувачів, їх ідентифікації та автентифікації, брандмауери для захисту входів-виходів мережі тощо), але й відповідні заходи адміністративного та технічного змісту.

У статті представлено пропозиції з запровадження на підприємстві ефективного процесу планування заходів щодо забезпечення технічного захисту конфіденційної інформації, доведено необхідність регулярного моніторингу інформаційних загроз, наголошується на доцільності застосування комплексного підходу до організації інформаційної безпеки.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка комплексу заходів з формування належної інформаційної культури управлінського персоналу, що дозволить підвищити ефективність інформаційної діяльності сучасного підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Микитенко Т.В., Петровська І.О., Рогов П.Д. Проблеми інформаційної безпеки суб'єктів господарювання в Україні та можливі шляхи їх вирішення в сучасних умовах. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2014. №1. С. 24–31. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2304-2699/article/view/126694>
2. Печенюк А.В. Проблеми організації ефективного захисту інформації. Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін та сталого економічного розвитку: матеріали II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 25 листопада 2015 р. Тернопіль: Крок, 2015. С. 129–133.
3. Про інформацію: Закон України від 21.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
4. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80>.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України. Про Стратегію кібербезпеки України: Укази Президента України від 27 січня 2016 року. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
6. Валіулліна З.В. Інформаційна безпека корпоративної економіки в умовах глобалізаційних процесів. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. 2016. Вип. 6. С. 34–43. URL: <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/62126/ssoar-ejmi-2016-6-valiullina.pdf?sequence=1>.

7. Гудзь О.Є., Маковій В.В. Концептуальні основи формування інформаційної політики підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 23. С. 65–69. URL: http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3222/1/%D0%9DEHEDOSH_COMPONENTS_LOGISTICS.PDF.pdf.

8. Pecheniuk A. Problems of building of effective information security of the enterprise. Problems and achievements of modern science: coll. of scientific papers «ЛОГОС» with materials of the International scientific-practical conf., Cork, May 6, 2019. Cork: NGO «European Scientific Platform», 2019. Vol. 6. P. 14–16.

9. Сісецька А., Сенченко Є. Антимонопольний комітет України на захисті комерційної таємниці. URL: https://vkr.ua/publication/antimonopolnyu_komitet_ukrainy_na_zaschite_kommercheskoj_tayny.

10. Убийвовк І.І. Інформаційна безпека діяльності підприємств. Причорноморські економічні студії. 2016. № 9(2). С. 126–131. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/9-2-2016/29.pdf>.

11. Мельник М.О., Нікітін Г.Д., Мезенцева К.О. Аналіз побудови моделі політики інформаційної безпеки підприємства. Системи обробки інформації. 2017. Вип. 2(148). С. 126–128. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/17407>.

12. Печенюк А.В. Особливості організації інформаційної безпеки сучасного підприємства. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжнар. зб. наук. праць. Вип. 2. Тернопіль: Крок. 2014. С. 165–168. URL: <http://ibo.tneu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/124/123>.

13. Кавун С.В., Пилипенко А.А., Ріпка Д.О. Економічна та інформаційна безпека підприємств у системі консолідованої інформації: навч. посіб. Харків: ХНЕУ, 2013. 364 с. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream>.

14. Базовий курс з інформаційної безпеки. URL: <http://cert.gov.ua/pdf/Брошура-CERT-UA-Інформаційна-безпека.pdf>.

15. Остапов С.Є., Євсєєв С.П., Король О.Г. Технології захисту інформації: навч. посіб. Харків: ХНЕУ, 2013. 476 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2340575/>

16. Верескун М.В. Методичне забезпечення системи інформаційної безпеки промислових підприємств. Економіка і організація управління. 2014. № 1 (17). С. 54–60.

17. Базові правила інформаційної безпеки на підприємстві. URL: <https://uk-winner.com/basic-rules-of-information-security-at-the-enterprise>.

18. Захарченко М.В., Кононович В.Г., Кільдішев В.Й. Інформаційна безпека інформаційно-комунікаційних систем. Комплекс засобів захисту інформації від НСД. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. 168 с.

19. Кузьменко Б.В. Захист інформації. Організаційно-правові засоби забезпечення інформаційної безпеки. URL: http://itman.at.ua/news/kuzmenko_b_v_chajkovska_o_a_zakhist_informaciji_navchalnij_posibnik_ch_1_organizacijno_ppravovi_zasobi_zabezpechennja_informacijnoji/2011-03-25-5.

20. Батюк А.Є., Дуліт З.П., Обельовська К.М. Інформаційні системи в менеджменті. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», «Інтелект–Захід», 2004. С. 343–380.

21. Головань С.М. Захист конфіденційної інформації в організації. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26513/05-Golovan.pdf?sequence=1>.

REFERENCES

1. Mykytenko, T.V., Petrovska, I.O., Rohov, P.D. (2014). Problemy informatsiinoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia v Ukraini ta mozhlyvi shliakhy yikh vyrishennia v suchasnykh umovakh [Problems of informative safety of subjects of menage in Ukraine and possible ways of their decision are in modern terms]. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho [Collection of scientific works of Center of military-strategic researches of the National university of defensive of Ukraine of the name of Ivan Cherniakhovskii], no 1, pp. 24–31. Available at: <http://journals.urau.ua/index.php/2304-2699/article/view/126694>

2. Pecheniuk, A.V. (2015). Problemy orhanizatsii efektyvnoho zakhystu informatsii [Problems of organization of effective protection of information]. Bukhhalterskyi oblik, kontrol ta analiz v umovakh instytutsionalnykh zmin ta staloho ekonomichnoho rozvytku [Accounting, control and analysis in the face of institutional change and sustainable economic development]: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. 25 lystopada 2015 r. Ternopil: Krok, pp. 129–133.

3. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy [On Information]. Law of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

4. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh: Zakon Ukrainy [On Information Protection in Information and Telecommunication Systems]. Law of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80>.

5. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 27 sichnia 2016 roku. Pro Stratehiu kiberbezpeky Ukrainy Ukaz Prezydenta Ukrainy. [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of January 27, 2016. On the Cybersecurity Strategy of Ukraine]. Presidential Decree. Available at: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.

6. Valiullina, Z.V. (2016). Informatsiina bezpeka korporatyvnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv [Information security of corporate economy in the conditions of globalization processes]. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu [Bulletin of Dnipropetrovsk University], no. 6. pp. 34–43. Available at: <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/62126/ssoar-ejmi-2016-6-valiullina.pdf?sequence=1>.

7. Hudz, O.Ie., Makovii, V.V. (2019). Kontseptualni osnovy formuvannia informatsiinoi polityky pidpriemstv [Conceptual bases of formation of information policy of the enterprises]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University], no. 23, pp. 65–69. Available at: http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3222/1/%D0%9DEHEDOSH_COMPONENTS_LOGISTICS.PDF.pdf

8. Pecheniuk, A. (2019). Problems of building of effective information security of the enterprise. Problems and achievements of modern science: coll. of scientific papers «ЛОГОС» with materials of the International scientific-practical conf., Cork, May 6, 2019. Cork: NGO «European Scientific Platform», no. 6, pp. 14–16.

9. Sisetska, A., Senchenko, Ye. Antymonopolnyi komitet Ukrainy na zakhysti komertsii taiemnytsi [Antimonopoly Committee of Ukraine for the Protection of Trade Secrets]. Available at: https://vkp.ua/publication/antimonopolnyy_komitet_ukrainy_na_zaschite_kommercheskoy_tayny.

10. Ubyivovk, I.I. (2016). Informatsiina bezpeka diialnosti pidpriemstv [Information security of activity of enterprises]. Prychornomorski ekonomichni studii [Black Sea Economic Studies], no 9(2), pp. 126–131. Available at: <http://bses.in.ua/journals/2016/9-2-2016/29.pdf>

11. Melnyk, M.O., Nikityn, H.D., Mezentseva, K.O. (2017). Analiz pobudovy modeli polityky informatsiinoi bezpeky pidpriemstva [Analysis of building a model of enterprise information security policy]. Systemy obrobky informatsii [Information processing systems], no. 2(148), pp. 126–128. Available at: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/17407>

12. Pecheniuk, A.V. (2014). Osoblyvosti orhanizatsii informatsiinoi bezpeky suchasnoho pidpriemstva [Features of organization of information security of the modern enterprise]. Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii [Institute of accounting, control and analysis in the conditions of globalization]: mizhnar. zb. nauk. Prats. Ternopil: Krok, no 2, pp. 165–168. Available at: <http://ibo.tneu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/124/123>.

13. Kavun, S.V., Pylypenko, A.A., Ripka, D.O. (2013). Ekonomichna ta informatsiina bezpeka pidpriemstv u systemi konsolidovanoi informatsii [Economic and information security of enterprises in the system of consolidated information]. Kharkiv: KhNEU. 364 p. Available at: <http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream>.

14. Bazovyi kurs z informatsiinoi bezpeky [Basic Information Security Course]. Available at: <http://cert.gov.ua/pdf/Broshura-CERT-UA-Infomatsiina-bezpeka.pdf>.

15. Ostapov, S.E., Yevsieiev, S.P., Korol, O.H. (2013). Tekhnologii zakhystu informatsii: navchalnyi posibnyk [Information security technologies: a textbook]. Kharkiv: KhNEU. 476 p. Available at: <https://www.twirpx.com/file/2340575/>.

16. Vereskun, M.V. (2014). Metodychne zabezpechennia systemy informatsiinoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv [Methodical provision of information security system of industrial enterprises]. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia [Economics and management organization], no 1(17), pp. 54–60.

17. Bazovi pravyla informatsiinoi bezpeky na pidpriemstvi [Basic rules of information security at the enterprise]. Available at: <https://uk-winner.com/basic-rules-of-information-security-at-the-enterprise>.

18. Zakharchenko, M.V., Kononovych, V.H., Kildishev, V.I. (2011). Informatsiina bezpeka informatsiino-komunikatsiinykh system [Information security of information and communication systems]. Kompleksy zasobiv zakhystu informatsii vid NSD [Information security complexes]. Odesa: ONAZ im. O.S. Popova. 168 p.

19. Kuzmenko, B.V. Zakhyst informatsii. Orhanizatsiino-pravovi zasoby zabezpechennia informatsiinoi bezpeky [Protection of information. Organizational and legal means of ensuring information security]. Available at: http://itman.at.ua/news/kuzmenko_b_v_chajkovska_o_a_zakhyst_informaciji_navchalnij_posibnik_ch_1_organizacijno_ppravovi_zasobi_zabezpechennja_informacijnoji/2011-03-25-5.

20. Batiuk, A.Ie., Dvulit, Z.P., Obelovska, K.M. (2004). Informatsiini systemy v menedzhmenti [Information systems in management]. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika», «Intelekt-Zakhid», pp. 343–380.

21. Holovan, S.M. Zakhyst konfidentsiinoi informatsii v orhanizatsii [Protecting sensitive information in an organization]. Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26513/05-Golovan.pdf?sequence=1>.

Концептуальные основы обеспечения эффективной защиты информации в контексте экономической безопасности предприятия

Печениук А.В.

Обоснована необходимость формирования эффективной системы информационной безопасности предприятия. Подчеркивается, что при формировании информационной политики фирма должна соблюдать требования действующего законодательства, учитывать уровень технического обеспечения, особенности регламентации доступа сотрудников к конфиденциальной информации. Указано, что расходы на организацию мероприятий по защите информации должны соответствовать ее ценности.

Указаны основные угрозы, к которым может привести нарушение конфиденциальности информации, составляющей коммерческую тайну. Приведен перечень основных нормативно-правовых актов, направленных на привлечение к гражданской, административной и уголовной ответственности за незаконный сбор, разглашение и использование сведений, составляющих коммерческую тайну. Обобщены главные этапы построения политики информационной безопасности, охарактеризованы наиболее распространенные виды информационных угроз, связанных с использованием современных компьютерных технологий.

Указано на необходимость разработки отечественной оригинальной бухгалтерской (управленческой) программы, которая в перспективе могла бы использоваться подавляющим большинством украинских предприятий.

Выделены три группы инструментов, применяемых в теории и практике информационной безопасности предприятия (активные, пассивные и комбинированные), отмечена необходимость планирования и непрерывного контроля в реальном времени всех важных процессов и состояний, влияющих на безопасность данных.

Отмечено, что даже если система информационной безопасности построена с учетом всех современных методов и средств защиты, это не гарантирует стопроцентной защиты информационных ресурсов предприятия, однако грамотно построена политика информационной безопасности позволяет минимизировать соответствующие риски.

Ключевые слова: защита информации, информационная политика, информационная безопасность, конфиденциальная информация, информационные угрозы, информационно-коммуникационные технологии, программное обеспечение.

Conceptual framework for ensuring effective information protection in the context of the economic security of an enterprise

Pecheniuk A.

The necessity of formation of an effective information security system of the enterprise is substantiated. It is

emphasized that when designing an information policy, the firm must comply with the requirements of the current legislation; take into account the level of technical support, especially the regulation of employees' access to confidential information, etc. It is stated that the costs of organizing information security measures should correspond to its value.

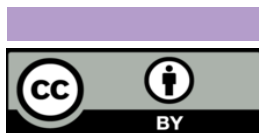
The main threats to which a violation of the confidentiality of information constituting a commercial secret can lead are indicated. The list of basic regulatory acts aimed at bringing to civil, administrative and criminal liability for the illegal collection, disclosure and use of information constituting a commercial secret is given. The main stages of arranging an information security policy are summarized; the most common types of information threats associated with the use of modern computer technologies are characterized.

The necessity of developing a domestic original accounting (management) program that could be used in the long term by the vast majority of Ukrainian enterprises is pointed out.

There are three groups of tools that are applied in the theory and practice of information security of the enterprise (active, passive and combined), emphasizing the need for planning and continuous monitoring in real time of all important processes and conditions that affect data security.

It is noted that even if the information security system is built taking into account all modern methods and means of protection, it does not guarantee one hundred percent protection of the information resources of the enterprise, but a well-designed information security policy allows to minimize the corresponding risks.

Keywords: information security, information policy, information security, confidential information, information threats, information and communication technologies, software.

Copyright: Печенюк А.В. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Печенюк А.В.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-8348-5044>

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 331.108.331.44
JEL L86, M12, M52

Мотивуюча компонента за дистанційної форми зайнятості персоналу

Кривошеєва В.В. , Васюренко Л.В.

Луганський національний аграрний університет

 E-mail: Кривошеєва В.В.: Vitalina.krivosheeva@gmail.com; Васюренко Л.В.: vasyurenkolarysa@gmail.com

Кривошеєва В.В., Васюренко Л.В. Мотивуюча компонента за дистанційної форми зайнятості персоналу. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 93–100.

Kryvoshejeva V.V., Vasjurenko L.V. Motyvujucha komponenta za dystancijnoi formy zajnjatosti personalu. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 1. PP. 93–100.

Рукопис отримано: 28.03.2020р.
Прийнято: 08.04.2020р.
Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-93-100

Умови інноваційного розвитку економіки вносять значні зміни в систему соціально-трудова відносин, з'являються їх нові форми, які супроводжують перехід соціально-трудова відносин від колективно-договірних до більш індивідуальних і соціально незахищених. У зв'язку з цим виникають нові виклики для всієї системи регулювання соціально-трудова відносин. Найбільш значущою формою прояву змін в даному осередку суспільних відносин є дистанційні соціально-трудова відносини, які зосереджені на наданні можливості виконання трудових обов'язків, не перебуваючи на робочому місці завдяки сучасним технологіям. У порівнянні з нашою країною, в зарубіжних країнах дистанційна праця добре розвинена.

Іноземні компанії вже відчули позитивні сторони дистанційної зайнятості: економія часу на проїзд до робочого місця, вирішення транспортних проблем, зниження екологічної напруженості, зниження рівня безробіття, збільшення часу для сімейного спілкування та відпочинку.

Проаналізовано поняття дистанційної зайнятості, основні проблеми даної форми зайнятості та шляхи їх вирішення, практичне її застосування в сучасних організаціях, всі переваги і недоліки роботи в віддаленому форматі. Оцінено перспективу подальшого поширення дистанційної зайнятості в країні, методи мотивації робітників, що працюють дистанційно.

Виявлено особливості управління персоналом з урахуванням дистанційної зайнятості в організаціях та запропоновано стратегію управління дистанційної форми зайнятості, яка дозволить зрозуміти проблеми, пов'язані з віддаленою роботою, для вирішення яких потрібна участь керівництва: знаходження правильного балансу між роботою та особистим життям, подолання ізоляції на робочому місці, компенсація нестачі особистого спілкування і компенсація недостатньої помітності працівника. Запропоновано способи підвищення ефективності роботи віддалених співробітників, мотивація їх до роботи, а також підвищення рівня їх адаптації в компанії і залученості в робочий колектив.

Ключові слова: мотивація, контроль, персонал, віддалена робота, гнучка робота, гнучкий графік, дистанційна робота, інновації.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. У нашій країні в умовах становлення нової інформаційної економіки з пріоритетним розвитком інноваційних секторів і високотехнологічних виробництв готовність людини виконувати свою роботу залишається одним з ключових чинників успішного функці-

онування будь-якої організації. Глобалізаційні процеси, зростаюча міжнародна конкуренція на світових ринках обумовлюють необхідність досягнення високої ефективності національних підприємств та української економіки в цілому. Відбувається формування нового технологічного укладу, що неминує приводить до змі-

ни соціально-трудових відносин. Змінюються стимули до праці, актуальність різних мотиваційних чинників, і, як наслідок, зростає потреба в розробці нових систем мотивації персоналу. При цьому особливого значення в даному питанні набуває комплексний підхід, оскільки для забезпечення зростання продуктивності до трудових ресурсів сьогодні пред'являються досить високі вимоги.

Серед відомих українських вчених, сфера наукової діяльності яких тісно пов'язана із забезпеченням зайнятості населення, слід відзначити С. Бандуру, який вивчає інструменти та моделі соціальної політики різних країн [1, с. 8–13]. Дослідження І. Гнібіденка присвячені проблемам впливу інформаційних технологій на трансформацію зайнятості у сільських місцевостях [2, с. 91]. Етапи розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій з погляду створення робочих місць вивчає О. Грішнова [3, с. 170]; Заяць Т.А. розглядає переваги нових форм зайнятості і проблеми, які породжуються у сфері соціально-побутових відношень [4, с. 55–59]. Т. Кір'ян займається визначенням впливу різноманітних видів, форм зайнятості та безробіття населення на стан національного ринку праці [5, с. 76]. А. Колот аналізує сучасні підходи, методи, засоби, за допомогою яких здійснюється активізація трудової діяльності персоналу, досягається максимально можливе використання людського капіталу [6, 7]. О. Макарова розглядає роль зайнятості в умовах розвитку мережевої економіки [8, с. 85].

Проблеми, пов'язані з віддаленою роботою, розглядали І. І. Моторна і Торощина – вони відзначають, що посилення свободи роботодавця у соціально-трудових відносинах дистанційної зайнятості різко обмежує права працівників і збільшує їхні обов'язки [9, 10]. Дистанційні працівники можуть підлягати дискримінації та частково чи повністю позбавлятися соціально-го захисту.

Актуальність даної статті полягає в тому, що потреба в віддалених робітниках для компаній і віддалених робочих місць для шукачів та працівників зростає з кожним роком. За кордоном така форма праці застосовується повсюдно, Україна в цьому плані відстає. Інтерес до віддаленої роботи проявляють все більше компаній і співробітників. На сайтах з пошуку роботи все частіше з'являються вакансії і резюме, пов'язані з віддаленою роботою, що свідчить про зростання інтересу до віддаленої роботи. А значить, все більше компаній готові представляти віддалені робочі місця, все більше людей готові працювати віддалено. А це означає, що скоро виникне необхідність боро-

тися за працівників на ринку праці, використовуючи мотиваційні чинники.

Мета дослідження. Проаналізувати еволюцію наукової концепції та практики віддаленої роботи в країні і за кордоном. Розробити методи контролю та мотивації співробітників на дистанційному режимі роботи.

Матеріал і методи дослідження. Виконання даного наукового дослідження проводили з використанням інформаційних джерел дослідження, періодичних видань, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячених проблемам організації та мотивації працівників за дистанційного режиму роботи.

Результати дослідження та обговорення. З розвитком технологій, повсюдним використанням Інтернету з'явилася можливість кожній людині вибрати для себе зручний спосіб роботи. Через транспортні проблеми у великих містах, складну ситуацію в економіці регіону, шукачам складно знайти традиційну роботу, яка б їх повністю влаштувала. Як варіант, можна переїхати: ближче до місця роботи в своєму місті, щоб не потрапляти в затори, або в інше місто, а може навіть в іншу країну, щоб працювати там. Але цей варіант не для всіх. Саме тому виникла потреба віддаленої роботи, яка вирішує перераховані вище проблеми. Дистанційна робота розширює можливості людей реалізувати себе в професії. Вона має ряд переваг і недоліків. Але сама можливість впровадження віддалених робочих місць в компанії має великий потенціал.

Визначення дистанційної діяльності трактується в науковому середовищі по-різному. Так, Вапнярчук Н. трактує дистанційну роботу як новий вид зайнятості, формами виявлення якого є низькокваліфікована робота вдома, кваліфікована робота вдома й мобільна дистанційна робота [11, с. 101]. І. Моторна розуміє дистанційну зайнятість як взаємодію працівника й роботодавця на ринку праці, що передбачає гнучкі соціально-трудові відносини безпосередньо у віртуальному середовищі з використанням інформаційних та комунікаційних технологій [12, с. 9]. О. Гулевич враховує такі аспекти як обов'язкове використання телекомунікаційних технологій і тип робочих місць [13, с. 11].

Перш ніж говорити про мотивацію фрілансерів, зазначимо, з якої причини віддалена робота і фріланс, зокрема, стали так стрімко розвиватися. Так, у Беннінга [14] виділені наступні причини виникнення самого явища роботи поза офісом і його поширення: можливість зменшення витрат організації, необхідний працівникам нормальний баланс робота

– сім'я, можливість роботи для інвалідів, можливість зменшення забруднення повітря, зниження числа пробок на дорогах.

Дослідження, проведені в Європі [15, 16] показали, що обидві згадані вище причини є основними для фрілансерів в більшості країн. І лише в декількох країнах, що брали участь в опитуванні, кількість фрілансерів, які хотіли б працювати в штаті і шукають цю роботу – менше однієї третьої. Такі результати, наприклад, були отримані в німецькомовній частині Швейцарії: тільки 20 % респондентів відповіли, що вони зацікавлені в штатній роботі і тільки 15 % вважають, що фріланс – хороша можливість почати кар'єру молодому спеціалісту. Тільки для 10 % з них основною причиною для зміни типу зайнятості стала втрата роботи в штаті будь-якої з компаній. Приблизно такі ж результати були отримані в Німеччині.

В одному з недавніх досліджень [17] були виявлені такі аспекти мотивації, як вимушений перехід у фріланс (25 %), більш зручні умови для роботи (20 %), більш вигідний спосіб роботи (економія грошей на громадському харчуванні, транспорті) (17 %), необхідність в догляді за дитиною.

Деякі із зарубіжних дослідників визначають віддалену роботу як «робочий процес, здійснюваний поза традиційного місця роботи і передбачає взаємодію з роботодавцем за допомогою комунікаційних, в тому числі комп'ютерних, технологій» [18, 19].

Розвиток практики віддаленої роботи в Україні можна розділити на кілька етапів.

Перша поява віддаленої роботи в Україні пов'язана з економічною кризою 90-х років ХХ століття. Вона торкалася багатьох сфер діяльності в країнах колишнього СРСР, в результаті чого зросло безробіття. Люди не могли знайти постійну роботу, тому більшість безробітних стали знаходити собі тимчасову роботу. Зараз таке явище називається фріланс. Але в той час, оскільки не було чіткої системи віддаленої роботи, фріланс не став популярним і практично зник, коли економічна ситуація в країні почало налагоджуватися.

Другим етапом розвитку практики віддаленої роботи в Україні можна вважати період з 2008 до 2013 року. Через чергову економічну кризу, складне економічне та воєнне становище почав знижуватися рівень зарплат, причому цей процес торкнувся навіть високооплачуваних і необхідних професій. Аналогічно західним компаніям 90-х років, українські підприємці почали шукати способи скоротити витрати і дійшли висновку, що найбільш вигідним способом стане саме зниження заробітної

плати, скорочення персоналу або переведення частини працівників на віддалену роботу, як це зробили закордонні компанії, які здійснюють свою діяльність в Україні. В результаті багато кваліфікованих фахівців були змушені пропонувати себе як віддалених працівників. Найбільший попит на той період мали економісти і бухгалтери, програмісти, які і виявили, що віддалене співробітництво – це оптимальний симбіоз витрат і необхідної роботи.

Дистанційна праця є новим видом трудових відносин в Україні, який отримує все більший розвиток. Закон України «Про зайнятість населення» трактує наступним чином: «зайнятість – не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно» [20]. Але відсутність визначення саме «дистанційної форми» діяльності стає бар'єром для налагодження трудових відносин між працівником та роботодавцем, побудованих на принципі забезпечення справедливої винагороди за виконану роботу, створює підґрунтя для недовіри і суперечностей. Вважаємо необхідним удосконалення державних інституцій у сфері зайнятості задля гарантування правової захищеності та досягнення соціального консенсусу за даної інноваційної форми зайнятості, яка є продуктом сьогодення на ринку праці.

Під дистанційною роботою розуміється робота співробітника організації поза офісного приміщення із застосуванням систем електронних комунікацій. Для дистанційної, або віддаленої роботи обов'язковою умовою є використання електронних систем комунікацій і те, що віддалені/дистанційні працівники перебувають в штатному складі персоналу організації-роботодавця.

Якщо в західних країнах корпорації вміють рахувати гроші, все активніше використовуючи дистанційну зайнятість і так званий фріланс (вільну зайнятість), то в Україні ні компанії активно до цього не прагнуть, ні трудове законодавство до нових форм роботи не готове.

Фріланс в нашій країні ще дуже молодий – як в прямому, так і в переносному сенсі цього слова. У радянські роки він був неможливий: в країні активно велася боротьба з дармоїдством і кожен громадянин мав бути працевлаштований, навіть насильно. У зв'язку з цим багато творчих і не дуже діячів змогли почати працювати «вільно», без прив'язки до конкретного

роботодавця і робочого місця, тільки в останні 10 років.

Офіційна статистика стверджує, що в нашій країні «вільних художників» всього 200 тис., що становить 0,3 % від усіх працюючих українців. Однак багато експертів вважають, що насправді їх у кілька разів більше, просто більшість вітчизняних фрілансерів воліють не розповсюджуватися про свою діяльність, побоюючись претензій податківців.

Дистанційний працівник – це людина, співробітник організації або підприємства, що працює за допомогою комп'ютера певного програмного забезпечення і через мережу Інтернет, отримуючи від роботодавця завдання і виконуючи їх в зручному для нього місці і в зручний час.

У числі найбільш поширених сфер застосування знань, умінь і навичок дистанційних працівників в Європі виступають наука та освіта (19 % серед людей із досвідом дистанційної роботи), ділові послуги – право, аудит і консалтинг, дослідження ринку (18 %), програмування (11 %), проектування (8 %), послуги з перекладу (8 %) та інші творчі професії (8 %). Природно, широко представлений спектр професій, так чи інакше пов'язаних з інтернетом: інтернет-торгівля (12 %) і інтернет-реклама (10 %), адміністрування сайтів (10 %) і системне адміністрування (7 %), копірайтинг (11 %), дизайн і верстка сайтів (13 %) [21].

Дедалі більше поширення дистанційної зайнятості передбачає її аналіз на наявність переваг і недоліків як для працівника, так і роботодавця. До числа основних переваг для дистанційних працівників можна віднести такі як зниження часу, що витрачається на поїздки на роботу, вирішення транспортних проблем, зниження екологічної напруженості, можливість вирішення проблеми перенасиченості великих міст і міграції населення з внутрішньої периферії в регіональні центри, зниження рівня безробіття, збільшення часу для сімейного спілкування та інші.

Дистанційна робота має відчутні переваги і для роботодавця, зокрема, зниження витрат за рахунок оренди приміщень, організації робочих місць, комунальних послуг, обслуговуючого персоналу; збільшення продуктивності праці; можливість залучення співробітників не з регіону перебування організації, що дозволяє не тільки залучати найбільш компетентних співробітників, але й економити на заробітній платі.

Дистанційна робота допомагає реалізувати і соціальну місію. Так, вона зручна для людей з обмеженими можливостями, жінок, які вихо-

вують дітей, людей, які доглядають за старими та хворими. Крім того, дистанційна робота може дозволити людям, які проживають в районах високого безробіття, знайти гідну і добре оплачувану роботу, не виїжджаючи з дому.

Серед недоліків дистанційної зайнятості відзначаються стирання кордонів між особистим життям і роботою, неможливість зосередитися на роботі в домашній обстановці і комунікативні труднощі, пов'язані з відсутністю спілкування з колегами. Також серед негативних наслідків дистанційної зайнятості відзначають погіршення морального стану дистанційних працівників, зумовлене їх віддаленістю від своїх колег; відсутність контролю над дистанційними працівниками; проблеми продуктивності та якості виконаної дистанційним співробітником роботи; забезпечення умов праці і відповідальності роботодавця щодо захисту прав дистанційних працівників і ряд інших.

У цій статті ми виділили важливі проблеми, пов'язані з віддаленою роботою, для вирішення яких потрібний мотиваційний підхід від керівника:

1. За віддаленої роботи основна форма спілкування – електронна комунікація (електронна пошта, телеконференції, миттєві повідомлення). Все це тільки посилює у дистанційних співробітників відчуття ізоляції і створює труднощі для формування особистих відносин і взаємної довіри.

Керівники компаній мають надавати своїм підлеглим можливості для особистого спілкування і вживати необхідних заходів, щоб допомогти дистанційним співробітникам впоратися зі складнощами, властивих віртуальним комунікаціям. Керівники можуть організувати особисті зустрічі з співробітниками. Керівники, що працюють на традиційному робочому місці, у міру можливості, мають хоча б раз на рік збирати свою дистанційну команду в головному офісі компанії; зробити електронне спілкування неформальним.

Якщо організувати особисті зустрічі неможливо, то їх частково можуть замінити телеконференції, миттєві повідомлення та електронна пошта, якщо, звичайно, ці форми комунікації використовуються неформально, наскільки це можливо. Наприклад, замість того щоб починати щотижневу телеконференцію з формального порядку денного, керівник може почати з обміну особистими і сімейними новинами, розповісти, що нового відбувається в компанії.

2. Питання управління балансом між роботою й особистим часом та інтеграції цих двох

сфер є складними і нагальними і для організації, і для співробітників. Вимоги роботи та сім'ї часто несумісні. А відсутність балансу між особистим життям і роботою може знижувати ефективність співробітників і керівників, а також лояльність клієнтів.

Для збільшення ефективності віддаленої роботи керівництво компанії має встановити корпоративні норми для роботи з дому і допомогти дистанційним співробітникам збалансувати професійне й особисте життя.

Наприклад, керівники радять співробітникам не працювати в свята і вихідні, закінчувати робочий день в певний час, залишати ноутбук вдома, відправляючись у відпустку. Керівникам варто проявляти ініціативу, розповідаючи підлеглим, як вони самі підтримують баланс між роботою і життям.

3. Значний недолік дистанційної роботи – ізоляція від колег і її наслідки. Співробітники, які відчують свою ізольованість, менш задоволені роботою, менш лояльні, не мотивовані і більш схильні до зміни місця роботи. Відчуття ізольованості розвивається, коли дистанційні співробітники не мають підтримки з боку колег і керівництва.

Керівники, що знижують ефект ізоляції, можуть проводити з дистанційними працівниками неформальні індивідуальні або групові зустрічі, іноді очні. Розмовляти зі співробітниками, щоб зрозуміти їхні проблеми і тривоги, пов'язані з віддаленою роботою. Неформальні обговорення допомагають обмінюватися інформацією, і не бентежать співробітників. Вони також демонструють підтримку і готовність керівника до контакту.

Керівники можуть допомогти новим людям влитися в колектив, надіславши їм «вітальний пакет», що містить список членів команди, особисту інформацію про них, контактні дані та фотографії. Керівникам варто спонукати інших співробітників вітати новачків, пропонувати їм допомогу і ділитися досвідом та успішними напрацюваннями по віддаленій роботі.

4. Дистанційні співробітники вважають, що недолік помітності обмежує їх можливості просування по кар'єрних сходах. І хоча більшість дистанційних співробітників це не турбує, дехто з них відчуває, що йому доведеться докладати більше зусиль, ніж офісним співробітникам, щоб домогтися визнання і отримати підвищення.

Компаніям слід розробляти і впроваджувати тренінги, які допомагають справлятися зі складнощами дистанційної роботи. Ці тренінги мають бути доступні всім зацікавленим особам: і співробітникам, для яких дистанційна

робота вперше, і більш досвідченим віддаленим співробітникам, і допоміжному персоналу, що працює з дому, і всіх керівників, які мають справу з цією формою роботи. Щоб розвивати комунікації між різними підрозділами організації, можливо створення бази даних співробітників, яка містить їх особисті дані і відомості про сферу їх компетенції. Крім того, доцільно створити список «поширених запитань», які стосуються проблем дистанційної роботи, і запропонувати методи їх вирішення.

Відсутність соціального оточення за виконання дистанційної роботи буде знижувати мотивацію працівника, пов'язану з потребами співучасті і визнання.

Основний ряд заходів для підвищення рівня залученості персоналу в роботу має складатися з наступних чинників:

- різноманітність роботи – робота має вимагати від працівника використання різних знань і навичок, тому завдання мають відрізнятися між собою;

- закінченість роботи – робота має представляти завершений цикл дії, приводити до видимого результату;

- значимість роботи – робота має показувати, як результат її виконання впливає на життя і добробут інших людей;

- автономність роботи – робота має забезпечувати необхідну свободу і незалежність в діях за її виконання.

Усі ці умови зробили б роботу дистанційного персоналу більш ефективною, оскільки наявність даних чинників робить роботу більш цікавою, працівник більшою мірою відчуває свою значимість в організації.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що у віддаленій роботі в Україні великі перспективи. Інтерес до віддаленої роботи серед компаній і співробітників зростає, а значить, варто очікувати зростання числа віддалених робочих місць в різних організаціях. Ми бачимо, що існує ряд проблем в управлінні персоналом, що працює в режимі віддаленого доступу. Для ефективного використання їх можливостей і потенціалу, необхідно приділяти більше часу розвитку таких співробітників. Розробити мотиваційні методи. До того ж вирішення однієї із значущих проблем – відсутність можливості рости по кар'єрних сходах, дозволить збільшити у співробітників коефіцієнт лояльності до компанії. Також перспектива зростання зменшить плінність кадрів і в кінцевому підсумку підвищить імідж компанії як роботодавця, що сприятиме підвищенню ефективності господарювання взагалі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандура С.І. Розвиток соціально-трудових відносин як передумова досягнення продуктивної зайнятості населення. Ринок праці та зайнятість населення. 2014. № 1. С. 8–13.
2. Гнибіденко І.Ф., Руснак А.Д. Трансформація ринку праці на селі: перспективи оптимізації неформальної зайнятості сільського населення. Економіка України. 2014. № 4. С. 83–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_4_8.
3. Грішнова О.А., Мішук Г.Ю. Соціальні інновації у трудовій сфері: сутність, види, особливості реалізації в Україні. Демографія та соціальна економіка. 2013. № 2. С. 167–178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2013_2_18.
4. Заяць Т.А. Стратегічний потенціал продуктивних сил регіонів України: проблеми формування та використання. Економіка і регіон. 2015. № 3. С. 55–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_3_11.
5. Кір'ян Т.М., Шаповал М.С. Визначення впливу різноманітних видів, форм зайнятості та безробіття населення на стан національного ринку праці. Вісник економічної науки України. 2015. № 1. С. 72–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2015_1_17.
6. Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань. Україна: аспекти праці. 2007. № 4. С. 4–9.
7. Колот А. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудовій сфері. Україна: аспекти праці. 2009. № 8. С. 3–14.
8. Макарова М. Дистанційна зайнятість в умовах розвитку мережевої економіки. Економіка та держава. 2006. № 1. С. 80–87.
9. Трошина Т. Нетипові форми зайнятості: ризики для працівників та необхідність правового регулювання. НСПП, відділення в Луганській обл. 2012. URL: http://nspp-lugansk.ucoz.ua/publ/netipovi_formi_zajnatosti_riziki_dlja_pra-civnikov_ta_neobkhdnist_ppravovogo_reguljuvannja/1-1-0-20.
10. Моторна І.І. Соціально-трудові відносини: формування та розвиток: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. Київ, 2009. 20 с.
11. Вапнярчук Н. Дистанційна зайнятість: проблеми правового регулювання. Право та інновації. 2016. № 13. с. 101.
12. Моторна І. Дистанційна зайнятість в умовах глобалізації економіки та соціально-економічні вигоди від її використання. Україна: аспекти праці. 2008. № 3. С. 6–12.
13. Гулевич О. Трансформація зайнятості у сфері послуг від впливом розвитку інформаційних технологій. Україна: аспекти праці. 2010. № 2. С. 10–13.
14. Banning D. Executive Summary: Survey of Freelance Journalists. 2005. URL: http://www.mediabistro.com/mbtoolbox/watercooler/survey_says_19975.htm.
15. Gareis K., Lilischkis S., Mentrup A. Mapping the mobile work force in Europe. 2005. URL: http://empirica.com/publikationen/documents/Gareisea_MVW_2005.pdf.
16. Goodwin B. Government becomes UK's largest employer of freelance IT workers. 2006. URL: <http://www.computerweekly.com/Articles/2006/01/17/213729/government-becomes-uks-largest-employer-offreelance-it.htm>.
17. Salazar C. Building Boundaries and Negotiating Work at Home. Computing and Software Systems, University of Washington, Tacoma. 2001.
18. Bailey D.E., Kurland N.B. A review of telework research: findings, new directions, and lessons for the study of modern work. Center for Work, Technology and Organization, Department of Management Science and Engineering, Stanford University, USA. 2002.
19. Задорожна С.М. Розвиток інституту запозиченої праці в постіндустріальному суспільстві. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2011_48/5.htm
20. Про зайнятість населення: Закон України від 01.01.2013 р. № 5067-VI. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 20.03.2020).
21. Racette D. Exploring Freelance Business Practices. 2018. URL: http://www.atanet.org/chronicle/feature_article_october2007_freelance.php.

REFERENCES

1. Bandura, S.I. (2014). Rozvytok socialno-trudoviy vidnosyn yak peredumova dosjagnennja produktyvnoi zajnjatosti naseleennja [Development of social-labor relations as a prerequisite for achieving productive employment of the population]. Rynok praci ta zajnjatist naseleennja, no.1, pp. 8–13.
2. Gnybidenko, I.F., Rusnak A.D. (2014). Transformacija rynku praci na seli: perspektyvy optymizacii neformalnoi zajnjatosti silskogo naseleennja [Transformation of the rural labor market: prospects for optimizing in formal employment]. Ekonomika Ukrainy, no. 4, pp. 83–93. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_4_8.
3. Grishnova, O.A., Mishhuk G.Ju. (2013). Socialni innovacii u trudovij sferi: sutnist, vydy, osoblyvosti realizacii v Ukraini [Social innovations in the labor sphere: essence, types, features of realization in Ukraine]. Demografija ta socialna ekonomika, no. 2, pp. 167–178. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2013_2_18.
4. Zajac, T.A. (2015). Strategichnyj otencial produktyvnyh syl regioniv Ukrainy: problem formuvannja ta vykorystannja [Strategic potential of productive forces of Ukrainian regions: problems of formation and use]. Ekonomika i region, no. 3, pp. 55–59. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_3_11.
5. Kiryan, T.M., Shapoval M.S. (2015). Vyznachenja vplyvu riznomanitnyh vydiv, form zajnjatosti ta bezrobittja naseleennja na stan nacionalnogo rynku praci [Determining the impact of various types, forms of employment and unemployment on the state of the national labor market]. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, no. 1, pp. 72–81. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2015_1_17.
6. Kolot, A. (2007). Innovacijna pracja ta intelektualnyj kapital u systemi faktoriv formuvannja ekonomiky znan [Innovative labor and intellectual capital in the system of factors of knowledge economy formation]. Ukraina: aspektypraci, no. 4, pp. 4–9.
7. Kolot, A. (2009). Transformacija instytutuzajnjatosti yak skladova globalnyh zmin u socialno-trudovij sferi [Transformation of the Employment Institute as a Component of Global Changes in the Social and Labor Sphere]. Ukraina: aspektypraci, no. 8, pp. 3–14.
8. Makarova, M. (2006). Dystancijna zajnjatist v umovah rozvytku merezhevoi ekonomiky [Remote employment in the conditions of development of network economy]. Ekonomika ta derzhava, no.1, pp. 80–87.

9. Troshyna, T. (2012). *Netypovi formy zajnjatosti: ryzyky dlja pracivnykiv ta neobhidnist pravovogo reguljuvannja* [Atypical forms of employment: risks foremployees and the need for legal regulation]. NSPP, viddilennjav Luganski-jobl. Available at: http://nspp-lugansk.ucoz.ua/publ/netipovi_formi_zajnjatosti_riziki_dlja_pracivnykiv_ta_neobkhdnist_pravovogo_reguljuvannja/1-1-0-20.

10. Motorna, I.I. (2009). *Socialno-trudovi vidnosyny: formuvannja ta rozvytok* [Social-labor relations: formation and development]: avtoref. dys. kand. ekon. nauk: spec[the abstract of the dissertation of the candidate of economic sciences: special]. Kyiv. 20 p.

11. Vapnjarchuk, N. (2016). *Dystancijna zajnjatist: problem pravovogo reguljuvannja* [Remote employment: problems of legal regulation]. *Pravo ta innovacii*, no.13, 101 p.

12. Motorna, I. (2008). *Dystancijna zajnjatist umovah globalizacii ekonomiky ta social'no-ekonomichni vygody vid ii vykorystannja* [Remote employment in the conditions of globalization of economy and socio-economic benefits from its use]. *Ukraina: aspektypraci*, no.3, pp. 6–12.

13. Gulevych, O. (2010). *Transformacija zajnjatosti u sferi poslug vid vplyvom rozvytku informacijnyh tehnologij* [Transformation of employment in services from influence of development of information technologies]. *Ukraina: aspektypraci*, no.2, pp. 10–13.

14. Banning, D. (2005). *Executive Summary: Survey of Freelance Journalists*. Available at: http://www.mediabistro.com/mbootoolbox/watercooler/survey_says_19975.htm.

15. Gareis, K., Lilischkis, S., Mentrup, A. (2005). *Mapping the mobile work force in Europe*. Available at: http://empirica.com/publikationen/documents/Gareisea_MVW_2005.pdf.

16. Goodwin, B. (2006). *Government becomes UK's largest employer of freelance IT workers*. Available at: <http://www.computerweekly.com/Articles/2006/01/17/213729/government-becomes-uks-largest-employer-offreelance-it.htm>.

17. Salazar, C. (2001). *Building Boundaries and Negotiating Work at Home*. *Computing and Software Systems*, University of Washington, Tacoma.

18. Bailey, D.E., Kurland, N.B. (2002). *A review of telework research: findings, new directions, and lessons for the study of modern work*. Center for Work, Technology and Organization, Department of Management Science and Engineering, Stanford University, USA.

19. Zadorozhna, S.M. *Rozvytok instytutu zapozycenoj praci v postindustrialnomu suspilstvi* [Development of the Borrowed Labor Institute in Post-Industrial Society]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vendtu/2011_48/5.htm

20. *Pro zajnjatist naselennja* [On employment of the population]: *Zakon Ukrainy vid 01.01.2013*, no. 5 067–VI. *Data onovlennja*: 13.02.2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (data zvernennja: 20.03.2020).

21. Racette, D. (2018). *Exploring Freelance Business Practices*. Available at: http://www.atanet.org/chronicle/feature_article_october2007_freelance.php.

Мотивационная компонента при дистанционной форме занятости персонала

Кривошея В.В., Васюренко Л.В.

Условия инновационного развития экономики вносят значительные изменения в систему социально-трудовых отношений, появляются их новые формы, которые

сопровождают переход социально-трудовых отношений от коллективно-договорных к более индивидуальным и социально незащищенным. В связи с этим возникают новые вызовы для всей системы регулирования социально-трудовых отношений. Наиболее значимой формой проявления изменений в данном очаге общественных отношений является дистанционные социально-трудовые отношения, которые сосредоточены на предоставлении возможности выполнения трудовых обязанностей, не находясь на рабочем месте благодаря современным технологиям. По сравнению с нашей страной, в зарубежных странах дистанционная работа хорошо развита.

Иностранные компании уже ощутили положительные стороны дистанционной занятости: экономия времени на проезд до рабочего места, решение транспортных проблем, снижение экологической напряженности, снижение уровня безработицы, увеличение времени для семейного общения и отдыха.

Проанализировано понятие дистанционной занятости, основные проблемы данной формы занятости и пути их решения, практическое ее применение в современных организациях, все преимущества и недостатки работы в отдаленном формате. Оценено перспективу дальнейшего распространения дистанционной занятости в стране, методы мотивации работников, работающих дистанционно.

Выявлены особенности управления персоналом с учетом дистанционной занятости в организациях и предложено стратегию управления дистанционной формы занятости, которая позволит понять проблемы, связанные с удаленной работой, для решения которых требуется участие руководства: нахождение правильного баланса между работой и личной жизнью, преодоление изоляции на рабочем месте, компенсация недостатка личного общения и компенсация недостаточной заметности работника. Предложены способы повышения эффективности работы удаленных сотрудников, мотивация их к работе, а также повышение уровня их адаптации в компании и вовлеченности в рабочий коллектив.

Ключевые слова: мотивация, контроль, персонал, удаленная работа, гибкая работа, гибкий график, дистанционная работа, инновации.

Motivational component in the remote form of employment

Kryvosheieva V., Vasyurenko L.

Conditions of innovative development of economy make significant changes in the system of social-labor relations, their new forms appear that accompany the transition of social-labor relations from collective-contractual to more individual and socially vulnerable. In this regard, new challenges are emerging for the whole system of regulation of social-labor relations. The most significant form of manifestation of changes in this area of social relations is remote social-labor relations, which focus on providing the ability to perform work responsibilities without being in the workplace due to modern technologies. Compared to our country, remote work is well developed in foreign countries.

Foreign companies have already experienced the benefits of remote employment: saving time to get to work, solving transport problems, reducing environmental tensions, reducing unemployment, increasing time for family communication and leisure.

The concept of remote employment, the main problems of this form of employment and ways of their solution, practical application of it in modern organizations, all advantages and disadvantages of working in a remote format are analyzed. The prospect of further spread of remote employment in the country, methods of motivation of workers working remotely were evaluated.

The peculiarities of personnel management with regard to remote employment in organizations were identified and a strategy for remote employment management was proposed, which

would allow to understand the problems related to remote work, which management needed to solve: finding the right balance between work and personal life, overcoming isolation at work in place, compensation for lack of personal communication and compensation for lack of employee visibility. Ways to increase the efficiency of work of remote employees, motivate them to work, as well as increase their level of adaptation in the company and involvement in the workforce were proposed.

Keywords: motivation, control, personnel, remote work, flexible work, flexible schedule, innovation.

Copyright: Кривошеєва В.В., Васюренко Л.В. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Кривошеєва В.В.
Васюренко Л.В.

ID: <https://orcid.org/0000-0003-4112-618X>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-7314-6890>

МЕНЕДЖМЕНТ

UDK 330.837.631.11

JEL L23, Q12

Strategic perspectives of rural households development in Ukraine Dmytryk O. *Vinnitsa national agrarian university*

E-mail: olegvdmytryk@ukr.net

Dmytryk O. Strategic perspectives of rural households development in Ukraine. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 101–108.

Рукопис отримано: 15.04.2020р.

Прийнято: 30.04.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-101-108

The article studies the peculiarities of functioning of rural households, the substantiation of strategic scenarios for their development and the development of an effective mechanism for strengthening their role in the formation of agri-food resources of Ukraine.

Taking into account the current state of the agricultural sector and real conditions of rural households existence, several alternative ways of their development are defined: individual (independent) development; integration of rural households with agricultural and processing enterprises; cooperation with other rural households and with small businesses.

The analysis of the structure of agricultural production in terms of rural households that can be consumer oriented, consumer – production oriented and production oriented allows us to conclude that a long-term development of rural households will lead to a change in their commodity proposal. The results of the design analysis of the average growth rates of all three resource components showed: the average annual growth rate of labour remuneration - 24.3%; average annual growth rate of financial assistance - 21.5%; average annual growth rate of rural household income - 14.6%; the average annual growth rate of total revenues (resources) - 18.7%.

Having used the statistical package "STATGRAPHICS", we analyzed the tendencies of decrease of incomes share of rural households from own labor and capital; as well as growth of incomes from hired labor. Having used the ARIMA model, we made a forecast until 2025, and found that the share of population incomes from rural households will decrease to 20.2%. However, the decrease in income from own labor and capital should be offset by an increase in income from remuneration of labor received in the real sector of the economy.

In addition, the share of gross output of households in the total gross output of agriculture is calculated. The Brown model (exponential smoothing model) with the parameter $\alpha = 0.3639$ was used for the forecast. According to the results of calculations, it can be concluded that in the future the share of gross agricultural output will decrease and may reach 35.7% by 2025.

Today it is also obvious that production oriented rural household, in conditions of increase of marketability level and effective mechanisms for the sale of manufactured products, can be the base for the development of entrepreneurship in agricultural production. This can be created through the organization of a system of purchasing manufactured products from the population, or through the organization of a system of consumer cooperation. Based on this, we believe that the development of land mortgage lending is important to meet financial resources needs of small agricultural producers in Ukraine, to achieve maximum economic effect from the realization of land potential, and as a result, to reduce risks in agricultural production. The mechanism for solving this problem, to our opinion, is the creation of mortgage funds of entity at the state level or at the level of united territorial communities.

Key words: rural household, incomes of rural households, family farms, rural territories, mortgage lending, cooperation.

Problem identification and analysis of recent researches. The practice of highly developed countries of the world shows that technological and social progress in the agriculture is possible only if a two-sector economy develops, where, along with large, small production operates and the interests of all agricultural producers are equally respected.

However, despite higher economic and social importance of rural households in modern conditions, their further development is constrained by a number of factors, the most significant of which are: liquidation and deterioration of a significant part of agricultural enterprises that previously provided significant support to private farms in form of fodder, young cattle, equipment; high prices for energy, agricultural machinery, small mechanization facilities, mineral fertilizers, concentrated feeds; low purchasing power of the population; lack of a branched network of specialized organizations for the purchase of agricultural products from the population; low purchase price for agricultural produced by households; untimely payments for sold products. Therefore, studies that would consider strategic prospects for the development of rural households in Ukraine are relevant today.

The following economists have made a significant contribution to the study of the socio-economic nature of rural households, their role and various aspects of functioning: O.M. Varchenko [1], I.M. Demchak [2], V.M. Prosov [3], I.V. Swinous [4], O.V. Fedik [5], O.M. Shpichak [6], M.G. Shulsky [7] and others. However, despite a large number of publications devoted to this problem, there is a need for in-depth study of these issues.

Purpose of the research. To study the peculiarities of rural households functioning, to justify the strategic scenarios of their development and to develop a viable mechanism for the enhancing of their role in the formation of agro-food resources of Ukraine.

Materials and methods of the research. The indices of Ukrainian households' cumulative resources structure of annual discretisation during 2000 – 2018 (17 indices in total) were used for the development for the forecast of rural households development. The first and most important source of income is hired labor, the income is obtained through the work of one member of rural household and the capital of enterprise owner. The second source is financial assistance: pensions, social transfers, scholarships and other financial aids, etc., which come from outside. The third source is determined by rural household (land, buildings, means of production). Some products are sold on

the market (not necessarily food market), others are consumed.

Results of research and discussion. The research was based on empirical studies by domestic scientists, that justified the methodological basis for the functioning of rural households in the agricultural sector of Ukraine, based on the "sustainability" strategy for the majority of rural households.

Rural household is not only an economic concept that characterizes one of the forms of organization of agricultural production, but it is also "people's philosophy, their way of life, the way of existence in inseparable connection with the wildlife world" [8]. However, the majority of agricultural producers belonging to households, their activities are guided by the Law of Ukraine "On Rural Household", which considers rural households as a form of non-profit activity of production and processing of agricultural products, which are conducted by a person or /and members of his household which cohabit with him and (or) run a household with him in order to meet personal needs on the land which is provided for running a rural household [9].

Thus, rural household can be considered as a form of organization of agriculture, which has the right to exist in the future, but as long as to implement a set of measures, in particular:

- organization of purchases of agricultural products with the possibility for farmers to make contracts for future harvests (products) with guaranteed payment at agreed prices and partial lending;
- organization of maintenance of a part of field works on land plots for rural households;
- meeting other needs of rural households by supplying young stock farm animals;
- availability of bank loans and financial services;
- organization of information and consulting services for opportune information on market conditions;
- creation of decent living conditions in the countryside, development of the social sphere, transport infrastructure.

An important issue remains the substantiation of perspective scenarios for the development of rural households and the development of an effective mechanism for strengthening their role in the formation of agrofood resources of the country. It is obvious that taking into account the current state of the agricultural sector of the economy and the real conditions of rural households, there are several alternative courses of development: individual (independent) development; integration of rural households into agricultural and processing

enterprises; cooperation with other rural households and other small businesses.

We share the view of scientists that the least economically acceptable for rural households is an independent way of its development, due to the small size of agricultural production and the weakness of the physical facilities [7]. We believe that this option can become rational in the long-term development of rural households only if rural households are provided with sustainable economic support at state, regional, UTC level.

Analysis of the structure of agricultural production in terms of consumer, consumer-commodity and commodity line of rural household direction allows us to conclude that the long-term development of rural households will lead to a change in their product proposal.

The results of the analysis of the average growth rates of all three resource components showed: the average annual growth rate of income from wages is 24.3%; average annual growth rate of financial

assistance is 21.5%; average annual growth rate of rural household income is 14.6%; the average annual growth rate of total revenues (resources) is 18.7%. But according to the NBU, the average inflation rate in the range under the study is 13.3%, it is possible to calculate the real income of households, which grew due to higher wages and other incomes. All this led to a significant decrease in the share of income from households in the structure of total household resources (Fig. 1).

Using the statistical package "STATGRAPHICS", we analyze the trends of decreasing of rural households income share from their labor and capital and increasing income from hired labor. Consider the declining trend in the share of income from own labor and capital. The highest parameters of adequacy of the studied process were achieved using the model of average autoregressive integration, so called ARIMA. The model is defined by three parameters. The model adequacy parameters are shown in table 1.

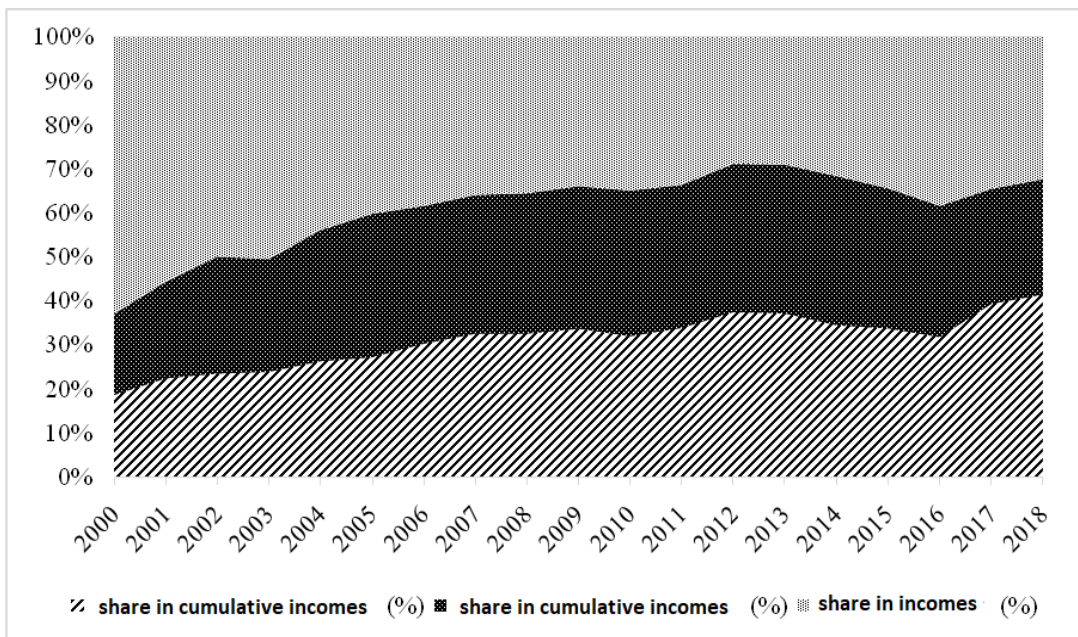

Fig. 1. The ratio of the main sources of income of rural households in Ukraine, %.

Source: compiled and calculated according to the State Statistics Service of Ukraine [10].

Table 1 – Parameters of the adequacy of the anticipated model for the share of income from rural household and capital (PKL)

Characteristic	Value	Standard error	T-statistics	R-statistics
AR(1)	0,285	0,909	2,019	0,018
MA(1)	-0,066	0,899	-2,004	0,019
MA(2)	0,103	0,040	2,020	0,009
Mean	-1,768	1,092	-1,818	0,028
Constant	-1,265			

Source: author's calculations.

According to these parameters, the ARIMA model adequately reflects the studied process, which allows to make a forecast for the next seven years (Table 2 and Fig. 2). According to the calculations, the share of revenues from OSG will decrease to 20.2% by 2025.

Extrapolation of the obtained data allows to estimate the time interval when income from own labor and capital will not be significant in the income of rural households (less than 10%). As a result of calculations, it is realized that it will be

approximately in 2031. However, the decrease of income from own labor and capital should be offset by an increase of income from wages received in the real sector of the economics.

Today, a significant share of gross agricultural output is the output of households. Therefore, it is of considerable interest to forecast the dynamics of this share for the next five years. We used the annual data on gross household income and total gross agricultural output for 1995–2018 for the forecast (Table 3).

Table 2 – Anticipated calculations of the share of income from rural household and capital (PKL) in Ukraine for 2020–2025, %

Period	Anticipated values	The lower limit of 95% confidence interval	The upper limit of 95% confidence interval
2020	29,0	22,1	35,9
2021	27,2	18,4	36,0
2022	25,5	15,1	35,8
2023	23,7	11,9	35,5
2024	21,9	8,9	34,9
2025	20,2	6,0	34,3

Source: author's calculations.

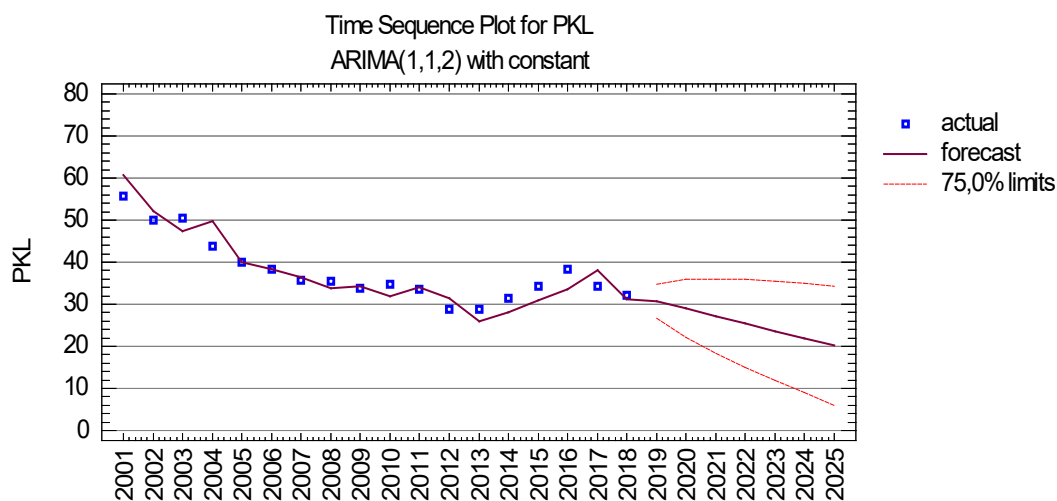

Fig. 2. Forecast of the share of income from own labor and capital for rural households in Ukraine for 2019-2025.

Source: constructed by the author.

Table 3 – Forecast calculations of the share of household income from running a rural household (GPH), %.

Period	Predictive values	The lower limit of 95% confidence interval	The upper limit of 95% confidence interval
2020	39,8	29,4	50,2
2021	38,9	26,2	51,6
2022	38,1	22,9	53,3
2023	37,3	19,3	55,2
2024	36,4	15,6	57,3
2025	35,7	11,8	59,6

Source: author's calculations.

Besides the share of gross output of households in the total gross output of agriculture is calculated. The Brown model (exponential smoothing model) with the alpha parameter= 0.3639 was used for forecasting. As a result of such considerations, the share of gross output of households in the total gross output of agriculture for 2020–2025 was predicted (Fig. 3).

According to the results of calculations, we can conclude that in the long term the share of gross agricultural output will decrease and may reach 20.7% by 2025. These forecasts are fully consistent with the trends identified in previous calculations.

It is also obvious that commodity rural household can be the basis for the development of entrepreneurship in the production of agricultural foodstuff in case of rising the level of marketability and effective mechanisms for the sale of products. This can be created through the organization of the system of purchasing manufactured products, or through the organization of the system of consumer cooperation [5, p. 229].

Assessing the state of development of rural households, especially commodity type, we can assume that in the future they will be the basis for increasing the number of small forms of housekeeping in agriculture. The author's understanding of such priorities for rural households is as follows: creating conditions for the expansion of

agricultural land; development of horizontal and vertical forms of agricultural cooperation; creation of market infrastructure for the promotion of small businesses to target segments; improvement of organizational and economic mechanisms of development of state regulation and budget support of small forms of business; creation and improvement of information systems; cultivating the entrepreneurial way of life in rural areas.

The intensification of the shift of rural households to small business structures of the agricultural sector of the economy will be conditioned by the introduction of the mechanism of the market of agricultural lands.

The world experience of the USA shows that for a long time the area of farms in this country increases and the number of farmers decreases [11]. Farmers are considered to be entrepreneurs who sell agricultural products for more than \$ 1,000 a year.

The development of farming, especially family farming, is impossible without adequate funding. In the United States, there is a wide variety of economic entities that give land to agriculture. According to the US Department of Agriculture, at the beginning of 2018, the debt of agricultural entities to commercial banks was 162 billion dollars. On the second place after commercial banks was the Farm Credit system (159 billion dollars). Other creditors: physical entities - \$40 billion,

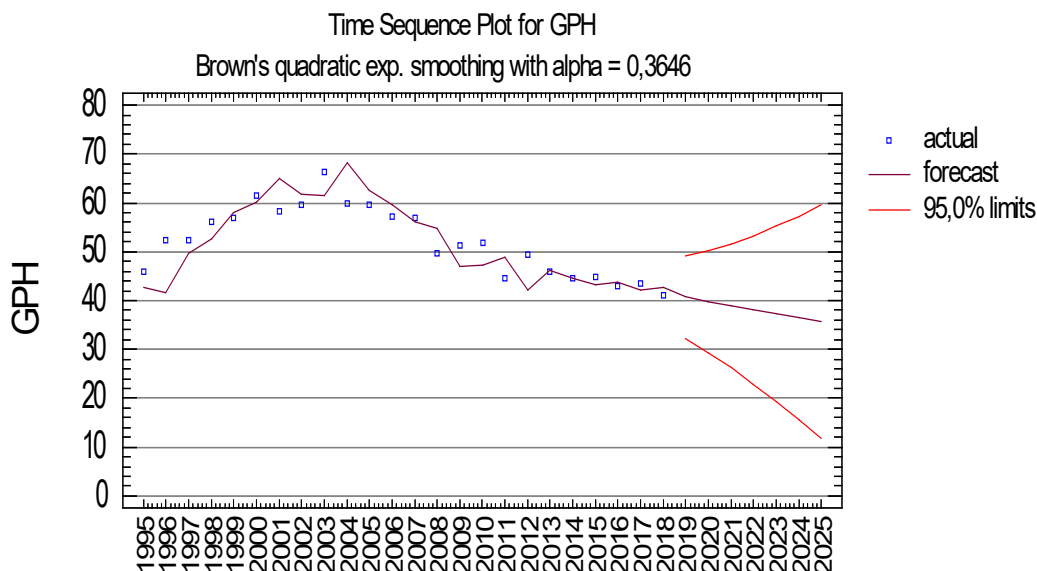

Fig. 3. Forecast of the share of gross output of households in the total gross output of agriculture in 2019–2025.

Source: constructed by the author.

insurance companies - \$15 billion [13]. Interest rates for existing credit lines are regulated rates with margins based on the value of banks' funds. The typical bank margin for these purposes for an operating credit line is 1% to 3%.

In case of lending, special attention is paid to the following categories of agricultural producers: young farmers (up to 36 years), starting farmers (engaged in agricultural business for less than 10 years), small businesses. Applications are accepted via Internet, which saves a lot of time and reduces transaction costs to the farmer. Free training programs and seminars are held for young farmers.

Based on this, we believe that it is important to meet the need for financial resources of small agricultural producers in Ukraine, achieve maximum economic effect from the realization of land potential, and as a result, reduce risks in agricultural production, it will develop land mortgage lending (long-term lending secured by land and land use rights), which requires the development of the Law "On Mortgage of Agricultural Land". However, unfortunately, this process has not yet developed due to the low level of solvency and financial stability of agricultural producers.

According to the results of surveys of heads of rural households in Vinnytsia region, the majority of respondents (78%) would like rural household to bring additional income. 50% of respondents considered the additional purchase of young farm animals, and 1/3 would like to purchase agricultural equipment and tools for small mechanization opportunities for increase of income. At the same time, only 29% of respondents considered obtaining a loan for the above mentioned purposes. A significant part (89%) intends to apply for financial assistance to relatives and neighbors for the development of rural household.

In this regard, we tend to believe those scientists who think that in our country there is an obstacle for the development of this type of pawn in agriculture is the lack of complexity in solving the problem of mortgage lending [3, p. 28].

It is also established that the low rate of transformation of rural households into family farms is due to such factors as the reluctance of small businesses to take additional risk (especially in crisis conditions) and low creditworthiness of small businesses, which shown up in insufficient or no pawn base. The mechanism for solving this problem is the creation of mortgage funds of the entity at the state or united territorial communities level. It is also expedient to create a Bank of Innovative Technologies at the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture, and to establish agencies for information and consulting support of rural households and small businesses in the

structure of the Departments of Agro-Industrial Development and Agricultural Development Sectors of United Territorial Communities (UTC).

Conclusions. Thus, a complex support of rural households and identification of priority ways will contribute to the progressive creation of enough efficient small business structures in agriculture, and specialized education of owner and members of rural households will allow the most efficient management and forecasting of future development.

One of the most important economic tasks in the long-term development of rural households is the development of agricultural entrepreneurship and the involvement of most of rural population in the market relations in the agricultural sector. In addition, in the context of cooperative relations, there is a need to create a fundamentally new system of information assistance and advisory services, the introduction of information technologies into rural households' activities through the organizational and economic mechanism of state support.

We also believe that in order to develop rural households on an entrepreneurial basis, a competent promotion of small business, the organization of children's education in agricultural colleges and higher educational institutions, increasing the attractiveness of the institute of small farms in agriculture are necessary conditions.

REFERENCES

1. Varchenko, O.M., Svytnous, I.V., Demchak I.M. (2013). Current state and problems of development of personal peasant farms in Ukraine. *Bulletin of agrarian science*. No 11, pp. 55–59. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaan_2013_11_15 (Accessed 9.02.2020).
2. Demchak, I.M. (2014). Socio-economic essence of special peasant farms. Productivity of agro-industrial production. Issue 25, pp. 3–7. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2014_25_3 (Accessed 20.02.2020).
3. Prosov, V.M. (2019). Mortgage lending in Ukraine: preconditions and current state. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*. Series: Economics. No. 12, pp. 24–34. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzn-uoa_2019_12_6 (Accessed 7.02.2020).
4. Svytnous, I.V. (2008). The problem of sustainability of personal peasant farms in times of economic crisis. *Agroinform*. No 3–4, pp. 45–49.
5. Fedyk, O.V. (2014). Methodical approaches to the choice of sales channels for agricultural products by households. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*. The series is economic. 2014. Issue 2, pp. 228–234. Available at: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/02_2014/14fovpgn.pdf (Accessed 18.02.2020).
6. Shpychak, O.M., Svytnous, I.V. (2008). Sales of products by private farms - costs, prices, efficiency. Kyiv: IAE, 320 p.
7. Shulsky, M.G. (2016). Trends in the production of agricultural products by farms in the Lviv region. *Scientific*

Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after SZ Gzhytsky. Series: Food Technology. Vol. 18, no. 1(4), pp. 234–241. Available at: <https://nvlvet.com.ua/index.php/food/issue/view/173> (Accessed 16.03.2020).

8. Sviatoc Ju. (2007). Ukrainian peasant economy and new economic policy. Cliometric analysis of the socio-economic process: a monograph. Dnipropetrovsk. 216 p.

9. About the personal peasant economy: Law of Ukraine № 742-IV. 15.05.2003. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (Accessed 10.03.2020).

10. Statistical information. State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (Accessed 4.02.2020).

11. Like them: American farmers. Dairy Market News. News agency "Milknews". 17.10.2016. Available at: https://milknews.ru/index/novosti-moloko_7237.html (Accessed 15.02.2020).

12. Who Holds Farm Debt? American Farm Bureau Federation. 2018. Available at: <https://www.fb.org/market-intel/who-holds-farm-debt>. (Accessed 18.03.2020).

13. Farm Operating Loans & Line of Credit Loans. Farm Plus Financial. 2019. Available at: <http://www.farmloans.com/farm-loans/farm-operating-line-of-credit-loans>. (Accessed 28.02.2020).

Стратегічні перспективи розвитку особистих селянських господарств в Україні

Дмитрик О.В.

В статті розглядаються особливості функціонування особистих селянських господарств, обґрунтування стратегічних сценаріїв їх розвитку та розробки дієвого механізму посилення їхньої ролі у формуванні агропродовольчих ресурсів України.

Із урахуванням сучасного стану аграрного сектору економіки та реальних умов існування ОСГ, виділено декілька альтернативних напрямів розвитку: індивідуальний (самостійний) розвиток; інтеграція ОСГ з сільськогосподарськими і переробними підприємствами; кооперація з іншими ОСГ та малими суб'єктами господарювання.

Аналіз структури сільськогосподарського виробництва у розрізі ОСГ споживчого, споживчо-товарного та товарного спрямування дозволяє зробити висновок про те, що перспективний розвиток селянських господарств буде зумовлювати зміну їх товарної пропозиції. Результати розрахункового аналізу середніх темпів зростання всіх трьох ресурсних складових показали: середньорічні темпи зростання доходів від оплати праці – 24,3 %; середньорічні темпи зростання фінансової допомоги – 21,5 %; середньорічні темпи зростання доходів від ОСГ – 14,6 %; середньорічні темпи зростання сумарних доходів (ресурсів) – 18,7 %.

Застосувавши статистичний пакет «STATGRAPHICS», проаналізовано тенденції зменшення частки доходів сільських домогосподарств від власної праці і капіталу та зростання доходів від найманої праці. За допомогою моделі ARIMA зроблено прогноз до 2025 р., та виявлено, що частка доходів населення від ОСГ зменшиться до 20,2 %. Проте зменшення доходів від власної праці та капіталу має компенсуватися зростанням доходів

від оплати праці, одержуваної у реальному секторі економіки.

Окрім цього, розраховано частку валової продукції господарств населення в загальному обсязі валової продукції сільського господарства. Для прогнозу було використано модель Брауна (модель експоненціального згладжування) з параметром $\alpha = 0,3639$. За результатами розрахунків можна зробити висновок про те, що на перспективу частка валової продукції сільського господарства буде знижуватися та може досягти до 2025 р. 35,7 %.

На сьогодні очевидним є також те, що товарне ОСГ, за умови підвищення рівня товарності і дієвих механізмів реалізації виробленої продукції, може бути базою для розвитку підприємництва з виробництва сільськогосподарської продукції. Це можливо створити через організацію системи закупівлі виробленої продукції у населення, або через організацію системи споживчої кооперації. Виходячи з цього, вважаємо, що важливого значення для задоволення потреби у фінансових ресурсах малих форм сільськогосподарських товаровиробників в Україні, досягнення максимального економічного ефекту від реалізації земельного потенціалу, і як результат, зниження ризиків в аграрному виробництві буде мати розвиток земельно-іпотечного кредитування. Механізмом вирішення цієї проблеми, на наш погляд, є створення заставних фондів суб'єкта на рівні держави або об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: особисте селянське господарство, доходи сільських домогосподарств, сімейні фермерські господарства, сільські території, іпотечне кредитування, кооперація.

Стратегические перспективы развития личных крестьянских хозяйств в Украине

Дмитрик О.В.

В статье рассматриваются особенности функционирования личных крестьянских хозяйств, обоснование стратегических сценариев их развития и разработки действенного механизма усиления их роли в формировании агропродовольственных ресурсов Украины.

С учетом современного состояния аграрного сектора экономики и реальных условий существования ЛКХ выделено несколько альтернативных направлений развития: индивидуальное (самостоятельное) развитие; интеграция ЛКХ с сельскохозяйственными и перерабатывающими предприятиями; кооперация с другими ЛКХ и другими малыми субъектами хозяйствования.

Анализ структуры сельскохозяйственного производства в разрезе ЛКХ потребительского, потребительско-товарного и товарного направления позволяет сделать вывод о том, что перспективное развитие крестьянских хозяйств будет вызывать изменение их товарного предложения. Результаты анализа средних темпов роста всех трех ресурсных составляющих показали, среднегодовые темпы роста доходов от оплаты труда – 24,3 %; среднегодовые темпы роста финансовой помощи – 21,5 %; среднегодовые темпы роста доходов от ЛКХ – 14,6 %; среднегодовые темпы роста суммарных доходов (ресурсов) – 18,7 %.

Применив статистический пакет «STATGRAPHICS», проанализированы тенденции уменьшения доли доходов сельских домохозяйств от собственного труда и капитала, рост доходов от наемного труда. С помощью модели

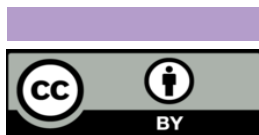
ARIMA сделан прогноз до 2025 г., и обнаружено, что доля доходов от ЛКХ уменьшится до 20,2 %. Однако уменьшение доходов от собственного труда и капитала должно компенсироваться ростом доходов от оплаты труда, получаемой в реальном секторе экономики.

Кроме этого рассчитано часть валовой продукции хозяйств населения в общем объеме валовой продукции сельского хозяйства. Для прогноза была использована модель Брауна (модель экспоненциального сглаживания) с параметром $\alpha = 0,3639$. По результатам расчетов можно сделать вывод о том, что в перспективе доля валовой продукции сельского хозяйства будет снижаться и до 2025 г. может достичь 35,7 %.

На сегодня очевидным является тот факт, что товарное ЛКХ, при условии повышения уровня товарности и действенных механизмов реализации продукции, может быть базой для развития предпринимательства по произ-

водству сельскохозяйственной продукции. Это возможно создать через организацию системы закупки продукции у населения, либо через организацию системы потребительской кооперации. Исходя из этого, считаем, что важное значение для удовлетворения потребности в финансовых ресурсах малых форм сельскохозяйственных товаропроизводителей в Украине, достижения максимального экономического эффекта от реализации земельного потенциала, и как результат, снижение рисков в аграрном производстве, будет иметь развитие земельно-ипотечного кредитования. Механизмом решения этой проблемы, на наш взгляд, является создание залоговых фондов субъекта на уровне государства или объединенных территориальных общин.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, доходы сельских домохозяйств, семейные фермерские хозяйства, сельские территории, ипотечное кредитование, кооперация.

Copyright: Dmytryk O. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Dmytryk O.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-8669-5872>

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 631.115.8:636.4
JEL Q13

Напрями посилення кооперативних зв'язків у виробництві продукції свинарства

Підгорний А.В.¹ , Іббатулін М.І.²

¹Голова Черкаської обласної ради

²Національний університет біоресурсів і природокористування України

 Підгорний А.В. E-mail: tmkzalne@gmail.com; Іббатулін М.І. E-mail: imi_1@ukr.net t

Підгорний А.В., Іббатулін М.І. Напрями посилення кооперативних зв'язків у виробництві продукції свинарства. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 109–119.

Pidgornyj A.V., Ibbatulin M.I. Naprjamy posylennja kooperatyvnyh zv'jazkiv u vyrobnyctvi produkci' svynarstva. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 1. PP. 109–119.

Рукопис отримано: 02.05.2020р.
Прийнято: 15.05.2020р.
Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-109-119

В статті досліджено можливі напрями розвитку кооперації у галузі свинарства. Здійснено аналіз імпорту та експорту продукції свинарства в Україні за останні роки, який показав, що на сьогодні існує необхідність удосконалення інтегрованих відносин у галузі свинарства. Висвітлено особливості процесу кооперації у високорозвинених країнах світу (США, Данія, Нідерланди, Китай, Польща).

Доведено, що організацію кооперативного об'єднання можливо здійснити шляхом придбання переробних потужностей за рахунок фінансових ресурсів пайовиків кооперативу чи введення до складу кооперативу на умовах рівноправного члена-пайовика м'ясопереробного підприємства. З метою підвищення ефективності виробництва свинини у малих господарствах із поголів'ям до 50 голів доцільно залучити їх у конкурентоспроможні ланцюги поставок свинини на основі сільськогосподарського кооперативу з виробництва та збуту продукції свинарства.

Обґрунтовано, що кооператив з вирощування свиней може об'єднувати малі сільськогосподарські підприємства, індивідуальних підприємців у сфері агробізнесу, власників особистих селянських господарств, переробних підприємств та закладів оптової і роздрібною торгівлі.

Результати аналізу тенденцій та особливостей розвитку кооперування в сільському господарстві на основі опитування керівників і провідних фахівців сільськогосподарських підприємств з виробництва м'яса свиней, а також узагальнень результатів досліджень українських науковців дають підстави рекомендувати певні моделі виробничої кооперації у свинарстві: 1) створення сільськогосподарських виробничих кооперативів (СВК) на базі високотоварних особистих селянських господарств, які утримують три голови свиней і більше площею землекористування більше 1 га в межах одного населеного пункту, що дозволить об'єднати земельні ділянки у єдиний масив з метою їх механізованого обробітку та вирощування сільськогосподарських культур на корм свиням; 2) створення висококонцентрованих сільськогосподарських виробничих кооперативів на базі збиткових господарств корпоративного сектору інших організаційно-правових форм господарювання із чітким виділенням спеціалізованих структурних підрозділів, які ведуть свою діяльність на засадах внутрішньогосподарського розрахунку.

З метою ідентифікації шляхів щодо підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських виробничих кооперативів-виробників розглянуто підходи до удосконалення системи менеджменту.

Ключові слова: свинарство, ефективність виробництва, кооперація, типологізація господарств корпоративного сектору, підходи до удосконалення системи управління, модель взаємовідносин суб'єктів кооперації.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Зарубіжний довід та вітчизняна практика переконують, що одним із напрямів забезпечення ефективного розвитку свинарства в сільськогосподарських підприємствах, особливо малих, є формування досконалих кооперативних та інтеграційних зв'язків із контрагентами.

Значимість інтеграції й кооперації зумовлена тим, що виробництво і доведення до споживача продуктів харчування передбачає в організаційному відношенні формування складного ланцюга поставок, на кожному рівні якого залучаються різні галузі, який включає матеріально-технічне постачання сільгоспвиробництва, сільськогосподарське виробництво продукції, заготівлю, транспортування, зберігання, переробку і реалізацію [1]. Водночас сільськогосподарська кооперація дає можливість дрібним товаровиробникам ставати учасниками агроланцюгів поставок із високою доданою вартістю, що сприяє їх ефективному розвитку [2].

Питанням розвитку кооперації присвячені праці Богомоллова К. [11], Демчака М. [3], Дідківської Л. [10], Калачевської Л. [1], Мазуренко О. [13], Папцова А. [4], Піменова О. [9], Самойленка Т. [2], Свиноуса І. [6], Смиренко І. [7] та ін. Проте, підвищенню ефективності галузі свинарства на основі кооперації на регіональному рівні приділяється недостатньо уваги, тому виникла необхідність провести окреме дослідження.

Метою дослідження є обґрунтування можливих напрямів розвитку кооперації у галузі свинарства з використанням досвіду розвинених країн світу та національних умов їхнього розвитку.

Матеріал і методи дослідження. Об'єктом досліджень є процеси кооперації господарюючих суб'єктів у технологічному ланцюзі виробництва, переробки і реалізації продукції свинарства. Застосовували такі методи економічних досліджень: графічний, ряди динаміки, абстрактно-логічний та моделювання.

Результати дослідження та обговорення. За розгляду особливостей формування економічних відносин у ланцюзі поставки продукції свинарства виявлено, що монопольне становище переробних підприємств призвело до встановлення низьких цін на живих свиней та орієнтації на дешевшу імпортовану свинину, наслідком чого став низький рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств – виробників продукції свинарства. Відповідно у січні–березні 2019 р. Україна імпортувала 7,4 тис. т свинини загальною вартістю 13,5 млн

дол. США. Головним постачальником свинини в Україну була Польща, звідки імпортовано її на суму 7,5 млн дол. США. Водночас значні обсяги поставки свинини на ринок України забезпечила Німеччина (2,7 млн дол. США) та Данія (1 млн дол. США). Зазначимо, що за три місяці 2019 р. Україна поставила на експорт тільки 316 т свинини загальною вартістю 702 тис. дол. США. У результаті за цей період обсяги імпорту свинини перевищили величину експорту у 19 разів (у грошовому вимірнику) [3]. Очевидним стало те, що на сьогодні існує необхідність удосконалення інтегративних відносин у галузі свинарства.

Вирощування свиней у провідних країнах світу в основному здійснюється у фермерських та особистих господарствах, які ведуть виробничу діяльність як у межах інтегрованих підрозділів, так в індивідуальному порядку. У цьому аспекті становить інтерес досвід розвитку інтеграційних зв'язків між учасниками ланцюга поставок продукції свинарства у провідних країнах світу.

У США відбувається інтеграція фермерських господарств із спеціалізованими фірмами, у сферу діяльності яких входить не тільки селекційно-племінна робота у фермерських господарствах, а й забезпечення їх спеціальними комбікормами, матеріально-технічне постачання, ветеринарне обслуговування, реалізація племінного молодняка. Ще у 90-х роках минулого століття свині товарних кондицій надходили в основному від незалежних фермерів, діяльність яких передбачала замкнений цикл виробництва й реалізації свиней через ринок живих тварин [4]. На сьогодні в США у свинарстві поширена вертикальна інтеграція між усіма учасниками циклу виробництва продукції свинарства. Більшу частину виробництва продукції сільськогосподарської сфери організовують і координують інтегратори через контракти із фермерами, що є учасниками однієї зі стадій такого циклу. Деякі інтегратори працюють за схемою, коли фірма-інтегратор, що має власні переробні підприємства, заводи з виробництва кормів, координує через виробничі контракти роботу фермерів, що спеціалізуються на окремих стадіях. Інші акцентують увагу в контрактах на організаційних питаннях, водночас закупають і поставляють корми фермерам та реалізують свиней на основі ринкових цін. Найбільша частина свиней товарних кондицій надходить від фермерів, які займаються відгодівлею, а інтегратори постачають їм молодняк тварин, корми, забезпечують надання ветеринарних та інших послуг. Фермер виділяє приміщення для тварин, за-

безпечує їх повне обслуговування при вирощуванні тощо. За такого підходу він отримує оплату за свою працю, яка включає певну плату за кожну тварину або свиномісце, а також додаткові виплати за раціональне використання кормів, створення комфортних умов для утримання поголів'я та ін.

Розглянемо один із важливих етапів у ланцюзі поставок свинини, а саме транспортування свиней переважно автомобільним транспортом, який є найбільш швидким і доступним за ціною засобом пересування. У таких країнах як Данія, Нідерланди, США тварин перевозять спеціалізовані транспортні компанії, які укладають довгострокові договори із товаровиробниками. В інших країнах в основному перевезення тварин оплачують переробні підприємства, які мають власний транспортний парк або ж транспортування здійснюється невеликими приватними компаніями. Транспортування свиней, на відміну від інших видів сільськогосподарської продукції, у провідних країнах світу практично не регулюється державою, при цьому тарифи досить високі через необхідність здійснення спеціальних заходів за тривалих перевезень тварин. Вищезазначене дає підстави для висновку про необхідність створення цивілізованої інфраструктури логістичних операторів у вітчизняній практиці, які б сприяли якісному виконанню спеціалізованих функцій згідно з чинними європейськими стандартами та нарощували б додану вартість у ланцюзі поставок свинини.

У більшості економічно розвинених країнах значна роль у виробництві свинини належить фермерським господарствам. Так, у Китаї понад 90 % її обсягу забезпечують невеликі господарства, які утримують не більше трьох свиноматок на сім'ю. У Польщі на частку фермерських господарств припадає 70 % поголів'я, в Угорщині – майже 50 % [5]. Ефективність виробництва продукції свинарства у малих фермерських господарствах забезпечується залученням їх на основі кооперацій та інтеграції у конкурентоспроможні ланцюги поставок свинини [6], що є одним із першочергових завдань для вітчизняних умов господарювання.

Узагальнюючи вищезазначене, обґрунтованим буде висновок, що створення умов для ефективного розвитку свинарства у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах потребує посилення розвитку інтеграційних та коопераційних зв'язків на основі довгострокового партнерства для малих, середніх і великих сільськогосподарських підприємств – виробників продукції свинарства.

Із цією метою здійснено типологізацію господарств корпоративного сектору аграрної

економіки з виробництва продукції свинарства на основі використання методик Державної служби статистики України. Так, до малих сільськогосподарських підприємств віднесено суб'єкти господарювання із поголів'ям свиней до 50 голів, середніх і великих – 51–5000 голів. З урахуванням реальних умов розвитку свинарства та посилення ролі в забезпеченні населення країни продукцією цієї галузі вважаємо за необхідне офіційно передбачити нову категорію сільськогосподарських товаровиробників – суб'єкти підприємницького типу, які ведуть промислове виробництво з понад 5000 голів. Результати проведеного аналізу свідчать, що частка продукції цієї категорії господарств у структурі реалізованої продукції свинарства перевищує 50 %.

Вважаємо, що на основі урахування особливостей організації процесу виробництва та збуту продукції свинарства для кожного типу сільськогосподарських підприємств – виробників продукції свинарства з метою підвищення їхньої ефективності доцільно обґрунтувати сценарії подальшого розвитку інтеграційних та коопераційних зв'язків.

Очевидно, що для малих господарств із поголів'ям свиней до 50 голів з метою підвищення ефективності виробництва продукції свинарства та забезпечення конкурентоспроможності продукції, переважно на внутрішньому ринку, важливо активізувати процес створення кооперативних об'єднань зі збуту продукції й удосконалення функціонування сформованих кооперативних структур. Ці господарства потребують залучення їх у конкурентоспроможні ланцюги поставок свинини. Вважаємо, що малі господарства потребують кваліфікованого наукового супроводу в умовах підвищеного епізоотологічного ризику, а також важливу роль у забезпеченні їх ефективності відіграють постачальники кормів у разі відсутності власної кормової бази. Обґрунтовано, що кооператив з вирощування свиней може об'єднувати малі сільськогосподарські підприємства, індивідуальних підприємців у сфері агробізнесу, власників особистих селянських господарств, переробних підприємств та закладів оптової і роздрібної торгівлі (рис. 1).

Важливим етапом логістичного ланцюга поставки свинини кооперативним об'єднанням є організація кооперативного забою, сортування та підготовки свинини до збуту, забезпечити який можливо за двома варіантами: придбання переробних потужностей за рахунок фінансових ресурсів пайовиків кооперативу – товаровиробників продукції свинарства чи введення до складу кооперативу на умовах рів-

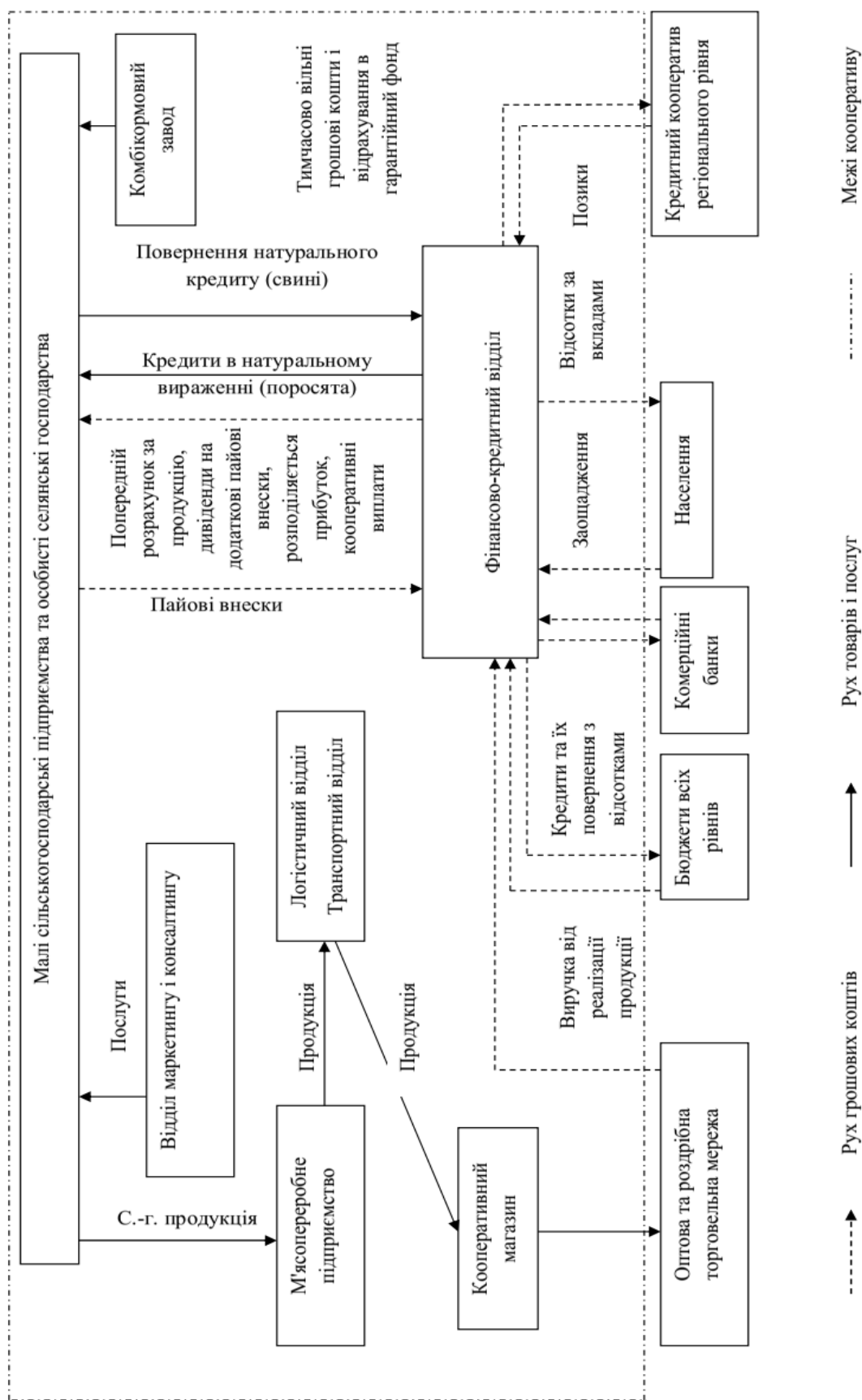

Рис. 1. Схема сільськогосподарського кооперативу з виробництва та збуту продукції свинарства.

Джерело: розроблено авторами.

ноправного члена-пайовика м'ясопереробного підприємства. Очевидно, якщо кооператив з виробництва свинини функціонує нетривалий час і у нього недостатньо власних фінансових ресурсів для організації забою, то для нього економічно вигідним є другий варіант.

З метою ефективного використання потужностей забою свиней та переробних потужностей, транспортування, потужностей холодної логістики та торгівлі, сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу доцільно створити такі служби (відділи) з наданням їм відповідних функцій: відділ маркетингу та консалтингу – дослідження ринку, створення раціональної системи каналів збуту продукції з укладенням довгострокових контрактів поставок, матеріально-технічного забезпечення (пошук постачальників ресурсів), надання консультаційних послуг та супроводу окремих виробничих підрозділів кооперативу тощо; цех забою й переробки продукції свинарства членів обслуговуючого кооперативу; логістичний відділ – потужності для зберігання м'ясної продукції та підготовки до продажу; відділ збуту продукції – продаж продукції в оптовій та роздрібній мережі, організація фірмової торгівлі; транспортний підрозділ – для перевезення живих тварин, транспорт із холодильним устаткуванням; фінансовий відділ – планування потреби фінансових ресурсів та їх залучення із доступних джерел фінансування, ведення бухгалтерського обліку операцій, акумулювання тимчасово вільних фінансових ресурсів членів-пайовиків кооперативу і сільського населення об'єднаної територіальної громади, забезпечення отримання бюджетних дотацій і кредитів господарствами-членами кооперативу та контроль за цільовим призначенням їх використання, здійснення грошових розрахунків з контрагентами, в тому числі взаєморозрахунки між членами кооперативу. З метою забезпечення високоякісними кормами для кожної статевовікової групи свиней малих сільськогосподарських підприємств та особистих селянських господарств пропонується створити такий структурний підрозділ як комбікормовий завод. Він буде виготовляти на основі розроблених збалансованих раціонів для членів кооперативу концентровані корми, в тому числі на давальницьких умовах.

При організації кооперативного об'єднання у галузі свинарства важливим заходом є розробка моделі взаємовідносин суб'єктів кооперативу. При цьому основний принцип має полягати в тому, щоб механізм взаємовідносин забезпечував рівні можливості отримання вигоди від спільної діяльності всіх суб'єктів кооперативу.

Внутрішні розрахункові ціни мають відшкодовувати учасникам кооперативного об'єднання витрати і забезпечувати необхідні накопичення з урахуванням специфіки виробництва. Механізм ціноутворення має передбачати визначення нормативної собівартості на основі нормативів виробничих витрат з урахуванням умов роботи кооперативу.

Важливим чинником створення обслуговуючого кооперативу є потреба в інвестиційному капіталі для будівництва приміщення та придбання обладнання для забою й виготовлення м'ясопродуктів. На думку експертів, оптимальний обсяг виробництва для досягнення прибутковості має становити від 1 т м'ясних виробів. Для організації такої виробничої діяльності потрібно мати приміщення 100–200 м², на що в середньому треба витратити близько 189 тис. грн та відповідне обладнання вартістю 675 тис. грн. Крім того, вартість мінікомбікормового заводу з продуктивністю 1500 кг/год становить 420 тис. грн, термін окупності обладнання якого дорівнюватиме близько 3,5 років [7].

Згідно із Законом України «Про кооперацію» сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є неприбутковою організацією, що створюється в інтересах пайовиків, а одержаний прибуток розподіляється між його членами відповідно до частки їхньої участі в діяльності кооперативу [8]. Організація подібного кооперативного об'єднання дозволить сільгоспвиробникам отримувати в одному місці кілька видів послуг (кредитування, раціональне формування вхідних матеріальних ресурсів і кормів, збут продукції та ін.), а також ефективно використовувати раніше створену матеріально-технічну базу переробних і обслуговуючих підприємств.

Надання кооперативу права розпоряджатися продукцією при товарорусі в ланцюзі виробник-споживач дасть можливість реалізовувати її на вигідних для сільгоспвиробника умовах. За економічною сутністю сільськогосподарський кооператив є координатором постачальницько-збутової діяльності членів кооперативу, що надасть змогу істотно знизити транзакційні витрати.

Сільськогосподарський виробничий кооператив є також найбільш прийнятною й ефективною формою господарювання на селі з позиції соціального захисту населення [9].

Аналіз тенденцій та особливостей розвитку кооперування в сільському господарстві на основі опитування керівників і провідних фахівців сільськогосподарських підприємств з виробництва м'яса свиней, а також узагальнень результатів досліджень українських на-

уковців дають підстави рекомендувати певні моделі виробничої кооперації у свинарстві:

1) створення сільськогосподарських виробничих кооперативів (СВК) на базі високо-товарних особистих селянських господарств, які утримуватимуть три голови свиней і більше площею землекористування більше 1 га в межах одного населеного пункту. Шляхом кооперування передбачається об'єднання земельних ділянок у власності ОСГ та єдиний масив з метою їх механізованого обробітку та вирощування сільськогосподарських культур на корм свиням;

2) створення висококонцентрованих сільськогосподарських виробничих кооперативів на базі збиткових господарств корпоративного сектору інших організаційно-правових форм господарювання із чітким виділенням спеціалізованих структурних підрозділів, які ведуть свою діяльність на засадах внутрішньогосподарського розрахунку.

Зазначимо, що викладені пропозиції щодо створення СВК не мають спільних ознак з існуючими суб'єктами вищезазначеної організаційно-правової форми господарювання. Як свідчать результати дослідження, для них характерний «радянський» тип організації виробництва, коли селяни-члени СВК де-факто перебувають у статусі найманого працівника. Через цю обставину втрачається мотивація до ефективного виробництва продукції свинарства. Свідченням цього є низькі показники ефективності вирощування продукції свинарства (табл. 1).

Дані таблиці 1 переконують, що ведення свинарства в сільськогосподарських виробничих кооперативах є неефективним. Так, надзвичайно низькі показники середньодобових

приростів свиней – у 2017 р. 299,74 грн, або на 177,07 грн менше, ніж у середньому по Україні. Очевидно, що така ситуація свідчить про екстенсивний тип розвитку свинарства, а також про наявність невикористаних можливостей щодо підвищення продуктивності тварин на основі інноваційного забезпечення. Саме тому для тих сільськогосподарських виробничих кооперативів, які мають на меті зберегти й відродити свинарство, доцільно забезпечити вкладення інвестицій у технічне переоснащення та формування високопродуктивного стада. В іншому випадку свинарство у них є допоміжною галуззю, яка орієнтується лише на задоволення внутрішніх потреб у свинині. У результаті собівартість перевищує середнє значення по Україні, а закупівельні ціни нижчі, що стало причиною збитковості виробництва, яка у 2017 р. становила 11,23 %.

Однією з основних причин відчутного зменшення кількості сільськогосподарських виробничих кооперативів є низька їх інвестиційна привабливість. Інвестори не зацікавлені вкладати кошти в розвиток цієї форми господарювання, а власні кошти у сільського населення практично відсутні. Демократичний принцип управління (один голос у кожного члена кооперативу) не дозволяє інвесторові визначати виробничу чи іншу господарську діяльність цієї організації. Тому багато сільськогосподарських кооперативів змінили організаційно-правову форму господарювання на товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерні товариства.

Низький рівень ефективності виробництва продукції свинарства в сільськогосподарських виробничих кооперативах, на думку вчених, є наслідком наявності певних суперечностей.

Таблиця 1 – Динаміка показників ефективності виробництва та реалізації продукції свинарства в сільськогосподарських виробничих кооперативах

Показник	Рік					2017 р. у % до	
	2013	2014	2015	2016	2017	2013 р.	2016 р.
Середньодобові прирости, г	279	295	291	303	299,74	107,4	98,9
Відхилення від середнього значення	-164	-165	-169	-179	-177,07		
Собівартість реалізованої продукції, грн/ц	1935,2	2244,12	2531	2621,64	3359,86	173,6	128,2
Відхилення від середнього значення	385,47	496,44	341,46	102,28	131,08		
Закупівельна ціна, грн/ц	1468,26	1676,71	2255,6	2146,41	2982,46	203,1	139,0
Відхилення від середнього значення	-84,31	-169,16	-212,5	-258,6	-359,33		
Рентабельність, %	-12,3	-2,8	-6,1	-18,5	-11,23	1,07 в.п.	7,27 в.п.
Відхилення від середнього значення	-12,5	-8,4	-18,8	-14	-14,73		

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

Джерелом їх є двоїсте становище членів виробничого кооперативу. Використовуючи для організації спільного виробництва землю і майно та беручи безпосередню участь у процесі виробництва, вони одночасно виступають у двох взаємовиключних один одного якостях. З одного боку – це власники капіталу, з іншого – наймані працівники. Як власники вони зацікавлені в отриманні найбільшого відсотка (або дивіденду) на цей капітал, а як наймані працівники хочуть мати якомога вищу оплату своєї праці. Ця суперечність доповнюється повною протилежністю інтересів тих, хто вже не працює в кооперативі, але має значні наскоплення, і тих, хто продовжує працювати. Перші не впливають на діяльність кооперативу і зацікавлені в отриманні більшого доходу на свої паї, а

інші прагнуть до подальшого розвитку виробництва (і одночасно до високої зарплати).

З метою ідентифікації шляхів щодо підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських виробничих кооперативів-виробників розглянемо підходи до удосконалення системи менеджменту (рис. 2).

Так, контролюючим органом за результативністю прийнятих управлінських рішень є наглядова рада, результати діяльності якої доповідаються на загальних зборах.

Реалізація економічного механізму передбачає дотримання певних умов і порядок застосування економічного механізму, регламентується статутом кооперативу, а також низкою положень: про структурний підрозділ; внутрішньогосподарський розрахунок; цінову

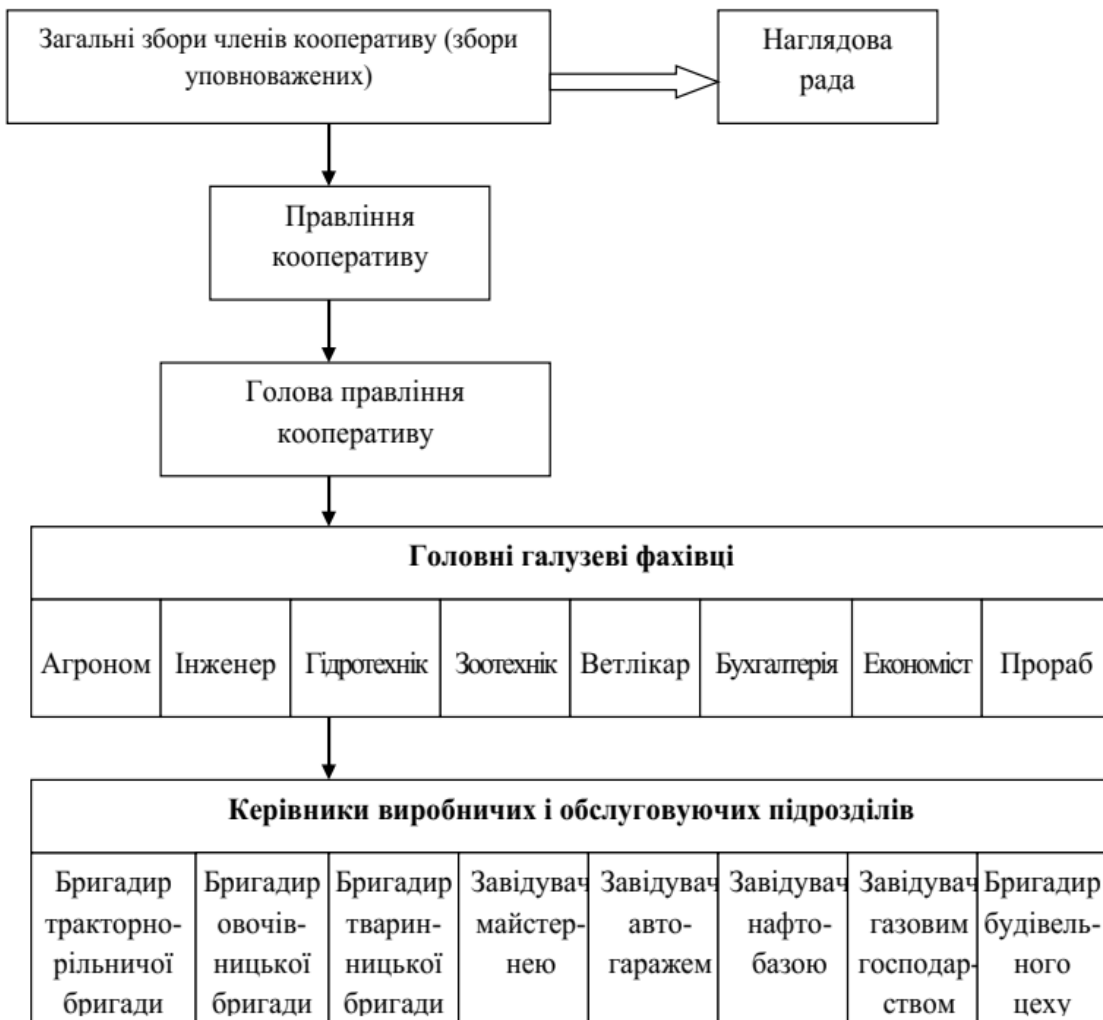

Рис.2. Організаційно-управлінська структура сільськогосподарського виробничого кооперативу.

Джерело: узагальнено авторами.

політику і ціноутворення в сільськогосподарському виробничому кооперативі; оплату праці; кредитування структурних підрозділів.

У комплексі заходів з регулювання внутрішньогосподарських відносин особливу увагу слід приділяти системі нормативів і норм, в якій умовно можна виділити три групи: організаційно-технологічні, ресурсного забезпечення, економічні. Реалізація даних теоретичних напрямів дає можливість автоматизувати процес формування нормативних систем, надати їм динамічності й оперативності.

Основою для виконання наших досліджень були матеріали паспортизації умов виробництва на конкретній тваринницькій фермі. Паспортизація умов виробництва забезпечує необхідне вивчення технології й економічних показників діяльності ферми, з'ясовує об'єктивні параметри та умови виробництва для подальших розробок. Головна мета паспортизації умов виробництва на тваринницьких фермах полягає у підвищенні ефективності виробництва на основі підвищення продуктивності праці, застосування науково обґрунтованих економічних норм, кращого використання ресурсів [10].

В умовах ринкового ведення виробництва нормативи потреб матеріальних ресурсів у вартісному виразі зазнають постійних змін через коливання цін на ринку. Зазнають періодичних змін і витрати на оплату праці разом із ростом мінімального рівня заробітної плати. Внаслідок цього виникає потреба кількарізного перегляду матеріалів паспортизації протягом року, що неможливо, оскільки останні фігурують як документ нормативної бази підприємства, а їх перегляд і перезатвердження здійснюються згідно з відповідними правилами. Якщо зміну рівня мінімальної заробітної плати можна було б передбачити, то коливання цін на ринку мало прогнозовані.

У ситуації, що склалася, нами запропоновано здійснення даного процесу засобами комп'ютеризації, що значно підвищить його динамічність і оперативність, відкриє комунікативні можливості у ринковому й інформаційному середовищі. А створення поопераційних електронних технологічних карт виробництва різних видів продукції тваринництва на базі оновлених галузевих нормативних систем суттєво спростить процес планування витрат і прогнозування результатів виробництва, аналіз, економічне обґрунтування якісних та кількісних засобів виробництва, пошуку найвигідніших організаційно-технологічних варіантів.

В умовах ринкової економіки підвищення ефективності виробництва є основним завдан-

ням функціонування будь-якого підприємства. Суть поняття «ефективність виробництва» можна визначити як відношення одержаних результатів до затрат праці та витрат ресурсів і засобів у матеріальному виробництві. Для цього у тваринництві використовують систему показників, які відображають ефективність виробництва, а саме: продуктивність праці, собівартість продукції, рівень рентабельності виробництва та ін. [11].

Якщо за даними паспортизації умов виробництва можна проводити комплексний аналіз діяльності тваринницької ферми за певний період (найчастіше за рік), то інструментарій електронних технологічних карт дозволяє використовувати його щоденно, на рівні оперативного управління, з метою коригування поточних витрат, та вжиття заходів при відхиленні від планових параметрів. Порівняння нормативних і фактичних витрат дає змогу об'єктивно оцінити досягнення й виявити недоліки в роботі ферми.

Дослідження науковців НДІ «Укрпромагро-продуктивність» підтверджують можливість вирішення цієї проблеми залученням зазначених видів інструментарію у ведення управлінської та планово-економічної роботи на місцях [12], у кінцевому підсумку це визначає можливість новим формуванням на селі працювати з відповідним рівнем ефективності. В ході таких досліджень здійснено ретельний аналіз технологічного процесу за кількісними та якісними показниками, а також чинників, що впливають на величину затрат живої й уречевленої праці [13, 14]. Формування нормативних систем передбачає виявлення всіх чинників, які впливають на ефективність виробництва, залежності продуктивності від витрат матеріальних і трудових ресурсів та часу на виконання виробничого процесу.

Висновки. Отже, розвиток сільськогосподарської кооперації та ефективне функціонування її організаційних структур безпосередньо залежать від результативності менеджменту та рівня додержання у виробничих умовах базових її принципів. Це є надто важливим для сільськогосподарських виробничих кооперативів на початковому етапі, які в умовах подальшого поділу й кооперації праці, формування багатокладної економіки та розвитку ринкових відносин стають найбільш перспективною формою організації виробництва, що найбільшою мірою відповідає особливостям ведення сільськогосподарської діяльності та інтересам селян.

Управління сільськогосподарським виробничим кооперативом та його структурними

ланками має створювати максимально сприятливі організаційно-економічні передумови для захисту інтересів товаровиробників шляхом найкращого використання наявних у них земельних, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, сприяти досягненню найвищої продуктивності й ефективності праці.

Обґрунтовано, що для підвищення ефективності виробництва продукції свинарства необхідно забезпечити залучення сільськогосподарських товаровиробників, особливо малих, у конкурентоспроможні ланцюги поставок свинини на основі кооперативного утворення. Створення сільськогосподарського кооперативу можна здійснити шляхом придбання переробних потужностей за рахунок фінансових ресурсів пайовиків кооперативу - товаровиробників продукції свинарства або ж введення до складу кооперативу на умовах рівноправного члена м'ясопереробного підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Калачевська Л.І. Сільськогосподарська кооперація у контексті інноваційного розвитку сільських територій в Україні. *Інтелект XXI*. 2018. № 6. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2018_6_12 (дата звернення 3.03.2020).
2. Самойленко Т.Г. Кооперація в аграрному секторі як напрямок сталого розвитку сільської місцевості. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Т. 29(68), № 3. С. 22–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29_3_7 (дата звернення 25.02.2020).
3. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК / Демчак І.М. та ін. Київ: НДІ «Укragропромпродуктивність», 2019. 50 с. URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/zovnishnotorgovelnij_obig_produkciji_apk_za_2018r.pdf (дата звернення 16.03.2020).
4. Папцов А.Г. Организационно-экономические и экологические проблемы мирового свиноводства. *Аграрная Россия*, 2006. № 3. С. 14–17. URL: <http://agros.folium.ru/index.php/agros/issue/view/80> (дата звернення 22.04.2020).
5. Терентьева А.С. Свиноводство США в условиях роста конкуренции на мировом рынке. *США & Канада: экономика, политика, культура*, 2018. № 8. С. 64–76. DOI 10.31857/S032120680000360-0.
6. Свиноус І.В., Хомовий С.М., Гаврик О.Ю. Методичні засади формування системи управління витратами на сільськогосподарських підприємствах, 2016. URL: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/1822/1/metodychni_zasady.pdf (дата звернення 6.03.2020).
7. Смирненко І.В. Свиноводство как успешный бизнес. *Свинарство України*. 2012. № 9. 9 с. URL: <https://pigukr.io.ua/> (дата звернення 17.03.2020).
8. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 21.02.2020).
9. Піменова О. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як чинник конкурентного господарювання малих і середніх господарств в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка*. 2013. Вип. 148. С. 58–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2013_148_20. (дата звернення 24.03.2020).
10. Дідківська Л.В. Сільськогосподарська кооперація – основа розвитку аграрного підприємництва в Україні. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Економічні науки*. 2017. Вип. 12(1). С. 186–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2017_12%281%29_26 (дата звернення 8.04.2020).
11. Богомолова К.С., Островерх О.В. Сільськогосподарська кооперація як один із шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка*. 2017. Вип. 185. С. 69–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2017_185_11 (дата звернення 6.04.2020).
12. Демчак І.М. Оцінка ефективності функціонування суб'єктів м'ясопродуктового підкомплексу України. Київ: НДІ «Укragропромпродуктивність», 2017. 94 с. URL: http://www.uapp.kiev.ua/?m=170&CMS_TABLE_PREFIX=site_ua (дата звернення 28.03.2020).
13. Мазуренко О.В. Впровадження інноваційних технологій у свинарство – основа його інтенсивного розвитку. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2012. Т. 14. № 1(1). С. 435–439. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2012_14_1%281%29_77 (дата звернення 19.02.2020).
14. Методика управління продуктивністю сільськогосподарських підприємств на виробництві продукції рослинництва / І.М. Демчак та ін. Київ: НДІ «Укragропромпродуктивність», 2014. 108 с. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%92%D0%90787711\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%92%D0%90787711$) (дата звернення 25.03.2020).

REFERENCES

1. Kalachevs'ka, L.I. (2018). Sil's'kogospodars'ka kooperacija u konteksti innovacijnogo rozvytku sil's'kyh terytorij v Ukraini [Agricultural cooperation in the context of innovative rural development in Ukraine]. *Intelekt XXI [Intelligence XXI]*. No. 6, pp. 61–65. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2018_6_12 (Accessed 3.03.2020).
2. Samojlenko, T.G. (2018). Kooperacija v agrarnomu sektori jak naprjamok stalogo rozvytku sil's'koj miscevoosti [Cooperation in the agricultural sector as a direction for sustainable rural development]. *Vcheni zapysky Tavrijs'kogo nacional'nogo univertsytetu imeni V. I. Vernads'kogo. Serija: Ekonomika i upravlinnja [Notes of the Taurida VI Vernadsky National University. Series: Economics and Management]*. Vol. 29(68), no. 3, pp. 22–24. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2018_29_3_7. (Accessed 25.02.2020).
3. Demchak, I.M. (2019). Zovnishnotorgovelnij obig produkciij' APK [Foreign trade turnover of agricultural products]. Kyiv: NDI «Ukragroplomproduktivnist'». 50 p. Available at: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/zovnishnotorgovelnij_obig_produkciji_apk_za_2018r.pdf (Accessed 16.03.2020).

4. Парсов, А.Г. (2006). Organizacionno-jekonomichekije i jekologicheskie problemy mirovogo svinovodstva [Organizational, economic and environmental problems of world pig production]. Agrarnaja Rossija [Agrarian Russia]. No. 3, pp. 14–17. Available at: <http://agros.folium.ru/index.php/agros/issue/view/80> (Accessed 22.04.2020).
5. Terent'eva, A.S. (2018). Svinovodstvo SShA v uslovijah rosta konkurencii na mirovom rynku [US pig breeding amid growing competition in the global market]. SShA & Kanada: jekonomika, politika, kul'tura [USA & Canada: Economics, Politics, Culture]. No. 8, pp. 64–76. DOI 10.31857/S03212068000360-0.
6. Svynous, I.V., Homovyj, S.M., Gavryk, O.Ju. (2016). Metodychn zasady formuvannja systemy upravlinnja vytratamy na sil'skogospodars'kyh pidpryjemstvah [Methodical principles of formation of the system of management of expenses at agricultural enterprises]. Available at: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/1822/1/metodychni_zasady.pdf. (Accessed 6.03.2020).
7. Smirenko, I.V. (2012). Svinovodstvo kak uspesnyj biznes [Pig production as a successful business]. Svinarstvo Ukrai'ny [Pig production of Ukraine]. No 9. 9 p. Available at: <https://pigukr.io.ua/> (Accessed 17.03.2020).
8. Pro kooperaciju: Zakon Ukrai'ny [On Cooperation: Law of Ukraine] vid 10 lypnja 2003 r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>. (Accessed 21.02.2020).
9. Pimenova, O. (2013). Sil'skogospodars'ka obslugovujucha kooperacija jak chynnyj konkurentnogo gospodarjuvannja malyh i serednih gospodarstv v Ukrai'ni [Agricultural Servicing Cooperative as a Factor of Competitive Management of Small and Medium-Sized Farms in Ukraine]. Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Ekonomika. No 148. pp. 58–61. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2013_148_20. (Accessed 24.03.2020).
10. Didkivs'ka, L.V. (2017). Sil'skogospodars'ka kooperacija – osnova rozvytku agrarnogo pidpryjemnytva v Ukrai'ni [Agricultural cooperation is the basis for the development of agrarian entrepreneurship in Ukraine]. Visnyk Kam'janec'-Podil'skogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka [Bulletin of Kamyanets-Podil'skyi Ivan Ogiyenko National University]. Ekonomichni nauky. No 12(1), pp. 186–192. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpruen_2017_12%281%29_26. (Accessed 8.04.2020).
11. Bogomolova, K.S., Ostroverh, O.V. (2017). Sil'skogospodars'ka kooperacija jak odyz iz shljahiv pidvyshhennja konkurentospromozhnosti agrarnyh pidpryjemstv [Agricultural cooperation as one of the ways to increase the competitiveness of agricultural enterprises]. Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehničnogo universytetu sil'skogo gospodarstva imeni Petra Vasylenka [Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Peter Vasylenko]. No 185, pp. 69–75. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdutsg_2017_185_11. (Accessed 6.04.2020).
12. Demchak, I.M. (2017). Ocinka efektyvnosti funkcionuvannja sub'ektiv m'jasoproduktovogo pidkompleksu Ukrai'ny [Assessment of the effectiveness of functioning of the subjects of the meat subcomplex of Ukraine]. Kyiv: NDI «Ukragropromproduktynist». 94 p.
13. Mazurenko, O.V. (2012). Vprovadzhennja innovacijnyh tehnologij u svynarstvo – osnova joho intensyvnoho rozvytku [The introduction of innovative technologies in pig breeding is the basis for its intensive development]. Naukovyj visnyk L'viv'skogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta bioteknologij im. G'zhyc'kogo [Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Hedgehog]. Vol. 14, no. 1(1), pp. 435–439. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2012_14_1%281%29_77. (Accessed 19.02.2020).
14. Demchak, I.M., Zavalevs'ka, V.O., Kysljachenko, M.F. (2014). Metodyka upravlinnja produktyvnistju sil'skogospodars'kyh pidpryjemstv na vyrobnytvi produkcii roslynnytva [Methods of management of agricultural enterprises productivity in crop production]. Kyiv: NDI «Ukragropromproduktynist». 108 p. Available at: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=1=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%92%D0%90787711\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=1=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%92%D0%90787711$). (Accessed 25.03.2020).

Направления усиления кооперативных связей в производстве продукции свиноводства

Подгорный А.В., Иббатуллин М.И.

В статье исследованы возможные направления развития кооперации в области свиноводства. Осуществлен анализ импорта и экспорта продукции свиноводства в Украине за последние годы, который показал, что на сегодня существует необходимость совершенствования интегрированных отношений в области свиноводства. Освещены особенности процесса кооперации в высокоразвитых странах мира (США, Дания, Нидерланды, Китай, Польша).

Доказано, что организацию кооперативного объединения возможно осуществить путем приобретения перерабатывающих мощностей за счет финансовых ресурсов пайщиков кооператива или введения в состав кооператива на условиях равноправного члена-пайщика мясоперерабатывающего предприятия. С целью повышения эффективности производства свинины в малых хозяйствах с поголовьем до 50 голов целесообразно привлечь их в конкурентоспособные цепи поставок свинины на основе сельскохозяйственного кооператива по производству и сбыту продукции свиноводства.

Обосновано, что кооператив по выращиванию свиней может объединять малые сельскохозяйственные предприятия, индивидуальных предпринимателей в сфере агробизнеса, владельцев личных крестьянских хозяйств, перерабатывающих предприятий и учреждений оптовой и розничной торговли.

Анализ тенденций и особенностей развития кооперирования в сельском хозяйстве на основе опроса руководителей и ведущих специалистов сельскохозяйственных предприятий по производству мяса свиней, а также обобщений результатов исследований украинских ученых дают основания рекомендовать определенные модели производственной кооперации в свиноводстве: 1) создание сельскохозяйственных производственных кооперативов (СПК) на базе высокотоварных личных крестьянских хозяйств, которые удерживают три головы свиней и более, площадью землепользования более 1 га в пределах одного

населенного пункта, что позволит объединить земельные участки в единый массив с целью их механизированного возделывания и выращивания сельскохозяйственных культур на корм свиньям; 2) создание высококонцентрированных сельскохозяйственных производственных кооперативов на базе убыточных хозяйств корпоративного сектора других организационно-правовых форм хозяйствования с четким выделением специализированных структурных подразделений, ведущих свою деятельность на принципах внутрихозяйственного расчета.

С целью идентификации путей по повышению эффективности функционирования сельскохозяйственных производственных кооперативов производителей рассмотрены подходы к совершенствованию системы менеджмента.

Ключевые слова: свиноводство, эффективность производства, кооперация, типологизация хозяйств корпоративного сектора, подходы к совершенствованию системы управления, модель взаимоотношений субъектов кооперации.

Directions for strengthening cooperative ties in pig production

Pidhornyi A., Ibbatulin M.

Possible directions of development of cooperation in the field of pig breeding have been investigated in the article. The analysis of import and export of pig production in Ukraine in recent years has been carried out, which showed that today there is a need to improve integrated relations in the pig industry. The features of the cooperation process in highly developed countries (USA, Denmark, Netherlands, China, Poland) are highlighted.

It is proved that the organization of a cooperative association can be accomplished by the acquisition of processing facilities at the expense of financial resources of

the cooperative shareholders or the cooperative introduction under the terms of an equal member-shareholder of the meat processing enterprise. In order to increase the efficiency of pork production in small farms with livestock up to 50 heads, it is advisable to involve them in competitive pork supply chains based on an agricultural cooperative for the production and marketing of pig production.

It is substantiated that pig production cooperative can bring small agricultural enterprises together, individual agribusiness entrepreneurs, owners of private farms, processing enterprises and wholesale and retail establishments.

Analysis of tendencies and features of development of cooperation in agriculture on the basis of a survey of managers and leading experts of agricultural enterprises for the production of pig meat, as well as generalizations of the results of studies of Ukrainian scientists give reason to recommend certain models of production cooperation in pig production: 1) the establishment of agricultural production cooperatives on the basis of high-value personal farms that hold three pig heads and more land use area more 1 hectare within a settlement that will integrate land in a single array for the purpose of mechanized cultivation and growing crops to feed pigs; 2) creation of highly concentrated agricultural production cooperatives on the basis of unprofitable enterprises of the corporate sector of other organizational and legal forms of management with a clear separation of specialized structural units, which operate on the basis of internal economic calculation.

In order to identify ways to improve the functioning of agricultural production cooperatives-producers, approaches to improving the management system are considered.

Key words: pig breeding, production efficiency, cooperation, typology of corporate sector farms, approaches to improving the management system, model of relations between the subjects of cooperation.

Copyright: Підгорний А.В., Іббатулін М.І. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Підгорний А.В.
Іббатулін М.І.

ID: <https://orcid.org/0000-0001-6198-905X>
ID: <https://orcid.org/0000-0001-8765-6261>

UDK 338.432:636.2

JEL Q16, M41

Information and analytical ensuring of dairy farming sustainable development in agricultural enterprises

Radko V.¹ , Svinous I.²

¹ National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

² Bila Tserkva National Agrarian University

Radko V. E-mail: vitradko@ukr.net; Svinous I. E-mail: isvinous@ukr.net

Radko V., Svinous I. Information and analytical ensuring of dairy farming sustainable development in agricultural enterprises. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 120–128.

Рукопис отримано: 11.05.2020р.

Прийнято: 20.05.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-120-128

The article deals with the current state of information and analytical ensuring of dairy livestock in agricultural enterprises of Ukraine. It is proved that introduction of the information system of business processes management in dairy livestock and improvement of the approach to the calculation of the production cost will contribute to the improvement of quality and safety of products, and will create preconditions for sustainable development of business structures of the industry.

The components of a comprehensive information and analytical support system are identified, which include: computerized systems for managing production processes and dairy herds at the agricultural enterprises level; setting up scientific and consulting support for producers by regional centers, which should be created on the basis of agrarian universities; improvement of the production costing system taking into account quality of milk and weight of litter; the calculation of the actual cost of feed.

It is proposed to create a “Dairy Livestock” information system, which should include such information resources as: a register of owners of farm animals; register of farm animals (herds); the register of means of identification. This system will allow to create methodological and technological bases for introduction of a unified information system that meets the national and international requirements of the cattle identification and registration system, will assist in the development and implementation of a centralized national system of registration and maintenance of data on the subjects of the industry, which will facilitate the creation of the technological basis for organizing electronic mechanisms for tracking animal products.

It is established that dividing the total amount of costs for the volume of production of basic conditions (fat content - 3.4% and protein content - 3.0%), the cost of 1 c milk is calculated taking into account the quality. With this approach to costing, it is possible to generate additional income from the sale of milk, part of which is appropriate to be used to stimulate the work of staff of livestock complexes in order to improve the quality of products.

Keywords: information system, dairy cattle, livestock, productivity, herd management systems, product evaluation, cost.

Problem statement and analysis of recent researches. Information ensuring of the dairy enterprises management is complex and multi-component issue as it includes various information data and algorithms for their transformation. According to our research, only about 68.8% of agricultural enterprises producing milk in Kyiv,

Vinnitsia and Khmelnytsky regions use the system of automated accounting of production processes.

The following scientists have made a significant contribution to the theory and practice of information and analytical support of dairy farming: Vasilyev N.I. [1], Huzar B.S. [2,3], Zamula I.V. [4], Lovinska L.G. [5], Mykhaylenko I.M. [6],

Moroz M.T. [7], Svyynous I.V.[8], Surovtsev V.N. [9], Khomovyy S.M. [10], Shchepkin S. [11] and others.

However, the issues of information value of the dairy farming development prospects in the regions of Ukraine and its economic efficiency increase in order to prevent crises still need further researches.

The aim of the research. To analyze the current state of information and analytical support of dairy farming in agricultural enterprises of Ukraine, to determine its methods of improvement and the impact on the costs formation in this subsector of animal husbandry.

Material and methods of research. The research methodology includes a tabular method of the dynamic series of the industry development, productivity of cows and volumes of dairy production, grouping and analysis of agricultural enterprises by the number of cows; graphic method of priority of analytical consulting center activity directions; synthesis of trends in determining the valuation and cost of dairy products.

Research results and discussion. In the dairy corporative sector the automation of information generation is carried out at the following levels: technological process, accounting, breeding.

Electronic herd management systems (EHMS) are the component of technology on a par with milking equipment and help to form

information arrays about productivity, milk quality, reproduction and physiological condition of animals. They provide an opportunity to summarize all data about the animals condition in one computer database [1]. The main element of the EHMS is the software which has identity cards for each animal in the database, farm specialists enter all necessary information about animals: feeding regime, health status of each animal, pregnancy, milk quality and other physiological and production data.

In practice, the acquisition of automated dairy herd management system pays off only for its use in highly concentrated agricultural enterprises. According to Table 1, in 2012 the largest number of milking parlors was purchased by agricultural enterprises with a level of profitability of 0.1% and a concentration of cows of 151-300 heads. This situation provides grounds to conclude that the preconditions for the development of high-tech dairy farming in Ukraine are forming.

A similar trend is observed in 2015, when the main buyers of milking parlors with automated production management systems in dairy farming were agricultural enterprises with more than 150 cows. Note that the level of profitability of milk production in 4-7th groups of agricultural enterprises in 2015 compared to 2012 increased by 8-10 percentage points in average, which could be evidence of increased efficiency, including a result of use of an automated production management system.

Table 1 – Grouping of agricultural enterprises by concentration of livestock and number of purchased milking parlors

Group by number of cows, heads	Profitability, %	Number of milking parlors and devices	Including			
			«Carousel»	«Parallel»	«Yalynka»	Others
2012						
Up to 50	-15,5	21	0	0	1	20
51-100	-9,4	21	0	0	0	21
101-150	-7,2	15	0	0	1	14
151-300	0,1	102	1	0	2	99
301-500	2,8	55	0	0	1	54
501-1000	5,6	62	1	0	1	60
More than 1000	4,4	87	33	0	2	52
Total	2,3	363	35	0	8	320
2015						
Up to 50	-3,5	15	0	0	0	15
51-100	0,8	15	3	0	0	12
101-150	2,6	9	0	0	0	9
151-300	10,3	41	1	1	1	38
301-500	13,0	34	0	0	0	34
501-1000	13,0	34	0	1	3	30
More than 1000	15,5	30	0	1	1	28
Total	12,6	178	4	3	5	166

*Source: author's calculations.

As shown in Table 2, such systems differ significantly by the ability to perform a set of basic and additional functions (Table 2).

According to table 2, the technological processes of milking and feeding are the most significant and informative components for the implementation of the biological potential of animals in a high level. Automated herd management system today is the only functioning system designed not only to collect initial data on animals, but also for their automated analysis and application for research [9].

Based on a survey of chairmans of agricultural enterprises in Vinnytsia, Kyiv and Khmelnytsky regions, the degree of satisfaction of information needs of managers in middle and senior management is insufficient, and is satisfactory only in 40% of businesses. Thus, in most agricultural enterprises there is a subjectivity of information in the registers of primary accounting of dairy farming, because they form them on paper [10, p. 87]. According to a detailed analysis of the information array in the surveyed agricultural enterprises, which haven't automated herd management systems, the system of existing registers of primary accounting is outdated, contains a lot of redundant information and needs updating and modernization by

introducing additional details. It should be noted that this category of farms has a small number of cows (up to 50 heads).

The automation of budgeting, economic analysis, calculation of animal feed rations, the use of expert systems for the development and management decisions remain unsolved issues. This state of information support development is typical for agricultural enterprises with up to 100 animals, where production processes are partially automated, and financial and management accounting is carried out on the basis of the program "1C-Accounting".

Intensification of the advisory services activities by involving experts from the NAAS or higher educational institutions of agricultural profile and creating on their basis consulting centers is one of the approaches for the revival of consulting support for agricultural producers. In our opinion, they should operate on the basis of public-private partnership with agricultural universities, as it works in the leading countries of the world. For example, in Wisconsin (USA), farmers use the services of a consulting service free of charge. They replenish the federal and local budgets by paying taxes on property and income and allocate funds from them for consultancy [6, p. 38].

Table 2 – Comparative characteristics of automated dairy herd management system in agricultural enterprises

Name of the system, producer (country)	Equipment	Automatic functions	Additional features
ALPRO, De Laval (Sweden)	ALPRO processor; transponders; antennas; controllers; activity sensors; software	Milking control; feed consumption registration; control of the biological condition of animals	Control and accounting of animals; calendar of veterinary measures; formation of groups; accounting for the calves growth
Dairy Plan 5, GEA Group (Germany)	Computer boards and cards; Responder sensors, antennas; Metatron control system; Finilactor system; electronic pulsator; electronic feed distribution system; Rescounter activity sensors; checkweighers and selection gates; DairyPlan software	Milking control; indication of mastitis and prohibition of milking for sick cows; addition and removal of the device; feed consumption registration and dosage; status indication of sexual estrus	Calculation of the cost of milk; keeping a calendar of veterinary activities; creation of work plans; weighing; control of animal movement; accounting for the calves growth
Cattle Code, SAC (Denmark)	ID-Logger laptop; responders, portal antennas; UNI-LAC Memolac / 2 Milk Meter milking system; Unitlow 3 Milk Claw milk conductivity sensors; Respactor activity sensors; Herd Management software	Milking control; accounting for milk production rate; indication of mastitis; dosage of concentrated feed; registration of feeding; measurement of cow mobility and temperature	Keeping an animal calendar; feeding in the milking parlor; weighing; separate accounting for calves growth; fattening calves rations calculation
AFIFARM, PJSC «Bratslav» (Ukraine)	Controllers; central computer, collars with sensors, antennas; milk meter; Software	Milking control; accounting for milk production rate; control of the biological condition of animals	No additional features

Source: according to [7, p. 45].

Taking into account the global experience and domestic realities, we propose to create analytical and consulting centers on the basis of agricultural universities, which would provide consulting services at the expense of individuals and legal entities, as well as state and regional budgets. We propose to create an analytical and consulting center for systematic research of sustainable rural development on the basis of BNAU. In our opinion, the main activities of such center should be: "Socio-economic development of rural areas", "Regulatory and legal support of rural development", "Strategic support of rural development" and "Information and consulting support of rural development" (Fig. 1).

One of the problems of modern dairy farming in diversified farms of the corporate sector of the agricultural economy is the lack of a balanced approach to control and planning of the technological process of keeping and exploitation of animals, and non-compliance of the appropriate requirements is the main reason for inability to achieve high economic performance in the livestock sector [11].

In contrast to Ukraine, the leading countries producing milk and dairy products, in particular New Zealand, have a National System for the Registration and Forecasting of Animal Diseases (ADMIS). It consists of a database, web services for the registration of identification numbers and devices, records of data on animals in facilities. The system is based on individual registration of animals for registration and standard rules for the movement of animals.

The system forms a number of modules, each of which helps to solve individual problems. Thus, the PITR™ module, which is responsible for the system of identification and registration of objects, provides the ability to perform the following operations: assignment of identification numbers, including ordering tags from manufacturers; distribution of tags by entities that keep cows, automatically manage the remnants of tags in warehouses. The LTAT™ module displays the cattle tagging and tracking system. The AMST™ module coordinates the functioning of the surveillance and management system in epidemiological cases. The MAX™ module forms a system of emergency management and response to disease outbreaks. LiveTrace™ coordinates the animal movement monitoring system and provides analysis of the obtained data.

Summarizing the experience of the world's leading countries in the information support of business processes in dairy farming, we consider it appropriate to create an information system (IS) "Dairy farming". This system will become the

technological basis for the introduction of a single information system, which in the future will meet the national and international requirements of the system of identification and registration of cattle; will promote the development and implementation of a centralized national system of registration and maintenance of data on the participants of the identification system (owners of animals, livestock facilities, livestock processing and disposal enterprises, livestock producers, etc.) using their assigned international global location identification numbers. Each livestock facility will have an electronic registration card displaying all the necessary details for this facility: a unique global GLN (Global Location Number), the name of the facility, information about the responsible person, address and geographical coordinates of the facility.

Regulations on the creation of the information system "Dairy Livestock" and the implementation of the basic principles of its operation must be approved by the Law of Ukraine "On Identification and Registration of Animals" [12].

The completed program of IS "Dairy Livestock" should include the following information resources: register of owners of farm animals, register of farm animals (herds), register of means of identification (Fig. 2).

The "Dairy Livestock" information system should become the functioning system designed not only for the collection of initial data on animals, but also for their automated analysis and application in scientific research.

Thus, in accordance with paragraph 11 of Accounting Statement 30 "Biological assets" and paragraph 5.9 of the Accounting Guidelines № 1315 depreciation is accrued only on long-term biological assets (LBA), the fair value of which cannot be determined. The object of depreciation of such biological assets is their initial value, reduced by the sale value [8]. The sale value is accepted in the amount that the company expects to receive from the sale of long-term biological assets after the end of their useful life (maintenance), namely the value of animals, their skins and meat, etc., less costs associated with their sale [3, p. 100]. However, most farms keeping cows value them at fair value.

Second, agricultural enterprises do not revalue long-term biological assets. Based on the paragraph 16 of Accounting Statement 7, which regulates the accounting of LBA, it follows that the company may (but is not obliged) to revalue if the residual value of such object differs significantly from the fair value at the balance sheet date. That is, formally cow revaluation is a voluntary procedure [4].

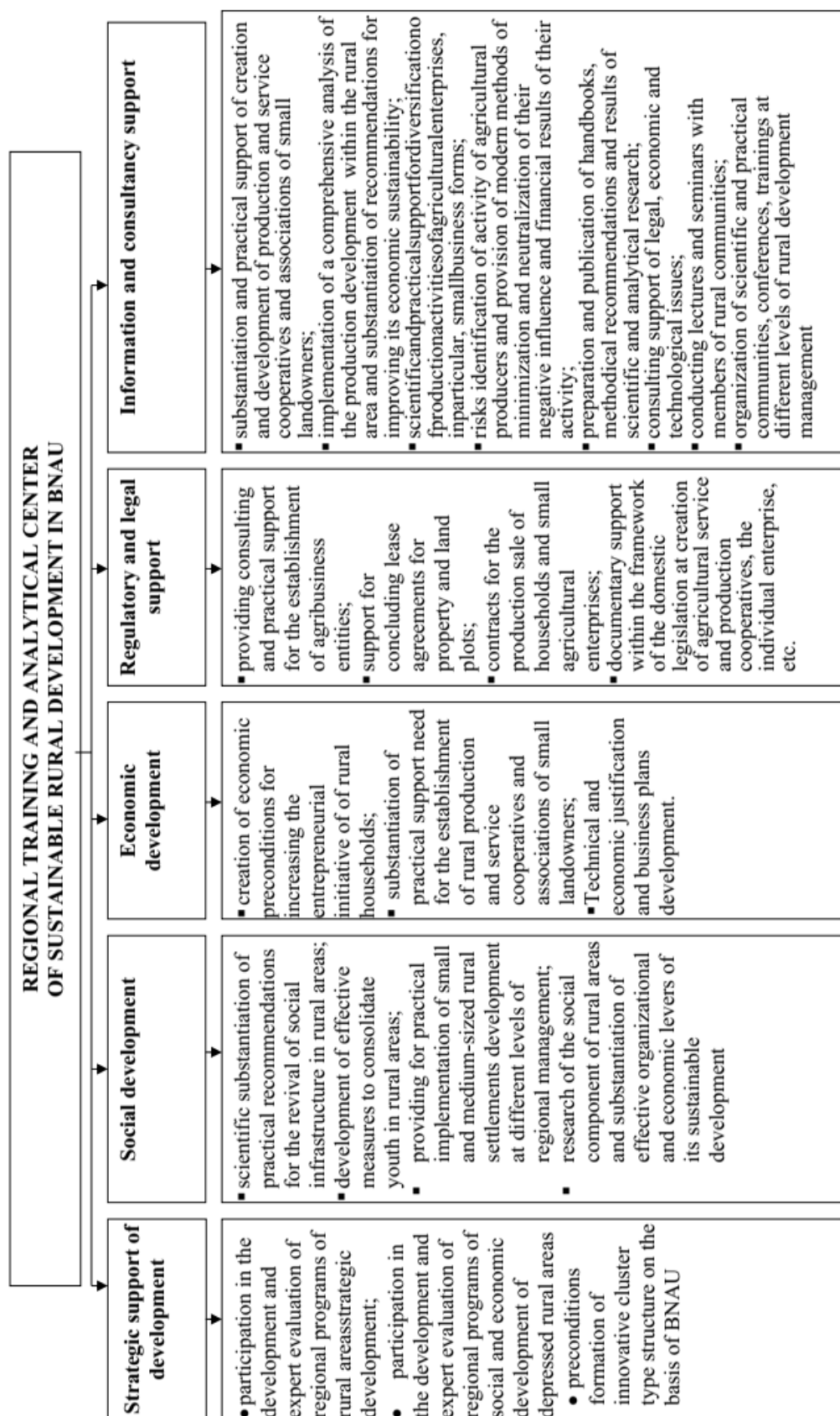

Fig. 1. Priority activity areas of the analytical and consulting center of BNAU.

Source: developed by author.

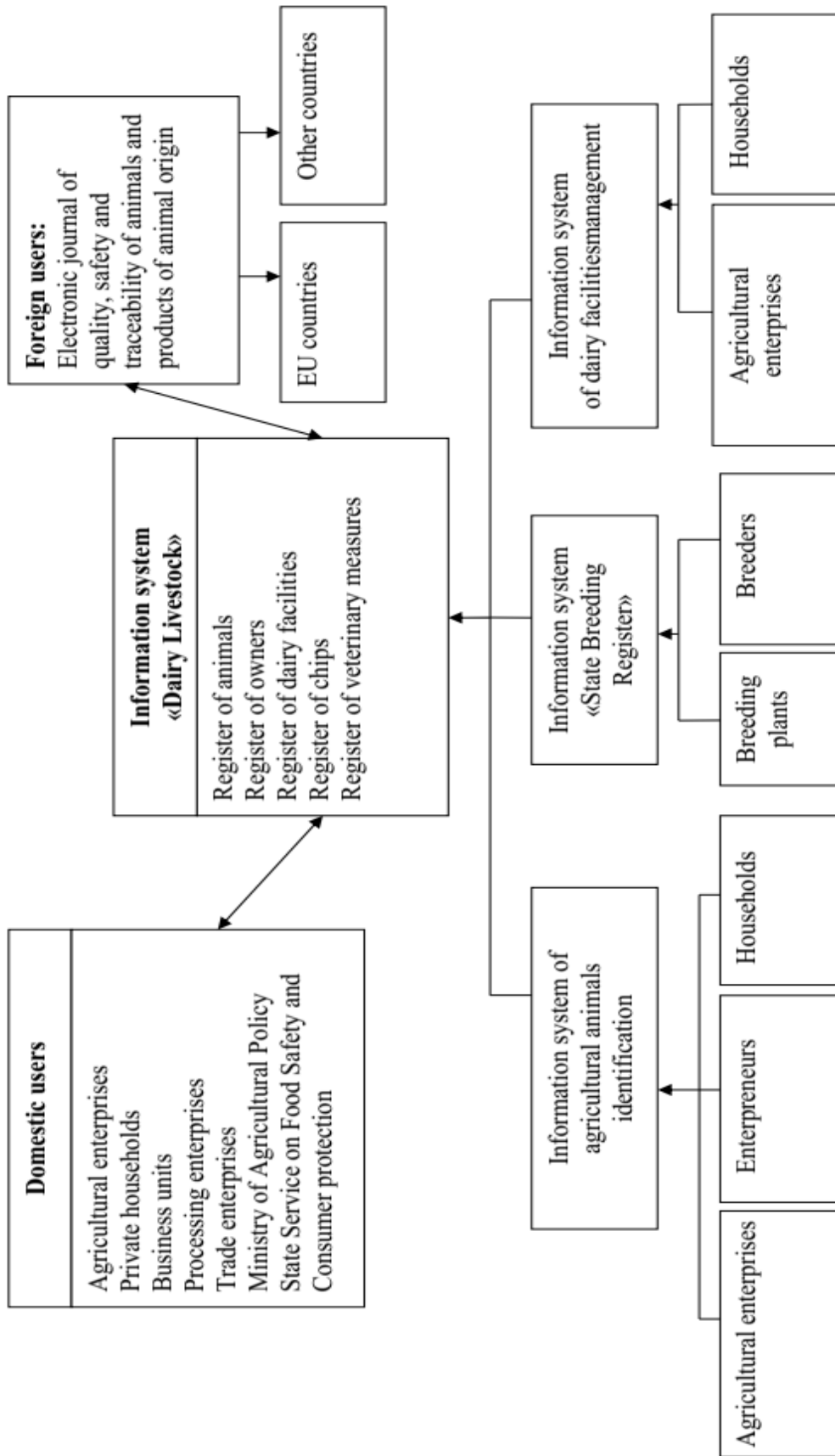

Fig.2. Components of information system «Dairy Livestock».

Source: developed by author.

Dairy agricultural enterprises can keep records of fixed assets at the priority-historical (actual, initial) cost of acquisition of these objects or at revalued value. The normative limit has not been established. However, the Ministry of Finance recommends in order to revalue fixed assets to determine the materiality threshold of 1% of net profit (loss) of the enterprise, or an amount equal to 10% deviation of the residual value of fixed assets from their fair value [5, p. 89].

At present, the current assessment of feed for dairy production (at actual cost) does not take into account inflation. We believe that in such conditions it is more appropriate to use internal estimated prices for the feed evaluation in the production cost, which are calculated taking into account the cost and efficiency of a particular type of feed, which will be comparable over time. This approach to feed valuation and accounting makes it possible to determine the real cost of dairy products based on actual costs.

Dairy enterprises do not use alternative methods of calculation, which are carried out on the basis of guidelines for planning, accounting and calculation of the cost of products (works, services) of agricultural enterprises [13]. According to them, the objects of cost accounting are the main herd, young animals of all ages and adult animals for fattening.

Thus, by the main herd there are determined the cost of 1 c of milk and one head of offspring. The current legislation allows two alternative methods of estimating the offspring of dairy cattle (paragraph 9 of Accounting Statement 30 "Biological assets"): at fair value less costs expected at the point of sale and at cost [14]. Each agricultural enterprise has the right to choose the valuation method, having obligatorily fixed it in the order on accounting policy.

The cost of 1 c of milk is determined by dividing the total cost of cows keeping (excluding the cost of offspring and by-products) by the volume of obtained milk. Assessing this approach to determining the cost of dairy products of agricultural enterprises, it should be emphasized that the main shortcomings of the current practice of calculation in dairy farming, according to the author, include: calculation of a unit of natural products regardless of its consumer properties and quality; insufficient use of costing as a tool in assessing the activities of production teams and in the management of resource potential.

We believe that the calculation of a product unit without taking into account its quality as the main indicator of production development does not contribute to the economic justification of calculation methods and does not allow to use the

cost indicator for effective production management. Therefore, it is advisable to allocate these products to a separate object of calculation. When calculating the cost of milk, taking into account the quality of the object of calculation is milk in terms of basic fat content (3.4%) and basic protein content (3.0%). Dividing the total cost by the volume of production of basic conditions determine the cost of 1 c of milk, taking into account the quality. With this approach to calculation, we can get additional income from the sale of milk.

The offspring obtained from cows also need to be clarified and evaluated. The disadvantage of the current method of assessment is not taking into account its weight, which depends on the breed of animal and varies from 25 <or = 40 kg [2, p. 110]. It should be noted that according to the mentioned Methodical guidelines in all agricultural enterprises one head of offspring, regardless of its weight, is estimated at the cost of 60 feed days of adult cattle [13]. This provision is incorrect and leads not only to the incorrect distribution of costs between the main and related products of the main herd, but also to an unreasonable determination of 1 c of live weight of young animals estimation.

It was found that the method used to assess the offspring does not take into account the live weight of the offspring at birth, the quality of milk produced and the productivity of cows. This not only leads to an unreasonable distribution of costs between milk and offspring, but also does not allow to determine the actual cost of 1 c of live weight of young cattle and animals for fattening.

The analysis of methods of calculation of finished products in agricultural enterprises of Kyiv region, which are used in management accounting, shows that combined method that combines "absorption costing" and "direct costing" is rational under modern conditions. According to this method, at the first stage of determining the cost of dairy products, the cost of by-products is excluded from the total cost. Then, the distribution of costs is carried out by the coefficients of the ratio of feed consumption for milk and offspring. In this case, the coefficients must be set not on the head of the offspring, but on its live weight and equated to a certain amount of milk of basic fat content: milk in terms of basic fat content of 1 c = 1.0; live weight of the offspring at birth 1 c = 10.0.

We believe that the cost of 1 quintal of milk, regardless of quality, deprives it of comparability and does not encourage farm staff to improve its quality. The cost of milk, calculated on the basis of basic fat content, gives more reliable results of farms and is a reliable basis for setting the selling price, as well as a more objective indicator of production efficiency.

The practical value of the proposed method is that its implementation allows accurately determine the actual cost of certain products and the efficiency of dairy farming at different stages of the technological cycle. The proposed approach can be used to calculate the planned and regulatory cost, and it serves as an objective basis for selling prices of milk and calves, which will increase the efficiency of commercial calculation at the domestic level, timely identify reserves for cost reduction at each stage of the technological cycle.

Conclusions. Thus, based on a survey of chairmen of agricultural enterprises in Vinnytsia, Kyiv and Khmelnytsky regions, the degree of information needs satisfaction of management is insufficient, and it is satisfactory in only 40% of businesses. Electronic herd management systems, which are a component of technology the same as milking equipment and help to form information arrays about productivity, milk quality, reproduction and physiological condition of animals, are designed to solve this problem.

According to the domestic realities, we propose to create on the basis of agricultural universities analytical and consulting centers, which would provide the advisory services at the expense of individuals and legal entities, as well as state and regional budgets. The main activities of such centers should be: "Socio-economic development of rural areas", "Regulatory and legal support of rural development", "Strategic support of rural development" and "Information and consulting support of rural development".

Summarizing the experience of the world's leading countries in providing information of business processes in dairy farming, we also consider it appropriate to create an information system "Dairy Livestock", which should include the following information resources: register of farm owners, register of animals (herds), register of identification means.

The research found that in dairy enterprises a certain subjectivity in the information data set assessment is caused by the imperfection of the methods of cost accounting and methods of calculating the cost of dairy products. Thus, the calculation of a product unit without taking into account its quality as the main indicator of production development does not contribute to the economic justification of calculation methods and does not allow to use the cost indicator for effective production management. Therefore, it is advisable to allocate these products to a separate object of calculation. When calculating the cost of milk, taking into account the quality of the object of calculation is raw milk in terms of basic fat content (3.4%) and basic protein content (3.0%). Dividing the total cost by the volume of production of basic conditions determine the cost of 1 c of

milk, taking into account the quality. This cost gives more reliable results of farms and is a reliable basis for setting the selling price and a more objective indicator of production efficiency.

REFERENCES

1. Vasiliev, N.I., Egorov, Ju.G., Kapitonova, I.A. Electronic herd management systems with loose technology for cattle: method. recommendations. Cheboksary, 2009. 48 p. Available at: <https://textarchive.ru/c-1001470-pall.html>. (Accessed 29.01.2020).
2. Guzar, B.S., Zagrebelna, N.I., Golovko, L.L. (2008). The upscale regional product range of pre-existing biologic assets: the law is legal. The economy of the agrarian industrial complex. No 5, pp. 108–113.
3. Guzar, B.S. (2009). Theoretical and practical problems of evaluating biological assets for fair waring. Concept of development of the accounting region in the agricultural sector of the economy of Ukraine. No 5, pp. 99–101.
4. Zamula, I.V., Cherevko, L.P. (2012). The essence and classification of biological assets as an object of accounting. Bulletin State University "Zhitomir Polytechnic". No 1 (59), pp. 74–76. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2012-1\(59\)](https://doi.org/10.26642/jen-2012-1(59)) Vol. 1–74–76.
5. Lovinska, L.G. (2006). Assessment in the accounting region. Kyiv National Economic University of Vadim Getman. Kyiv. 256 p. ISBN 966-574-928-5.
6. Mikhailenko, I.M. (2010). Information and consulting services for the agro-industrial complex: workshop on organization and management. Moscow: Federal State Institution "Rosinformagroteh". 194 p.
7. Moroz, M.T., Tyurenkova, E.N. (2013). Management of dairy farming from the "Farm" to the "Region": a monograph. Sankt-Peterburg: RC "Plinor". 152 p.
8. Svynous, I.V., Khomoviy, S.M., Gavryk, O.Ju. (2016). Methodically, plant the form of a system for managing vitrats in Silskogospodarskie enterprises. Economy and Power No. 9. Available at: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/1822/1/metodychni_zasady.pdf. (Accessed 1.03.2020).
9. Surovtsev, V.N. (2013). Modern management approaches in dairy farming. Agricultural News. No 3 (94), pp. 60–61. Available at: <https://agri-news.ru/zhurnal/2013/3/2013/ekonomika-i-menedzment/sovremennyye-podxodyi-k-upravleniyu-v-molochnom-zhivotnovodstve.html> (Accessed 10.02.2020).
10. Khomovy, S.M. Information and special features in Silskopodarsky enterprises. Oblik i finansi agro-industrial complex. No 2, pp. 87–89.
11. Schepkin, S., Schukina, I., Kulikova, N. (2013). Information technology in animal husbandry. Livestock of Russia. pp. 19–21. Available at: <https://docplayer.ru/52840398-Zhivotnovodstvo-rossii.html>. (Accessed 3.03.2020).
12. About the identification and registration of animals: Law of Ukraine № 1445-VI. 04.06.2009. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1445-17>. (Accessed 8.03.2020).
13. Methodological recommendations for planning, accounting and costing of products (works, services) of agricultural enterprises: Order of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine of May 18, 2001. № 132. Available at: https://www.zakon-i-normativ.info/index.php?option=com_li-ca&p=0&base=1&menu=94859&u=1&type=1&view=text. (Accessed 5.03.2020).

14. Methodical recommendations for the organization of accounting for biological assets and agricultural products at market (fair) value. Edited by V.M. Zhuka. Accounting and finance of agro-industrial complex. 2008. No 1, pp. 5–22. Available at: <http://magazine.faaf.org.ua/metodichni-rekomendacii-z-organizacii-obliku-biologichnih-aktiviv-i-silskogospodarskoi-produkcii-za-rinkovoyu-spravedli-voyu-vartistyu.html> (Accessed 17.03.2020).

Інформаційно-аналітичне забезпечення стійкого розвитку молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах

Радько В.І., Свиноус І.В.

У статті розглянуто сучасний стан інформаційно-аналітичного забезпечення молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах України. Доведено, що запровадження інформаційної системи управління бізнес-процесами у молочному скотарстві й удосконалення підходу до розрахунку собівартості продукції сприятимуть підвищенню якості та безпечності продукції, створить передумови до стійкого розвитку бізнесових структур галузі.

Визначено складові комплексної системи інформаційно-аналітичного забезпечення, яка включає: комп'ютеризовані системи управління виробничими процесами та молочним стадом на рівні сільськогосподарських підприємств; налагодження наукового супроводу та консультаційної підтримки товаровиробників регіональними центрами, які доцільно створити на базі аграрних ВНЗ; удосконалення системи калькулювання собівартості продукції із урахуванням якості молока та ваги приплоду; розрахунок фактичної собівартості кормів.

Запропоновано створити інформаційну систему «Молочне скотарство», яка має включати такі інформаційні ресурси: реєстр власників сільськогосподарських тварин; реєстр сільськогосподарських тварин (стад); реєстр засобів ідентифікації. Дана система дозволить створити методичні та технологічні засади для запровадження єдиної інформаційної системи, яка відповідає національним і міжнародним вимогам системи ідентифікації та реєстрації великої рогатої худоби, сприятиме розробці та впровадженню централізованої загальнодержавної системи реєстрації та ведення даних про суб'єктів галузі, що забезпечить створення технологічного базису для організації електронних механізмів відстеження продукції тваринного походження.

Встановлено, що за ділення загальної суми витрат на обсяг продукції базисних кондицій (жирність – 3,4 % і вміст білка – 3,0 %) визначають собівартість 1 ц молока з урахуванням якості. За такого підходу до калькулювання можна одержати додатковий прибуток від реалізації молока, частину якої доцільно направити на стимулювання праці персоналу тваринницьких комплексів з метою поліпшення якості виробленої продукції.

Ключові слова: інформаційна система, молочне скотарство, поголів'я, продуктивність, системи управління стадом, оцінка продукції, собівартість.

Информационно-аналитическое обеспечение устойчивого развития молочного скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях

Радько В.И., Свиноус И.В.

В статье рассмотрено состояние информационно-аналитического обеспечения молочного скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях Украины. Доказано, что введение информационной системы управления бизнес-процессами в молочном скотоводстве и совершенствование подхода к расчету себестоимости продукции будут способствовать повышению качества и безопасности продукции, создаст предпосылки к устойчивому развитию бизнес-структур области.

Определены составляющие комплексной системы информационно-аналитического обеспечения, которая включает: компьютеризированные системы управления производственными процессами и молочным стадом на уровне сельскохозяйственных предприятий; налаживание научного сопровождения и консультационной поддержки товаропроизводителей региональными центрами, которые целесообразно создавать на базе аграрных вузов; совершенствование системы калькулирования себестоимости продукции с учетом качества молока и веса приплода; расчета фактической себестоимости кормов.

Предложено создать информационную систему «Молочное скотоводство», которая должна включать такие информационные ресурсы: реестр владельцев сельскохозяйственных животных; реестр сельскохозяйственных животных (стад); реестр средств идентификации. Данная система позволит создать методические и технологические основы для внедрения единой информационной системы, которая отвечает национальным и международным требованиям системы идентификации и регистрации крупного рогатого скота, будет способствовать разработке и внедрению централизованной общегосударственной системы регистрации и ведения данных о субъектах отрасли, способствовать созданию технологического базиса для организации электронных механизмов отслеживания продукции животного происхождения.

Установлено, что при делении общей суммы затрат на объем продукции базисных кондиций (жирность – 3,4 % и содержание белка – 3,0 %) определяется себестоимость 1 ц молока с учетом качества. При таком подходе к калькулированию можно получить дополнительную прибыль от реализации молока, часть которой целесообразно направить на стимулирование труда персонала животноводческих комплексов с целью улучшения качества производимой продукции.

Ключевые слова: информационная система, молочное скотоводство, поголовье, производительность, системы управления стадом, оценка продукции, себестоимость.

Copyright: Radko V., Svinous I. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Radko V.
Svinous I.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-6740-9527>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

МАРКЕТИНГ

УДК 339.138
JEL M30, M31, M37

Розроблення рекламної стратегії нового товару

Розумей С.Б. , Ніколаєнко І.В. , Должук А.В.

Національний університет харчових технологій

 Розумей С.Б. E-mail: rozumeisvetlana@gmail.com

Розумей С.Б., Ніколаєнко І.В., Должук А.В.
Розроблення рекламної стратегії нового товару. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 129–140.

Rozumej S.B., Nikolajenko I.V., Doljuk A.V.
Rozroblennja reklamnoi' strategii' novo-go tovaru. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 1. PP. 129–140.

Рукопис отримано: 10.12.2019р.
Прийнято: 15.01.2020р.
Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-129-140

Сучасна реклама споживчих товарів розвивається стрімкими темпами, надаючи широкі можливості для підтримки виходу на ринок тисяч товарів-новинок. Виробникикладають суттєві інвестиції в різні канали комунікацій товарів для спілкування зі споживачами, тому правильно побудована рекламна стратегія та втілення її у бізнес є беззаперечним кроком до успіху реалізації товару на ринку. Однак не існує єдиного підходу до питання стратегічного планування ефективної рекламної підтримки нового товару, воно залишається відкритим як для науковців, так і практиків та потребує подальшого розвитку.

У роботі детально розглянуто та запропоновано узагальнюючі визначення наукових понять: стратегія та рекламна стратегія. Сформовано головні етапи створення рекламної стратегії для досягнення необхідного комунікаційного ефекту та отримання позитивної реакції споживача на новий товар.

Враховуючи високий рівень конкуренції на споживчому ринку, одним із перших етапів виступає аналіз ринкових чинників впливу на розроблення рекламної стратегії. Проаналізовано існуючу класифікацію та визначено сучасний підхід до розподілу даних чинників. Другим етапом є вибір мети та стратегічних цілей побудови ефективної рекламної стратегії.

Залежно від поставлених цілей та споживчих інтересів на ринку реклами виділяють велику кількість видів рекламних стратегій. В роботі досліджено існуючу класифікацію рекламних стратегій та запропоновано її розширення. Від складових просування пропонується поділяти їх на продуктові та іміджеві. Відповідно до даної класифікації, проаналізовано використання рекламних стратегій сучасними підприємствами у 2019 році. Визначено, що якісно сформована рекламна стратегія підприємства дозволить розширити цільову аудиторію при запуску нового товару на ринок.

Наступним важливим етапом у розробці стратегії реклами постає етап медіапланування та бюджетування. Досліджено рівень капіталовкладень у різні канали комунікацій, на основі даних Української Рекламної Асоціації. Визначено, що найефективнішим та дороговартісним медіаканалом є телебачення. При цьому найкращим за темпами зростання інвестицій відносно минулих років, виступають діджитальні канали. Особливої уваги заслуговує етап розробки реклами та вибір комунікаційної платформи, що займає найбільший період формування рекламної стратегії. Виробнику необхідно дослідити та оцінити реакцію покупця на рекламний продукт на всіх стадіях вірогідної покупки. В роботі визначено, що для коректності зчитування ідей реклами, оптимальна кількість основних повідомлень в ній має бути не більше п'яти.

Досліджено, що ефективність рекламного звернення визначається дотриманням психологічного нейтралітету відносно всієї аудиторії, що так чи інакше залучена до рекламної кампанії. По факту готовності рекламного

продукту, здійснюється запуск реклами у медійний простір. Вибір ефективних медіаканалів відбувається з врахуванням потреб цільової аудиторії. Далі проводять аналіз економічної ефективності та ефективності психологічного впливу рекламної стратегії. Відповідно до результатів цього аналізу роблять корегування етапів розроблення рекламної стратегії нового товару.

Ключові слова: рекламна стратегія, новий товар, медіапланування, діджиталізація, медійний простір, цільова аудиторія.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі розвитку економіки країни підприємства перебувають в жорстких конкурентних умовах. Кожного дня виробники товарів випускають близько тисячі новинок по всьому світі, а реклама стає тим дієвим інструментом, що буде усвідомлення потреби у споживачів та допомагає закріпити чітку комунікацію, а також зміцнити позиції фірми на ринку. Реклама продукції підприємства – це одна з найважливіших складових комплексу сучасних маркетингових заходів, своєрідний інформаційний ланцюг між товаром та споживачем.

Реклама виступає потужним комунікаційним комплексом і визначає напрямки позиціонування товару. Завдяки масштабній рекламній кампанії споживач дізнається про новинки на ринку та ціленаправлено прямує у точки продажу. Але для того щоб реклама працювала ефективно необхідно вирішити комплекс ключових завдань і розробити правильну рекламну стратегію, що стане високоефективним інструментом сприяння швидкій реалізації товару-новинки.

Розроблення рекламної стратегії нового товару – це перший і найголовніший етап комунікаційної політики підприємства, який сприяє підвищенню ефективності реклами, допомагає вирішити проблеми прямої комунікації зі споживачами, а також дозволяє передбачити та уникнути помилок при реалізації рекламних кампаній.

Головною проблематикою даної теми є те, що найчастіше при запуску товару-новинки реклама не відображає позиціонування та не визначає конкурентні переваги продукту. В результаті, після реалізації рекламної кампанії виробники проводять ряд досліджень та десятки фокус-груп з метою визначення проблем та зрозуміння причин провалу комунікації товару. Це безпосередньо пов'язано з тим, що виробники не приділяють достатньої уваги процесу розробки рекламної стратегії, яка допомагає підприємству справитися з проблемами збуту, формувати позитивний імідж і вдало конкурувати з іншими підприємствами. А отже, розроблення рекламної стратегії є невід'ємною складовою успішного запуску продукту.

Доцільність розробки рекламної стратегії для товарів та ефективність стратегічного планування завжди залишається актуальною темою серед науковців, а наукових матеріалів за даною проблематикою недостатньо.

Вагомий науковий внесок у дослідження проблематики у сфері розроблення стратегій зробили: Ансофф І. [1], Біловодська О. А. [4], Борисенко І. І. [10], Дикань Н. В. [10], Мінцберг Г. [13], Сасенко М.Г. [15], Сигида Л.О. [4] та ін. Теоретико-практичні підходи щодо визначення сутності поняття рекламна стратегія та її характеристик досліджувались у науковій літературі та знайшли своє відображення у працях таких учених: Аакер Д.А. [2], Батра Р. [2], Бернет Д. [3], Бойко Р. В. [5], Везденецька О. С. [5], Гавриленко Н. Г. [7], Головкина В. В. [8], Майерс Дж. Дж. [2], Мориарти С. [3], Поклонська Л.С. [14], Романишин С. Б. [14], Уеллс У. [3], Шкода М. С. [7], Шуваринів А. В. [17], Ястремська О.М. [14] та ін.

Вивчення сучасних наукових джерел щодо об'єкта дослідження визначило необхідність поглиблення підходів, розширення класифікацій видів та можливостей розроблення рекламних стратегій товару-новинки, тобто проблематика залишається відкритою.

Мета дослідження – здійснити аналіз існуючих ринкових чинників впливу на розроблення рекламної стратегії; дослідити існуючі види реклами; визначити методи оцінювання ефективності реклами; обґрунтувати оптимальну кількість основних повідомлень для коректного зчитування реклами. Головною метою статті є розроблення алгоритму створення рекламної стратегії товару-новинки задля ефективного просування продукції на ринок.

Матеріал і методи дослідження. Ринкова економіка України стає все стабільнішою, а потокові інвестиції в бізнес все більшими. Урбанізація населення, діджиталізація всіх виробників, технічний розвиток інформаційного простору роблять медіа-напрямок просування товарів – одним із найголовніших каналів. Інвестиції в рекламу займають значну частину бюджету товару, яка становить від 60–80 % від загальних бюджетів просування. Не менш важливим є те, що рівень інфляції у 2019 році має найнижчий показник за останні 5 років, а саме 8,0 %.

Все це сприяє швидкому розвитку економіки і вкладанню значних коштів у просування товарів на ринку, зокрема в комунікацію брендів [16].

Дослідження виявили, що формування маркетингових комунікацій є відправною точкою запуску нового товару на ринок. Ефективні комунікації, правильно підібрана стратегія, чітка та зрозуміла ідея концепції та використання приємної візуалізації є ключовими чинниками успіху будь-якого товару. Наразі, сучасний маркетинг потребує набагато більших дій, аніж просто створити товар і запустити його у продаж на полиці. Аналіз думок споживачів показав, що широкий вибір різноманітних товарів не завжди задовольняє їх потреби. На сучасному ринку вони шукають не просто товар, а товар з ідеєю, історією та концепцією, що відповідала б їх характеру та індивідуальності. В свою чергу виробники шукають нові канали для спілкуван-

ня зі своїми клієнтами, відповідно, інвестиції у медіаінструменти ростуть у геометричній прогресії і станом на 2019 рік збільшилися на 4 %, відносно минулого року [11].

З метою підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку будь-який виробник має цілеспрямовано будувати свої комунікаційні відносини зі споживачами. Комунікаційна діяльність передбачає не тільки безпосереднє збільшення продажу товарів, тобто комерційну складову, але й побудову знань про товар-новинку, пробудження зацікавленості, формування іміджу та обізнаності (англ. awareness), підтримку позиціонування бренду. Всі ці чинники приводять виробників до необхідності стратегічного планування реклами.

Визначимо базові поняття дослідження, а саме терміни стратегія та рекламна стратегія (табл. 1–2).

Таблиця 1 – **Визначення поняття стратегія**

Автор	Визначення
Краснокутська Н.В. [12]	Стратегія – це комплексний план діяльності підприємства, який розробляється на основі творчого науково обґрунтованого підходу і призначається для досягнення довгострокових глобальних цілей підприємства.
Саєнко М.Г. [15]	Констатація того, які плани має підприємство і як воно збирається їх досягти; це також констатація наміру, що визначає засоби для досягнення цілей, пов'язаних з довгостроковим розподілом ресурсів підприємства, із гнучкою відповідністю цих ресурсів і здібностей особливостям зовнішнього оточення.
Віханський О.С. [6]	Довгостроковий, якісно визначений напрям розвитку організації, що стосується сфери, засобів і форми її діяльності, системи взаємовідносин всередині організації, а також позиції організації в оточуючому середовищі, що приводять організацію до її цілей.
Дикань Н.В., Борисенко І.І. [10]	Стратегія – це модель узагальнення дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координування і розподілу ресурсів фірми, тобто розроблення стратегії фірми полягає у складанні планів досягнення цілей, у яких передбачені можливості фірми.
Біловодська О.А. [4]	Стратегія – загальний комплексний план, призначений для забезпечення здійснення місії та досягнення цілей підприємства.

Джерело: узагальнено авторами.

Таблиця 2 – **Визначення поняття «рекламна стратегія»**

Автор	Визначення
Гавриленко Н.Г. [7]	Рекламна стратегія є широкомасштабна довгострокова програма, спрямована на вирішення важливої рекламної мети.
Батра Р. [2]	Рекламна стратегія – план, який полягає в тому, щоб визначити, який утилітарний і/чи психологічно значимий зміст має додати даному товару реклама, щоб потенційний покупець надав йому перевагу над іншими конкуруючими марками на ринку.
Голубков Е.П. [9]	Рекламна стратегія – стратегія оптимальної форми, змісту, часу й шляху доставки масового рекламного повідомлення до певної аудиторії, яка слугує частиною реалізації комунікаційної маркетингової стратегії.
Романишин С.Б. [14]	Рекламна стратегія – результат визначених потреб і прийнятих рішень, що визначає до кого ви хочете звертатися і які вигоди хочете запропонувати в рамках реклами.
Шуваринів А. В. [17]	Рекламна стратегія – це «філософія» рекламної діяльності, що задає алгоритм у вигляді основних напрямів, орієнтирів та критеріїв.

Джерело: узагальнено авторами.

Більшість вчених розглядають поняття стратегія як комплексний підхід до підготовки того чи іншого напрямку розвитку, а поняття рекламна стратегія як програма дій, що створена з метою досягнення рекламної мети та спрямована на потенційного покупця.

Існуючі підходи дають можливість визначити термін рекламна стратегія як довгостроковий план дій з доставки певного рекламного повідомлення до аудиторії, з метою досягнення необхідного комунікаційного ефекту та спонукання цільової аудиторії до споживання нового товару і/чи отримання певної реакції у відповідь. Рекламна стратегія є частиною здійснення комунікаційної маркетингової стратегії.

При дослідженні було використано наступні наукові методи: абстрактно-логічний – для здійснення теоретичних узагальнень та обґрунтування висновків, системного аналізу – для проведення дослідження рекламного ринку України, графічний – для побудови алгоритму створення рекламної стратегії товару-новинки.

Результати дослідження та обговорення. Споживчий ринок відрізняється особливо високим рівнем конкуренції, саме тому необхідно визначити чіткий алгоритм створення та реалізації ефективної рекламної стратегії для привернення уваги цільової та потенційної аудиторії.

Аналіз наукових джерел показує, що стратегічне планування дозволяє розробити етапи будь-якої діяльності, в тому числі і рекламної, та дає можливість сформувати дієві інструменти для досягнення поставлених цілей. Як довгостроковий процес, стратегічне планування передбачає виконання чотирьох функцій:

- адаптацію до зовнішнього середовища;
- розподіл ресурсів;
- координацію і регулювання;
- організаційні зміни [15].

Під час планування обґрунтовуються найбільш доцільні та ефективні управлінські рішення, в тому числі у сфері впровадження рекламної діяльності. На основі загальних підходів до стратегічного планування була запропонована послідовність дій для розроблення рекламної стратегії нового товару.

Насамперед, необхідно провести *дослідження чинників впливу на вибір рекламної стратегії*. У процесі аналізу чинників визначено, що дослідження мають здійснюватися на двох рівнях: рівні підприємства та рівні товару.

На рівні підприємства розглядають зовнішні та внутрішні чинники впливу. Складовими зовнішніх чинників є складність і невизначеність зовнішнього середовища; ринкова ситуація; стан громадської думки; взаємовідносини зі споживачами та постачальниками; науково-техніч-

ний прогрес. До внутрішніх чинників відносять комунікативні можливості підприємства, параметри стратегічних альтернатив; організаційний клімат на підприємстві (навички та ресурси); методики формування стратегій на підприємстві, сильні та слабкі сторони у використанні рекламних можливостей.

У працях сучасних науковців також виокремлюють чинники впливу на рекламну стратегію, що безпосередньо залежить від характеристик продукту. Їх поділяють на ринкові та внутрішні. Ринкові: співвідношення попиту та пропозиції; структура цільового сегмента ринку; пріоритетні канали отримання інформації цільовою аудиторією; імідж торгової марки. Внутрішні: характеристики та конкурентні переваги продукції; продукти-конкуренти; поінформованість та обізнаність споживачів про продукцію; наявність лояльних та потенційних споживачів.

Аналіз робіт науковців говорить про те, що розробка рекламних стратегій залежить від мети, яку ставить перед собою компанія перед запуском новинки. Відповідно наступним етапом у створенні рекламної стратегії є *визначення мети та постановка цілей рекламної стратегії*.

Вибір стратегії здійснюють відносно мети, яку необхідно досягти в кінцевому результаті. В ході розроблення рекламної стратегії підприємство може ставити наступну мету:

- сформувати імідж підприємства;
- сприяти позиціонуванню товару;
- сформувати попит на товар;
- стимулювати збут продукції.

Разом з метою рекламної стратегії підприємству необхідно чітко окреслити цілі. Зазвичай перед рекламою ставлять кількісні цілі охоплення чи залучення. На практиці бренди, які виступають потужними гравцями на ринку, ставлять за цілі виключно показники охоплення цільової аудиторії. Цілі реклами варто встановлювати в кількісних показниках. Наприклад, якщо рекламодавець, на основі маркетингових досліджень установить, що 50 % ринку поінформовані про його продукцію і 15 % намагаються її придбати, він може визначити наступні цілі реклами: після трьох місяців кампанії 60 % ринку мають бути інформовані про продукцію та 20 % повинні бажати придбати її. Успіх рекламної кампанії визначатиметься тим, як ці цілі будуть практично реалізовані.

Після чіткого окреслення першочергових етапів можна переходити до *вибору видів рекламних стратегій*. Відносно мети, яка стоїть перед рекламною кампанією, науковці визначають наступну класифікацію видів рекламних стратегій:

- залежно від комунікативних цілей і завдань:

о позиціонувальні стратегії, тобто стратегії, що формують певне сприйняття рекламованого об'єкта;

о оптимізувальні стратегії, тобто стратегії, спрямовані на оптимізацію впливу рекламного повідомлення на подолання несприятливих умов комунікації.

- залежно від формальних характеристик (способу відображення):

- о вербальні;
- о іконічні;

- залежно від змістовного рівня – рекламні стратегії, побудовані на:

- о раціональних або емоційних аргументах;
- о фактологічній або символічній інтерпретації дійсності;

- о єдиній пропозиції продажу або більш ніж декількох пропозиціях;

- виходячи з об'єкта рекламування:

- о рекламування підприємств;
- о рекламування товарів та послуг;

- за узгодженням інтересів споживачів та можливостей підприємства:

- о орієнтація на ціну продукції;
- о орієнтація на якість продукції;
- о орієнтація на новизну продукції;
- о орієнтація на покупців, прихильних до однієї торговельної марки [13].

Дієва рекламна стратегія нового товару має вирішувати як маркетингові задачі, так і комерційні. Вона створює обізнаність, формує імідж і створює попит одночасно. Пропонуємо, залежно від складових просування, виділяти ще такі види стратегії рекламних кампаній:

- іміджеві, що переслідують довгострокові та масштабні цілі, такі як підтримка іміджу продукту та загальної концепції позиціонування, повернення нових аудиторій, зміна ринку чи інше;

- продуктові, при формуванні яких, насамперед, роблять акцент на продуктивній складовій, конкурентних перевагах товару, місці здійснення покупок і довірі споживачів до бренду.

Наразі, якщо розглядати сучасні рекламні кампанії таких великих українських брендів у різних сегментах продукту, як: ювелірний бренд «КЮЗ», авіалінії «МАУ», пивний бренд «Львівське», продуктивний бренд «Наша Ряба», бренд одягу «VOVK», – можна сказати, що вони більшою мірою формують імідж підприємства та визначають позиціонування продукту, а вже потім досягають інших цілей. Отже, одна мета переростає в інші та реалізується комерційна складова. Дослідивши матеріали рекламних кампаній, можна з певністю сказати, що більшість українських виробників формують свою стратегію на потужній емоційній складовій. Вони закладають емоційні, близькі цільовій аудиторії ме-

седжі, що відображаються у візуальній та словесній частині. Приклад українських рекламних кампаній для формування іміджу підприємства: ТМ «КЮЗ»: «Дорогоцінні моменти життя», ТМ «Львівське»: «Відкрита душа, багата історія».

Серед великої кількості реклами нерідко можна зустріти і суто продуктивні кампанії (campaign – англ. рекламная кампания). Вони повною мірою показують продукт і акцентують увагу на конкурентних перевагах бренду, які виділяють товар серед тисячі інших. Приклади таких рекламних кампаній: ТМ «Наша Ряба»: «Наша Ряба – апетитна курочка», ТМ «VOVK»: «VOVK – літня колекція 2018». Як показує практика українських рекламних кампаній, навіть суто продуктивна картинка несе в собі потужну емоційну складову, що формує попит на товар і стимулює збут продукції. Отже, як в іміджевих, так і продуктивних рекламних стратегіях використовують емоційну складову, як потужний засіб впливу на споживача.

Нерідко емоційну рекламу називають асоціативною, що здатна звертатися до зазначених емоцій, образів, характеристик та почуттів. Така реклама повинна мати відповідний асоціативний ряд для споживача, при цьому не втрачаючи належність бренду чи торговій марці. Найчастіше дієвість подібної реклами, що базується на глибинних щиросердечних образах та поривах, виявляється не миттєво, а через певний час. Така реклама має потребу в тривалому переосмисленні й поступовій зміні відносин між споживачами та торговельною маркою.

Таким чином, якісно сформований та правильно підібраний тип рекламної стратегії підприємства дозволяє охопити чи навіть розширити цільову аудиторію рекламними повідомленнями щодо запуску нового товару і тим самим налагодити відносини між споживачем і виробником.

Наступним дуже важливим етапом у розробленні рекламної стратегії є *етап медіапланування та бюджетування*. Компанія має оцінити доцільність розміщення реклами на тих чи інших каналах та ефективно розподілити бюджети рекламної кампанії в рамках наявних медіа, враховуючи поставлені завдання та цільову аудиторію.

Розвиток бренду неможливий без постійних великих інвестицій у рекламну комунікацію з аудиторією. Тому для відчутної віддачі від рекламних інвестицій необхідно чітко планувати розподіл витрат при реалізації стратегії. Варто зауважити, що більшість підприємств притримуються правил: витрати на створення реклами мають дорівнювати мінімум 1/3 витрат, що підуть на просування з використанням цієї реклами.

Окремою складовою стратегічного планування є розгляд варіантів медіа-розміщення. Чим цілеспрямованішою буде рекламна стратегія, тим більше шансів, що реклама виявиться високоєфективною. Рекламна стратегія під час виведення товару-новинки має бути орієнтована на потенційну аудиторію – це закон ринку. Повне розуміння покупця, відсутність його ідеалізації, вивчення того, що він споживає і яким засобом інформації надає перевагу і є саме тими необхідними складовими, що привертають відповідну увагу до новинки і сприяють її збуту.

За сучасного розвитку медіапростору все частіше говорять про діджиталізацію та цифрові технології. Дослідження показують, що у всьому світі, і Європі зокрема, рівень діджитальної реклами зростає з кожним днем. Цей канал якісно допомагає налаштовувати таргетинг відносно цільової аудиторії і при цьому не потребує масштабних інвестицій.

В ході досліджень визначено, що Інтернет обігнав усі канали за обсягами розміщення реклами. Цифрові технології стрімко змінюють світ.

Ті, хто встигає реагувати на зміни і освоювати нові технології, роблять потужний стрибок у розвитку бізнесу, залишаючи конкурентів далеко позаду. Не став винятком і маркетинг, сьогодні для вирішення кожного маркетингового завдання необхідна digital-складова. Кожна рекламна кампанія містить в собі digital-стратегію, або заснована на ній. Зазвичай, підприємство використовує комплексний мікс різних каналів та інструментів: традиційних і цифрових. Розглянемо детально інвестиції в діджитал-рекламу (табл. 3).

За результатами вкладених інвестицій та прогнозних значень 2019 року можемо зробити висновок, що інвестиції у цей канал становлять значну частину від медіаринку в цілому. Важливо відмітити, більшість діджитальних розміщень (до 60 %) мають бути адаптованими до мобайлу, щоб споживачам було зручно споживати рекламу через мобільні пристрої, оскільки використання ПК з кожним роком скорочують частку на ринку.

Проаналізуємо загальний розподіл інвестицій на рекламному ринку України (табл. 4).

Таблиця 3 – Інвестиції в digital (за класифікацією The Interactive Advertising Bureau Ukraine)

Складові діджитал-реклами	2017 р. (млн грн)	2018 р. (млн грн)	Частка мобайла (трафік)	Прогнозні значення 2019 р. (млн грн)	Відсоток зміни 2019 р. до 2018 р.
Банерна реклама, оголошення в соціальних мережах	825	951	56 %	1 189	25 %
Спонсорство	181	210	53 %	273	30 %
Мобільна реклама	426				
Цифрове відео + YouTube	713	1359	60 %	2310	70 %
<i>Всього: Інтернет/медіа</i>	<i>2 145</i>	<i>2 520</i>		<i>3 772</i>	<i>50 %</i>

Джерело: [16].

Таблиця 4 – Загальний розподіл інвестицій в канали та інструменти комунікацій

Канали та інструменти комунікацій	2017 р. (млн грн)	2018 р. (млн грн)	Прогнозні значення 2019 р. (млн грн)	Відсоток зміни до 2018 р. (%)
<i>TV-реклама, всього</i>	<i>7 329</i>	<i>9 269</i>	<i>11 526</i>	<i>24</i>
Пряма реклама	6 335	8 071	10 089	25
Спонсорство	974	1 198	1 438	20
<i>Реклама в пресі, всього</i>	<i>1 355</i>	<i>1 612</i>	<i>1 843</i>	<i>14,4</i>
Національна преса	816	965	1 101	14
Регіональна преса	224	277	321	16
Спеціалізована преса	315	370	421	14
<i>Радіореклама, всього</i>	<i>480</i>	<i>578</i>	<i>715</i>	<i>24</i>
Національне радіо	348	418	518	24
Регіональне радіо	47	54	65	20
Спонсорство	85	106	133	25
<i>Реклама поза домом (Out of Home), всього</i>	<i>2 692</i>	<i>3 493</i>	<i>4 307</i>	<i>23</i>
Зовнішня реклама	2 263	2 923	3 601	23
Транспортна реклама	327	444	553	25
Indoor-реклама	102	127	152	20
<i>Реклама в кінотеатрах</i>	<i>40</i>	<i>48</i>	<i>58</i>	<i>20</i>
<i>Digital-реклама</i>	<i>2 145</i>	<i>2 520</i>	<i>3 772</i>	<i>50</i>
<i>Всього рекламний ринок</i>	<i>14 041</i>	<i>17 520</i>	<i>22 221</i>	<i>27</i>

Джерело: [16].

Наразі в Україні канал TV-комунікацій займає найбільшу частку інвестицій, проте діджитал-простір стрімко розвивається. Наприклад, у 2018 р. інвестиції в TV зросли на 26 % відносно попереднього періоду, а sold out на каналах становить від 65 до 85 % в середньому. Саме TV складає якісне та високоефективне охоплення. Аналіз розміщення реклами на TV-каналах показав, що частка споживачів у віці 24-45 років дещо скорочується, це поки не спричиняє значних втрат інвестицій у цьому каналі. У 2018 році зростання прямої реклами перевищило попередні прогнози (+27 % проти 25 %) у зв'язку з високою заповненістю ефіру в 4-му кварталі, коли через нестачу інвентаря ключові рекламодавці вимушені були збільшувати бюджети через спроби витримати плани по тижневих вагах. Ця ж причина буде основною і в зростанні бюджетів наступного року, коли нестача ресурсу тільки посилиться. Зростання спонсорства в 2018 році трохи нижче, ніж прогнозувалося (+23 % проти 25 %), оскільки дещо скоротилася активність алкогольних брендів, а останніми роками саме вони були драйверами зростання. Об'єм «неалкогольного» спонсорства збільшився, але все таки не компенсував скорочення «алкоголю».

Прогноз зростання TV-спонсорства на 2019 рік (+20 %) також дещо нижче прямої реклами (+25 %). Причина та ж: «алкогольна» категорія досягла свого максимуму, а іншим категоріям складно компенсувати цю різницю. До того ж частина бюджетів на TV-спонсорство перетікатиме в кросс-каналні угоди за системою "TV+інтернет", частка такого типу розміщення може перевищити 15 % від усіх спонсорських пакетів. Що стосується прямої реклами на TV в 2019 році, усереднений прогноз – це зростання складає 25 %. Реальне зростання рекламного ринку України оцінюється в межах 23–27 %.

За прогнозами 2019 року зростання у каналах навіть прискориться до +27 %, а Інтернет продовжить лідерство за темпами приросту. Основною причиною такого зростання є підвищення обсягу споживання українцями Інтернет-контенту. Не менш важливу роль відіграє те, що діджитальна реклама має менш жорсткі обмеження для брендів, а саме алкогольні компанії можуть повністю використовувати зображення пляшки в денний час, чого не дозволяють робити інші ресурси.

Дослідження показали, що при виборі комунікаційних каналів виробники надають перевагу насамперед TV-ресурсам. Друге місце за обсягами інвестицій становить ООН (Реклама поза домом – Out of Home), а вже після цього діджитальний простір. Необхідно також

враховувати і те, що різна цільова аудиторія споживає різні канали, отже, спліт інвестицій може змінюватися. Проте, попри всі зусилля digital-технологій, Україна значно відстає від усього світу.

Після етапу медіапланування та ефективного розподілу бюджетів рекламної кампанії можна переходити до *етапу розроблення рекламного продукту*. Нерідко створення реклами проводиться паралельно з етапом медіапланування, оскільки інколи створення реклами може затягнутися на досить тривалий період (все залежить від складності ідеї). Творча складова рекламної стратегії, а відтак безпосередньо рекламного продукту, включає декілька етапів, це:

- розробка концепції товару;
- розробка комунікаційної платформи;
- створення дошки настрою (mood-board);
- кількісні та якісні дослідження загального зовнішнього вигляду (look-feel);
- зйомка та створення матеріалів.

Окремої уваги заслуговує саме вибір комунікаційної платформи і створення креативу у даній площині. При створенні реклами виробники зазвичай орієнтуються на подальший показник обізнаності (англ. awareness). Показник знання бренду – це відносна частка людей, які на підсвідомому рівні першочергово називають бренд. Awareness бренду допомагає визначити, на скільки ефективною є реклама бренду відповідно до інших конкурентів. Також перед вибором креативної ідеї необхідно вибрати напрямок та головні повідомлення.

Для передачі загальної ідеї чи почуттів щодо певної теми використовують дошки настрою (mood-board), тобто візуальну презентацію або колаж, що складається з зображень, тексту та зразків предметів у композиції.

Як було проаналізовано раніше, краще сприймається реклама, в якій закладений потужний емоційний посыл. Це ті речі, які є дуже близькими для споживача і саме вони можуть направити споживача до товару-новинки.

Рекомендується закладати до п'яти основних повідомлень, оскільки більше людина просто не читає на психологічному рівні. Для прикладу, візьмемо запуск нефільтрованого пива «Білий нефільтрований сорт»:

- 1) особливий смак нефільтрованого пива;
- 2) пиво для тих, хто цінує смак;
- 3) пиво, яке чудово складає компанію під час вечірки;
- 4) належність до головного бренду.

Для успішного просування нового товару, виробники аналізують всі стадії проходження

товару – від виробника до кінцевого споживача. Необхідно дослідити та оцінити реакцію покупця на той чи інший вигляд реклами на всіх стадіях вірогідної покупки.

Рекламна стратегія заснована на досконалому знанні споживчої поведінки. Саме тому обов'язковим етапом створення рекламної стратегії є *тестування рекламного звернення та реклами в цілому*. Ефективна рекламна стратегія може бути створена лише за наявності попереднього повного аналізу мотивів споживання. Інструментом дослідження виступають так звані фокус-групи, що дозволяють з'ясувати не тільки відверті думки споживачів про продукт, але й саму природу їх формування. Досліджується ставлення до товару, особисті переживання, пов'язані з продуктом. Ці методики широко використовуються серед західних фахівців з реклами і набирають популярності в Україні [5].

Саме на коректність зчитування вказаних повідомлень проводять тестування на фокус-групах у вигляді mood-board і виключно після відображення високих результатів переходять до фіналізації стратегії та технічної зйомки реклами.

Багато виробників вважають, що найважливішою в рекламі є лише виразність звертання. Проте на сучасному рекламному ринку найбільш популярним визнаний агресивний тип реклами. Такий підхід для компаній може виявитися потенційно привабливим, але, враховуючи перенасиченість агресивних звернень до споживачів, в більшості випадків він працює не на користь, а на відторгнення. Дуже важливою частиною створення реклами є дотримання психологічного нейтралітету відносно всієї аудиторії, що так чи інакше залучені до рекламної кампанії. За правильної рекламної стратегії виробники мають посилювати відчуття свободи вибору.

У літературі часто дискутують про відмінності поведінки у різних країнах і науковці не сприймають, а виробники не використовують методи західних компаній. Важливо розуміти, що психологія покупки більшості товарів, особливо масового споживання, в українських споживачів така ж, як у американців або європейців. Тому практично будь-яка рекламна стратегія може бути розроблена за західними методами. Якщо товар задовольняє покупця і реклама впливає на нього в потрібний час і потрібному місці, товар буде продаватися [8].

По факту готовності рекламного продукту, можна переходити до наступного етапу – *запуск реклами у медійний простір*. Компанії повторно переглядають медіаплати і всі канали

розповсюдження та остаточно погоджують їх перед запуском реклами.

Фінальним етапом стратегічного планування реклами є оцінка ефективності вкладених ресурсів та зусиль, тобто – *оцінка ефективності рекламної стратегії*. Цей етап є доволі проблематичним і актуальним, оскільки реклама є одним із багатьох, але не завжди найважливішим інструментом активізації продажів. Оцінка ефективності рекламної стратегії в цілому дає змогу:

- визначити доцільність рекламного звернення;
- визначити результативність окремих засобів та інструментів розповсюдження реклами;
- прогнозувати майбутні умови оптимального впливу реклами на цільову та потенційну аудиторію.

Як відомо, прямий вплив від реклами відносно збільшення обсягів продажу важко врахувати, проте існують деякі інструменти, що можуть вирішити проблематику даного питання. Науковці розглядають поняття ефективності у двох площинах: ефективність психологічного впливу та ефективність економічна. Розглядаючи ефективність психологічного впливу, можна оцінити наскільки ефективно спрацювало інформаційне повідомлення, що було закладено, та яким чином рекламна кампанія вплинула на споживачів. Для цього виду ефективності дієвим способом виміру стануть наступні методи: розрахунок ступеня залучення до реклами, спостереження, опитування та фокус-групи. Щодо визначення ефективності економічного впливу, то найчастіше можна застосувати економічні формули, що оцінюють отриманий результат від використання вкладених коштів. За статистичними даними можна розрахувати рентабельність рекламної стратегії, провести розрахунок економічного ефекту від рекламування, визначити рентабельність витрат на основі додаткового товарообігу.

Проведені дослідження дали змогу визначити послідовність етапів розроблення рекламної стратегії нового товару (рис. 1).

Відповідно до даних дослідження чинників впливу, підприємство проводить певну послідовність дій для розроблення рекламної стратегії. В разі отримання низької оцінки ефективності проведеного процесу, відбувається корегування цілей реклами і, відповідно, вносяться правки у всі етапи рекламної стратегії. Отже, розроблення рекламної стратегії нового товару – це послідовність дій, яка дає змогу ефективно просувати продукцію на ринок. Її потрібно підлаштовувати під мінливі умови навколишнього середовища.

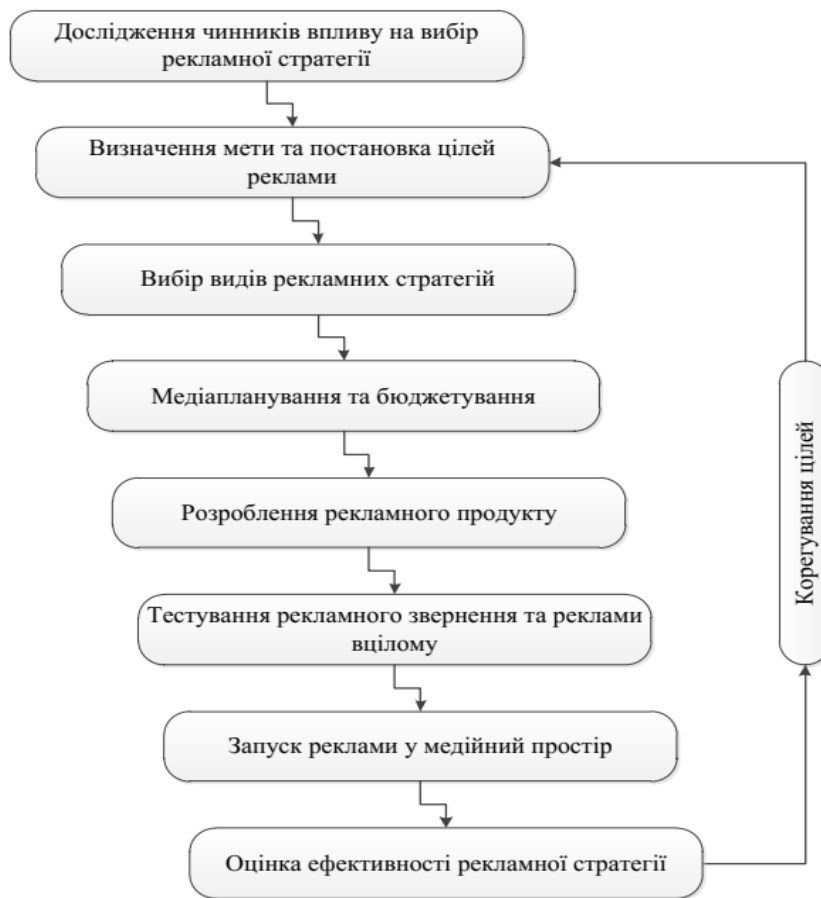

Рис. 1. Послідовність етапів розроблення рекламної стратегії нового товару.

Джерело: розроблено авторами.

Висновки. Сучасний ринок швидко адаптується до змін у технологіях, до появи нової інформації, а також до завищених вимог ринку. Традиційна реклама, цілком і повністю орієнтована на брендинг, уже не має переважаючого впливу на поведінку людей, що обирають товар, оскільки споживач вимагає діалогу з виробником. За сучасних умов втрачає також популярність агресивна реклама. Для ефективного існування товару на ринку та завоювання лідируючих позицій у конкурентному середовищі, підприємство має вмінати здійснювати стратегічне планування, в т.ч. у сфері реклами.

В роботі визначено послідовність етапів формування та розробки рекламної стратегії, відносно поставлених цілей та з врахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на вибір рекламної стратегії. Основні цілі реклами при виведенні товару-новинки – створити поінформованість та обізнаність про продукт, надати всю необхідну інформацію, спонукати споживача до рішення про покупку товару-новинки. Проте, не менш важливим є вибір відповідного каналу поширення рекла-

ми відносно цільової аудиторії. Не зважаючи на незначне скорочення споживачів TV, наразі саме цей канал є найбільш ефективним і має доволі значні обсяги приросту інвестицій у 2019 році. Як показують результати досліджень каналом, що найшвидше розвивається є Інтернет. Інвестиції у Digital-рекламу, яку споживають різні вікові групи, мають найбільший приріст.

Наступним важливим етапом є розроблення рекламного продукту та вибір комунікаційної платформи, що займає в періоді формування рекламної стратегії найбільше часу. Дослідження показали, що при розробленні рекламного продукту для коректності зчитування основних рекламних повідомлень, оптимальна їх кількість має бути не більше п'яти, оскільки більша кількість важко сприймається споживачем. Для успішного просування товару-новинки, виробники тестують всі етапи проходження товару – від виробника до кінцевого споживача, досліджують та оцінюють реакцію покупця на той чи інший рекламний продукт на всіх стадіях вірогідної покупки.

Готовність рекламного продукту після тестування на відповідність потребам цільової аудиторії дає можливість запуску реклами у медійний простір. Підприємствам важко вирахувати прямий вплив від просування продукції. Науковці пропонують опосередковані інструменти оцінювання реклами товару, в тому числі і нового, – це ефективність:

- психологічного впливу, що оцінює, яким чином інформаційне повідомлення вплинуло на споживачів. Використовуються методи: розрахунок ступеня залучення до реклами, спостереження, опитування та фокус-групи;

- економічного впливу, що визначає отриманий результат від використання вкладених коштів. Розраховуються показники: рентабельність рекламної стратегії, рентабельність економічного ефекту від рекламування, рентабельність витрат на основі додаткового товарообігу.

Проведені дослідження дали можливість визначити послідовність етапів розроблення рекламної стратегії нового товару. Викладений матеріал є основою для розроблення рекомендацій в процесі формування маркетингової та рекламної стратегії просування продукції споживчого призначення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва: Центр гуманитарных технологий, 2012. 251 с. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4155>.

2. Батра Р., Майерс Дж. Дж., Аакер Д.А. Рекламный менеджмент. Москва; Санкт-Петербург; Киев: Издательский дом «Вильямс», 2004. 784 с. URL: https://www.studmed.ru/download/batra-r-mayers-d-reklamnyy-menedzhment_3c086d27e14.html.

3. Уэллс У., Мориарти С., Бернетт Д. Реклама: принципы и практика. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 210 с. URL: <https://www.rulit.me/books/reklama-principy-i-praktika-read-412109-1.html>.

4. Біловодська О.А., Сигида Л.О. Маркетингова політика розподілу: принципи управління та показники ефективності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. Львів, 2016. № 846. С. 16–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_5.

5. Бойко Р.В., Везденецька О.С. Рекламна стратегія як основа рекламної компанії на прикладі великих підприємств України. Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. Екон. науки. Хмельницький, 2010. Т. 4, № 6. С. 61–64. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_6_4/061-064.pdf.

6. Виханский О.С. Стратегическое управление. Москва: Гардарики, 2003. 296 с. URL: http://www.al24.ru/pdf_kniga_7849.html.

7. Гавриленко Н.Г., Шкода М.С. Планування рекламної кампанії підприємства. Матеріали II Всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Освітньо-інноваційна інтерактивна платформа «Підприємницькі ініціативи», Київ: КНУТД, 2017. С. 135–141. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9910/1/OIP2017_P135-141.pdf.

8. Головкина В.В. Рекламні стратегії: дослідження існуючих підходів до розробки міжнародних кампаній. Маркетинг в Україні. 2004. № 5. С. 16–20. URL: http://lib.khnu.km.ua/virt_dovidka1/for_chit/view_post.php?postid=7829.

9. Голубков Е.П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика. Москва: Финпресс, 2003. 496 с. URL: <http://virtua.nsaem.ru:8001/mm/2008/000065013.pdf>.

10. Дикань Н.В., Борисенко І.І. Менеджмент. Київ: Знання, 2008. 389 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/312-menedjment-dikan-nv.html>.

11. Индекс инфляции споживчих цін за 2019. Міністерство фінансів України. Державна статистика. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2019/> (дата звернення: 18.12.2019).

12. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент. Київ: КНЕУ, 2003. 504 с. URL: <https://stud-lugansk.ucoz.ua/load/3-1-0-16>.

13. Мінцберг Г. Зліт та падіння стратегічного планування. Київ: вид-во Олексія Капусти, 2008. 389 с. URL: <http://www.management.com.ua/books/view-books.php?id=707>.

14. Романишин С.Б. Формування рекламної стратегії підприємства: дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Національний ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2006. URL: <http://www.disslib.org/formuvannja-reklamnoyi-stratehiy-pidpryemstva.html>.

15. Сасенко М.Г. Стратегія підприємства. Тернопіль: Економічна думка, 2006. 390 с. URL: http://dSPACE.tneuedu.ua/bitstream/316497/486/1/saenko_strateg_pidpr.pdf.

16. Всеукраїнська рекламна коаліція. Рекламний ринок. Підсумки року 2018. Статистика медіа-ринку. URL: <http://vrk.org.ua/ad-market/> (дата звернення: 15.12.2019).

17. Шуварин А.В. Значение рекламных стратегий в маркетинговых мероприятиях. Молодой ученый, 2016. № 27.2. С. 48–50. URL: <https://moluch.ru/archive/131/36461/>.

18. Ястремська О.М., Поклонська Л.С. Рекламна стратегія: теоретичні положення та класифікація. Економіка розвитку: наук. журн. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2015. № 2 (74). С. 70–78. URL: [irbis-nbuv > cgiirbis_64 > ecrio_2015_2_11](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64?ecrio_2015_2_11).

REFERENCES

1. Ansoff, I. (2012). *Stratehichesкое upravlenye [Strategic management]*. Moscow, Center for Humanitarian Technologies, 251 p. Available at: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4155>.

2. Batra, R., Myers, J.G., Aaker, D.A. (2004). *Reklamnyi menedzhment [Advertising management]*. Moscow; St. Petersburg; Kyiv: "Williams" Publ. 784 p. Available at: https://www.studmed.ru/download/batra-r-mayers-d-reklamnyy-menedzhment_3c086d27e14.html.

3. Wells, W., Moriarty, S., Burnett, J. (2008). *Reklama: pryncypy i praktyka [Advertising: principles and practice]*. St. Petersburg: Peter. 210 p. Available at: <https://www.rulit.me/books/reklama-principy-i-praktika-read-412109-1.html>.

4. Bilovodska, O.A., Sygyda, L.O. (2016). *Marketynгова polityka rozpodilu: pryncypy upravlinnja ta pokaznyky efektyvnosti [Distribution Marketing Policy:*

- Management Principles and Performance Indicators]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu «Lviv'ska politehnika»*. Logistyka [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Logistics]. No 846, pp. 16–20. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_5.
5. Boyko, R.V., Vesdenetska, O.S. (2010). Reklamna strategija jak osnova reklamnoi kompanii na prykladi velykyh pidprijemstv Ukrainy [Advertising strategy as a basis of advertising campaign on the example of large enterprises of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni Nauky [Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic Sciences]*. Vol. 4, no. 6, pp. 61–64. Available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_6_4/061-064.pdf.
6. Vyhanskyj, O.S. (2003). *Strategicheskoe upravlenye [Strategic Management]*. Moscow: Gardarika. 296 p. Available at: http://www.al24.ru/pdf_kniga_7849.html.
7. Gavrilenko, N.G., Shkoda, M.S. (2017). Planning for an enterprise advertising campaign: materialy II Vseukrainskoi naukovoï internet-konferentsii «Osvitno-innovatsiina interaktyvna platforma «Pidpriemnytski initsiatyvy» [Proceedings of the II All-Ukrainian Scientific Internet Conference «Educational and Innovative Interactive Platform «Entrepreneurial Initiatives»]. Kyiv: KNUTD, pp. 135–141. [in Ukraine] Available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9910/1/OIP2017_P135-141.pdf.
8. Golovkina, V.V. Reklamni stratehii: doslidzhennia isnuichykh pidkhdov do rozrobky mizhnarodnykh kampanii [Advertising Strategies: Exploring Existing Approaches to Developing International Campaigns]. *Marketynh v Ukraini [Marketing in Ukraine]*, 2004, no. 5, pp. 16–20. Available at: http://lib.khnu.km.ua/virt_dovidka1/for_chit/view_post.php?postid=7829.
9. Golubkov, E.P. (2003). *Marketynhovie yssledovanya: teoriya, metodolohiya y praktyka [Marketing research: theory, methodology and practice]*. Moscow: Finpress. 496 p. Available at: <http://virtua.nsaem.ru:8001/mm/2008/000065013.pdf>.
10. Dikan, N.V., Borisenko, I.I. (2008). *Menedzhment [Management]*. Kyiv: Knowledge. 389 p. Available at: <https://westudents.com.ua/knigi/312-menedjment-dikan-nv.html>.
11. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Derzhavna statystyka. Indeks inflatsii spozhyvchykh tsin za 2019 [Ministry of Finance of Ukraine. Government statistics. Consumer price inflation index for 2019]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2019>.
12. Krasnokutska, N.V. (2003). *Innovacijnij menedzhment [Innovation management]*. Kyiv: KNEU. 504 p. Available at: <https://stud-lugansk.ucoz.ua/load/3-1-0-16>.
13. Mintzberg, G. (2008). *Zlit ta padinnja stratezhnogo planuvannja [The rise and fall of strategic planning]*. Kyiv: Oleksiy Kapusta Publ. 389 p. Available at: <http://www.management.com.ua/books/view-books.php?id=707>.
14. Romanishin, S.B. (2006). *Formuvannja reklamnoi strategii pidpriemstva. Diss. kand. ekon. nauk [Formation of advertising strategy of the enterprise. PhD Economics diss]*. Lviv. Available at: <http://www.disslib.org/formuvannja-reklamnoyi-stratehii-pidprijemstva.html>.
15. Sayenko, M.G. (2006). *Strategija pidpriemstva [Enterprise Strategy]*. Ternopil: Economic Thought. 390 p. Available at: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/486/1/saenko_strateg_pidpr.pdf.
16. Statystyka media-rynku. Vseukrainska reklamna koalitsiia. Reklamnyi rynek. Pidsumky roku 2018 [Media market statistics. All-Ukrainian Advertising Coalition. Advertising market. Results of the year 2018]. Available at: <http://vrk.org.ua/ad-market>.
17. Shuvarinov, A.V. (2016). *Znachenie reklamnyh strategij v marketingovyh meroprijatijah [The importance of advertising strategies in marketing events]*. *Molodoj uchenyj [Young Scientist]*. No 27.2, pp. 48–50. Available at: <https://moluch.ru/archive/131/36461>.
18. Yastremska, O.M., Poklonska, L.S. (2015). *Reklamna stratehii: teoretychni polozhennia ta klasyfikatsiia [Advertising strategy: theoretical positions and classification]*. *Ekonomika rozvytku: naukovyi zhurnal. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia [Economics of Development: Scientific Journal Kharkiv: KhNUEU. S. Kuznets]*. No 2 (74), pp. 70–78. Available at: [irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 > ecro_2015_2_11](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64?ecro_2015_2_11).

Разработка рекламной стратегии нового товара Розумей С.Б., Николаенко И.В., Долюк А.В.

Современная реклама потребительских товаров развивается стремительными темпами, предоставляя широкие возможности для поддержки выхода на рынок тысяч товаров-новинок. Производители вкладывают существенные инвестиции в различные каналы коммуникаций товаров для общения с потребителями, поэтому правильно построенная рекламная стратегия и воплощение ее в бизнес является безоговорочным шагом к успеху реализации товара на рынке. Однако не существует единого подхода к вопросу стратегического планирования эффективной рекламной поддержки нового товара, оно остается открытым как для ученых, так и практиков, и требует дальнейшего развития.

В работе подробно рассмотрены и предложены обобщающие определения научных понятий: стратегия и рекламная стратегия. Сформировано главные этапы создания рекламной стратегии для достижения необходимого коммуникационного эффекта и получения положительной реакции потребителя.

Учитывая высокий уровень конкуренции на потребительском рынке, одним из первых этапов разработки рекламной стратегии выступает анализ рыночных факторов влияния на этот процесс. Проанализирована существующая классификация и определен современный подход к распределению данных факторов. Вторым этапом является выбор основной и стратегических целей построения эффективной рекламной стратегии.

Отталкиваясь от поставленных целей и потребительских интересов на рынке рекламы существует большое количество видов рекламных стратегий. В работе исследована классификация рекламных стратегий и предложено ее расширение. В зависимости от составляющих продвижения предлагается разделять их на продуктовые и имиджевые. В соответствии с данной классификацией, проанализировано использование рекламных стратегий современными предприятиями в 2019 году. Определено, что качественно сформирована рекламная стратегия предприятия позволит расширить целевую аудиторию при запуске нового товара на рынок.

Следующим важным этапом в разработке стратегии рекламы есть этап медиапланирования и бюджетирования. Исследован уровень капиталовложений в различные каналы коммуникаций, на основе данных Украинской Рекламной Ассоциации. Определено, что наиболее эффективным и дорогостоящим медиаканалом является телевидение. При этом лучшим по темпам роста инвестиций относительно прошлых лет, выступают диджитальные каналы. Отдельного внимания заслуживает этап разработки рекламы и выбор коммуникационной платформы, который занимает наибольший период формирования рекламной стратегии. Производителю необходимо исследовать и оценить реакцию покупателя на рекламный продукт на всех стадиях вероятной покупки. В работе определено, что для корректности считывания идеи рекламы, оптимальное количество основных сообщений в ней должна быть не более пяти.

Доказано, что эффективность рекламного обращения определяется соблюдением психологического нейтралитета по отношению ко всей аудитории, которая так или иначе вовлечена в рекламную кампанию. По факту готовности рекламного продукта, осуществляется запуск рекламы в медийное пространство. Выбор эффективных медиа-каналов происходит с учетом потребностей целевой аудитории. Далее проводят анализ экономической эффективности и эффективности психологического воздействия рекламной стратегии. Согласно результатам этого анализа делают корректировки этапов разработки рекламной стратегии нового товара.

Ключевые слова: рекламная стратегия, новый товар, реклама, медиапланирование, бюджетирование рекламы, digital, медийное пространство, эффективность рекламы.

Developing an advertising strategy of new product

Rozumei S., Nikolaenko I., Doliuk A.

Modern advertising of consumer goods is developing at a rapid pace, providing ample opportunity to support for launching thousands of new items into the market. Manufacturers make the significant investments in various channels of communication of goods for communication with consumers, so a properly designed advertising strategy and its implementation in business is an indisputable step to achieve success of product's realization on market. However, there is no unified approach to the strategic planning of effective advertising support for new product, it remains open to both academics and practitioners, and needs further development.

The paper deals with the general definitions of scientific concepts: "strategy" and "advertising strategy". The main

stages of creating an advertising strategy to achieve the necessary communication effect and to obtain a positive consumer's response are formed.

Given the high level of competition in the consumer market, an analysis of market factors influencing this process is one of the first stages of developing an advertising strategy. The existing classification was analyzed and the modern approach to the distribution of these factors was determined. The second step is choosing the purpose and strategic goals for building an effective advertising strategy.

Starting from goals and consumer interests, there are many types of advertising strategies in the advertising market. Was examined the classification of advertising strategies and proposed to expand them. Depending on the components of the promotion, it is suggested to divide them into product's and image's. According to this classification, was analyzed using of advertising strategies by modern enterprises in 2019. Was determined that a well-formed advertising strategy of the enterprise will allow to expand the target audience when launching a new product on the market.

The next important step in developing an advertising strategy is the media planning and budgeting. Was investigated the level of investments into different channels of communication, based on the data of the Ukrainian Advertising Association. Was determined that television is the most effective and expensive media channel. At the same time, the best in the terms of growth of investment relative to previous years is digital channel. Particular should be attentioned the stage of advertising creative making and the choice of the communication platform, which is the largest in period of formation of advertising strategy. The manufacturer needs to investigate and evaluate the buyer's response to the promotional product at all stages of a likely purchase. Was determined that for the correct reading of the idea of advertising, the optimal number of major messages in it should be no more than five.

Has been researched that the effectiveness of the advertising appeal is determined by the observance of psychological neutrality in relation to the whole audience involved in one way or another in the advertising campaign. When the advertising product is ready, advertising can be launched into media space.

Choosing effective media channels is tailored to the needs of your target audience. The next step is following an analysis of economic efficiency and effectiveness of psychological impact of advertising strategy. According to the results of this analysis, the stages of developing a new product advertising strategy are adjusted.

Key words: advertising strategy, new product, advertising, media planning, budgeting of advertising, digital, media space, effectiveness of advertising.

Copyright: Розумей С.Б., Ніколаєнко І.В., Долюк А.В. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Розумей С.Б.
Ніколаєнко І.В.
Долюк А.В.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-0044-7043>
ID: <https://orcid.org/0000-0001-5625-0429>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-4851-5519>

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ І БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 663.21-026.656:338.33:004.738.5:339

L 66

Аналіз асортименту крижаного вина в Інтернет-магазинах України

Крупицька Л.О. , Луцькова В.А.

Одеська національна академія харчових технологій

 E-mail: ostapenkoviktoriya7@gmail.com

Крупицька Л.О., Луцькова В.А.
Аналіз асортименту крижаного вина в Інтернет-магазинах України. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 141–148.

Krupytska L.O., Luts'kova V.A.
Analiz asortymentu kryzhanogo vyna v Internet-magazynah Ukrainy. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. № 1. PP. 141–148.

Рукопис отримано: 27.03.2020р.

Прийнято: 10.04.2020р.

Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-141-148

За незбалансованої структури асортименту відбувається зниження рівня прибутку, втрата конкурентних позицій підприємств, у тому числі і винних, на перспективних ринках. В умовах сучасного винного ринку спостерігається тенденція збільшення впливу споживача на формування асортиментного ряду виноробних підприємств, роблячи акцент на винах з оригінальними споживчими властивостями, зокрема крижаних. Крижане вино є рідкісним вином спеціального типу, технологія якого передбачає використання неklasичних способів переробки винограду. Тому це вино характеризується такими споживчими властивостями, що сприяє підвищенню інтересу у споживачів, які наразі все більше використовують дистанційні засоби купівлі товарів. У зв'язку з цим проведено моніторинг асортиментного ряду крижаних вин, що представлений на сайтах українських Інтернет-магазинів, як в загальноторгівельних продуктових, так і спеціалізованих винних мережах. Для оцінки асортименту крижаних вин використовували коефіцієнтні методи оцінки на основі порівняння із системою еталонних показників. За результатами дослідження отримані низькі коефіцієнти ширини і глибини асортименту крижаних вин, представлених в Інтернет-магазинах України.

Визначено, що більшість крижаних вин є винами іноземних виробників, виготовлені з винограду сорту Рислінг. В Інтернет-магазині «Rozetka» у продажі наявний весь запропонований перелік крижаних вин, проте найбільший асортиментний ряд крижаних вин з різних країн світу на сайті спеціалізованого винного Інтернет-магазину «Wine style» не доступний для замовлень. Також в Інтернет-магазинах українських продуктових торговельних мереж не виявлено жодної позиції крижаного вина. Тому наступне формування асортименту крижаного вина є актуальним завданням, що надасть змогу коректно запропонувати ефективні методи підвищення конкурентоспроможності крижаних вин на українському ринку роздрібною торгівлі.

Ключові слова: асортимент, ринок, Інтернет-магазин, крижане вино, глибина асортименту, широта асортименту.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Проблеми, що виникають у сфері товарного обігу, пов'язані з необхідністю підвищення ефективності торговельного підприємництва та рентабельності всіх учасників процесу товаропросування в умовах високої конкурентоспроможності. Асортиментна політика займає важливе місце в підвищенні

конкурентоспроможності, оскільки саме товар, його якість, оптимальний асортиментний набір впливають на конкурентні позиції і успіх підприємства, у тому числі і виноробного [1, 2]. Основне завдання товарної політики полягає у формуванні оптимального товарного асортименту виноробного підприємства, розробці напрямів його удосконалення, зокрема, ви-

готовлення нових типів вин. З урахуванням цього, дослідження асортименту алкогольної продукції, а саме крижаного вина, було обрано для наступного впровадження ефективної асортиментної політики вітчизняних виноробних підприємств.

Крижане вино є вином спеціального типу, оскільки його технологія передбачає прийоми, більшість із яких є нетрадиційними у виноробстві, зокрема заморожування винограду на лозі [3, 4], тому, переважно, вважається рідкісним. Окрім виробництва крижаного вина в Канаді, яка є лідером з виробництва крижаних вин у світі, випуск даного напою стрімко розвивається навіть у країнах з порівняно високими зимовими температурами, про що свідчать результати попередніх досліджень [5]. Дане явище пов'язано із прагненням виноробних підприємств задовольнити потреби споживачів, які цінують смакові властивості крижаного вина. Слід відмітити, що сьогодні розвивається тенденція «грамотного споживача» і роль інформативності у форматі ЗД (достатність, достовірність та доступність). У розвитку цієї тенденції важлива роль належить Інтернет-ресурсам, використовуючи які споживач має можливість не тільки придбати відповідний товар, але й повністю вивчити його характеристики, порівняти з іншими аналогами тощо.

Створення і виведення на ринок конкурентоспроможного продукту необхідно починати з проведення маркетингових досліджень, виявити споживчу нішу, тобто чітко знайти свого покупця. Крижане вино приваблює споживачів не тільки вишуканим смаком, що, головним чином, впливає на їх вибір вина, але й рідкісним пакуванням: пляшка, зазвичай, 375 мл, яка оформлена в картонну упаковку або продається в щільному тубусі, що позиціонує вино, як розкішне і дороге [4, 5]. Завдяки зовнішньому обрамленню пляшки та оригінальним сенсорним властивостям, набутих у результаті трудомісткої технології, таке вино відносять до категорії преміальних вин.

Як свідчать результати дослідження [6], сьогоднішній споживач акцентує увагу на якості вина, що спонукає виробників алкогольних напоїв виробляти вина із дотриманням вимог міжнародних нормативних стандартів, що включають здійснення контролю практично на всіх етапах виробництва: вибір сорту винограду, досягнення мінімального точного рівня етилового спирту, вимоги до витримки вина, і навіть щільність посадки виноградників для виготовлення певного типу вин [7]. Тому аналіз ринку вин преміум-сегменту свід-

чить про поступове нарощування попиту на даний вид продукції, оскільки ці вина задовольняють споживчі уподобання. Крім того, зростання поінформованості про шкідливий вплив неякісного алкоголю ще більше сприяє зростанню попиту на алкогольні напої високої якості. З урахуванням світових тенденцій виробники вина демонструють значне зростання продажів. Світовий ринок елітних вин і спиртних напоїв в 2015 році оцінювався в 812 108 мільйонів доларів США, і очікується, що до 2022 року він сягне 1122578 мільйонів доларів США, при цьому сукупні темпи річного зростання (CAGR) збільшаться на 4,8 % в період 2014–2022 років [8]. Так, у 2019 році в Північній Америці продажі вин преміум категорії склали близько 17 мільярдів доларів, щорічно збільшившись приблизно на 8 % з 2012 року [9], в Австралії обсяги виробництва вин високої якості зростали на 5 % кожного року, а експорт – на 10 %, що у вартісному вираженні склало 2,8 мільярдів доларів за семирічний період [10].

Чіткі дані щодо динаміки продажів вин преміум-сегменту за останнє десятиріччя в країнах Європи відсутні, що пов'язано з наявністю різних класифікаційних систем якості вин у кожній країні. Так, у ряді країн, зокрема, Франції, Італії, Іспанії наявні преміальні вина, в основному, вважаються винами високої якості із «Захищеним позначенням походження» (француз. AOC, AOP – Appellation d'Origine Contrôlée/Protégée, італ. DOCG – Denominazione di Origine Controllata e Garantita, іспан. DOP – Denominación de Origen Protegida) [11], у Німеччині – відносять до категорії Prädikatswein, серед яких є підкатегорія крижаного вина (нім. Eiswein) [12]. Крім того, чимало дослідників вино преміум класу називають Fine wine, що означає вино найвищої якості [13]. Незважаючи на відсутність повної статистики щодо продажу преміальних вин в Європі, марочні і колекційні вина зі Старого Світу, які також характеризують високою якістю, зокрема вина Бордо, Бургундії, утримують лідируючі позиції на різних аукціонах, ярмарках [14]. Слід зауважити, що завдяки раціональному і обґрунтованому вибору виноградного сорту з дотриманням умов виробництва, крижане вино багатьох виноробних компаній також отримало найвищі нагороди на міжнародних конкурсах [15], що є своєрідною рекламною компанією для виноробень і винної галузі окремої країни. Так, враховуючи агрокліматичні умови Канади, що є визначальними у виробництві крижаного вина, маркетингові заходи просування власного бренду,

у тому числі приймання участі в різних винних виставках, посприяли визнанню держави світовим лідером по випуску якісного крижаного вина [16]. Проте, як зазначалось раніше, винороби з країн, що мають помірний клімат, зокрема Молдова, Словаччина, Угорщина, також представляють вина преміум-класу шляхом виробництва крижаного вина і є сусідніми державами України [17].

Сучасний стан виноробно-виноградарсько-го комплексу України характеризується переломними заходами, що, переважно, стосуються управління якістю виноробної продукції, що має вплинути на її конкурентоспроможність в умовах глобалізації ринкових відносин. Для забезпечення високого рівня якості крижаних вин, окрім, істотних змін в українському виноробстві на нормативно-правовому рівні, потрібне розширення науково-практичних розробок його виробництва з урахуванням використання національних ресурсів: сортів винограду, агрокліматичних умов, досвіду виноробень. Така тенденція, у свою чергу, підвищить культуру споживання вина, приверне увагу покупця на вітчизняні преміальні вина, розширить асортимент алкогольних напоїв, а також можливо сприятиме підвищенню експорту цих вин після представлення на міжнародній арені, головним чином, на різних винних конкурсах.

Дослідженням теорії формування та управління асортиментом товарів у роздрібній торгівлі займалися багато вітчизняних науковців: А. М. Виноградська, В. Я. Кардаша, В. А. Павлова, Н. В. Кузьминчук, Т. М. Куценко, І. Ю. Тарасенко та ін. [1, 2, 18, 19]. Дослідженню сутності поняття товарний асортимент присвячували свої наукові праці видатні закордонні вчені, такі як Е. Дихтль, Д. Джоббер, П. Друкер, Ф. Котлер, Ж. Ламбен та інші [20]. У науковій літературі наявні публікації щодо аналізу ринку вин за різні роки [21–24], маркетингові підходи до формування асортименту вин [25, 26], проте аналіз асортиментного ряду вин на українському ринку вивчено недостатньо.

Спроби вітчизняних операторів ринку скопіювати найбільш конкурентоспроможні західні асортиментні моделі й впровадити їх у власний бізнес призводить до дисбалансу в структурі асортименту харчових продуктів, оскільки змушені коректувати запозичений механізм асортиментної політики під специфіку українського ринку. Тому першочерговим завданням є оцінювання асортименту товарів.

Метою дослідження є визначення і аналіз асортименту крижаного вина в продовольчих і спеціалізованих винних Інтернет-магазинах України, що дозволить сформулювати наступні

стратегії планування торгового асортименту виноробних компаній з урахуванням реально існуючих і потенційно можливих факторів і умов ринку.

Матеріал і методи дослідження. Теорія товарознавства пропонує набір коефіцієнтних методів оцінки асортименту на основі порівняння із системою еталонних показників, використовуючи як критерій різні показники [27]. Коефіцієнти широти і глибини асортименту крижаного вина були обрані для оцінювання. Коефіцієнти новизни, повноти, стійкості, структури, раціональності потребують більшого терміну дослідження для отримання даних, що також можуть бути не точними з урахуванням рідкості виробництва вин даного типу.

Коефіцієнт широти (Кш) розраховували за формулою [27]:

$$K_{\text{ш}} = \frac{\text{Ш}_\text{д}}{\text{Ш}_\text{б}} * 100 \%, \quad (1)$$

де Ш_д – дійсна широта асортименту;

Ш_б – базова широта асортименту.

Коефіцієнт глибини асортименту крижаного вина визначали за класифікаційними ознаками, а саме: за сортом винограду і країною виробництва.

Коефіцієнт глибини асортименту (К_г) розраховували за формулою [27]:

$$K_{\text{г}} = \frac{\Phi}{\text{Б}} * 100 \%, \quad (2)$$

де Φ – фактична кількість товарів;

Б – базова кількість товарів.

Пошук і розрахунок асортиментного ряду крижаних вин в Інтернет-магазинах України проводили після другого тижня березня 2020 року, оскільки даний період є завершенням виноробного сезону і початком реалізації крижаних вин у світі [5, 15]. Поняття визначеного терміну виноробного сезону крижаних вин не існує, оскільки виробництво вин даного типу залежить від наявності природних низьких температур на рівні мінус 7–12 °С у певній місцевості, проте закінченням збирання замороженого винограду є перше березня [5, 15, 16].

Результати дослідження та обговорення. Вивчення асортименту крижаного вина проводили в Інтернет-магазинах як загальнопродуктових торговельних, так і спеціалізованих винних мережах по всій території України. Відповідно до наших досліджень в Інтернет-магазинах України, що спеціалізуються на продажах алкогольних напоїв, у тому числі «Wine time», «Wine style», «Wine. ua», «OK wine»,

«In wine» налічується разом 54 позиції крижаного вина, з яких наявні лише 6. Крижане вино, здебільшого, у наявності представлено в Інтернет-магазині «Rozetka», який є продавцем цього вина на власній торговій платформі, де споживачам пропонують вина і українських виробників, зокрема від ТОВ «ПТК «Шабо», виноробної компанії «Chateau Chizay», а також молдавських виноробень – «Purcari», «Bostvan Dor». В Інтернет-магазині «Wine. ua» підлягає продажу крижане вино, виготовлене винним підприємством «Melodie Des Honigs» з Німеччини. Проте в Інтернет-магазинах продуктивних торговельних мереж, включаючи «АТБ-маркет», «Фоззі-груп», «Таврія-В», «Сільпо», «Ашан», «Фуршет», «Вілла», «Метро» не визначено позицій крижаного вина. З урахуванням цього, коефіцієнт широти асортименту крижаного вина, розрахований за формулою (1) в Україні складає $K_{ш} = 6/54 = 0,1$.

Із виявленої чисельності крижаних вин, 96% належать іноземному виробництву, зокрема наявні крижані вина торгових марок винних підприємств з Молдови, Німеччини, Грузії, Канади, Австрії, Вірменії, Угорщини (рис. 1). Однак, більшість із них немає у продажу, особливо це простежується у винному магазині «Wine style», у якому всього 42 позиції крижаного вина з різних країн світу і є найбільш різноманітним асортиментом, порівняно з іншими Інтернет-магазинами. Можливо припустити два протилежні процеси продажів даного типу вина, перший із яких – великий попит на рід-

кісне вино, другий – порівняно висока ціна, що зумовлює, у свою чергу, низькі замовлення.

У світі налічується 21 країна, яка випускає крижане вино [17]. Найбільший відсоток представлених крижаних вин в українських Інтернет-магазинах належить виноробням з Австрії, Німеччини і Канади, ціни яких перевищують за 2 тис. грн за пляшку ємністю 0,375 дм³, проте усі не наявні для продажу в Інтернет-магазині «Wine style». Пляшка крижаного вина німецького виробника "Graacher Himmelreich" коштує більше 10 тис. грн., що підтверджує належність вин даного типу до вин преміальної категорії. Як було визначено раніше, в українських Інтернет-магазинах наявні крижані вина з семи країн світу, не враховуючи Україну. З цього випливає відповідно до формули (2) коефіцієнт глибини асортименту за країною виробництва: $K_r = 7/21 = 0,33$.

Для виготовлення крижаного вина, в основному, використовують виноград сорту Рислінг, ампелографічні показники якого є найбільш відповідними для заморожування [28, 29]. Окрім вищезгаданого сорту, серед представлених крижаних вин в Інтернет-магазинах України наявні вина з Піно Нуар, Каберне Франу, Мускату, Каберне Совіньйону, Арені, Відал Блану, Грюнер Ветлінеру, Фурмінту, Мерло, Шардоне, Вешльрислінгу. Проте у наявності крижані вина з винограду сортів Мускату Отонелю молдавського виробника «Bostvan Dor», Рислінгу українських виробників ТОВ «ПТК «Шабо», «Chateau Chizay», Сільванеру – від

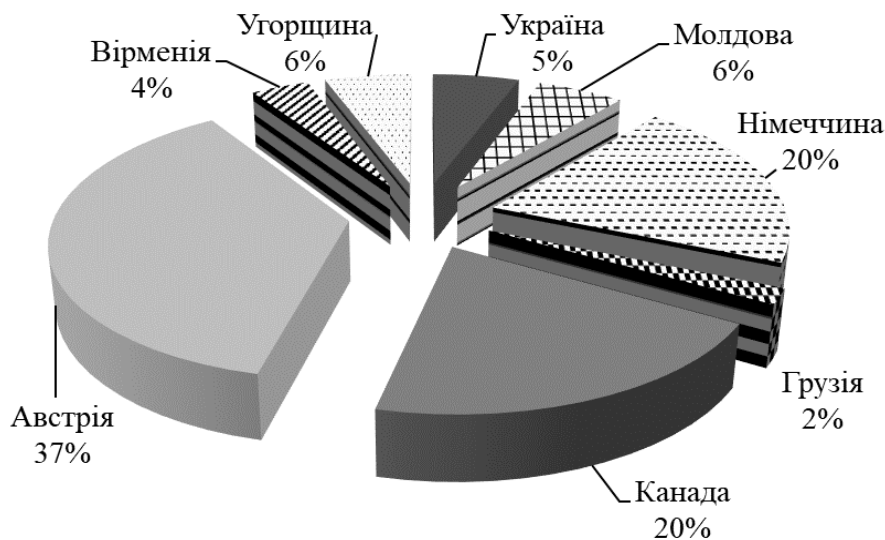

Рис.1. Асортимент крижаного вина виробників різних країн світу в Інтернет-магазинах України.

Джерело: розроблено авторами.

німецького «Melodie Des Honigs», тому коефіцієнт глибини асортименту за сортом винограду, використовуючи формулу (2), склав: $K_r = 3/15 = 0,2$.

З урахуванням розрахованих вище коефіцієнтів, пропонуємо розширити товарну номенклатуру. Вузкий асортимент, що не відповідає запитам покупців, породжує незадоволений попит, збільшуючи витрати часу населення на пошук необхідних товарів, а також негативно відображається на економічній ефективності. В той час Інтернет-магазинам продуктивних торговельних мереж, таким як «АТБ-маркет», «Фоззі-груп», «Таврія-В», «Сільпо», «Ашан», «Фуршет», «Вілла», «Metro» рекомендуємо розширити товарну номенклатуру вин, а саме додати крижані вина до асортименту алкогольної продукції. Розширення асортименту алкогольної продукції крижаними винами можливе лише за умови його виробництва. У зв'язку з цим, виробникам вина слід звернути увагу на досвід інших країн, при цьому використати виноробно-виноградарський потенціал винних зон України. Таким чином, насичення асортименту іншими типами вин, зокрема крижаними, приведе до збільшення товарообігу і прибутку як виноробень, так і магазинів.

Висновки. Розвиток сучасного винного ринку спрямований на задоволення потреб споживача, який почав надавати перевагу вишуканим винам преміум сегменту, у тому числі крижаним. Низькі коефіцієнти широти і глибини асортименту крижаного вина свідчать про необхідність розширення асортименту винами даного типу. Розширення асортименту алкогольних напоїв на основі збільшення виробництва крижаних вин може привернути увагу споживачів, які раніше були орієнтовані на іноземний ринок даного типу вина. Тому виробництво таких вин має стати одним із пріоритетних напрямів для вітчизняних виробників вина для ефективного імпортозаміщення.

Наступні дослідження мають бути спрямовані на розроблення рекомендацій маркетингових засобів просування крижаних вин у торговельних мережах України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградська А.М. Комерційне підприємництво: сучасний стан, стадії розвитку: монографія. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 807 с. URL: <http://bib.convdocs.org/v41133/?cc=13>
2. Кардаш В.Я. Маркетингова товарна політика: підручник. Київ: КНЕУ, 2010. 240 с. URL: <https://student-books.com.ua/content/view/112/44/>
3. Novel insights into microbial community dynamics during the fermentation of Central European ice wine. 2017 / M. Bučková et al. International Journal of Food Microbiology. Vol. 266, no 2. P. 42–51. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijfoodmicro.2017.11.010>
4. Hathaway L. Michigan Ice Wine: Frozen Grapes to Dessert in a Glass. Lifestyle. 2015. P. 60–61. URL: http://digitaledition.qwinc.com/publication/?i=279256&article_id=2313647&view=articleBrowser.
5. Ostapenko V., Tkachenko O., Iukuridze E. Analysis of artificial methods and price politic of Icewine production. Food Science and Technology. 2017. Vol. 11. No 2. P. 9–15. Doi: <https://doi.org/10.15673/fst.v11i2.507>.
6. Schäufele, I., & Hamm, U. Consumers' perceptions, preferences and willingness-to-pay for wine with sustainability characteristics: A review. Journal of Cleaner production. 2017. Vol. 147. P. 379–394. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.01.118>.
7. Becker, T.C. European food quality policy: the importance of geographical indications, organic certification and food quality assurance schemes in European countries. Estey Journal of International Law and Trade Policy. 2009. Vol. 10. No 1. P. 111–130. Doi: 10.22004/ag.econ.48796.
8. Luxury Wines and Spirits Market by Product Type (Wines, Spirits, and Others), by Distribution Channel (Wholesale, Retail, and E-commerce) - Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2014–2022. URL: <https://www.allied-marketresearch.com/luxury-wines-and-spirits-market>.
9. Global Alcoholic Beverages Market 2019-2023. Evolving Opportunities with Anheuser-Busch InBev SA/NV and Carlsberg Breweries AS | Technavio. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20191213005388/en/Global-Alcoholic-Beverages-Market-2019-2023-Evolving-Opportunities>.
10. International demand for Australia's fine wine continues to grow. URL: <https://www.abc.net.au/news/rural/2019-01-22/aussie-wine-exports-grow-by-10-per-cent/10737050>
11. Крисанов Д. Географічні зазначення походження агропродовольчої продукції: європейський досвід і вітчизняні перспективи. Виклик часу. 2014. № 10. С. 18–24. URL: <http://ua-ekonomist.com/archive/2014/10/Krysanov.Pdf>
12. The wines of Germany. URL: <http://winesofgermany.co.uk/>
13. Marks D. Seeking the Veritas about the Vino: fine wine ratings as wine knowledge. Journal of Wine Research. 2015. Vol. 26. No 4. P. 319–335. Doi: <https://doi.org/10.1080/09571264.2015.1083953>.
14. Fine Wine Auction Market Analysis. 2018. URL: <http://www.winealpha.com/2018-fine-wine-auction-market-analysis/>.
15. Ostapenko V. Icewine as modern global brand. Food technology, bakery and feed: collection of abstracts of the International Scientific Conference. Odessa. Sept. 13–17 2016. Odessa, 2016. P.117–119. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/30257/1/AbstractLuckova1.pdf>
16. Jones, G., & Hirasawa, J. Inniskillin and the Globalization of Icewine. Harvard Business School. 2005. P. 805–129. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=32338>
17. Ostapenko, V., Tkachenko, O., & Iukuridze, E. Analysis of market current state and historical roots of ice wine production. Journal "Technology audit and production reserves". 2016. Vol. 5. No 3. P. 46–53. Doi: <https://doi.org/10.15587/2312-8372.2016.80653>.

18. Павлова В.А. Дослідження торговельного асортименту спеціалізованого магазину як основа його оптимального формування. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1. С. 293–300.

19. Кузьминчук Н.В., Куценко Т.М., Тарасенко І.Ю. Формування асортиментної політики виробничого підприємства. Вісник НТУ “ХПІ”. 2014. Вип. 66, № 1108. С. 76–83. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/18845/1/vestnik_HPI_2014_66_Kuzmynchuk_Formuvannia.pdf

20. Гармідер Л.Д., Самай І.О. Дослідження формування товарного асортименту підприємства. Академічний огляд. 2016. № 1. С. 111–118.

21. Осипов В., Осипова Л. Виноградарство та виноробство України. Сучасний стан, проблеми, тенденції розвитку. Економіст. 2015. № 5. С. 28–31.

22. Пазюк В.Л. Аналіз стану та динаміки розвитку ринку вина в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 4. С. 236–242. URL: <https://pneu.stu.cn.ua/tmppdf/154.pdf>

23. Пазюк В.Л. Динаміка розвитку ринку вина в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. С. 88–91. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09-1/economic_09-1_2.pdf#page=88

24. Некрасова Л.А., Некрасова К.І. Аналіз та перспективи розвитку підприємств виноробної галузі в Україні. Причорноморські економічні студії. 2016. № 6. С. 83–87. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/6-2016/20.pdf>

25. Старостіна А.О., Кравченко В.А. Маркетингові дослідження: визначення мети та практика розробки анкети (на прикладі ризиків споживачів на ринку вина). Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2015. № 8 (173). С. 6–12. DOI: [dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/173-8/1](https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/173-8/1).

26. Голодонюк О.М., Мільчева В.В. Маркетингові підходи до формування товарного асортименту як дієвий спосіб успішного розвитку підприємства. Інституційний репозитарій Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». 2015. С. 186–197. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/19287/186-197.pdf?sequence=1>

27. Ильин Н.М. Формирование и управление ассортиментом потребительских товаров. Минск: БГЭУ, 2013. 278 с. URL: <http://e-doc.bseu.by:8080/browse?type=author&value=%D0%98%D0%BB%D1%8C%D0%B8%D0%B%D%2C+%D0%9D+%D0%9C>.

28. Development of lysozyme-combined antibacterial system to reduce sulfur dioxide and to stabilize Italian Riesling ice wine during aging process / K. Chen et al. Food Science & Nutrition. 2015. Vol. 3. No 5. P. 453–465. Doi: <https://doi.org/10.1002/fsn3.238>

29. Ostapenko V. Analysis on application of different grape varieties in the production of icewine. A review. Ukrainian Food Journal. 2016. Vol. 5. No 4. P. 678–694. Doi: [10.24263/2304-974X-2016-5-4-7](https://doi.org/10.24263/2304-974X-2016-5-4-7).

REFERENCES

1. Vynograds'ka, A.M. (2004). Komercijne pidpryjemnytvo: suchasnyj stan, stadii rozvytku: monografija

[Commercial entrepreneurship: current status, development stages: monograph.]. Kyiv: Centr navchal'noi' literatury. 807 p. Available at: <http://bib.convdocs.org/v41133/?cc=13>.

2. Kardash, V.Ja. (2010). Marketynhova tovarna polityka [Marketing Commodity Policy]. Kyiv: KNEU, 240 p. Available at: <https://studentbooks.com.ua/content/view/112/44/>.

3. Bučková, M., Puškárová, A., Ženišová, K., Kraková, L., Píknová, L., Kuchta, T., Pangallo, D. (2017). Novel insights into microbial community dynamics during the fermentation of Central European ice wine. International Journal of Food Microbiology, vol. 266, no 2, pp. 42–51. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ijfoodmicro.2017.11.010>.

4. Hathaway, L. (2015). Michigan Ice Wine: Frozen Grapes to Dessert in a Glass. Lifestyle, pp. 60–61. Available at: http://digitaledition.qwinc.com/publication/?i=279256&article_id=2313647&view=articleBrowser.

5. Ostapenko, V., Tkachenko, O., Iukuridze, E. (2017). Analysis of artificial methods and price politic of Icewine production. Food Science and Technology, vol. 11, no 2, pp. 9–15. Available at: <https://doi.org/10.15673/fst.v11i2.507>.

6. Schäufele, I., & Hamm, U. (2017). Consumers' perceptions, preferences and willingness-to-pay for wine with sustainability characteristics: A review. Journal of Cleaner production, vol. 147, pp. 379–394. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.01.118>.

7. Becker, T.C. (2009). European food quality policy: the importance of geographical indications, organic certification and food quality assurance schemes in European countries. Estey Journal of International Law and Trade Policy, vol. 10, no 1, pp. 111–130. Available at: [10.22004/ag.econ.48796](https://doi.org/10.22004/ag.econ.48796).

8. Luxury Wines and Spirits Market by Product Type (Wines, Spirits, and Others), by Distribution Channel (Wholesale, Retail, and E-commerce) – Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2014–2022 Available at: <https://www.alliedmarketresearch.com/luxury-wines-and-spirits-market>.

9. Global Alcoholic Beverages Market 2019–2023. Evolving Opportunities with Anheuser-Busch InBev SA/NV and Carlsberg Breweries AS. Technavio. Available at: <https://www.businesswire.com/news/home/20191213005388/en/Global-Alcoholic-Beverages-Market-2019-2023-Evolving-Opportunities>.

10. International demand for Australia's fine wine continues to grow. Available at: <https://www.abc.net.au/news/rural/2019-01-22/aussie-wine-exports-grow-by-10-percent/10737050>

11. Krysanov, D. (2014). Heografichni oznachennia pokhodzhennia ahroprodovolchoi produktii: yevropeyskiy dosvid i vitchyzniani perspektyvy [Geographical Indications of the Origin of Agri-Food: European Experience and Domestic Perspectives]. Vyklyk chasu. No 10, pp. 18–24. Available at: <http://ua-ekonomist.com/archive/2014/10/Krysanov.Pdf>.

12. The wines of Germany. Available at: <http://wine-sofgermany.co.uk/>

13. Marks, D. (2015). Seeking the Veritas about the Vino: fine wine ratings as wine knowledge. Journal of wine research. Vol. 26, no. 4, pp. 319–335. Available at: <https://doi.org/10.1080/09571264.2015.1083953>.

14. Fine Wine Auction Market Analysis. 2018. Available at: <http://www.winealpha.com/2018-fine-wine-auction-market-analysis/>.

15. Ostapenko, V. (2016). Icewine as modern global brand. Food technology, bakery and feed: collection of ab-

stracts of the International Scientific Conference. Odessa, 13-17 sept. 2016. Odessa, pp. 117–119. Available at: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/30257/1/Abstract_Luckoval.pdf.

16. Jones, G., & Hirasawa, J. (2005). Inniskillin and the Globalization of Icewine. Harvard Business School. May, pp. 805–129. Available at: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=32338>.

17. Ostapenko, V., Tkachenko, O., & Iukuridze, E. (2016). Analysis of market current state and historical roots of ice wine production. *Tekhnolohycheskyi audyt y rezervu proyzvodstva*. Vol. 5, no 3, pp. 46–53. Available at: <http://journals.urau.ua/tarp/article/viewFile/80653/77056>

18. Pavlova, V.A. (2012). Doslidzhennja torgovelnogo asortymentu specializovanogo magazynu jak osnova jogo optimal'nogo formuvannja [Research of the trade assortment of a specialized store as a basis for its optimal formation]. *Bjuletен' Mizhnarodnogo Nobelivs'kogo ekonomichnogo forumu*. No 1, pp. 293–300.

19. Kuz'mynchuk, N.V., Kucenko, T.M., Tarasenko, I.Ju. (2014). Formuvannja asortymentnoi' polityky vyrobnychogo pidpryjemstva [Formation of assortment policy of production enterprise]. *Visnyk NTU "HPI"*. Vol. 66, no. 1108, pp. 76–83. Available at: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/18845/1/vestnik_HPI_2014_66_Kuzmynchuk_Formuvannia.pdf.

20. Garmider, L.D., Samaj, I.O. (2016). Doslidzhennja formuvannja tovarnogo asortymentu pidpryjemstva [Investigation of the formation of the product range of the enterprise]. *Akademichnyj oghlad*. No. 1, pp. 111–118.

21. Osypov, V., Osypova, L. (2015). Vynogradarstvo ta vynorobstvo Ukrai'ny. Suchasnyj stan, problemy, tendencii' rozvytku [Viticulture and winemaking in Ukraine. Current status, problems, development trends]. *Ekonomist*, no 5, pp. 28–31. Available at: <http://ua-ekonomist.com/archive/2015/5/Osypov.pdf>.

22. Pazjuk, V.L. (2015). Analiz stanu ta dynamiky rozvytku rynku vyna v Ukrai'ni [Analysis of the state and dynamics of the wine market in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnja*, no. 4, pp. 236–242. Available at: <https://ppeu.stu.cn.ua/tmp/pdf/154.pdf>.

23. Pazjuk, V.L. (2014). Dynamika rozvytku rynku vyna v Ukrai'ni [Dynamics of wine market development in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu*, pp. 88–91. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09-1/economic_09-1_2.pdf#page=88.

24. Nekrasova, L.A., & Nekrasova, K.I. (2016). Analiz ta perspektyvy rozvytku pidpryjemstv vynorobnoi' galuzi v Ukrai'ni [Analysis and prospects of development of wine-making enterprises in Ukraine]. *Prychornomors'ki ekonomichni studii'*, no. 6, pp. 83–87. Available at: <http://bes.in.ua/journals/2016/6-2016/20.pdf>.

25. Starostina, A.O., & Kravchenko, V.A. (2015). Marketingovi doslidzhennja: vyznachennja mety ta praktyka rozrobky ankety (na prykladi ryzkyv spozhyvachiv na rynku vyna) [Marketing Research: defining the purpose and practice of developing a questionnaire (examining consumer risks in the wine market)]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, vol. 8, no. 173, pp. 6–12. Available at: <dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/173-8/1>.

26. Golodonjuk, O.M., Mil'cheva, V.V. (2015). Marketingovi pidhody do formuvannja tovarnogo asortymentu

jak dijevyj sposib uspishnogo rozvytku pidpryjemstva [Marketing approaches to the formation of product range as an effective way of successful enterprise development]. *Instytucyjnyj repozytarij Derzhavnogo vyshhnogo navchal'nogo zakladu «Kyiv's'kyj nacional'nyj ekonomichnyj universytet imeni Vadyma Get'mana»*, no 5, pp. 186–197. Available at: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/19287/186-197.pdf?sequence=1>.

27. Il'in, N.M. (2013). Formirovanie i upravlenie assortimentom potrebitel'skih tovarov [Formation and management of the assortment of consumer goods]. Minsk: BGJeU, 278 p. Available at: <http://edoc.bseu.by:8080/browse?type=author&value=%D0%98%D0%B%D1%8%D0%B8%D0%BD%2C+%D0%9D.+%D0%9C>.

28. Chen, K., Han, S., Zhang, B., Li M., Sheng, W. (2015). Development of lysozyme-combined antibacterial system to reduce sulfur dioxide and to stabilize Italian Riesling ice wine during aging process. *Food Science & Nutrition*, vol. 3, no 5, pp. 453–465. Available at: <https://doi.org/10.1002/fsn3.238>

29. Ostapenko, V. (2016). Analysis on application of different grape varieties in the production of icewine. A review. *Ukrainian Food Journal*, vol. 5, no 4, pp. 678–694. Available at: 10.24263/2304-974X-2016-5-4-7.

Анализ ассортимента ледяного вина в Интернет-магазинах Украины

Крупницкая Л.А., Луцкова В.А.

При несбалансированной структуре ассортимента происходит снижение уровня прибыли, потеря конкурентных позиций предприятий, в том числе и винных, на перспективных рынках. В условиях современного винного рынка наблюдается тенденция увеличения влияния потребителя на формирование ассортиментного ряда винодельческих предприятий, делая акцент на винах с оригинальными потребительскими свойствами, в частности ледяных.

Ледяное вино является редким вином специального типа, технология которого предусматривает использование неклассических способов переработки винограда. Поэтому ледяное вино характеризуется такими потребительскими свойствами, что способствует повышенному интересу у потребителей, которые сейчас все больше используют дистанционные средства покупки товаров. В связи с этим проведен мониторинг ассортиментного ряда ледяных вин, который представлен на сайтах украинских Интернет-магазинов, как в торгово-продуктовых, так и специализированных винных сетях. Для оценки ассортимента ледяных вин использовали коэффициентные методы оценки на основе сравнения с системой эталонных показателей. По результатам исследования получены низкие коэффициенты широты и глубины ассортимента ледяных вин, представленных в Интернет-магазинах Украины.

Определено, что большинство ледяных вин является винами иностранных производителей, изготовленные из винограда сорта Рислинг. В Интернет-магазине «Rozetka» в продаже имеется весь предложенный перечень ледяных вин, однако наибольший ассортиментный ряд ледяных вин из разных стран мира на сайте специализированного винного Интернет-магазина «Winestyle» не доступен для заказов. Также в Интернет-

магазинах українських продуктових торгових мереж не обнаружено ни одной позиции ледяного вина. Поэтому последующее формирование ассортимента ледяного вина является актуальной задачей, что позволит корректно предложить эффективные методы повышения конкурентоспособности ледяных вин на украинском рынке розничной торговли.

Ключевые слова: ассортимент, рынок, Интернет-магазин, ледяное вино, глубина ассортимента, широта ассортимента.

Analysis of the assortment of ice wine in online stores in Ukraine

Krupitskaya L., Lutskova V.

Unbalanced structure of the assortment leads to the decrease in the level of profit, loss of the competitive position of enterprises, including wine ones, in promising markets. In the conditions of the modern wine market, there is a tendency to increase consumer influence on the formation of the assortment range of wineries, focusing on wines with original consumer properties, in particular ice.

Ice wine is a rare wine of a special type, the technology of which involves the use of non-classical methods of processing grapes. Therefore, ice wine is characterized by original consumer properties leading to increased interest among consumers who increasingly use distance means of buying goods. In this regard, in this article the monitoring of the ice wine assortment was conducted, which is presented on the sites of Ukrainian online stores, both general retail and spe-

cialized wine networks. Coefficient estimation methods were used to evaluate the assortment of ice wines based on comparison with the benchmark system. According to the results of the study, the low coefficients of breadth and depth of ice wine assortment presented in the online stores in Ukraine were obtained. It was determined that most ice wines are wines of foreign producers made from Riesling grapes. The Rozetka online store has the entire list of ice wines on sale, but the largest assortment of ice wines from around the world is not available for orders on the website of the specialized wine online store Wine Style. It should be noted that not a single position of ice wine was found in the online stores of Ukrainian grocery retail chains. Therefore, the subsequent formation of an assortment of ice wines is an urgent task, which will allow us to correctly propose effective methods to increase the competitiveness of ice wines on the Ukrainian retail market.

It was determined that most ice wines are wines of foreign producers made from Riesling grapes. The Rozetka online store has the entire list of ice wines on sale, but the largest assortment of ice wines from around the world is not available for orders on the website of the specialized wine online store Wine Style. It should be noted that not a single position of ice wine was found in the online stores of Ukrainian grocery retail chains. Therefore, the subsequent formation of an assortment of ice wines is an urgent task, which will allow us to correctly propose effective methods to increase the competitiveness of ice wines on the Ukrainian retail market.

Keywords: assortment, market, online store, ice wine, depth of assortment, breadth of assortment.

Copyright: Крупицька Л.О., Луцькова В.А. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Крупицька Л.О.
Луцькова В.А.

ID: <https://orcid.org/0000-0001-6052-4322>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-8965-4224>

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ І БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 330.837:338.22:332.1(1-22)
JEL E11, M20, R19

Інституціональне забезпечення нарощування інвестиційного потенціалу об'єднаних громад сільських територій

Юхименко П.І. , Батажок С.Г. , Приходько Т.В. , Зубченко В.В.

Білоцерківський національний аграрний університет

 E-mail: Юхименко П.І. p0504684000@gmail.com; Батажок С.Г. batazhok@ukr.net;
Приходько Т.В. ratamy@bigmir.net; Зубченко В.В. vikazubchenko@ukr.net

Юхименко П.І., Батажок С.Г., Приходько Т.В., Зубченко В.В. Інституціональне забезпечення нарощування інвестиційного потенціалу об'єднаних громад сільських територій. Економіка та управління АПК. 2020. № 1. С. 149–156.

Juhymenko P.I., Batazhok S.G., Pryhod'ko T.V., Zubchenko V.V. Instytucional'ne zabezpechennja naroshhuvannja investycijnogo potencialu ob'jednanyh gromad sil's'kyh terytorij. Ekonomika ta upravlinnja APK. 2020. No 1. PP. 149–156.

Рукопис отримано: 22.12.2019р.
Прийнято: 10.01.2020р.
Затверджено до друку: 21.05.2020р.

doi: 10.33245/2310-9262-2020-155-1-149-156

Метою статті є поглиблення теоретичних засад та наукове й методичне обґрунтування підходів до формування в умовах відкритої економіки досконалого інституціонального середовища сільських територій. Дослідження базується з використанням системного та еволюційного підходів, на дотриманні яких формується сутнісне розуміння досконалого інституціонального середовища. Це потребує проведення дослідження в цілісності з виявленням різноманітних характерних ознак, прямих і зворотних зв'язків та залежностей, які виникають у процесі реалізації інвестиційної політики щодо сільських територій України.

Сутність дослідження полягає в оцінюванні впливу рівня досконалості інституціонального середовища на інвестиційну привабливість сільських територій України. Практичний зміст визначається тим, що теоретико-методологічні положення, висновки та практичні рекомендації становлять наукове підґрунтя для розроблення нової цілісної концепції розвитку національної інвестиційної політики на регіональному рівні в Україні з урахуванням інтеграційних та глобалізаційних процесів у міжнародній економіці. Для сільських територій важливою складовою інвестиційної привабливості, крім економічної, є інституціональна складова. Формування досконалого інституціонального середовища змінює основні принципи економічних взаємодій, робить їх однаково досяжними для всіх учасників інвестиційних програм і проєктів, надає реальну можливість узгодити інтереси суб'єктів формального і неформального секторів та підкріпити їх мотиваційними стимулами щодо забезпечення просування по шляху інноваційно-спрямованого й екологічно-відповідального розвитку економіки країни.

Висновки про здатність досконалого інституціонального середовища сприяти спрямуванню інвестиційного потенціалу на підвищення добробуту, залученню інновацій та інвестування в людський капітал вимагає від держави розглядати його як ключову умову для економічного зростання сільських територій та зміцнення благополуччя їх жителів. В новому інституціональному середовищі з інклюзивними економічними й політичними інститутами інвестиційна регіональна політика має органічно вбудовуватись у загальну систему управління та бути цілковито підзвітною й прозорою.

Ключові слова: інституціональне середовище, інвестиційна політика, інвестиції, інститути, об'єднані громади, підприємництво, сільські території.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. У період становлення української економіки на інноваційній основі та принципах відкритості важливо сформувати досконале інвестиційне середовище та позитивну

інфосферу привабливості для реалізації ідеї активного залучення приватного національного і зарубіжного капіталу у вигляді інвестицій для вирішення невідкладних економічних і соціальних проблем, які назріли на регіональному

та місцевому рівнях розвитку. За міжнародною оцінкою цей індекс в Україні в 2018 р. становив 3,10 із 5 можливих балів [3]. Тому досконала інституціоналізація процесу залучення інвестицій з дотриманням принципів сильності держави стає викликом часу. Цим визначається актуальність обраного нами дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять фундаментальні дослідження інституціоналістів, з них найбільш відомі Т. Веблен [1], Дж. Коммонс [6], Р. Коуз [7], Д. Норт [10], Ф. Фукуяма [16]. У своїх працях розкривають вплив інституціональної архітектури на економічні процеси на мікро-, мезо- і макрорівнях. Питання інституціоналізації (формування правил гри) ринкового середовища на державному і регіональному рівнях досліджували С. Шульц, С. Вовканич, М. Максимчук [17]. Вплив щільності інституціонального середовища на рівень конкурентоспроможності реального сектору економіки на регіональному рівні досліджував С. Ішук [5]. Ефективність використання механізмів інвестиційної привабливості для активізації економічного розвитку окремих регіонів були викладені в наукових доробках О. Лайка [8; 9], В. Осипова та О. Єрмакової [15]. Але нові виклики глобального економічного середовища, посилення турбулентності та виникнення невідомих раніше проблем, зокрема поширення епідемії коронавірусу, вимагають постійного вдосконалення правил гри на національному, регіональному і місцевому рівнях.

Метою дослідження є оцінювання впливу рівня досконалості інституціонального середовища та позитивної інфосфери на інвестиційну привабливість сільських територій України, обґрунтування ефективних напрямів й залучення дійових важелів та інструментів подолання різних перешкод для забезпечення активної співпраці з приватним капіталом на регіональному і місцевому рівнях.

Матеріал і методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використали загальнонаукові системний та еволюційний підходи, які потребують ієрархічності сутнісного розуміння доскопалої інституціоналізації інвестиційного процесу та дозволили показати проблему дослідження в цілісності, виявити різноманітність характерних ознак, внутрішніх і зовнішніх зв'язків, взаємовпливів та залежностей, які є результатом практичної реалізації на місцях інвестиційної політики в процесі урядування органів управління сільських територій.

Результати дослідження та обговорення. Розпочатий процес формування нового інвес-

тиційного середовища в умовах поширення та посилення адміністративно-територіальної та фінансової децентралізації може не дати очікуваних результатів, якщо він не буде поєднуватись із дотриманням принципів сильності держави. Це обумовлено тим, що у поведінковій економіці найважливішим у спонуканні інвестора до практичних дій виступає його впевненість у захисті власних інвестицій з боку держави та інститутів її самоврядування. Важливість досягнення такого результату обумовлена нинішніми фінансовими обмеженнями на рівні держави і регіонів. Фінансова обмеженість державних та місцевих інститутів влади потребує пошуку додаткових джерел активізації і розвитку реального сектору економіки та соціальної інфраструктури на ринкових основах. Таким активатором були і залишаються приватні інвестиції. У діяльності органів державної влади це має стати стратегічним пріоритетом у забезпеченні реалізації інвестиційної політики регіонів і місцевих громад. Сформовані на державному рівні нові ринкові правила гри на принципах її сильності в інвестиційній політиці сприятимуть виходу України із інституціональних пасток на всіх рівнях державного управління і місцевого самоврядування, які забезпечують самопідтримуючий характер розвитку. Доречно звернути увагу на такі гальмівні обставини, перешкоди і пастки:

– бюрократична і корупційна пастки (корупційна складова тіньової доларизованої економіки нині досягає 14 % ВВП [12]) є наслідком «м'яких фінансових обмежень», що уможливають виключення із «клубного блага» і позбавляють державної фінансової підтримки більш успішних, освічених, мотивованих на кінцевий результат підприємців, які готові і спроможні до інновацій та розвитку креативного сектору національної економіки;

– важлива також пастка неосвіченості, що є наслідком демократизації у формуванні нових владних інститутів новоутворених публічних союзів, їх недостатнього практичного й політичного досвіду та управлінських знань у формуванні позитивної інвестиційної інфосфери на регіональному і місцевому рівнях у новому конкурентному середовищі. Наприклад, при проведенні моніторингу освітнього рівня представників органів місцевого самоврядування і депутатів місцевого рівня в Київській області, встановлено, що 56 % із них не мають належного рівня знань у сфері публічного управління та адміністрування, а відтак не володіють базовими навиками щодо розроблення і впровадження інвестиційних проєктів розвитку території. Це одна із причин того, що

Україна у 2018 р. за рейтингом використання ресурсів посідала 82 місце [18].

Створення стимулюючої інвестиційної інфосфери на регіональному та місцевому рівнях є особливо важливим в умовах утвердження самостійності у прийнятті фінансових рішень органами новостворених публічних союзів та виконанні ряду функцій, що були передані на місцевий рівень. Нові правила гри у ринкових умовах сприятимуть залученню економічних інновацій та активізації діяльності органів управління новостворених публічних союзів різних рівнів. Якщо весь цей процес помістити в рамки інституціональної теорії, то інвестиційна політика розглядається як політика формування системи формальних і неформальних інститутів упорядкування, координації та узгодження, що створюються з метою зниження існуючих трансакційних витрат в інвестиційному процесі [5, с.113]. Зменшення трансакційних витрат є ключовою умовою, що спонукає до зміни парадигми управління в умовах проведення децентралізації.

Новий підхід вимагає внесення змін у процеси міжвладної та суспільної комунікації на усіх рівнях управління, між владними структурами та інвесторами. Це стосується, зокрема, тісної взаємодії у процесі встановлення інвестиційних пріоритетів, визначення мети на основі компромісів процедур, форм і широкого спектру методів її досягнення. Реалізація вказаного підходу сприятиме зниженню рівня трансакційних витрат, які за нинішніх підходів у бюджетуванні та інвестуванні відволікають вагомому частину державних коштів. За недосконалості нинішнього інституціонального середовища та діючої системи управління, а також за низької активності громадянського суспільства для України цей показник досягає 42 % ВВП, (світовий досвід – не більше 30 %) [20]. Це свідчить про наявність значного резерву економії коштів при удосконаленні системи децентралізованого управління інвестиційними ресурсами. Причини не тільки у низькій якості управлінських рішень, найвагоміша серед них є недосконалість інвестиційного середовища та позитивної інфосфери, які є визначальними для прийняття і реалізації інвестиційних рішень.

Зокрема, необхідно починати із удосконалення самої архітектури інвестиційних інститутів, зменшення витрат на реалізацію самого механізму інвестування та організацію фінансового контролю, а також передбачити примусове дотримання та виконання нових інвестиційних правил. Якщо їх систематизувати, то помітимо, що в сукупності вони мають

зовнішню, внутрішню та трансформаційну складові.

До першої групи (є наслідком демократичності, відкритості і злагодженості інвестиційних інститутів) віднесені витрати на специфікацію прав при розподілі майбутніх доходів між учасниками інвестиційного проекту, на отримання всебічної, вчасної і достовірної інформації, контроль і їх координацію. До другої групи належать витрати, що пов'язані з опортунізмом самих інвесторів (витрати впливу, моніторингу тощо). І третю групу складуть витрати, які пов'язані з трансакціями адаптації до нових правил гри на ринковій основі в процесі реалізації інвестиційних проєктів, зокрема, при зміні механізмів управління в інвестиційній системі. Йдеться, зокрема, про удосконалення існуючих правил інвестування та врахування національних, регіональних і місцевих особливостей інвестиційного середовища, децентралізації у прийнятті рішень стосовно інвестиційної політики і правил тощо.

Більш глибокий аналіз трансакційних витрат засвідчує, що вони невідворотні і мають об'єктивну обумовленість, проте їх величина різна і залежить від щільності сформованого інституціонального середовища та існуючої інвестиційної інфосфери. Водночас, окремі чинники мають і суб'єктивну спрямованість. Якщо взяти конкретну сільську територію чи громаду, то невиправдано високе скорочення інформаційних витрат на практиці, за нашими дослідженнями, у більшості випадків призводить до здійснення необґрунтованих та нелогічних управлінських рішень при реалізації інвестиційних проєктів її розвитку. Значною мірою це пояснюється відсутністю необхідних знань у авторів, які брали участь у розробленні та визначенні стратегії розвитку їхньої громади.

Проведене опитування серед голів сільських рад, їх заступників і депутатів сільських рад окремих районів Київської та Черкаської областей (2018 р.) показали наступне: 55 % опитаних по Білоцерківському району і 72 % по Уманському району зізналися у тому, що не мають достатніх знань для розробки стратегії розвитку громади. Ось чому для них важливими є освітня і комунікаційна складові, які вимагають певних витрат. Нехтування цією обставиною негативно відбивається і на функціонуванні самої системи формування інвестиційних ресурсів на регіональному і місцевому рівнях. Зокрема, досвід новостворених громад показав, що невиправдана мінімізація організаційних витрат має наслідком звуження відтворення ефективних ділових контактів між її

інститутами. Трансакційні витрати, що пов'язані з координацією і субординацією функцій інститутів інвестиційної системи, за їх невідповідності зниженні супроводжуються відродженням нераціонального розподілу та виконання функцій між владними структурами управління, зниженням ефективності контролю за використанням інвестиційних ресурсів, зростанням опортунізму тощо. Наслідком такого розбалансування у функціонуванні державних інститутів влади є тінізація економіки сільських територій, яка перейшла порогові рівні (у межах 30–40 % ВВП) [4]. Причина – некомпетентність суб'єктів державного управління та місцевого самоврядування. Однак її усунення проблематичне унаслідок відсутності усвідомлення необхідності таких знань, які в ринковій економіці мають відповідну ціну. Однак, як показали наші дослідження, 93 % респондентів в Уманському районі та 67 % у Білоцерківському не готові платити за їх придбання. Тому в процесі інституціоналізації інвестиційної сфери важливо врахувати наступні важливі вимоги, а саме:

– нове інституціональне середовище повинне уможливити законодавче закріплення стимулюючих чинників інвестування інноваційного та креативного напрямів розвитку економіки сільських територій. Зазначимо, нова економіка потребує досягання такого показника в розвитку не нижче порогового рівня 66 % від показників технологічного лідера та за середнього рівня їх якості. В іншому випадку розвиток економічного потенціалу даної території матиме негативний прогноз щодо технологічної конвергенції [21, с. 39];

– у децентралізованому середовищі «якісно» нові інститути управління спроможні впровадити на практиці інноваційні механізми інвестування. Це ключова умова гнучкості інвестиційної системи, безперервності інституціональних трансформацій та її адаптації до нових викликів;

– у постіндустріальному суспільстві найважливішим чинником розвитку виступає людський капітал. У цьому зв'язку важлива роль належить формуванню інститутів захисту інтелектуальної власності та механізмів її правового забезпечення, а отже залученню інновацій та інвестицій на потреби соціально-економічного розвитку сільських територій;

– чіткості й розуміння реакції інвесторів на стимули щодо залучення інновацій в реалізацію проєктів шляхом забезпечення їх прямої участі в модернізаційних процесах. Поки що драйвери майбутнього економічного зростання сільських територій відчувають інтелектуальний

голод і дефіцит відповідних фахівців: від 3 % для потреб сектору «науки про життя» до 35 % від потреб для ІКТ-сектору [18, с. 135].

Формування позитивної інфосфери повинне стимулюватися на всіх рівнях архітектури управління і це буде не тільки об'єднувати групи інтересів, але й відповідати вимогам бізнесу та для переважної більшості громадян стати національною ідеєю. Привабливе інвестиційне середовище сільських територій має доповнюватися позитивною інвестиційною інфосферою, що сприятиме активному залученню додаткових фінансових ресурсів до місцевих бюджетів та реалізації регіональних проєктів розвитку.

Формування та використання місцевих фінансових ресурсів, зміцнення банківської системи в умовах поглиблення децентралізації створюють необхідний фундамент для запровадження механізмів економічного розвитку, які спрямовані на вирівнювання можливостей щодо практичної реалізації поставлених завдань. Це створює сприятливі умови для посилення інвестиційної привабливості та підвищення ефективності у використанні ресурсного потенціалу об'єднаних громад, активізації зусиль для вирішення нагальних проблем місцевого розвитку.

У постіндустріальному суспільстві важливим напрямом виступає спрямування інвестиційних ресурсів на активізацію людського капіталу та нематеріальних чинників його розвитку, які описав М. Портер [11, с. 174]. Це сприяє виникненню додаткових можливостей для нарощування власного інвестиційного потенціалу економіки регіонів, що уможлиблює реальне пришвидшення розвитку сільських територій навіть за дефіциту державних інвестицій.

До цього додамо, що за відкритої економіки та децентралізації управління новостворені громади демонструють значно активнішу конвергенцію, тобто зближення та вирівнювання умов життєдіяльності в різних поселеннях, порівняно з країною загалом. Про це свідчать результати аналізу «Інвестиційних паспортів» громад, які станом на 01.01.2020 р. розробили 103 громади. У Паспортах надана ключова інформація про громади, що є важливою інформаційною складовою для майбутнього інвестора, розкрито конкурентні переваги та економічна привабливість, сформовано інвестиційні пропозиції (43 громади) та умови залучення інвесторів до їх реалізації. Це сприяло зростанню майже удвічі фінансових можливостей цих громад, що не характерне в цілому для держави [14].

Це вимога сьогодення і важлива умова для реалізації на практиці передбачень теорії «регіонального світу», де обґрунтовано зростання ролі невеликих регіонів у XXI ст. аж до їх самостійності при формуванні відносин у глобалізованій економіці. Також це підтверджує і практика останніх років, а саме: чим вищий рівень глобалізації та відкритості економіки, тим вагомішими стають навіть найдрібніші економіко-адміністративні суб'єкти (новостворені громади і їх об'єднання).

Вказана тенденція ставить перед необхідністю врахувати наступне:

- зростання ролі та можливостей інвестиційних ресурсів публічних союзів, що сприятиме «концентрації фінансових ресурсів на реалізацію пріоритетних інвестиційних проєктів соціально-економічного розвитку територій» [9, с. 639]. Важливість цієї залежності полягає в тому, що вона сприяє зменшенню розривів і відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку та суперечностей між активними й депресивними територіями (регіонами, районами, громадами) та створює інституціональний фундамент для стимулювання розвитку в них підприємництва. Процеси децентралізації створюють такі передумови, коли місцеве самоврядування не тільки позбавляється статусу додатку центральних інститутів держави, але й починає виступати як їх важливий і рівноправний економічний партнер. Водночас ключова сутність цього партнерства полягає в тому, що спільні зусилля спрямовуються, перш за все, на розвиток людського капіталу, як найціннішого ресурсу нової економіки;

- показники ефективності діяльності органів місцевого самоврядування за розвитком сільських територій стають близькими до європейських. Водночас, їх діяльність на ринкових принципах спрямовані на формування та нарощування власних інвестиційних можливостей шляхом сприяння та стимулювання розвитку підприємництва;

- принцип сильності держави сприяє дотриманню єдиних ринкових правил гри на рівних конкурентних умовах для приватного капіталу, що важливо для зростання інвестиційної довіри у відкритій економіці, є більш кориснішим, ніж протекціоністська, тобто «батьківська» опіка держави;

- інституціоналізація процесів конвергенції та взаємодії із новоствореними органами місцевого самоврядування слабозвинених сільських територій відбувається в ринкових умовах. Вона сприяє нарощуванню та мультиплікуванню місцевого «ринкового потенціалу», як найважливішого інвестиційного фун-

даменту, що забезпечить економічне зростання та вирішення соціальних проблем сільських територій на основі розширення підприємництва і формування фінансово спроможного бюджету інноваційного розвитку;

- аналіз інвестиційних програм розвитку новостворених громад свідчить про те, що формування місцевих інвестиційних ресурсів більшою мірою базується на апробованих світовою практикою фундаментальних принципах. Їх дотримання уможливує високу імовірність реалізації цільових програм розвитку та вирішення соціально-економічних й екологічних проблем підвідомчих територій за рахунок власних і залучених інвестицій. Показовий приклад – задоволення інформаційних потреб потенційних інвесторів та організаційна діяльність Гришковецької селищної об'єднаної громади Бердичівського району Житомирської області. Тут успішно реалізується низка інфраструктурних проєктів на основі залучення зовнішніх інвестицій. Це дозволило зробити територію громади привабливою для інвесторів і сприятливою для проживання її членів [2].

Процес децентралізації, який супроводжується передачею повноважень та функцій на рівень територіальних громад сільських територій, має бути підкріплений необхідними фінансовими ресурсами та правами розпорядження ними для вирішення місцевих проблем розвитку. На рівні центральних державних інститутів інвестиційна політика розвитку сільських територій має змінитися від парадигми подальшої модернізації («підтягування») до нової парадигми самостійності. Це ринковий принцип взаємин, дотримання якого сприятиме формуванню та нарощуванню власного ресурсного потенціалу розвитку, удосконаленню створеного дотепер фундаменту цілісної фінансової системи України, ефективному використанню інвестиційних ресурсів на рівні громад сільських територій.

Результативність інвестиційної політики, яку проводять органи місцевого самоврядування сільських територій, визначається на основі аналізу конкурентоспроможності та переваг новоствореного економічного потенціалу. Такий підхід передбачає оцінювання рівня їх розвитку на основі низки індикаторів, з яких найважливіші: загальні макроекономічні показники економічного і соціального розвитку, показники комплексності використання ресурсного потенціалу і розвитку конкретної сільської території, включаючи бізнесову складову, її конкурентоспроможність. Серед макроекономічних показників органів

влади публічних союзів сільських територій обов'язкові: валовий продукт, обсяг залучених для розвитку інвестицій (на душу населення), зайнятість жителів тощо.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу і узагальнень можна зробити висновок, що рівень досконалості інституціонального середовища та сформована інфосфера на принципах сильності держави в процесі інвестиційної діяльності органів влади публічних союзів сільських територій є визначальними в інвестиційній активності приватного капіталу. Інвестор має бути впевнений у збереженні через захист державних органів від шахрайства і рейдерства і збільшенні своїх інвестицій. Зазначене спонукає до інституціонального закріплення децентралізації, що надасть більшу самостійність і гнучкість новоствореним громадам сільських територій при ухваленні ними економічних та інвестиційних рішень. А формування позитивної інфосфери в діяльності органів самоврядування через активне залучення інвесторів до формування комплексних та економічно взаємовигідних програм розвитку, та контролю за їх виконанням сприятиме зростанню ефективності використання обмежених фінансових ресурсів та налагодженню взаємовигідної співпраці з приватним капіталом на рівні сільських територій.

Центром уваги подальшого дослідження з даної тематики можуть бути наукові обґрунтування комплексного механізму та практичних пропозицій щодо інституціоналізації інвестиційного середовища України та на регіональному рівні для створення позитивної інвестиційної інфосфери, механізмів економічного стимулювання ефективного управління інвестиційної складової розвитку сільських територій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Веблен Т. Теория праздного класса / пер. с англ., вступ. ст. С.Г. Сорокиной. Общ. ред. В.В. Мотылевой. Москва: Прогресс, 1984. 367 с.
2. Гришківська громада (2020 р.). RADA.INFO портал місцевого самоврядування. URL: https://rada.info/upload/users_files/04345380/239174089420f0c6378f9b64cb39a148.pdf.
3. Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА): Інвестиційний клімат в Україні вийшов з негативної площини. AgroPortal. 11 липня 2018. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/eba-investitsionnyi-klimat-v-ukraine-vyshel-iz-otritsatelnoi-ploskosti/>.
4. Інвестиційний клімат в Україні 2019. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України. URL: www.me.gov.ua.
5. Іщук С.О. Інвестиційний процес і перспективи розвитку виробничої сфери у Західному регіоні України. Регіональна економіка. 2014. № 3. С. 217–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2014_3_23.
6. Коммонс Джон. Институциональная экономика / пер. с англ. А.А. Огенисян. Terra Economicus. 2012. Т. 10. № 3. С. 69–76. URL: <http://institutional.narod.ru/papers/commons2012.pdf>.
7. Коуз Р. Фирма, рынок и право / пер. с англ. Москва: Дело ЛТД, 1993.
8. Лайко О.І. Інвестиційний потенціал регіону: ефективність використання та непродуктивний відтік капіталу. Одеса: ППРЕД НАН України, 2009. 433 с.
9. Лайко О.І. Концептуальні засади забезпечення сприятливого інституціонального середовища інвестиційної діяльності регіонів. Вісн. нац. ун. «Львівська Політехніка». № 847. 2016. С. 114–123. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34892/1/19_114-123.pdf.
10. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюби. Київ: Основи, 2000. 198 с.
11. Портер Майкл Э. Конкуренция / пер. с англ. О.Л. Пелявского и др. Испр. изд. Москва: Вильямс, 2005. 608 с.
12. Про Стратегію впровадження моделі збалансованого розвитку України до 2030 року: Проект закону України від 20.08.2018 № 9015–1. Ст 34.
13. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf.
14. Сформовано всеукраїнський рейтинг інституційної спроможності і сталого розвитку громад. Портал «Громадський простір». 13.01.2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=sformovano...tys-meshkantsiv-stanom-na-01-01-2020-roku>.
15. Формування конкурентоспроможної економіки регіону Українського Причорномор'я: моногр. / Б.В. Буркинський та ін. НАН України, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. Одеса, 2012. 492 с. С. 167–198.
16. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. МБ. Левина. Москва: ЗАО НПП «Ермак», 2004. 588 с.
17. Шульц С.Л., Максимчук М.В., Стронянська І.З. Еволюція парадигми районування та її модернізація в умовах реформування просторово-інституційної структури економіки України. Регіональна економіка. 2010. № 3. С. 20–28. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
18. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Вид. друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с. С. 84. URL: <https://www.google.com/search?q=УКРАЇНА+2030%3A>
19. Hodson G.M. The Evolution of Institutions: An Agenda for Future Theoretical Research. Constitutional Political Economy. 2002. № 13 (2). С. 111–127. URL: <http://www.geoffrey-hodgson.info/user/image/evolinstagenda.pdf>
20. Jiří Hammer. The budgetary process with a use of modern approaches in cost management. Acta universitatis agriculturae et silviculturae mendelianae brunensis. 2016. Vol. 64. No 3. P. 939–947. URL: https://acta.mendelu.cz/media/pdf/actaun_2016064030939.pdf
21. Kuran T. Why the middle east is economically underdeveloped: historical mechanisms of institutional

stagnation. Department of Economics University of Southern California. 2003. June 10. 40 p. URL: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnacx403.pdf.

REFERENCES

1. Veblen, T. (1984). *Teoriya prazdnogo klassa* [Idle class theory]. Per. s angl., vstup. st. S.G. Sorokinoy; Obshch. red. V.V. Motylevoy. Moscow: Progress. 367 p.
2. Hryshkivs'ka hromada (2020 p.). RADA.INFO portal misceвого samovrjaduvannya. [Grishkivska community (2020). RADA.INFO portal of local self-government]. Available at: https://rada.info/upload/users_files/04345380/239174089420f0c6378f9b64cb39a148.pdf.
3. Jevropejs'ka Biznes Asociacija (JeBA): Investycijnyj klimat v Ukrai'ni vyjshov z negatyvnoi' ploshhyny. [European Business Association (EBA): The investment climate in Ukraine has come out of the negative]. AgroPortal. 11 July 2018. Available at: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/eba-investitsionnyi-klimat-v-ukraine-vyshel-iz-otritsatelnoi-ploskosti/>
4. Investytsiynny klimat v Ukrayini [The investment climate in Ukraine] 2019. Ofitsiynny sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrayiny [Official site of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine]. Available at: www.me.gov.ua.
5. Ishhuk, S.O. (2014). Investycijnyj proces i perspektyvy rozvytku vyrobnychoi' sfery u Zahidnomu regioni Ukrai'ny [Investment process and prospects of development of industrial sphere in the Western region of Ukraine] Regional'na ekonomika. [Regional economy]. No 3, pp. 217–227. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2014_3_23.
6. Kommons Dzhon. (2012). *Institutsional'naya ekonomika* [Institutional economics]. / per. s angl. A.A. Ogenisyan. Terra Economicus. Vol. 10. No 3. pp. 69–76.
7. Kouz R. Firma, rynek i pravo [Firm, market and law] / Per. s angl. Moscow: Delo LTD, 1993. 264 p
8. Lajko, O.I. (2009). Investycijnyj potencial regionu: efektyvnist' vykorystannya ta neproduktyvnyj vidtik kapitalu [Investment potential of the region: efficiency of use and unproductive capital outflow]. Odesa, IPREED NAN Ukrai'ny. 433 p.
9. Lajko, O.I. *Konceptual'ni zasady zabezpechennja spryjatlyvogo instytsional'nogo seredovyshha investycijnoi' dijal'nosti regioniv* [Conceptual bases for ensuring a favorable institutional environment for the investment activity of the regions] Visnyk Nacional'nogo universytetu «L'vivs'ka Politehnika». [Vis. nat. Univ. «Lviv Polytechnic»], 2016, no. 847, pp. 114–123. Available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34892/1/19_114-123.pdf.
10. Nort D. (2000). *Ínstytutsiï, ínstytutsiyna zmina ta funkcionuvannya yekonomiki* [Institute, Institute of Law and Functionality of Economy] / Per. z angl. Í. Dzyubi. Kyiv: Osnovi, 198 p.
11. Porter, Majkl Je. (2005). *Konkurencija* [Competition]. Per. s angl. O.L. Peljvaskogo i dr. Moscow: Vyl'jams. 608 p.
12. Strategija vprovadzhenja modeli zbalansovanogo rozvytku Ukrai'ny do 2030 roku (2018) [On the Strategy for the Implementation of the Balanced Development Model of Ukraine until 2030]. Proekt zakonu Ukrai'ny, no 9015–1, art. 34. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html.
13. Libanova, E.M., Hvesyk, M.A. (2014). *Social'no-ekonomichnyj potencial stalogo rozvytku Ukrai'ny ta i'i' regioniv: nacional'na dopovid'* [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: a national report]. Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrai'ny, 776 p. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf.
14. Sformovano vseukrayinskyy reytynh instytutsiynoyi spromozhnosti i staloho rozvytku hromad [Formed all-Ukrainian rating iinstitutionali spromozhnosti i old steel development of communities. Portal "Gromadsky Prostrir"']. Available at: <https://www.prostir.ua/?news=sformovano...tys-meshkantsiv-stanom-na-01-01-2020-roku>.
15. Burkyns'kyj, B.V., Osypov, V.N., Molina, O.V. (2012). *Formuvannya konkurentospromozhnoi' ekonomiky regionu Ukrai'ns'kogo Prychornomor'ja: monogr.* [Shaping the competitive economy of the Ukrainian Black Sea region: monogr.]. NAN Ukrai'ny, Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekologichnyh doslidzhen' [NAS of Ukraine, Institute of Market Problems and Economic and Environmental Research]. Odesa, 492 p. Available at: https://economics.opu.ua/files/scientific-base/monogr/filippova_balan.pdf/
16. Fukuyama F. (2004). *Konets istorii i posledniy chelovek* [End of story and last man]. Per. s angl. MB. Levina. Moscow: OOO «Izdatel'stvo ACT: ZAO NPP «Yermak». 588 p.
17. Shul'c, S.L., Maksymchuk, M.V., Storonjans'ka, I.Z. (2010). *Evoljucija paradygmy rajonuvannya ta i'i' modernizacija v umovah reformuvannya prostorovo-instytsijnoi' struktury ekonomiky Ukrai'ny.* [The evolution of the zoning paradigm and its modernization in the context of reforming the spatial and institutional structure of the Ukrainian economy]. Regional'na ekonomika [Regional economy], no. 3, pp. 20–28. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
18. *Ukrai'na 2030: Doktryna zbalansovanogo rozvytku* (2017) [Ukraine 2030: The Doctrine of Balanced Development]. L'viv: Kal'varija. 164 p. Available at: <https://www.google.com/search?q=УКРАЇНА+2030%3A>.
19. Hodson, G.M. (2002). *The Evolution of Institutions: An Agenda for Future Theoretical Research.* Constitutional Political Economy. No 13 (2), pp. 111–127. Available at: <http://www.geoffrey-hodgson.info/user/image/evolinstagenda.pdf>
20. Jiří Hammer (2016). *The budgetary process with a use of modern approaches in cost management.* Acta universitatis agriculturae et silviculturae mendelianae brunensis. Vol. 64. No 3, pp. 939–947. Available at: https://acta.mendelu.cz/media/pdf/actaun_2016064030939.pdf
21. Kuran, T. (2003). *Why the middle east is economically underdeveloped: historical mechanisms of institutional stagnation.* Department of Economics University of Southern California. June 10. 40 p. Available at: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnacx403.pdf.

Інституціональне забезпечення нарощування інвестиційного потенціалу об'єднаних общин сільських територій

Юхименко П.І., Батажок С.Г., Приходько Т.В., Зубченко В.В.

Целью данной статьи является углубление теоретических основ и научное обоснование подходов к формированию в условиях открытой экономики совершенной инвестиционной институциональной

среды сельских территорий. Используется системный и эволюционный подходы, которые требуют иерархичности сущностного понимания совершенной институциональной среды и предусматривают проведение исследования в целостности с выявлением различных характерных признаков, прямых и обратных связей и зависимостей, которые возникают в процессе реализации инвестиционной политики сельских территорий Украины.

Суть исследования заключается в определении влияния уровня совершенства институциональной среды на инвестиционную привлекательность сельских территорий Украины. Содержанию определяется тем, что теоретико-методологические положения, выводы и научно-практические рекомендации составляют научную основу разработки новой целостной концепции развития национальной инвестиционной политики на региональном уровне в Украине с учетом интеграционных и мирохозяйственных глобализационных процессов. Для сельских территорий важной составляющей инвестиционной привлекательности, кроме экономической, есть институциональная составляющая. Формирование совершенной инвестиционной институциональной среды изменяет основные принципы экономических взаимодействий, делает их одинаково доступными для всех участников инвестиционных проектов, дает возможность согласовать интересы субъектов формального и неформального секторов и обеспечить их мотивационными стимулами к инновационно-направленному и экологически ответственному пути развития экономики страны.

Выводы о способности совершенной институциональной инвестиционной среды направить инвестиционный потенциал на повышение благосостояния, инноваций и инвестирования в людей требует от государства рассматривать их как ключевое условие для экономического роста сельских территорий, достижения богатства их жителей. В новой институциональной среде с инклюзивными экономическими и политическими институтами инвестиционная региональная политика должна органично встраиваться в общую систему управления и быть полностью подотчетной и прозрачной.

Ключевые слова: инвестиции, институты, институциональная среда, регион, инвестиционные ресурсы, прямые инвестиции, предпринимательство, инвестиционная политика.

Institutional support for building the investment potential of united communities in rural areas

Yukhimenko P., Batazhok S., Prikhodko T., Zubchenko V.

The purpose of this article is to deepen the theoretical foundations and scientifically substantiate approaches to the formation in the conditions of open economy of a perfect investment institutional environment of rural areas. The article has used systematic and evolutionary approaches requiring a hierarchy of essential understanding of a perfect institutional environment and provide a whole research with an identification of various characteristics, direct and feedback relationships and dependencies that arise in the implementation of rural investment policy in Ukraine.

The essence of the study is to determine the impact of the level of institutional environment perfection of investment attractiveness of rural areas in Ukraine. The practical content has been determined by the fact that theoretical and methodological bases, conclusions, scientific and practical recommendations form the scientific basis for the development of a new and a whole concept of national investment policy development at the regional level in Ukraine, taking into account the integration and world economic globalization processes. It has been substantiated that the institutional component is an important component of investment attractiveness for rural areas except an economic one. Research has proved that the formation of a perfect investment institutional environment changes the basic principles of economic interactions, makes them equally attainable for all participants of investment projects, gives the opportunity to reconcile the interests of the entities of the formal and informal sectors and provide them with motivational incentives for innovation-oriented and environmentally responsible country.

It has been concluded that the ability of a perfect institutional investment environment to direct an investment potential to the improving of well-being, innovations and investing in people requires the state to determine these tasks as critical of economic growth of rural areas in order to increase the inhabitants' wealth. It has been substantiated that investment regional policy should be organically integrated in a new institutional environment with inclusive economic and political institutions and should be an accountable and transparent one in governance system.

Keywords: investments, institutes, institutional environment, region, investment resources, direct investments, entrepreneurship, investment policy.

Copyright: Юхименко П.І. та ін. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Юхименко П.І.
Батажок С.Г.
Приходько Т.В.
Зубченко В.В.

ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-1872>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-8951-5785>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-1802-441X>
ID: <https://orcid.org/0000-0002-1292-1726>

Наукове видання

Економіка та управління АПК

Збірник наукових праць

№ 1 (155) 2020

Редактор О.О. Грушко
Комп'ютерне верстання: В.С. Мельник

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ №15167-3739Р від 03.03.2009 р.

Формат 60x84¹/₈. Ум. др. арк. 18,3. Зам. 7014. Тираж 300.

Підписано до друку 21.05.2020 р.

Видавець і виготовлювач:

Білоцерківський національний аграрний університет,
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01,
e-mail: redakciaviddil@ukr.net

Свідоцтво внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

№ 3984 ДК від 17.02.2011 р.